FOKUS – Forum za interkulturnu komunikaciju
2023.

Бранислав Ивановић
Типологија фразеолошких компонената у немачком језику

Рецензенти
Др Смиља Срдић, редовни професор Филолошког факултета
Универзитета у Београду

Др Јелена Костић-Томовић, редовни професор Филолошког факултета
Универзитета у Београду

Др Анете Ђуровић, редовни професор Филолошког факултета
Универзитета у Београду

Др Емилија Бојковска, редовни професор Филолошког факултета
"Блаже Конески" Универзитета "Св. Кирил и Методиј" у Скопљу

Др Гордана Ристић, доцент Филозофског факултета
Универзитета у Новом Саду

Лектура и коректура
Др Драгана Ђорђевић, Филолошки факултет Универзитета у Београду

Издавач
FOKUS - Forum za interkulturnu komunikaciju

За издавача
Драгана Ђорђевић

Дизајн корица и припрема за штампу
Данко Крстовић, Агенција за графички дизајн DK DESIGN

Штампа
Графопринт д. о. о. Горњи Милановац

Тираж
100

ISBN 978-86-88761-15-4

Београд, 2023.

Бранислав Ивановић

ТИПОЛОГИЈА ФРАЗЕОЛОШКИХ КОМПОНЕНАТА У НЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ

Предговор

Иако садржи већи број поглавља, текст књиге *Типологија фразеолошких компонената у немачком језику* суштински је заснован на две комплементарне целине. Првом су обухваћена диференцијална обележја фразеологизма као језичког знака, њихов међуоднос и комплексна питања у вези са могућим супкласификацијама фразеологизама. Теме обрађене у оквиру ове целине представљају не само нужан предуслов за свеобухватније и лакше праћење садржаја интерпретираних у другој, у чијем фокусу су типологија фразеолошких компонената и анализа компонентске структуре фразеологизама, већ имају за циљ да заинтересованог читаоца детаљније упознају са терминолошким плурализмом у фразеологији немачког језика као самосталној лингвистичкој дисциплини, генезом различитих и данас етаблираних теоријских становишта везаних за фразеологизме, њиховим обележјима и могућим премисама за њихову супкласификацију.

У теоријском фокусу друге целине налазе се питања везана за типологију фразеолошких компонената и анализу компонентске структуре фразеологизама. Обе теме зачете су у „класичној“ школи немачке фразеологије, али су до данас остале само фрагментарно истражене због чега је и постојала неопходност да се извесни традиционални ставови по питању назива, функције и статуса фразеолошких компонената додатно размотре, допуне и редефинишу из перспективе новијег, ширег и данас актуелног концепта фразеологије немачког језика, али и да се понуде одређена терминолошка решења.

Типологија фразеолошких компонената заснована је на семантичким, синтаксичким, морфолошким и историјским критеријумима, а њом су обухваћене како „слободне“ тако и фразеолошки везане компоненте. Интегративни приступ имао је за циљ не само детаљније сагледавање

различитих типова компонената, њиховог дивергентног статуса и варијабилних функција у различитим фразеологизмима, већ и успостављање корелативног и комплементарног теоријског оквира, којим ће, уз све разлике међу њима, бити обједиње традиционално потпуно поларно сагледаване „слободне“ и фразеолошки везане компоненте. Ово је по мишљењу аутора и једини начин за јасно и научно утемељено сагледавање потоњих као веома сложеног феномена, који се у немачкој фразеологији одувек посматрао потпуно изоловано од „слободних“ компонената и увек из уже историјске перспективе, која је у тексту књиге допуњена различитим појавним облицима њиховог синхронијског динамизма.

У интерпретацији обрађених феномена аутор је настојао да их групише на логичан начин, поштујући принцип поступности, али и обједињујући оне сродне у циљу успостављања јаснијих дистинкција међу њима. Свака појава документована је довољним бројем примера из немачког језика, како оним прототипичним тако и граничним, како би се на конкретном и врло разноврсном језичком материјалу показало да се при разматрању различитих теоријских питања у области фразеологије истовремено мора поћи од довољно флексибилних, али лингвистички утемељених критеријума на основу којих могу проистећи и различите могућности за њихову интерпретацију.

Типологија фразеолошких компонената у немачком језику намењена је пре свега германистима, а може бити од користи и студентима немачког језика и књижевности на вишим годинама студија и језичким стручњацима из осталих области с обзиром на јасну интенцију аутора да се теоријски закључци уопште. Квалитету текста су својим несебичним сугестијама несумњиво допринели и рецензенти, др Смиља Срдић, редовни професор Филолошког факултета у Београду, др Јелена Костић-Томовић, редовни професор Филолошког факултета у Београду, др Анете Ђуровић, редовни професор Филолошког факултета у Београду, др Емилија Бојковска, редовни професор Филолошког факултета „Блаже Конески“ Универзитета „Св. Кирил и Методиј“ у Скопљу и др Гордана Ристић, доцент Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, на чему им се аутор најтоплије захваљује. У истој мери аутор дугује велику захвалност и др Софији Биланџији, ванредном професору Нордијске филологије на Филолошком факултету у Београду, на веома исцрпним појашњењима одређених питања из области семантике која су јој као истраживачу била ближа, др Снежани Јелесијевић, русисти на Филолошком факултету у Београду, за несебичну помоћ при консултацијама

у вези са изворно руским фразеолошким терминима, др Марији Панић, романисти, на тумачењу француских фразеолошких термина и др Драгани Ђорђевић, оријенталисти на Филолошком факултету у Београду, на свесрдном ангажовању око коректуре текста.

Типологија фразеолошких компонената у немачком језику прва је монографија у нашој средини из области немачке фразеологије, али је и последња у изузетно плодној деценији београдске Катедре за германистику у којој је настао низ веома вредних уџбеника и монографија из морфологије и синтаксе немачког језика, творбе речи немачког и нордијских језика, немачке лексикографије, глотодидактике и примењене лингвистике, транслатологије немачког и нордијских језика, контрастивне граматике немачког и српског језика, али и оних из области немачке књижевности. Овом монографијом употпуњује се тематска разноликост београдске германистичке школе, а уколико заинтересованог читаоца буде подстакла на размишљања о одређеним фразеолошким феноменима, циљ *Типологије фразеолошких компонената у немачком језику* ће по мишљењу аутора свакако бити испуњен.

Београд, 26. IV 2023. године Аутор

Садржај

1. ДИФЕРЕНЦИЈАЛНА ОБЕЛЕЖЈА ФРАЗЕОЛОГИЗАМА 17
1.1. Поликомпонентност 19
1.1.1. Квалитативно-квантитативно одређење поликомпонентности 20
1.1.2. Квантитативно одређење поликомпонентности 22
1.1.3. Фразеологизам или вишечлана лексема? 22
1.1.4. Поликомпонентност и уникомпонентни фразеологизми/идиоми 25
1.2. Лексикализованост и репродуктивност 28
1.3. Стабилност фразеологизама 31
1.3.1. Психо- и прагмалингвистичка стабилност фразеологизама 31
1.3.2. Структурна стабилност фразеологизама 32
1.3.2.1. Семантичка стабилност фразеологизама 34
1.3.2.2. Формална стабилност фразеологизама 35
1.3.2.2.1. Транспарентна формална стабилност фразеологизама 38
1.3.2.2.1.1. Фонетска фосилизованост фразеологизама 39
1.3.2.2.1.2. Морфолошка фосилизованост фразеологизама 40
1.3.2.2.1.3. Синтаксичка фосилизованост фразеологизама 41
1.3.2.2.1.4. Компонентска стабилност и фосилизованост фразеологизама 44
1.3.2.2.2. Трансформациона дефективност фразеологизама 47
1.3.2.2.2.1. Морфолошка трансформациона дефективност фразеологизама 48
1.3.2.2.2.2 Синтаксичка трансформациона дефективност фразеологизама 51
1.4. Идиоматичност 53
1.4.1. Степени идиоматичности: потпуна и парцијална идиоматичност 55
1.4.2. Мотивисани и опацификовани фразеологизми 57
1.5. Закључна разматрања о фразеолошким обележјима 59
1.6. Дефиниција фразеологизма као језичког знака 61

2. ПИТАЊЕ КЛАСИФИКАЦИЈЕ ФРАЗЕОЛОГИЗАМА 62

3. ФРАЗЕОЛОШКЕ СУПКЛАСЕ 66

3.1. Аналитичка супкласификација фразеологизама 67
3.1.1. Глобални идиоми 67
3.1.2. Компонентни идиоми 69
3.1.3. Кинеграми 70
3.1.4. Псеудокинеграми 71
3.1.5. Компаративни фразеологизми 72
3.1.6. Идиоматизоване реченице 74
3.1.7. Пословице (паремије) 75
3.1.8. Топоси 80
3.1.9. Крилатице 81
3.1.10. Терминолошки фразеологизми 85
3.1.11. Онимијски фразеологизми 86
3.1.12. Функционални глаголски спојеви 89
3.1.13. Колокације 94
3.1.14. Геминатни фразеологизми 97
3.1.15. Фразеошаблони 101
3.1.16. Комуникативни фразеологизми 104
3.1.17. Структурни фразеологизми 105
3.2. Синтетички приступ фразеолошким супкласама 110
3.3. Закључна разматрања о питању класификације фразеологизама 113

4. КОМПОНЕНТСКА СТРУКТУРА ФРАЗЕОЛОГИЗАМА 114

4.1. Одређење термина фразеолошка компонента 115
4.2. Однос фразеолошке компоненте и речи 116
4.2.1. Однос еквиваленције између речи и фразеолошке компоненте 117
4.2.2. Корелативан однос између фразеолошке компоненте и речи 119

4.2.3. Нулти однос између компоненте и речи 124
4.3. Важност познавања компонентске структуре фразеологизама ... 125
4.4. Примарна подела фразеолошких компонената 128
4.5. Методолошки проблеми везани за примарну поделу компонената 130
4.6. Секундарна подела фразеолошких компонената и секундарни фразеологизми 132
4.6.1. Апикалне компоненте 133
4.6.2. Примарни апикални фразеологизми 134
4.6.3. Фразеолошке компоненте са тмезом (дисконтинуиране компоненте) 135
4.6.4. Хетероморфност компонентске структуре фразеологизама 136
4.6.5. Потпуна хомоморфност компонентске структуре фразеологизама 138
4.6.6. Парехетичка хомоморфност базичних елемената 139
4.6.7. Парехетичка хомоморфност релационих компонената 141
4.6.8. Праве редупликационе фразеолошке компоненте 141
4.6.9. Семиредупликационе фразеолошке компоненте 143
4.6.10. Фразеолошке компоненте са полиптозом 143
4.6.11. Облигаторне фразеолошке компоненте 145
4.6.12. Факултативне фразеолошке компоненте 146
4.6.13. Синтаксички флуктуирајући фразеологизми 147
4.6.14. Секундарни апикални фразеологизми 147
4.6.15. Анафоричке компоненте 148
4.6.16. Фразеолошка компонента као синтаксички нуклеус 151
4.6.17. Семантичка детерминанта 156
4.6.18. Комутационе фразеолошке компоненте 159
4.6.19. Лабилне фразеолошке компоненте 161
4.6.20. Примарна базична компонента 163
4.6.21. Транспозициона компонента 166
4.6.22. Семантичка база и семантички транспарентна компонента ... 167
4.6.23. Фразеолошки центар (фразеолошки фокус) 169

4.6.24. Минимални фразеологизми 170
4.6.25. Инкорпорисани фразеологизми и метафразеологизми 172
4.6.26. Полифункционалност и варијабилност типа фразеолошке компоненте 172
4.7. Закључна разматрања о типологији фразеолошких компонената 175

5. ФРАЗЕОЛОШКИ ВЕЗАНЕ КОМПОНЕНТЕ 177

5.1. Импулс за проучавање фразеолошки везаних компонената 179
5.2. Покушаји дефинисања фразеолошки везаних компонената 184
5.3. Проблем назива 191
5.4. Досадашња истраживања фразеолошки везаних компонената 195
5.5. Статус детерминативне компоненте унутар фразеологизма 197
5.6. Инвентар фразеолошки везаних компонената у савременом немачком језику 200
5.7. Узроци фразеолошког везивања компоненте и њене уникатизације 203
5.7.1. Застаревање речи као фактор везивања и уникатизације компоненте 203
5.7.2. Индиректна интеграција регионализама и дијалектизама 205
5.7.3. Врста речи и њена функција као фактор везивања компоненте 206
5.7.4. Флуктуација категоријалних обележја 208
5.7.5. Снижен колокациони потенцијал лексеме као фактор уникатизације 209
5.7.6. Диминуција као фактор везивања и уникатизације компоненте 210
5.7.7. Позајмљивање из страних језика као фактор везивања и уникатизације 211
5.7.8. Утицај писаца и значај примарног извора за везаност компоненте 212
5.8. Типологија фразеолошки везаних компонената 213
5.8.1. Базични елементи – компонентски некротизми 216

5.8.2. Базични елементи – затамњени компонентски некротизми 219
5.8.3. Релационе компоненте као некротизми 220
5.8.4. Релациони некротизам са дијакопом 222
5.8.5. Базични елементи страног порекла 222
5.8.6. Фразне компоненте страног порекла
(фразеолошки везане стране метакомпоненте) 225
5.8.7. Фразеолошки везане компоненте настале кразом
(амалгамиране компоненте) 226
5.8.8. Фонетски везани базични елементи 227
5.8.8.1. Изостанак *а*-фрактуре код базичних елемената 229
5.8.8.2. Базични елементи са непомереним консонантима 229
5.8.8.3. Фонетски везани базични елементи
без секундарне метафоније 230
5.8.8.4. Изостанак рнвн. дифтонгизације
код фонетски везаних базичних елемената 230
5.8.8.5. Фонетски везани базични елементи
без финалне ликвиде *r* 231
5.8.8.6. Присуство повратне метафоније
код фонетски везаних базичних елемената 231
5.8.8.7. Фонетски везани базични елементи са елизијом 232
5.8.8.8. Фонетски везани базични елементи
са рецесивном апофонијом 233
5.8.8.9. Фонетски везане глаголске компоненте
са немотивисаном екстлипсом 233
5.8.9. Морфолошки везани базични елементи 234
5.8.9.1. Морфолошки везане именичке компоненте 235
5.8.9.1.1. Опсолетни дативски маркер -*е* 235
5.8.9.1.2. Рефлекси преласка именица герм. *ô*-основа
у консонантску деклинацију 237
5.8.9.1.3. Остаци коренског плурала код именичких компонената 238
5.8.9.1.4. Остаци старог тематског плурала
код именичких компонената 238
5.8.9.1.5. Аналошки *genetivus temporis* са хетероклизом рода 239

5.8.9.1.6. Рефлекси немотивисане деклинације *а*-основа код поименичених прилога 239
5.8.9.2. Морфолошки везане придевске компоненте 239
5.8.9.2.1. Изостанак деклинације код атрибутивне придевске компоненте 240
5.8.9.2.2. Остаци флексије код супстантивизованог броја (данас придева) 240
5.8.9.3. Морфолошки везане глаголске компоненте 241
5.8.10. Морфолошки везане релационе компоненте 241
5.8.11. Мешовити тип фразеолошки везаних именичких компонената 242
5.8.12. Фразеолошки везане лабилне компоненте 243
5.8.13. Флективно моделоване везане компоненте 246

6. ФЕНОМЕН АУТОНОМИЗАЦИЈЕ ФРАЗЕОЛОШКИ ВЕЗАНЕ КОМПОНЕНТЕ 247

7. ОДНОС ИЗМЕЂУ СЛОБОДНИХ И ФРАЗЕОЛОШКИ ВЕЗАНИХ КОМПОНЕНАТА 249

8. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА О ФРАЗЕОЛОШКИ ВЕЗАНИМ КОМПОНЕНТАМА 252

9. ЛИТЕРАТУРА 254

10. РЕГИСТАР ПОЈМОВА 275

Списак скраћеница и симбола

абл – аблатив (у индексу валентности)

$А_{дв}Ф$ – адвербијална фраза

$А_{дј}Ф$ – придевска (адјективска) фраза

$А_{дј}Ф_{<позитив, компаратив, ексцесив>}$ - придевска фраза са нуклеусом у облику позитива, компаратива или у облику *zu* + позитив, *als* ...

ак – акузатив (у индексу валентности)

акт. – актив(ни)

в. – види, упореди

ВК – вербални комплекс

герм. – германски (језик)

$Д_{ак}$ – допуна у акузативу

$Д_{дир}$ – директивна допуна

$Д_{екс}$ – експанзивна допуна

$Д_{пред}$ – предикатив

$Д_{преп}$ – препозитивна допуна

$Д_{сит}$ – ситуативна допуна

ж. р. – женски род

западногерм. – западногермански (језик)

ие. – индоевропски (језик)

инд. – индикатив

инф. (I акт.) – инфинитив (презента актива)

инф. II акт. – инфинитив перфекта актива

инф. I акт. $_{<тр.>}$ - инфинитив презента актива транзитивног глагола

инф. I пас. – инфинитив презента пасива

инф. II пас. – инфинитив перфекта пасива

$И_{нф}Ф$ – инфинитивна фраза

конј. – конјунктив(ски)

$К_{онј}Ф$ – конјункторска фраза

л. – лице

лат. – латински (језик)

м. р. – мушки род

нвн. – нововисоконемачки (језик)

НФ – номинална фраза

НФ$_{<ак>}$ - номинална фраза у акузативу

НФ$_{<дат>}$ - номинална фраза у дативу

НФ$_{<дет.\ индеф.>}$ - номинална фраза са неодређеним детерминативом као атрибутом

НФ$_{<ном>}$ - номинална фраза у номинативу

НФ$_{<casus\ obliqui>}$ - номинална фраза у неком од чистих зависних падежа

НФ$_{<cas.var.>}$ - номинална фраза у било којем од падежа

парт. перф. – партицип перфекта

перф. – перфекат

плперф. – плусквамперфекат

плур. – плурал(ски)

пред. – предикатив

прет. - претерит

П$_{реп}$Ф – предложна фраза

П$_{рон}$Ф – прономинална фраза

П$_{рон}$Ф$_{<ген>}$ - прономинална фраза у генитиву

протогерм. – протогермански (језик)

рнвн. – рановнововисоконемачки (језик)

рус. – руски (језик)

северногерм. – северногермански (језик)

синг. – сингулар(ски)

с. р. – средњи род

срвн. – средњевисоконемачки (језик)

ствн. – старовисоконемачки (језик)

суб. – субјекат

С$_{убј}$Ф – субјунктурска фраза

фут. I – футур први

фут. II – футур други

f – ознака женског рода уз термине или примере именица на немачком језику

m – ознака мушког рода уз термине или примере именица на немачком језику

n – ознака средњег рода уз термине или примере именица на немачком језику

s. a. – непознате године

s. v. – *sub voce* (под одредницом)

* - граматички нетачна или семантички некомпатибилна структура

> - даје облик или структуру, из X проистиче Y

< - настаје од облика или структуре

1. ДИФЕРЕНЦИЈАЛНА ОБЕЛЕЖЈА ФРАЗЕОЛОГИЗМА

Фразеологизам (нем. *Phraseologismus, m*)[1] као језички знак, за који је у системско-теоријском смислу превасходно занинтересована фразеологија (нем. *Phraseologie, f*) као лингвистичка дисциплина[2], језичка је јединица изразито комплексне природе. Оваква квалификација проистиче из специфичног статуса сваког фразеологизма: он је у системском погледу близак са лексемом, предметом проучавања лексикологије, од које се формално разликује својим *супралексичким карактером*, чиме се искључиво по облику изједначава са слободном синтагмом (нем. *freies Syntagma*)[3]. У зависности од припадности фразеолошкој супкласи, одре-

---

[1] Немачки термин *Phraseologismus* као назив за основну јединицу фразеолексикона и суштински предмет проучавања фразеологије није и једини. Ранија истраживања доносе податак о израженом терминолошком плурализму по питању именовања ове јединице. Пилц истиче да у германистичкој лингвистици постоји око 80 различитих термина (Pilz, 1983: 337), мање или више истозначних са термином *Phraseologismus*, при чему се у литератури најчешће срећу следећи: *Phrasem, n*, настао по већ етаблираном терминолошком низу за именовање основних језичких јединица на другим језичким нивоима у немачком језику: *Phonem, n*, *Morphem, n*, *Lexem, n*, *Semem, n*, *Graphem, n*, *Stilem, n*, *Translem, n*, затим *Phraseolexem, n*, *Wortgruppenlexem, n*, *Idiom, n*, *phraseologische Einheit*, *(sprichwörtliche) Redensart* и *(sprichwörtliche) Redewendung*, при чему се код последња четири не сме пренебрегнути чињеница да је у савременим фразеолошким истраживањима њихово значење сужено и да се примарно користе за именовање одређених фразеолошких супкласа. Ранији ређи називи *Phrasmus, m*, *Paralexem, n*, *festes Syntagma*, *fixiertes Wortgefüge*, *Fertigbauteil, m*, *geformter Wortblock*, *fester Wortkomplex*, *(vorgeformte) Wortzusammenstellung*, *Formel, f* или *Wortverband, m* данас су готово непознати јер се више не користе за именовање основне јединице фразеологије. Терминолошка слика по овом питању је слична и у српској, али и у нама блиским лингвистикама. И код нас се у лингвистичкој теорији и пракси за именовање основне јединице фразеолексикона поред уобичајеног назива *фразеологизам* често могу срести и називи *фразеолошка јединица*, *фразеолошка синтагма*, *устаљени обрт*, *фразеолошки обрт*, *фразеолошки израз*, *устаљена конструкција*, *фразем*, *идиом* или *идиоматска фраза*, при чему је неопходно нагласити да поједини од наведених термина често представљају само парцијалне синониме са термином *фразеологизам* с обзиром на то да у различитим контекстима по правилу имају и додатна специфична значења (Драгићевић, 2010: 24; Мршевић-Радовић, 1987: 11-13; Вуловић, 2015: 20–23; Tanović, 2000: 22–27).

[2] Осим што се користи за именовање посебне лингвистичке гране, термин *фразеологија* може да означава и свеукупност фразеологизама једног језика. У овом значењу истозначан је са термином фразеолексикон (нем. *Phraseolexikon, n*).

[3] Овим термином се у фразеологији именује структура која се у депенденцијалној граматици назива *фразом* (нем. *Phrase, f*). У њој владају одређене интердепендентне релације на основу којих се утврђује њен *нуклеус* (нем. *Nukleus, m*, *Kopf, m*, *Kern, m*),

ђени број фразеологизама структурно може имати и облик реченице, при чему су и слободна синтагма и реченица основне јединице синтаксичког система и суштински предмети проучавања морфосинтаксе и синтаксе. Назначеном свакако треба додати и то да се фразеологизам као посебна језичка структура, у изузетно ретким случајевима на периферији система и уз неопходну дискусију о дифузном карактеру горње границе по питању тога шта он *per definitionem* јесте, може идентификовати и са микротекстом као предметом текстуалне лингвистике.

Иако има доста заједничких формалних и функционалних обележја са наведеним основним јединицама на осталим језичким нивоима и на први поглед заузима специфичан „међупростор“, чије се границе најбоље могу одредити описном синтагмом „изнад речи, закључно са реченицом“, фразеологизам у системском погледу не представља језичку јединицу чија се инхерентна обележја своде на прост збир оних специфичних за лексеме, слободне синтагме и реченице. Теоријска фразеологија установила је диференцијална обележја овог језичког знака на основу којих се одређена структура може сврставати у фразеологизме.

Диференцијална обележја фразеологизма са своје стране могу бити облигаторна и факултативна. У облигаторна спадају *поликомпонентност* (нем. *Polylexikalität, f*, *Mehrgliedrigkeit, f*), *лексикализованост* (нем. *Lexikalisierung, f*), *репродуктивност* (нем. *Reproduzierbarkeit, f*) и *стабилност* (нем. *Stabilität, f*), док је *идиоматичност* (нем. *Idiomatizität, f*) једино факултативно обележје фразеологизма као језичког знака (Fleischer, 1997: 30). Стабилност и идиоматичност са своје стране додатно обележава и њихов *градуелни карактер*.

односно њени *сателити* (нем. *Satellit, m*). Цела фраза добија своје име према томе којој врсти речи припада нуклеус: НФ, $А_{дј}$Ф, $И_{нф}$Ф, $П_{рон}$Ф, $П_{рп}$Ф или $А_{дв}$Ф. Фразе у варијабилним контекстима могу имати различите синтаксичке функције (Đurović, 2021: 57; Engel, 2004: 14–15). Избегавање термина *фраза* се у фразеолошким истраживањима сматра потпуно оправданим како би се избегла терминолошка сличност са термином *фразеологизам*, а још више са термином *фразем*, што свакако доприноси јаснијем успостављању неопходних терминолошких дистинкција. Уместо термина *freies Syntagma* у фразеологији немачког језика се користи и термин *freie Wortverbindung*, а у нашој и у лингвистикама на нама блиским просторима се уместо *слободне синтагме* јављају још и *невезана комбинација* и *слободни скупови речи* (Šipka, 1998: 110; Zgusta, 1991: 135; Tanović, 2000: 11). Термини из депенденцијалне синтаксе ће се у тексту користити при елаборирању одређених специфичнијих синтаксичких питања релевантних за фразеологију, док се термин *слободна синтагма* користи као хипероним за *нефразеолошке* синтагматске низове различите структуре.

1.1. Поликомпонентност

Поликомпонентност је облигаторно, неградуелно и формално обележје сваког фразеологизма захваљујући којем се успоставља дистинкција између овог језичког знака на једној страни и лексеме на другој, али не и у односу на слободне синтагме и дефлексионе облике у морфологији. Ово обележје се у квантитативном погледу дефинише као минимално присуство два, а најчешће више елемената, у највећем броју случајева речи, од којих се састоји лексикализовани (канонски) облик фразеолошког форматива. За реч[4] као основну конститутивну јединицу фразеологизма у лингвистици резервисан је термин *(фразеолошка) компонента* (нем. *(phraseologische) Komponente*) или *(фразеолошка) конституента* (нем. *(phraseologische) Konstituente*) (Fleischer, 1997: 82; Sabitova, 1977: 117–118), при чему се други у актуелнијој литератури више не среће.

Обележје поликомпонентности треба схватити као парцијално диференцијално јер се на основу њега може утврдити само *фразеолошки минимум* (присуство две компоненте), док *максимална фразеолошка екстензија* није ограничена укупним бројем компонената, већ синтаксичким критеријумом пошто је реченица у највећем броју случајева највиши појавни облик фразеологизма[5].

---

[4] Ово није најбоље одређење терминолошке синтагме *фразеолошка компонента* јер постоје и ретки случајеви да се под компонентом подразумевају фразне структуре, односно метакомпоненте (уп. 5.8.6.).

[5] Облик реченице, а некада и микротекста, имају и одређене структуре у језику које се традиционално не сматрају фразеологизмима, иако поред вишечлане структуре, што одговара поликомпонентности, могу да показују одређена фразеолошка обележја (прегнантност форме, алитерацију, редупликацију речи). Реч је пре свега о *брзалицама* (нем. *Zungenbrecher, m*), *цитатима* (нем. *Ausspruch, m*, *Zitat, n*), *рекламним слоганима* (нем. *Werbeslogan, m*) или *велеризмима* (нем. *Wellerismus, m*, *Sagwort, n*). Уколико се одређени рекламни слоган, цитат или велеризам на нивоу употребе језика често јављају и постану познати ширем броју говорника, за њих се може рећи да испуњавају и обележје репродуктивности, што их још више приближава фразеологизмима. Рекламни слоган и цитат временом могу да изгубе свој оказионални карактер и да постану лексикализоване структуре на основу чега се могу посматрати као *крилатице*.

Термин *велеризам*, данас изузетно ретко још и под називима *аполошка* или *наративна пословица* (нем. *apologisches/erzählendes Sprichwort*), мање је познат јер се у литератури ређе среће. Реч је о структурама у облику реченице које се са своје стране састоје од лексикализоване и инкорпорисане пословице, средишњег дела у којем се актуализује *verbum dicendi* и шаљивог или ироничног коментара у конклузији. По

Током развоја теоријске фразеологије немачког језика обележје поликомпонентности се различито посматрало, а профилисала су се два приступа: квалитативно-квантитативни и чист квантитативни (Ивановић, 2022: 134–136).

1.1.1. Квалитативно-квантитативно одређење поликомпонентности

Квалитативно-квантитативни приступ феномену поликомпонентности је старији, потиче из „класичне“ фразеолошке школе[6], у тесној

свом садржају могу да буду блиски *антипословицама* (нем. *Antisprichwort, n*), од којих се разликују по синтаксичкој структури: код велеризма долази до облигаторне синтаксичке, а тиме и лексичке експанзије базне лексикализоване пословице, док се код антипословице много чешће уочава феномен *компонентске бисоцијације* (MLS, 2000: *s. v. Sprichwort*, Burger, 2015: 15; Scheibe, 1969: 600–601; Fleischer, 1997: 78–79):
Was ich nicht weiß, macht mich nicht heiß, sagte der Ochse, als er gebraten wurde. (велеризам)
Scherben bringen Glück, sagte der Glaser, der den Leuten über Nacht die Scheiben einwarf. (велеризам)
Was sich liebt, das neckt sich, sagte die Katze und fraß die Maus. (велеризам)
Wer früher lacht, ist länger lustig. (антипословица)
Aller Mannfang ist schwer. (антипословица).

[6] „Класична“ школа немачке фразеологије период је од средине 60-их до краја 80-их година XX века. Ова школа се развила у бившој Немачкој Демократској Републици и то под директним утицајем тадашње совјетске лингвистике у којој су системска проучавања фразеологизама, пре свега захваљујући радовима Виктора Владимировича Виноградова (рус. Виктор Владимирович Виноградов), већ од половине 40-их година XX века имала дугу и плодну традицију. Интензиван утицај на ову школу током 70-их година прошлог века имали су првенствено тадашњи совјетски германисти, којима су тековине руске фразеологије биле веома блиске. Најпознатија имена из овог периода су Флајшер (Fleischer), Сабитова (Sabitova), Степанова (Stepanova), Чернишева (Černyševa), Хојзерман (Häusermann), Добровољски (Dobrovol`skij) и Бургер (Burger) у својој првој фази, Фикс (Fix), Роткегелова (Rothkegel) и Јакше (Jaksche). Централна питања „класичне“ школе тичу се дефиниције и могућих супкласификација фразеологизама, њихове унутрашње семантичке структуре и компонентског састава. Ова школа је успоставила веома чврст и конзистентан теоријски темељ за каснија истраживања и изнедрила прве термине у области фразеологије, од којих су многи и данас у употреби. Школа се држала ужег концепта фразеологије јер се истраживачки фокус ограничавао на централне фразеолошке супкласе. На научним тековинама овог периода добрим делом се заснивају и данашњи постулати фразеологије немачког језика. Недостаци овог теоријског оквира, који никако не умањују значај „класичне“ школе, били би релативна изолованост фразеологије од осталих лингвистичких дисциплина, пре свега морфологије и синтаксе, стање које је и данас присутно, изражени плурализам термина, по

је вези са компонентским саставом фразеологизма и питањем типологије фразеолошких компонената (уп. 4.4. и 4.6.) и директан је рефлекс чињенице да су се системска разматрања и генерализација теоријских закључака у немачкој фразеологији од средине 60-их до краја 80-их година XX века најчешће заснивали на проучавању централних и прототипичних фразеолошких супкласа: глобалних и компонентних идиома. У оваквом приступу обележју поликомпонентности полази се од доминантне претпоставке да у фразеолошком формативу минимално једна од компонената мора бити *базични елемент* (нем. *Basiselement, n*), при чему се његов варијантни синтаксички или семантички статус (уп. 4.4.) у интерној структури конкретне коокуренције није сматрао релевантним (Fleischer, 1997: 29, 82). Још рестриктивније полазиште о неопходном присуству две компоненте из подскупа базичних елемената (Matešić, 1988: V) у теоријској фразеологији немачког језика се никада није етаблирало.

На основу оваквог одређења поликомпонентности, фразеологизмима се у смислу *фразеолошког минимума* могу сматрати следеће структуре јер свака од њих садржи по један базични елемент:

meines Erachtens

auf Anhieb

um einen Gedanken

gegangen werden

правилу вишечланих и често *ad litteram* превођених са руског језика, и класификације примарно засноване на руском фразеолошком материјалу, неретко недовољно модификоване да би се у потпуности могле применити на фразеологизме у немачком језику. У констелацији тадашње блоковске подељености Европе, „класична“ школа немачке фразеологије у почетку није имала готово никакав утицај на нешто млађу, некадашњу западнонемачку фразеолошку школу, која је свакако дуго била у сенци „класичне“. Први утицаји почињу средином 70-их година да би се у каснијим годинама све више интензивирали. Допринос „класичне“ школе данашњој немачкој фразеологији огледа се у успостављеном теоријском оквиру и јасном системском приступу, а некадашње западне првенствено у тенденцији да се истраживања прошире и на периферне супкласе фразеологизама уз иницијално већу флексибилност и отвореност и за сазнања из осталих лингвистичких дисциплина.

1.1.2. Квантитативно одређење поликомпонентности

Насупрот претходном ужем, а тиме и рестриктивнијем становишту у погледу квантитативно-квалитативног фразеолошког минимума, чист квантитативни приступ, заступљен углавном у последње две деценије, индиферентан је по питању типа фразеолошке компоненте и полази од једноставне премисе да су за конституисање фразеологизма неопходне минимално две компоненте без обзира на то од које врсте речи потичу (Burger, 2015: 15–16; Burger, 2003: 15–16, 36).

Чист квантитативни приступ проистекао је из померања научног фокуса током 90-их година XX века са глобалних и компонентних идиома на мање прототипичне и периферније супкласе фразеологизама, готово без изузетка потпуно неинтересантне за истраживање у периоду „класичне“ школе немачке фразеологије. Реч је првенствено о колокацијама (уп. 3.1.13.), функционалним глаголским спојевима (уп. 3.1.12.), фразеошаблонима (уп. 3.1.15.), структурним (уп. 3.1.17.) али и минималним фразеологизмима (уп. 4.6.24.). Назначеним померањем фокуса омогућено је не само редефинисање фразеологизма као језичког знака, већ и потпуно ново схватање о томе које јединице се могу сврстати у фразеолексикон једног језика. Према новијем одређењу поликомпонентности фразеолошки минимум испуњавају и следеће коокуренције (Burger, 2015: 31–32; Ивановић, 2022a: 216):

als ob

weder ... noch

das heißt

1.1.3. Фразеологизам или вишечлана лексема?

По питању обележја поликомпонентности или *вишечланости форме*, фразеологија се делимично додирује са лексикологијом, научном дисциплином са дужом традицијом, јер се и у овој области оперише терминима *једночлана* и *вишечлана лексема* или *вишечлана лексичка јединица*[7] (Драгићевић, 2010: 40–42). Ово на први поглед може да се антиципира као контрапункт фразеолошком становишту да је код сваке поликомпо-

[7] Наведеном термину у немачком језику одговарају термини *Wortgruppenlexem, n* и *Phraseolexem, n*. Термин *вишечлана лексичка јединица* у српску лексикологију уводи Драгићевић 2007. године (Žugić, 2016: 156). О осталим терминолошким решењима за овај структурни тип лексеме уп. Драгићевић, 2010: 40.

нентне, лексикализоване и репродуктивне структуре реч о фразеологизму. Треба, међутим, истаћи да у овом контексту није реч о супротстављеним становиштима између фразеологије и лексикологије, већ много пре о честој појави у науци о језику да се суштински *идентичан феномен* из перспектива посебних дисциплина различито сагледава, што по правилу доводи и до различитих терминолошких решења. Различитост у приступу у методолошком погледу у овом контексту треба тумачити као комплементарност која свакако резултује целовитијим увидом у инхерентна обележја фразеологизма. Другим речима, вишечлане лексикализоване структуре испод нивоа реченице представљају тачку пресецања и заједничко поље лексикологије и фразеологије у континууму лексикона. За разлику од фразеологије, у којој се вишечланост форме системски посматра као *conditio sine qua non*, што значи као *облигаторно* фразеолошко обележје, лексема је *прототипично једночлана* структура која се по правилу састоји од једне или више морфема, а у изузетним случајевима се, на *периферији лексикона*, тамо где он постепено прелази у свој подсегмент, *фразеолексикон*, може говорити и о вишечланој форми основног облика лексеме.

Изражена формална опозиција између облигаторно поликомпонентне структуре фразеологизма и периферно вишечлане структуре лексеме није од суштинског теоријског значаја јер се неутралише читавим низом њихових заједничких инхерентних обележја. И фразеологизмима и лексемама, биле оне једночлане или вишечлане, заједничко је то да су као лексикализоване јединице део јединственог система – лексикона једног језика, при чему се фразеолексикон у основи сматра сегментом лексикона, а не посебним системом (Kostić-Tomović, 2013: 66). Од још већег значаја је чињеница да и лексема и фразеологизам имају своје целовито, јединствено и етаблирано значење (Драгићевић, 2010: 40), а поједини фразеологизми, пре свега колокације и они терминолошки (уп. 3.1.10.), имају и функцију *примарне номинације*, што је прототипично за лексеме (Мршевић-Радовић, 1987: 21). Између фразеологизма на једној страни и конкретне реализације лексеме као речи у слободној синтагми на другој, али и слободне синтагме као целине, постоји и додатни *функционални паралелизам* (Burger & Jaksche, 1973: 32–33): све наведене јединице могу се јавити и у функцији *реченичног сегмента* (нем. *Satzglied, n*) и у функцији *атрибута* (нем. *Attribut, n*), што се може уочити у следећим примерима:

Sie zeigte mir mit geschwellter Brust/stolz ihr Schulzeugnis. (реченични додатак)

Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein,/das pflegte er zu sagen. (Дак)

Das Vernersche Gesetz/Grammatik ist sehr kompliziert. (суб.)

Anna erinnert sich an den Afrikanischen Habichtsadler/den Raubvogel im Zoo. (Дпреп)

Das ist ja kalter Kaffee/bekannt. (Дпред)

Wir waren uns des Einflusses der Grand Old Lady/der Frau bewusst. (атрибут)

Премда синтаксички корелативан однос у погледу функционалне идентичности између фразеологизма и лексеме заслужује посебно испитивање, начелно се може претпоставити да је опсег могућих идентичних синтаксичких функција између ове две јединице вероватно већи уколико је основни облик фразеологизма испод нивоа реченице.

У закључку начелно треба нагласити да се сваки канонски облик вишечлане лексикализоване структуре испод нивоа реченице *може* истовремено сматрати и *фразеологизмом* и *лексемом*, нпр. *kennen lernen*[8], а избор термина проистиче из посебности различитих дисциплина и њихових традиција. Из фразеолошке перспективе се може рећи да је реч о *идентичној јединици*, а различите, али суштински несупротстављене перспективе уз одређена специфична ограничења засноване су не само на чињеници да једно фразеолошко обележје, у овом случају поликомпонентност или вишечланост, није довољно селективно да би се успоставила апсолутна дистинкција, већ и из чињенице да се сва наведена фразеолошка обележја у апсолутном или у релативном степену (поликомпонентност, идиоматичност) односе и на лексеме, с тим да у овом контексту свакако треба имати у виду специфично *инверзну релацију*: оно што је облигаторно или прототипично за фразеологизме, факултативно је и периферно за лексеме.

[8] У наведеном случају реч је не само о периферном, већ и *лабилном* и *дефективном фразеологизму* (уп. 4.6.19.). Лабилност се рефлектује у могућности састављеног писања (*kennenlernen*), а дефективност у појави *секундарне флективне дефразеологизације* (*kennengelernt* или *kennen gelernt*).

1.1.4. Поликомпонентност и уникомпонентни фразеологизми/идиоми

Термини *уникомпонентни фразеологизам* (нем. *Einwortphraseologismus, m*, *Einwortphrasem, n*) и *уникомпонентни идиом* (нем. *Einwortidiom, n*) спорадично почињу да се срећу у литератури средином 90-их година XX века (Duhme, 1995: 83–93). Оба су далеко од честе употребе у германистичкој лингвистици и не сматрају се потпуно етаблираним. С обзиром на изражен дифузни карактер фразеолошке терминологије неопходно их је расветлити јер се могу неадекватно интерпретирати као релативизација облигаторног системског обележја поликомпонентности. Наведени термини везани су првенствено за творбу речи као посебну лингвистичку дисциплину.

Под уникомпонентне фразеологизме, термин који Хајнеова у свом истраживању сматра својеврсном *contradictio in adiecto*, неки аутори подводе лексеме типа *inmitten (< in (der) Mitte)* или *infolge (< in (der) Folge)*. Очигледно је да је реч о секундарним предлозима насталим процесом *универбирања* примарно два адјацентна елемента између којих постоји одређени синтаксички однос (Heine 2010: 12). Мотив да се овакве лексеме назову уникомпонентним фразеологизмима није оправдан, али ни најјаснији, осим ако се нема у виду да у наведеним случајевима универбирање (нем. *Univerbierung, f*) претпоставља постојање *базне колокације* за настанак нове лексеме: срвн. *in mitten*, данас *in (der) Mitte*, односно *in (der) Folge*. Постојање *базне фразеолошке структуре* не представља искључиво, а тиме ни дистинктивно обележје универбирања, схваћеног као хипероним за различите творбене процесе код којих од базне слободне синтагме или фразеологизма настаје нова лексема (MLS, 2000: *s. v. Univerbierung*).

У историји језика је познато да су многе данашње сложенице (нем. *Zusammensetzung, f*, *Kompositum, n*) резултат морфосинтаксичког позиционог динамизма унутар НФ, којим је немачки језик био захваћен током рнвн. епохе. Овај динамизам резултује двама процесима. Први је чисто синтаксичке природе и подразумева *десну метатезу* (нем. *Rechtsversetung, f*) до срвн. епохе уобичајено преноминалног генитивског атрибута, чиме се лево поље НФ ослобађа за детерминатив и адјективске атрибуте: *des Vaters Haus > das Haus des Vaters*. Други процес је шири, творбено-синтаксичке је природе и у дијахронијском погледу претпоставља да је творбени процес слагања (нем. *Zusammensetzung, f*) у свим

герм. језицима резултат сложене и варијантне синтаксичке генезе од ие. преко герм. до савременог језичког стања: ствн. *(des) vateres hûs*, срвн. *(des) vater(e)s hûs*, нвн. *Vaterhaus, n*, при чему протогерм. у погледу јукстапозиција показује битне иновације у односу на прајезичко стање (Nübling, Dammel et al., 2006: 100–101; Ивановић, 2021: 373; Bilandžija, 2017: 97–98; Krahe & Meid: 1969: 17–18).

Творбено нешто комплекснија слика везана је и за сложено-суфиксалну творбу (нем. *Zusammenbildung, f*), код које прва непосредна конституента такође настаје од базне слободне синтагме или фразеологизма (Kostić-Tomović, 2013: 120; Bilandžija, 2017: 159–163):

dunkle Haare $_{\text{(примарна базна НФ)}}$ + *-ig* $_{\text{(суфикс)}}$ > *dunkelhaarig*

zur gleichen Zeit $_{\text{(примарна базна ПрепФ)}}$ + *-ig* $_{\text{(суфикс)}}$ > *gleichzeitig*

Phrasen dreschen $_{\text{(фразеологизам, ИнфФ)}}$ + *-er* $_{\text{(суфикс)}}$ > *Phrasendrescher, m*

Haare spalten $_{\text{(фразеологизам, ИнфФ)}}$ + *-erei* $_{\text{(суфикс)}}$ > *Haarspalterei, f*

Термин *уникомпонентни идиом*[9] у семантичком погледу је нешто специфичнији од претходног, а Штумпф и Ремерова са Мацкеовом наводе да се он односи на лексеме попут *Dreikäsehoch, m*, *Grünschnabel, m*, *Gernegroß, m* или *Damoklesschwert, n* (Stumpf, 2015: 26; Römer & Matzke, 2005: 158). Наведене лексеме, а исто би нпр. важило и за *Achilesferse, f*, *Drahtesel, m* или *Bauernfängerei, f*, структурно не спадају у фразеологизме, већ у сложенице, а са прототипичним фразеологизмима деле заједничко обележје *егзоцентричности значења* због процеса идиоматизације. Код оваквих лексема основичка конституента више не чини семантичко језгро на основу којег се цела сложеница може подвести под одређену очекивану семантичку категорију (Bilandžija, 2017:105–106; Kostić-Tomović, 2013: 88–89; Lapinskas 2013: 36–37). Ово се најбоље може уочити и из парафразе значења: *Grünschnabel* нема значење `grüner, vorspringender, oft spitz auslaufender, von einer Hornschicht überzogener Fortsatz vorn am Kopf der Vögel`, већ сасвим другачије и немотивисано етаблираним значењем основичке конституенте: `junger, unerfahrener, aber oft vorlauter Mensch; Neuling`.

Термин уникомпонентни идиом пренет је на творбу речи и наведени семантички тип сложеница захваљујући ставовима фразеолога „класичне“ школе, који су се најчешће чврсто држали премисе „идиоматизовано

[9] Овом термину претходио је термин *творбени идиом* (нем. *Wortbildungsidiom, n*), данас свакако већ у потпуности заборављен (Püschel, 1978: 156).

= *доминантно* и *ексклузивно фразеолошко*“, што је код неких дериватолога највероватније и био мотив да прибегну компромисним терминолошким решењима и да већ установљене термине *посесивне детерминативне сложенице* (нем. *Possessivkompositum, n*), *идиоматизоване сложенице* (нем. *idiomatisches Kompositum*), *егзоцентричне сложенице* (нем. *exozentrisches Kompositum*) или *бахуврихи* (нем. *Bahuvrihi, Bahuwrihi,n/m*) (Kostić-Tomović, 2013: 102–104; Bilandžija, 2017: 105–106, 111–112; Stein, 1995: 27) замењују терминима *уникомпонентни идиом* или *уникомпонентни фразеологизам*.

Највероватније захваљујући Бургеровом ставу да се и лексеме попут *hallo*, *bitte* или *danke* легитимно могу сматрати прагматичким фразеологизмима (Burger, 2015: 45), чиме се поликомпонентност као облигаторно обележје еклатантно релативизује, изнова је провоцирана и донекле актуализована дискусија у вези са уникомпонентним фразеологизмима (Targońska, 2022: 42–43). И поред поновног разматрања ове теме и наведених термина, они се ипак не могу сматрати потпуно оправданим. Творби речи нису били од посебне користи јер је пре овде разматраних већ постојао низ установљених и потпуно етаблираних назива, а иначе врло дифузну фразеолошку терминологију термини *уникомпонентни идиом* и *уникомпонентни фразеологизам* додатно оптерећују због потенцијално неутемељене интерпретације. Оба су настала услед покушаја једног броја аутора да се фразеолошка обележја хијерархизују, при чему је идиоматичност често схватана као круцијална и диференцијална (Braxatorisová, 2022: 321). Овакав став је у потпуној супротности са јединим лингвистички утемељеним становиштем о томе да се сва диференцијална обележја фразеологизма као језичког знака морају посматрати у *еквативно-сумарним* релацијама *in continuo* уз сагледавање њихове *градуелности* на основу чега једнозначно проистиче да се ни не могу хијерархизовати.[10] (Пејовић, 2015: 194–195).

[10] Термин *уникомпонентни фразеологизам* би се могао етаблирати у фразеопрагматици где би, потпуно редефинисан, могао да означава *модификоване фразеологизме* настале компонентском (и синтаксичком) редукцијом и сведене искључиво на *један* од својих базичних елемената (Burger, 2015: 162). Оваква употреба термина уникомпонентни фразеологизам не би релативизовала обележје поликомпонентности у системском смислу.

1.2. Лексикализованост и репродуктивност

Под лексикализованошћу[11] се подразумева чињеница да је фразеологизам јединица *фразеолексикона* (нем. *Phraseolexikon, n*), посебног сегмента језичког система, који се посматра и као део ширег система, *лексикона* (нем. *Lexikon, n*) једног језика[12]. Фразеолексикон не представља ентропичан скуп, већ структурисан и уређен инвентар фразеологизама јер су међу њима као основним јединицама које га чине успостављене тачно одређене релације.

Као лексикализована структура, фразеологизам има свој утврђени *основни* или *канонски облик*, а код постојања *фразеолошких дублета* (нем. *phraseologische Dubletten*) и више њих. Канонски облик предвиђа *максималну компонентско-синтаксичку екстензију* јер су њиме обухваћене све облигаторне и факултативне компоненте фразеологизма, али и његов максимални синтаксички опсег. Уз наведено, лексикализованост подразумева и то да фразеологизам поред канонског облика има и своје етаблирано, а тиме и стабилно значење, односно више њих, уколико је реч о полисемантичним структурама. На основу свог значења фразеологизми се унутар фразеолексикона међусобно налазе у тачно утврђеним и комплексним *парадигматским релацијама* (синонимија, антонимија, хиперо- и хипонимија).

---

[11] Термин *лексикализованост* се користи и у осталим специфичним значењима, пре свега у дијахронијској лингвистици. Њиме неки аутори у историјској творби речи означавају процесе фузије између јасно уочљивих конституената код некадашњих сложеница, које се синхронијски посматрају као симплекси, нпр. ствн. *wëralt* > данас *Welt, f* или ствн. *adelar* > данас *Adler, m*, или процесе универбирања фразе са додатном контаминацијом, нпр. ствн. *hiu tagu* 'an diesem Tag' > данас *heute*. (Nübling, Dammel et al, 2006: 142; Bußmann, 1990: *s. v. Lexikalisierung*). Термин се схвата и као блискозначан са *идиоматизацијом* (MLS, 2000: *s. v. Lexikalisierung*). Наведени термин се у фразеологији данас изузетно ретко користи да означи свеукупност често изузетно комплексних семантичких и формалних промена чији је резултат настанак новог фразеологизма (RS I, 1969: *s. v. leksikalizacija*; Coulmas, 1985: 254–255). И у немачкој и у српској фразеологији је уместо термина лексикализација већ традиционално у употреби терминолошка синтагма *примарна фразеологизација* (нем. *primäre Phraseologisierung*) (Römer, 2006: 201; Мршевић-Радовић, 1987: 32–33).

[12] Различити су ставови о томе да ли је фразеолексикон део општег лексикона једног језика или представља посебан систем. У лексикологији немачког језика етаблирано је становиште да је фразеолексикон само сегмент општег лексикона једног језика (Schippan, 1992: 1; Kostić-Tomović, 2013: 66). Нешто другачији став у погледу тога које подгрупе фразеологизама не би спадале у лексикон износе се у српској лингвистици (Драгићевић, 2010: 41).

На основу канонског облика и утврђеног значења за лексикализоване фразеологизме се каже да представљају *узуализоване* језичке јединице, које се на нивоу употребе језика не продукују изнова на основу морфосинтаксичких правила и семантичке компатибилности између компонената, већ се одређују као *репродуктивне структуре* и у овом погледу се, без обзира на њихову битно сложенију формалну страну, суштински понашају као и минималне јединице самосталног значења – лексеме.

Иако се уз поликомпонентност, лексикализованост, стабилност и идиоматичност наводи као једно од дистинктивних обележја фразеологизама, репродуктивност се од осталих разликује по томе што оно није обележје чисто *системског* карактера. Захваљујући психолингвистичким истраживањима, репродуктивност се данас сагледава из шире перспективе. Реч је *de facto* о *неуролошкој* и *психолингвистичкој категорији*, чију анатомско-физиолошку основу чине центри смештени у темпоралном режњу церебралног кортекса, захваљујући чему се обезбеђује *психолингвистичка стабилност фразеологизама* (уп. 1.3.1.). Под овим треба подразумевати дугорочну похрањеност фразеологизама у *менталном лексикону* појединца (нем. *mentales Lexikon*), захваљујући којој је, *grosso modo*, и омогућена њихова репродуктивност на нивоу употребе језика.

У процесу репродуковања фразеологизама може да дође до појаве *асиметрије* у односу на максималну кодификовану компонентско-синтаксичку екстензију фразеологизма, тј. у односу на његов пун лексикализовани облик с обзиром на то да је репродуктивност везана за употребну страну језика када одређени прагматички предиктори утичу на то у којој форми ће се реализовати конкретан *фразеолошки едукт*, при чему морају бити испуњени и системски предуслови у сваком конкретном случају:

pro [Mann und] Nase (лексикализовани облик фразеологизма)

Peter bestellt eine Flasche Rotwein <u>*pro Mann und Nase*</u>.

Peter bestellt eine Flasche Rotwein <u>*pro Nase*</u>.

Лексикализованост и репродуктивност су дистинктивна обележја фразеологизама у односу на синтетичке темпорално-модалне облике са *тмезом* (нем. *Tmesis, f*), све дефлексионе облике, али и слободне синтагме и реченице јер се наведене структуре не сматрају репродуктивним, већ настају на основу одређених синтаксичко-семантичких правила пред-

виђених граматичким системом и, уколико је задовољен критеријум семантичке компатибилности, у теоријском смислу представљају инфинитезималан могући низ различитог лексичког састава. У овом смислу у фразеологизме не спадају:

- облици са тмезом: *Er sägt(e) den alten Lindenbaum ab. Wo kommt er her?*
- инф. II акт: *gefragt haben*, *angekommen sein*
- инф. I пас: *gefragt werden*, *gefragt sein*
- инф. II пас: *gefragt worden sein*, *gefragt gewesen sein*
- инд. и конј. перф. акт.: *hat/habe gefragt*
- инд. и конј. плперф. акт. : *hatte/hätte gefragt*
- фут. I акт. инд. и конј: *wird/werde fragen*
- фут. II акт. инд. и конј: *wird/werde gefragt haben*
- темпорална парадигма *werden*-пасива: *wird gefragt*
- темпорална парадигма *sein*-пасива: *ist geöffnet*
- темпорална парадигма реципијентског пасива: *bekommt geschenkt*
- темпорална парадигма *gehören*-пасива: *gehört gewaschen*
- конј. претеритофутура I: *würde fragen*
- конј. претеритофутура II: *würde gefragt haben*
- релативна компарација: *(eben)so* + позитив *wie*, компаратив + *als*
- суперлативна форма *am ...-(e)sten* (уз могућу аломорфију услед метафоније)
- *verba reflexiva*: *sich merken*, *sich freuen*
- нултовалентни глаголи са експлетивним *es*: *es regnet*, *es hagelt*
- спојеви глагола са $Д_{преп}$, $Д_{сит}$, $Д_{дир}$ и $Д_{екс}$ које су реализоване у облику $П_{реп}Ф$: *sich freuen über* + $НФ_{<ак>}$, *sich befinden in* + $НФ_{<дат>}$, *fahren in* + $НФ_{<ак>}$, *kürzen um* + $НФ_{<ак>}$
- $А_{дј}Ф$ са $Д_{преп}$, $Д_{сит}$, $Д_{дир}$ и $Д_{пред}$ као атрибутима: *stolz auf* + $НФ_{<ак>}$, *befindlich in* + $НФ_{<дат>}$, *stammend aus* + $НФ_{<дат>}$, *bekannt als* + $НФ_{<ном>}$
- $НФ_{<cas.var.>}$ без обзира на унутрашњу синтаксичку структуру.

Истовремено, ова два обележја су дистинктивна и у односу на *оказионалне фразеологизме* (уп. 4.6.21.).

1.3. Стабилност фразеологизама

Обележје стабилности фразеологизама је по својој природи изузетно комплексно, а комплексност проистиче јер се стабилност може посматрати из различитих перспектива, што резултује њеним потпуно различитим одређењима у посебним областима фразеологије. Данас се уобичајено дистингвирају три посебна аспекта стабилности фразеологизама: *психолингвистичка*, *прагматичка* и *структурна стабилност* (Bruger, 2015: 17–22, 26).

1.3.1. Психо- и прагмалингвистичка стабилност фразеологизама

Ова два аспекта стабилности од мањег су значаја за теоријско-системски приступ у фразеологији.

Психолингвистичка стабилност (нем. *psycholinguistische Festigkeit*), у литератури и под термином *ментална стабилност* (нем. *mentale Festigkeit*), али битно ређе (Vladu, 2010: 87) од посебног је значаја за психолингвистику. Овај ниво фразеолошке стабилности није градуелног карактера и уобичајено се одређује као дугорочна похрањеност фразеологизама у менталном лексикону појединца захваљујући чему се ове јединице репродукују као готове целине на нивоу употребе језика, а не генеришу се *ad hoc* на основу морфосинтаксичких правила. Овако схваћена психолингвистичка стабилност фразеологизама у основи се често поистовећује са обележјем репродуктивности, због чега неки аутори у својим истраживањима овај ниво стабилности управо и именују потоњим термином (Sulikowska, 2019: 33), иако, строго посматрано, између ова два феномена постоји антериорно-постериорна релација: психолингвистичка стабилност као нужност неминовно претходи репродуктивности.

Заинтересованост фразеологије за *прагматичку стабилност* (нем. *pragmatische Festigkeit*) резултат је укупног развоја лингвистике од средине 80-их година XX века и интензивнијих проучавања теорије говорних чинова, као и етаблирања прагматике и анализе дискурса као посебних дисциплина. Ово је постепено доводило и до померања традиционалног истраживачког фокуса „класичне“ фразеолошке школе са глобалних и компонентних идиома, геминатних фразеологизама, крилатица, а делимично и пословица на лексикализоване поликомпонентне структуре за које је специфична *рекурентност* у тачно одређеној секвен-

ци конкретне комуникативне ситуације (иницијалној, критичној, експонираној или финалној), а тиме и њихова *везаност* за исте, што оправдава тврдњу да се одређени број фразеологизама мора сматрати прагматички стабилним:

Guten Tag!

Grüß Gott!

Bis später!

Meine Damen und Herren, ...

die Verhandlung eröffnen

Auf Wiederhören!

Guten Appetit!

..., was ich [noch] sagen/hinzufügen/erwähnen wollte/möchte?!

Овакве коокуренције, у фразеологији познате под називом *прагматички* или *комуникативни фразеологизми* (уп. 3.1.16.) у функционалном погледу се разликују од осталих фразеологизама јер се не везују за примарну или секундарну номинацију, већ представљају специфичне сигнале за успостављање контакта у конкретној комуникативној ситуацији или завршетак исте, служе за преусмеравање садржаја у комуникацији, њену потенцијалну релаксацију или као компензаторни сигнали у критичним фазама одређене комуникативне ситуације. Као ни претходни, ни овај аспект фразеолошке стабилности није градуелног карактера.

1.3.2. Структурна стабилност фразеологизама

Структурна стабилност фразеолозизама (нем. *strukturelle Festigkeit*) од значаја је у теоријско-дескриптивном приступу у фразеологији. Основни постулати на овом пољу, и данас често навођени у литератури, тековина су „класичне“ фразеолошке школе у којој је питање структурне стабилности сматрано фразеолошком темом *par excellence*. Иако праћено каснијим ревидирањем одређених исувише ригидно формулисаних ставова, оно ни у данашњем тренутку није целовито сагледано јер је реч о изузетно сложеном фразеолошком обележју, чију комплексност провоцира читав низ потпуно различитих фактора. Неки од њих су методолошке природе, а неки проистичу из инхерентних обележја конкретног фразеологизма или одређене фразеолошке супкласе.

Први од фактора методолошког карактера за прилично неуједначену и само делимичну слику при одређењу структурне стабилности фразеологизама везан је за чињеницу да се ово обележје примарно сагледавало из тзв. „ужег“ фразеолошког концепта, а то значи да су се теоријски закључци уопштавали првенствено на основу проучавања стабилности код глобалних и компонентних идиома, централних фразеолошких структура „класичне“ школе, и то на основу одређеног, али по правилу недовољног броја примера, често обележених и високим степеном идиосинкразије. Оваква методолошка премиса резултовала је великим бројем специфичних, а међусобно неретко и дисјунктивних правила која је „класична“ школа често сматрала општеважећим, што је у теоријском погледу водило ка својеврсној апсолутизацији структурне стабилности као фразеолошког обележја.

Додатни методолошки проблем „класичне“ школе представља и моменат што је одабир примера у контексту сагледавања обележја стабилности пре развоја корпусне лингвистике и шире имплементације њених постулата у лингвистичка истраживања био препуштен искључиво истраживачу-појединцу. Код овог момента се не може пренебрегнути чињеница да се управо у одабиру примера, а то значи у *квалитативном* приступу у сагледавању језичког материјала на основу којих се закључци теоријске природе могу уопштавати, готово увек, експлицитно или имплицитно, уочава и изражен отклон према синтакси као етаблираној и водећој лингвистичкој дисциплини 60-их и 70-их година XX века. У том погледу често су се бирали ређи и мање познати примери, засићени уочљивим одступањима на различитим језичким нивоима у поређењу са слободним синтагмама у савременом језику, а уместо интердисциплинарног и синтетичког приступа, „међунаучна компетиција“, свакако плод немачке фразеологије, резултовала је заправо само све већим удаљавањем од објективног сагледавања обележја структурне стабилности.

Не треба занемарити ни трећи аспект методолошке природе, а он се, као и претходни према синтакси, надовезује на укупан отклон од осталих лингвистичких дисциплина. Од свог издвајања из лексикологије, „класична“ школа немачке фразеологије била је у великој мери затворена за било какве интердисциплинарне студије услед чега је веома дуго остајала непермеабилна за сазнања из области морфологије, морфосинтаксе и историје немачког језика, које су несумњиво могле да допринесу целовитијем и научно утемељенијем квалификовању обележја стабилности.

Уз наведене недостатке традиционалних методолошких премиса, сложеност одређења и конзистентног сагледавања структурне стабилности проистиче и уско је повезана и са специфичностима фразеолексикона. Он се са своје стране одликује *израженом хетероклитношћу* јер поједини фразеологизми, чак и из исте фразеолошке супкласе, а посебно они из различитих, у великом броју случајева могу да показују међусобну формалну, семантичку и функционалну *асиметрију*, која се често своди на присуство једног јединог заједничког обележја – поликомпонентности. Стабилност овако хетерогеног скупа тешко је, ако је уопште и могуће, описати јединственим приступом са довољно утемељеном општом експланаторном вредношћу за све чланове. Из овог разлога је најоправданије да се структурна стабилност као обележје код сваке од посебних фразеолошких супкласа посебно разматра, а као резултат ће се неминовно показати да је реч о *градуелном обележју* и из синхронијске и из дијахронијске визуре.

И не на последњем месту, сложеност структурне стабилности индукована је *sui generis* јер је реч о таквом обележју које један фразеологизам може да прожима на више различитих нивоа. Она се може сагледавати из семантичке, али и из формалне перспективе.

1.3.2.1. Семантичка стабилност фразеологизама

Семантичка стабилност (нем. *semantische Festigkeit*[13]) инхерентна фразеологизмима посматра се као њихово дистинктивно обележје у односу на слободне синтагме и реченице. Овај ниво структурне стабилности теоријски се најчешће сагледава у корелативном односу са идиоматичношћу као посебним фразеолошким обележјем (уп. 1.4. и 1.4.1.) и релативном синтагматском стабилношћу компонената као параметром формалне стабилности (Fleischer, 1997: 36; Sulikowska, 2019: 32). Неки аутори у семантичкој стабилности виде суштину структурне стабилности фразеологизама уопште јер и поред могућих морфосинтаксичких и компонентских модификација и варијација једног фразеологизма, али и поред могућих дублетних и хетеронимијских, дакле формално варијантних канонских облика фразеологизма, његово значење по правилу остаје релативно *интактна категорија* (Dräger, 2011: 124; Pilz, 1981: 24):

[13] Уместо данас потпуно уобичајене терминолошке синтагме *семантичка стабилност* раније се у фразеологији користио и термин *фразеологичност* (нем. *Phraseologizität, f*), највероватније под утицајем совјетске лингвистике (Telija, 1975: 382–395).

Bruder Lustig/Leichtfuß/Liederlich: 'lebenslustiger u. leichtfertiger Mensch'

dastehen wie der Ochs/(schweiz.:) wie der Esel vorm Berg: 'sich nicht zu helfen wissen'

Семантичка стабилност може се интерпретирати и кроз призму општег обележја фразеолексикона ка *израженијој моносемији* његових чланова у поређењу са полисемијом као регуларним семантичким феноменом у лексикону општег језика (Burger, 2015: 72). Између полисемантичних фразеологизама на једној и полисемантичних лексема на другој страни уочава се специфична квантитативна асиметрија јер је број семема код првих јединица битно мањи од броја семема код других, што је највероватније изазвано већ постојећом примарном метафоричношћу великог броја фразеологизама. Код фразеолошке полисемије најчешће је реч о две семеме:

jmdn. über die Klinge springen lassen:

1. 'jmdn. töten'

2. 'jmdn. mit Vorsatz zugrunde richten, ruinieren' (D11)

1.3.2.2. Формална стабилност фразеологизама

За формалну стабилност (нем. *formale Festigkeit*) у досадашњим истраживањима не постоји јединствена дефиниција. Она се углавном везује за морфолошку и синтаксичку структуру фразеологизма, али и њихов компонентски састав и у најширем смислу се идентификује са одступањима од морфолошких и синтаксичких правила специфичних за слободне синтагме и реченице у савременом језичком стању (Burger, 2015: 20). Наведена одступања најчешће се збирно подводе под термин *синтаксичко-флективне аномалије* (нем. *syntaktisch-morphologische* или *syntaktisch-flexivische Anomalien*) или под термин *морфосинтаксичка фосилизованост*[14] (нем. *morphosyntaktische Fossilierung*), који се у лите-

[14] Ниједан од термина не представља идеално решење. Термином *флективно-синтаксичке аномалије* се упућује на могуће морфолошке и синтаксичке разлике у односу на слободне синтагме и реченице у савременом језичком стању, а тиме и на изражено удаљавање од морфосинтаксичког прототипа, али се њиме не упућује довољно на то да је збирно реч о хетерогеним појавним облицима потврђеним у ранијим језичким епохама, а не о удаљавању од прототипа као рефлексу синхронијског динамизма. У прилог синхронијском удаљавању од прототипичне морфосинтаксичке структуре, које резултује синхронијским аномалијама, довољно је навести пример данас још увек ређе појаве да се прилог у функцији атрибута у деклинираном облику може јавити

ратури ређе среће (Burger, 2012: 3). Даљим гномоничним индикаторима формалне стабилности сматрају се и фразеолошки везане компоненте (уп. 5.) и релативна устаљеност компонентског састава фразеологизма, а овоме треба додати и њихову *трансформациону дефективност* (нем. *transformationelle Defektivität*) на дубинском нивоу (Fleischer, 1997: 37; Palm, 1997: 31–32; Sulikowska, 2019: 32). Овакво одређење формалне стабилности неопходно је додатно сагледати јер се њиме не експлицирају сви њени параметри *in extenso*, а додатно је директно повезано са специфичношћу методолошке премисе на којој се заснива као и даљим релевантним теоријским питањима.

Специфичност методолошке премисе при дефинисању формалне стабилности почива на *индуктивној конклузији* као резултату *инклузије* врло специфичних, *секундарних*, *ретких* и често *факултативних* обележја у фразеолошком инвентару. Тек овако схваћен методолошки постулат обезбеђује суштинско сагледавање формалне стабилности. Реч је не само о *градуелном*, већ и врло *селективном* фразеолошком обележју са две уочљиво опозитне тенденције: *дисперзивном дистрибуцијом* и *предоминантном фокалношћу* по специфичним фразеолошким супкласама.

С обзиром на чињеницу да сва фразеолошка морфосинтаксичка одступања у односу на слободне синтагме и реченице у савременом језичком стању представљају рефлексе минулих епоха у историјском развоју немачког језика, на основу дефиниције се може недовољно прецизно закључити да се транспарентна стабилност може квалификовати и као *дијахронијски* феномен, што је само делимично утемељено јер су релације у овом погледу веома комплексне. Морфолошка и синтаксичка фосилизованост су само у одређеним случајевима *чист дијахронијски* феномен, и то искључиво онда када постоји потврда о времену на-

---

у левом пољу НФ са девербативним нуклеусом: *ein neues Verfahren zur schrittweisen Näherung zur Lösung*, иако су дистинктивна морфосинтаксичка обележја прилога у односу на придев као врсту речи та да немају деклинацију и да је у савременом језику, али и у свим минулим епохама, за ову врсту речи у функцији атрибута резевисано десно поље НФ (Đurović, Ivanović et al., 2017: 13–14; Engel, 2009: 89–90; Ivanović, 2022: 53). Ређи термин *морфосинтаксичка фосилизованост* недвосмислено упућује на то да одступања нису појавни облик синхронијског динамизма, али се и он може преуско схватити јер имплицира директни дијахронијски континуитет и могућу, али недовољно прецизну интерпретацију фосилизованости као чистог дијахронијског, а не семидијахронијског феномена. У тексту ће се користити други од наведених термина јер једнозначније упућује на то о којим појавним облицима је реч.

станка фразеологизма, његовом примарном канонском облику у некој од минулих епоха и свим дијахронијским формалним променама које је претрпео до савременог стања. Наведене чињенице није увек могуће утврдити с обзиром на стање у историјској фразеографији, али и ограничен корпус старих текстова, готово без изузетка оптерећен идиолекатском варијантношћу и плуриареалношћу[15]. О чистом дијахронијском феномену може се говорити само код примера попут следећег са транспарентном фосилизованошћу именичке компоненте и у савременом немачком језику:

срвн. *aller êren wert sîn*

данас: *etw. ist aller Ehren wert*

Искључиво у оваквим случајевима се неки од хетерогених појавних облика морфолошке или синтаксичке фосилизованости, удружен са осталим параметрима фразеологизације (Burger, 2012: 4–7; Burger, 1977: 4–19) може сматрати *апсолутним индикатором дијахронијске стабилности* и *старости* фразеологизма јер је процес примарне фразеологизације могао наступити тек након што се данас фосилизовани облик етаблирао и постао морфосинтаксички (прото)тип у некој од минулих језичких епоха.

Све облике флективне или синтаксичке фосилизованости, међутим, много више треба схватити као *псеудо-* или *семидијахронијски феномен* (Ivanović, 2023: 66) јер су старост одређеног појавног облика и примарна фразеологизација у временском погледу најчешће само у релативној релацији. Ово значи да на перзистенцију фосилизованог облика у структури фразеологизма, а тиме и на његову транспарентну формалну стабилност, утицај могу имати немоделираност фразеолошке супкласе којој припада, његово порекло, специфична фонетска обележја појединих фразеолошких супкласа, процеси секундарне фразеологизације, а не може се искључити ни утицај латинског језика (Ивановић, 2021а: 105–108; Ивановић, 2012: 133–136). Комплексне релације и честа временска дискрепанција између дијахронијске старости одређеног појавног облика на једној страни и времена настанка фразеологизма на другој најлакше се могу уочити на примеру крилатица јер је њихово порекло познато, а тиме и време настанка:

der Dritte im Bunde

[15] Термин *плуриареалност* (нем. *Pluriarealität, f*) се у историји немачког језика користи у истом значењу као и термин *плурицентричност* (нем. *Plurizentrizität, f*) у синхронијској германистичкој лингвистици (Schulz, 2005: 182).

Више него упечатљив је временски распон од етаблирања дат. маркера *-е* и момента настанка наведене крилатице[16]. Зато је било који појавни облик флективне и(ли) синтаксичке фосилизованости у веома великом броју случајева само *релативан индикатор старости* фразеологизма (Ивановић, 2012: 134).

На последњем месту у вези са дефиницијом формалне стабилности треба истаћи неоправдану ограниченост на морфосинтаксички и компонентски ниво јер се она може односити и на фонетски ниво фразеологизама.

1.3.2.2.1. Транспарентна формална стабилност фразеологизама

Транспарентна или површинска формална стабилност фразеологизма може се сагледавати из различитих перспектива. У зависности од језичког нивоа, она може бити *моностратумског карактера* (чиста фонетска, чиста морфо(но)лошка, чиста синтаксичка или чиста компонентска), али се може говорити и о њеном *мултистратумском карактеру* када је један фразеологизам у поређењу са слободним синтагмама и реченицама захваћен одступањима на различитим језичким нивоима. Према броју захваћених компонената транспарентна формална стабилност може бити *моно- би-* или *мултицентрична*. Мултистратумска се по правилу поклапа са мултицентричном стабилношћу, што представља највеће удаљавање у односу на структуру слободних синтагми и реченица у данашњем језичком стању:

Achte du mein, so acht` ich dein.

У наведеној пословици мултистратумски и мултицентрични карактер формалне стабилности обезбеђен је захваљујући застарелој генитивској валентности глаголске компоненте *achten*$_{<\text{суб, ген}>}$, апокопи граматичке морфеме у 1. л. синг., данас изумрлим облицима генитива код прономиналних компонената и хомеотелеутоном (нем. *Homoioteleuton, n*, *Endreim, m*, ређе *Homöoteleuton, n*) као фонетским маркером стабилности.

[16] Крилатица потиче из Шилерове (Friedrich Schiller) баладе *Die Bürgschaft* из 1798. године.

1.3.2.2.1.1. Фонетска фосилизованост фразеологизама

Осим *а*-фрактуре (нем. *a-Brechung, f*) која своје порекло води из прелитерарног периода (уп. 5.8.8.1.), фонетска фосилизованост представља рефлексе одређених гласовних промена којима је немачки језик био захваћен у свом историјском развоју или изостанак истих код фразеолошких компонената (уп. 5.8.8.). Општа обележја фонетске стабилности су веома изражена хетерогеност појавних облика и честа тенденција ка мултицентричности условљеној природом појавног облика. Фокалност и серијски карактер најчешће се везује за *хомеотелеутон* и историјски старију *алитерацију* или *хомеопрофорон* (нем. *Stabreim, m*, *Homoioprophoron, n*). Алитерација је изазвана акценатским иновацијама у герм. језику које резултују његовом акродинамичношћу, захваљујући којој постаје и конститутивни фонетски оквир организације старогерманског стиха (Ивановић, 2012: 145–146, 148; Žmegač, Škreb & Sekulić, 1986: 9–10)[17]. Захваљујући овим појавним облицима у фразеологији настају *парехетички фразеолошки низови* везани за одређене супкласе:

Der Jungen Spiel wird den Alten oft zu viel.

Am Tage errungen, am Abend verschlungen.

Остали појавни облици одликују се дисперзивном дистрибуцијом по фразеолошким супкласама, а некада и својим готово сингуларним карактером. Фонетска фосилизованост сумарно обухвата следеће појавне облике (Ивановић, 2012: 146):

- изостанак *а*-фрактуре: *Heute <u>vull</u>, morgen null.*
- непомереност герм. тенуа: *<u>bekloppt</u> sein*
- елизију финалне ликвиде *r* или финалног вокала: *<u>hie</u> und da*, *<u>Hab</u> und Gut*
- изостанак секундарне метафоније: *Lass dir ´s bei den Berchtesgadenern <u>drachseln</u>!*
- немотивисану повратну метафонију: *Wenn man den Esel nennt, [kommt er <u>gerennt</u>].*
- изостанак рнвн. дифтонгизације: *<u>rin</u> ins Vergnügen!*

[17] Сматра се да је најстарији сачувани запис са алитерацијом северногерм. *Златни рог Галехуса* (нем. *Goldhorn von Gallehus*): *Ek Hlewagastir Holtijar horna tawido* 'Ich, Schutzgast, Holtes Sohn, machte das Horn'. Текст потиче из IV (Turković, 2020: 42) или из V века (Martini, 1991: 3).

Наведене форме фонетске фосилизованости у фразеологији се посматрају као посебни појавни облик *фразеолошке везаности компоненте* (уп. 5.8.8.).

1.3.2.2.1.2. Морфолошка фосилизованост фразеологизама

За разлику од фонетске, морфолошка и синтаксичка фосилизованост фразеологизама представљају конститутивне елементе при дефинисању транспарентне стабилности. Упркос томе, у фразеолошкој литератури традиционално је изостајао увид у хетерогеност појавних облика на овим језичким нивоима, специфичности дистрибуције различитих појавних облика по фразеолошким супкласама, а додатни проблем рефлектује се и у чињеници што се морфолошка фосилизованост недовољно јасно разликује од трансформационе дефективности. Услед релативне изолованости немачке фразеологије од токова у морфологији и синтакси, али и у дијахронији уопште, терминолошка решења на овом пољу и данас често одражавају традиционални граматички приступ (Fleischer, 1997: 47–49; Palm, 1997: 31–32; Burger, 2015: 20; Häusermann, 1977: 74–75).

Каснија дијахронијско-синхронијска истраживања морфолошку фосилизованост сагледавају у контексту типологије фразеолошких компонената, фокалности у погледу одређених фразеолошких супкласа и хетерогености појавних облика. Овим нивоом стабилности првенствено су захваћени базични елементи, а много ређе прономинално релационе компоненте, при чему се хетерогеност појавних облика везује за прве, а најизраженија је код именичких компонената (Ivanović, 2023: 68 ; Ивановић, 2012: 172–183). Предоминантна фокалност морфолошке фосилизованости везана је за глобалне и компонентне идиоме (уп. 3.1.1. и 3.1.2.) и пословице (уп. 3.1.7), а искључена је код фразеошаблона (уп. 3.1.15.), геминатних (уп. 3.1.14.) и терминолошких фразеологизама (уп. 3.1.10.), али и топоса (уп. 3.1.8.), док остале супкласе показују *дисперзивни карактер* према овом феномену (Ивановић, 2012: 171). Хетерогени појавни облици се могу разликовати по тенденцији ка *сингуларном* или *ограничено серијском каркатеру*. Они серијског карактера ређе могу показивати *бицентричност*, док је већина појавних облика *моноцентрична*:

wie jmd./etw. im Buch<u>e</u> steht

mit jmdm. im Bund<u>e</u> stehen

vom Tod<u>e</u> gezeichnet sein

die Nacht zum Tag<u>e</u> machen

Wenn der Abt zum Glase greift, so greifen die Mönche zum Kruge.

Die sich des Tags zanken, lecken sich des Nachts.

auf Erden

Попут фонетске, и морфолошка фосилизованост базичних елемената и релационих компонената представља посебан облик *фразеолошке везаности компоненте* (уп. 5.8.9. и 5.8.10.). Неопходно је напоменути да је корелативан однос између обележја фразеолошке стабилности и појединих појавних облика овог феномена изузетно сложен јер су исти захваћени тенденцијама синхронијског динамизма у фразеолексикону услед чега се одликују антагонистичким обележјем *лабилности* (уп. 5.8.9.1.1. и 5.8.12.).

1.3.2.2.1.3. Синтаксичка фосилизованост фразеологизама

Синтаксичка фосилизованост обухвата све историјски потврђене појавне облике који одступају од синтаксичког устројства у слободним синтагмама и реченицама у савременом немачком језику. По израженој хетерогености и истовремено присутним тенденцијама предоминантне фокалности и много ређе дисперзивне дистрибуције блиска је фонетској. Сматра се да су поједини појавни облици овог нивоа транспарентне фразеолошке стабилности у двоструком, али *антагонистичком* корелативном односу са *моделираношћу* и *синтаксичком инваријантношћу* фразеолошке супкласе, али и у *релативној* корелацији са *синтаксичком формом* лексикализованог фразеологизма јер синтаксичка фосилизованост предоминантну фокалност показује код пословица као моделиране супкласе у облику реченице[18], док је искључена код осталих синтаксички инваријантних и моделираних супкласа испод нивоа реченице: моделираних и геминатних фразеологизама, али и функционалних глаголских спојева. Овај феномен није специфичан ни за кинеграме (уп. 3.1.3.), али ни за терминолошке фразеологизме, без обзира на то што се не сврставају у синтаксички моделиране и инваријантне групе коокуренција. Синтаксичка фосилизованост може се комбиновати и са фосилизованошћу на осталим језичким нивоима (Ивановић, 2012: 194–195).

[18] Корелативан однос између синтаксичке фосилизованости на једној страни и реченице као синтаксичке форме лексикализованог фразеологизма окарактерисан је као релативан јер је код топоса као посебне фразеолошке супкласе у облику реченице, формално идентичних са пословицама, синтаксичка фосилизованост искључена (Ивановић, 2012: 194–195).

Раније изнето запажање о томе да синтаксичка фосилизованост *grosso modo* није у израженој корелацији са синтаксичком формом фразеологизма (Ивановић, 2012: 194) није неутемељено уколико се посматра на теоријском нивоу, али га је неопходно додатно прецизирати с обзиром на то да се одређени појавни облици могу јавити *искључиво* код фразеологизама у облику реченице, док су неки од облика синтаксичке фосилизованости аспецифични по питању његове синтаксичке структуре. Ово је и суштински разлог за тенденцију ка предоминантној фокалности синтаксичке фосилизованости.

Искључиво за фразеологизме у облику реченице везана је *синеза* (нем. *Synesis, f*) или *constructio ad sensum*, инконгруенција између $К_{онј}Ф$ као плуралског субјекта и финитума као рефлекса прастаре протојезичке фазе у којој су се синтагматски односи без довољно изграђених граматичких категорија и етаблираних флективних маркера успостављали на основу семантичке компатибилности. Морфолошки маркирана конгруенција резултат је млађе ие. фазе и секундарног успостављања чврстог система флективних маркера (Brugmann, 1922: 642–643; Krahe, 1972: 25). Сматра се да је један од фактора за чешће јављање синезе присуство именице с.р. као сателита у $К_{онј}Ф$ у функцији субјекта (Fleischer & Schallert, 2011: 107), али и њен адитивни семантизам[19]:

Salz und Brot macht Wangen rot.

И рефлекси ие. *номиналне реченице* (нем. *Nominalsatz, m*) јављају се код пословица и представљају одраз примарне *прајезичке ортотоније* невербалног предиката у односу на ненаглашену прајезичку позицију пунозначног финитума услед чега се у поређењу са вербалном реченицом (нем. *Verbalsatz, m*) сматрају и старијим синтаксичким структурама (Meier-Brügger, 2002: 250). Близак овом појавном облику синтаксичке фосилизованости, најчешће везаном такође за пословице, јесте и појава *хипотактичке афинитности*. Реч је о битно млађој појави посебно специфичној за рнвн. епоху и тенденцију изостављања ауксилијара у дефлексионим глаголским облицима (Srdić, 2008: 80). Од претходног појавног облика, ие. номиналне реченице, овај се разликује по присуству инфинитних облика и везаности за зависну реченицу:

[19] Синеза се јавља у свим периодима историје немачког језика, али је има и у данашњем језику. Инконгруенција између плур. субјекта и синг. финитума само је један од појавних облика синезе. За даље примере и различите појаве облике у минулим епохама, али и у данашњем немачком језику уп. MLS, *s. v. Constructio ad sensum*, Fleischer & Schallert, 2011: 108–110, 113; Behaghel, 1928: 16 и Paul, 1959: 193–195).

Junge Faulenzer, alte Bettler/Diebe. (рефлекс ие. номиналне реченице)

Adam muss eine Eva han, der er zeihe, was er getan. (рефелкс рнвн. хипотактичке афинитности)

За разлику од слободних реченица са релативно јасном *топологијом финитума* и *инфинитума* у савременом немачком језику[20], пословице могу да показују одређена одступања у његовој позицији. Што се иде дубље у прошлост, позиција финитума је била много слободнија и много вернije је одражавала прајезичко, али и герм. стање када се он могао наћи у иницијалној, медијалној и финалној позицији (Срдић, 2004: 306; Götz, 2006: 212; Brugmann, 1922: 683–684) са постепеном и дијахронијски веома дугом тенденцијом везивања за друго место у независној исказној реченици (Behaghel, 1932: 11), а у зависној за последње, што ће тек релативно касно, у рнвн. периоду, постати узус (Срдић, 2004: 308). Наведене рефлексе данас ретко показују пословице у облику зависно-сложене реченице:

Wo der Acker <u>leidet</u> Not, fehlt `s dem Bauern bald an Brot.

И *генитивска антиптоза* (нем. *Antiptosis*, *Antiptose, f*) и *чист инфинитив у функцији субјекта* представљају ретке појавне форме синтаксичке фосилизованости фразеологизама у облику реченице. Први се сматра наслеђем ие. синтаксе, а $НФ_{<ген>}/П_{рон}Ф_{<ген>}$ су се јављале у функцији субјекта само у 3. л. синг. или плур. са семантичком компонентом партитивности (Brugmann, 1922: 626; Brugmann & Delbrück, 1967: 567). Чист инфинитив, прецизније $И_{нф}Ф$, по свом пореклу петрификовани датив, акузатив или локатив прајезичких *nomina actionis/agentis*, очувао се у пословицама у функцији субјекта, где би се у слободним реченицама у савременом немачком језику очекивао инфинитив са *zu*, и то највероватније због тога што се за њега у историји језика везује профилисанији глаголски карактер него за чист инфинитив с обзиром на његово именичко порекло (Streitberg, 1974: 256; Paul, 2007: 312; Wilmanns, 1922: 128):

<u>Aller guten Dinge</u> sind drei. (пословица)

<u>Brot essen</u> ist keine Kunst. (пословица)

<u>Dich zu sehen</u> tut gut. (слободна реченица)

Остали појавни облици синтаксичке фосилизованости могу се јавити и код фразеологизама испод нивоа реченице. Код свих појавних облика

[20] О позицији финитума и елемената вербалног комплекса уп. Zifonun, Hoffmann et al., 1997: 1499–1502.

реч је о ие. наслеђу које је до савременог језичког стања остало очувано у фразеологији. Овде спадају (Ивановић, 2012: 192–223; Ivanović, 2009: 180; Ivanović, 2014: 89–95):

- придев као атрибут у десном пољу НФ: *Abend rot, Morgen grau gibt das schönste Tagesblau.*
- преноминални ген. у функцији атрибута: *des Kaisers Rock anziehen*
- адноминални *genetivus superlativus* (нем. *Genitiv der Steigerung, m*): *das Buch der Bücher*
- адвербални *genetivus ablativus*: *des Weges kommen*
- адвербални *genetivus possessivus*: *dem Kaiser geben, was des Kaisers ist*
- *genetivus ablativus* као сателит $А_{дв}Ф$: *Woher/Wohin des Weg(e)s?*
- застарела валентност глаголске компоненте $_{<суб\ ген>}$: *der Dinge harren, die da kommen sollen*
- застарела валентност предложне компоненте $_{<ак>}$: *Butter bei die Fische*
- *figura etymologica* као прелазни творбено-синтаксички појавни облик (уп. 4.6.8.): *den Schlaf des Gerechten schlafen, seinen Kampf kämpfen*

За разлику од фонетске и морфолошке, ниједан од појавних облика синтаксичке фосилизованости не представља истовремено и појавни облик фразеолошке везаности тако да између ова два феномена не постоји корелативан однос. У изузетно ретким случајевима фразеолошки везана компонента може да показују позиционо специфичност која одговара синтаксичком прототипу из старијег језичког стања:

zu Olims Zeiten (преноминални ген. атрибут)

1.3.2.2.1.4. Компонентска стабилност и фосилизованост фразеологизама

Компонентска стабилност као последњи аспект транспарентне стабилности фразеологизама њихово је системско обележје градуелног карактера и одређује се као апсолутна или релативна устаљеност компонената у лексикализованом облику фразеологизма, а у теоријско-методолошком погледу се често сагледава из само привидно супротне перспективе *компонентске варијантности*[21] (нем. *Varianz, f*), док је суштински

[21] Варијантност као системску категорију фразеологизама (Ptashnyk, 2005:78) треба разликовати од *фразеолошких модификација* (нем. *phraseologische Modifikation*) као прагматичке категорије (уп. 4.6.18). Компонентски варијантни фразеологизми

реч о специфичној релацији дијалектичког јединства у којој значење фразеологизма преузима улогу интегративног потенцијала (Földes, 2007: 432). Компонентска стабилност дистинктивно је обележје фразеологизама у односу на слободне синтагме и реченице јер је при претпостављеном истом синтаксичком моделу у основи фразеологизма и слободне синтагме варијантност код првих *рестриктивног карактера* с обзиром на то да је ограничена *инваријантношћу* њиховог етаблираног значења.

Градуелни карактер овог нивоа стабилности условљен је општим обележјима супкласе којој фразеологизам припада, његовим компонентским саставом, али и укупним значењем фразеологизма. Градуелност подразумева специфичан континуум на скали од *апсолутно стабилног* до *релативно варијантног* са могућим одступањима појединачних фразеологизама из одређених супкласа. Ближе левом полу замишљене скале налазили би се топоси, геминатни, терминолошки и структурни фразеологизми, али и највећи број крилатица, функционалних глаголских спојева и колокација као компонентски високо стабилних супкласа:

Man lebt ja nur einmal.

mit Herz und Hand

Sturm und Drang

außer dass

Himmelhoch jauchzend, zum Tode betrübt!

zu Ende führen

außer Dienst

су лексикализоване јединице, док је код модификованих фразеологизама реч о оказионалним структурама. Фразеолошке модификације су различите по типу, а осим компонентског састава могу обухватити и њихову синтаксичку структуру. Засноване су на сингуларној или мултиплој компонентској редукцији или експанзији, модификацији категоријалних обележја компоненте, синтаксичкој транспозицији, а нешто ређе се могу јавити и модификације путем творбе речи. Фразеолошке модификације на нивоу употребе језика увек су резултат одређене интенције аутора, а са лексикализованим фразеологизмом остају у семантичком и формалном контигвитету: *Paris <u>außer Rand und Band</u>. Weit über Million Franzosen gehen gegen Le Pen auf die Straße* (компонентска редукција, лексикализован облик је *außer Rand und Band geraten/sein*), *Die <u>friedlichste und freiheitlichste</u> Epoche der Geschichte* (творбена модификација, лексикализовани облик фразеологизма је *Frieden und Freiheit*). Модификовани фразеологизми временом могу да постану и лексикализоване структуре (примери из Krawczyk, 2006: 106, 109). Детаљније о типовима фразеолошких модификација уп. Burger, 2015: 24–25, 162–165; Burger, Buhofer & Sialm, 1982: 68–84.

Средишњи део замишљене скале компонентске стабилности резервисан је за идиоме, кинеграме, идиоматизоване реченице и одређени број пословица, док десном полу, а тиме и нижем степену стабилности, инклинирају компаративни и прагматички фразеологизми у облику реченице:

von der Bühne [des Lebens] abtreten

sich [vor Lachen] den Bauch halten

[vom] Anhalter Bahnhof fahren/per Anhalter fahren

ob/wenn in China/Peking ein Fahrrad/Sack Reis umfällt

Die dümmsten Bauern haben/ernten die dicksten/größten Kartoffeln.

klar wie Kloßbrühe/dicke Tinte/dicke Suppe sein

Из примера се уочава да варијантношћу могу бити захваћени и базични елементи (*Kloßbrühe/dicke Tinte/dicke Suppe*), али и релационе фразеолошке компоненте (*vom/per*, *ob/wenn*). Варијантност резултује дублетним облицима једног фразеологизма, а у својој чистој форми посматра се у контексту комутационих (уп. 4.6.18.) или факултативних фразеолошких компонената (уп. 4.6.12.). Код апикалних и свих двокомпонентних фразеологизама са два базична елемента варијантност у смислу факултативности компоненте је искључена без обзира на то којој супкласи припадају и какве су синтаксичке структуре. У оваквим случајевима факултативност неминовно доводи до деструкције фразеолошког статуса јер резултује лексемом:

homerisches Gelächter > homerisch, *Gelächter* (лексеме услед укидања поликомпонентности)

Dampf ablassen > Dampf, *ablassen* (лексеме услед укидања поликомпонентности)

Осим у свом чистом облику, компонентска варијантност може бити и *мешовитог типа*. У овом случају долази до прожимања са трансформационом дефективношћу код *морфолошки псеудокомутационих компонената* или до прожимања са *синтаксичком варијантношћу* фразеологизма:

seine Hand/Hände im Spiel haben (морфолошки комутационе компоненте, неправа комутација)

mit den Achseln/die Achseln zucken (синтаксичко-компонентска варијантност)

Још комплекснији однос постоји између компонентске варијантности и *фразеолошке деривације* (нем. *phraseologische Derivation*) као творбеног процеса у којем од једног фразеологизма настаје нови. Иако су границе за дистингвирање наведених феномена често дифузне, фразеолошка деривација је *комплекснија* јер подразумева *облигаторну кон-*

јунктну релацију између *компонентске редукције*, момента којим се приближава компонентској варијантности, и драстичне *синтаксичке трансформације* као у следећем примеру:

Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein. > jmdm. eine Grube graben

Као и претходни нивои транспарентне стабилности, и компонентски ниво може да показује елементе фосилизованости. Најизраженија компонентска фосилизованост уочава се код *некротизама* као посебне подгрупе фразеолошки везаних компонената (уп. 5.8.1.), али је треба и шире схватити јер се као компоненте фразеологизама могу јављати и лексеме из застарелог и данас непродуктивног дела лексикона које се могу посматрати и као проспективно везане:

jmdm. den Garaus machen (некротизам, фразеолошки везана компонента)

aus einem Bader ein Bischof werden (застарела лексема као фразеолошка компонента)

1.3.2.2.2. Трансформациона дефективност фразеологизама

Трансформациона дефективност фразеологизама тумачи се као њихово дистинктивно обележје у односу на слободне синтагме и реченице на *дубинском нивоу*. Под овим обележјем се подразумева битно виши степен рестрикција за реализацију одређених морфолошких и синтаксичких операција које су могуће код нефразеолошких синтагматских низова. Осим код темпуса и дијатезе, трансформациона дефективност *није уочљива* у лексикализованом облику фразеологизма.

Ова тема у теоријском и методолошком погледу представља изузетно проблематично поље јер се услед међусобне формалне, семантичке и функционалне хетерогености фразеологизама не може у потпуности сагледати, а досада изнети постулати морају се прихватити *само условно* и *врло партикуларно* јер се често могу негирати или релативизовати већ на наредном структурно-семантички идентичном примеру који показује битна одступања у погледу врсте трансформације. Мада је реч о јединому могућем и лингвистички потпуно оправданом, досадашњи синтетички и интердисциплинарни методолошки приступ (фразеологија, синтакса, семантика, морфологија) није донео очекивану систематизацију и уопштавање сазнања, већ је управо много више указао на укупну *антиномију* ове области фразеологије. Чак ни генеративистички приступ, преузет из англосаксонске традиције (Burger, 2015: 20), ову област није успео да приближи конзистентнијим и дефинитивнијим закључцима. Данашње

становиште је такво да немогућност јасних и доследних класификација код трансформационе дефективности према одређеном критеријуму највероватније проистиче из изражене *фразеолошке идиосинкразије* услед које ће ова тема и у перспективи вероватно остати недоречена.[22]

На основу досадашњих истраживања је познато да је трансформациона дефективност детерминисана општом структурном и семантичком стабилношћу фразеологизма, припадношћу одређеној фразеолошкој супкласи, степеном његове идиоматизације и семантичким и морфолошким статусом компоненте (Häusermann, 1977: 74; Fleischer, 1997: 49). И код морфолошке и код синтаксичке дефективности потенцијалне трансформације резултују или значењски алогичним синтагматским низовима или *феноменом литерализације значења* код идиоматизованих фразеологизама са *дуалним кодирањем*. Феномен трансформационе дефективности традиционално је највише проучаван код идиома, и то оних у облику $И_{нф}Ф$.

1.3.2.2.2.1. Морфолошка трансформациона дефективност фразеологизама

Морфолошка трансформациона дефективност везана је првенствено за именичке и глаголске базичне елементе који, за разлику од именица и глагола у слободним синтагмама, могу да показују дефективност, односно блокираност одређеног категоријалног обележја по чему одступају од система морфолошке парадигме којој иначе припадају. Она је најуочљивија код глагола с обзиром на број његових категоријалних обележја.

Блокираност категорије *лица* условљена је компонентском стабилношћу, реченичном структуром фразеологизма и његовим значењем. Везана је за пословице, устаљене фразе и топосе, а код одређених фразеологизама у облику $И_{нф}Ф$ презент на нивоу његове употребе доприноси вишем степену блокираности ове категорије (Möhring, 1992: 201–202):

*Der Niemand stiehlt am meisten. > *Ich stehle am meisten.*

*Gelegenheit macht Diebe. > * Ich mache Diebe.*

[22] Овај податак може бити од значаја за примењену лингвистику и наставу немачког језика као страног у том смислу да фразеологизме, чак и оне потпуно транспарентне, принципијелно треба избегавати као језичке структуре за документовање одређених закономерности у савременом немачком језику, а само у одабраним случајевима могу послужити као пример за одсупање од данашњег прототипа.

Блокираност категорије *темпуса* израженија је код пословица и топоса јер им је *praesens gnomicus* прототипично конститутивно обележје:

Morgenstunde hat Gold im Munde.

Wer hat, der hat.

Већина фразеологизама у облику $И_{инф}Ф$ са инф. I акт. у лексикализованом облику није темпорално дефективна уколико њихово укупно значење допушта варијантност темпуса. Блокираност ове категорије везана је за лексикализоване фразеологизме са глаголском компонентом у облику инф. II акт. Ово је *први* од *укупно два транспарентна маркера* морфолошке дефективности фразеологизама у облику $И_{инф}Ф$:

jmdm. im Ohr <u>bleiben</u> >

Der Schrei der Verunglückten <u>wird</u> den Wanderern noch lange im Ohr <u>bleiben</u>.

Eine kleine Melodie aus glücklicheren Tagen <u>war</u> ihr immer im Ohr <u>geblieben</u>.

bei jmdm. <u>abgerissen haben</u> >

Er war sehr unangenehm mir gegenüber, der <u>hat</u> bei mir <u>abgerissen</u>.

Блокираност категорије *модуса* уочава се највише код пословица и топоса због њиховог уопштавајућег значења, а тиме и везаности за *индикатив*. Ограничења у правцу императива код пословица проистичу додатно и из њихове везаности за 3. л. синг., честе употребе модалних глагола и њихове *јусивности* на семантичком нивоу (Ивановић, 2012: 114). Генерализовано значење код ових супкласа компромитовало би се и трансформацијом у конјунктив. Фразеологизми у облику реченице везани за 1. л. синг. не могу се јавити у императиву (Burger & Jaksche, 1973: 78):

*<u>Ich</u> fresse einen Besen, wenn ... > *Friss einen Besen, wenn ...!*

(Пример из Burger & Jaksche, 1973: 78)

Императив је искључен и код фразеологизама који се по свом укупном значењу не сматрају *агентивним*, док се захваљујући значењу неких агентивних фразеологизама овај модус може јавити само у *негираном* облику (Burger & Jaksche, 1973: 79):

*schwach auf der Brust sein > *Sei schwach auf der Brust!*

das Geld zum Fenster hinauswerfen > Wirf das Geld <u>nicht</u> zum Fenster hinaus!

(Пример из Burger & Jaksche, 1973: 79)

Од свих аспеката морфолошке трансформационе дефективности истраживачи су се најчешће усмеравали на блокираност *пасивне дијатезе* (Dobrovol`skij & Piirainen, 2009: 64–93; Burger & Jaksche, 1973: 80–84; Fleischer, 1997: 49–50; Möhring, 1996: 41–52). Веома компликована мрежа често дисјунктивних правила важи и за ову трансформацију. Рестрикције су условљене монолитношћу/компонентношћу укупног значења, али и позицијом компонената, при чему компонентност значења пружа нешто шире могућности трансформације у пасив. Општи предуслов за пасивизацију фразеологизма је његова агентивно-транзитивна семантичка компонента (Dobrovol`skij & Piirainen, 2009: 91). Најмање рестрикције везују се за следећи структурни модел:

Д$_{ак}$ <екстерна + варијабилна> + инф. I акт. <тр.>

jmdn. in Pflicht nehmen > Sie wird in Pflicht genommen.

Код следећег структурног модела пасивизација је могућа у нешто нижем степену:

Д$_{ак}$ <интерна+ стабилна> + инф. I акт. <семантичка база>

einen Streit vom Zaune brechen >

Der Streit wurde durch einige Betrunkene vom Zaune gebrochen.

(Пример из Fleischer, 1997: 50)

Високоидиоматизовани фразеологизми показују већу могућност да се јаве у безличном пасиву, при чему се адјаценција интерних фразеолошких компонената може сматрати додатним фактором смањења рестрикција:

in den Eimer gucken >

Diesmal wird nicht <u>in den Eimer geguckt</u>. (адјацентна позиција интерних компонената)

**<u>In den Eimer</u> wird diesmal nicht <u>geguckt</u>.* <дистантна позиција интерних компонената>

(Пример из Fleischer, 1997: 50)

Трансформација у пуни пасив битно се смањује код фразеологизама код којих је Д$_{ак}$ атрибуирана посесивним детерминативом (Möhrig, 1996: 47), што је највероватније последица *медијално-рефлексивног семантизма* којим се поспешује *семантичка детранзитивација* (Bilandžija, 2014: 246):

*<u>sein</u> wahres Gesicht zeigen > * Von ihm wurde sein wahres Gesicht gezeigt.*

Уколико је нуклеус фразеологизма у облику $И_{нф}Ф$ лексикализован у облику инф. I пас., реч је о *другом* и *последњем транспарентном маркеру* морфолошке трансформационе дефективности:

aus dem Leben abberufen werden

За разлику од глаголских компонената, код којих се дефективност може пратити на већем броју категорија, за именичке компоненте је везана блокираност категорије *броја*. Иако не спадају у подгрупе *singularia/pluralia tantum* и као речи се у слободним синтагмама могу јавити у оба броја, ова категорија код фразеологизама може бити често блокирана јер је условљена семантичким факторима (литерализацијом значења или алогичношћу структуре). Овакве именице представљају посебну групу *defectiva numero phraseologica*: у системском смислу имају оба броја, док се као фразеолошке компоненте могу јавити искључиво у једном. Трансформациона дефективност именичких компонената у основи се додирује са мешовитим типом компонентске стабилности, а истовремено представља антипод морфолошки псеудокомутационим компонентама:

*den bunten Rock ausziehen > *die bunten Röcke ausziehen* (литерализација значења)

*Das pfeifen die Spatzen von den Dächern. > *Das pfeift der Spatz vom Dach* (алогична структура)

1.3.2.2.2.2 Синтаксичка трансформациона дефективност фразеологизама

Овај аспект дистинктиван је у односу на слободне синтагме и реченице, а односи се на рестрикције при вршењу одређених синтаксичких трансформација. Синтаксичка трансформациона дефективност истовремено је повезана и са компонентском стабилношћу фразеологизма. Као и на морфолошком нивоу, и на синтаксичком се може оперисати искључиво закључцима начелног карактера јер се фактички ниједан не односи на све фразеологизме истог структурно-семантичког типа или на све чланове из исте супкласе. И код овог нивоа фразеолошке дефективности предиспонирајућим факторима за рестрикције могу се сматрати укупно значење фразеологизма и семанто-синтаксички статус компоненте. Од будућих обимнијих корпусних истраживања могле би се очекивати суштинске корекције у досадашњим сазнањима, а у методолошком погледу синтаксичку трансформациону дефективност фразеологизама би требало сагледавати као *системско-прагматичку категорију* која се, уз већ назначене предиспонирајуће факторе, много боље

може расветлити истовременим укључивањем прагматичких фактора (Finkbeiner, 2008: 43).

И код овог нивоа трансформационе дефективности уочава се уобичајен тренд и корелативан однос између степена идиоматичности и могућих синтаксичких трансформација јер компонентност значења фразеологизме уопштено чини синтаксички отворенијим (Dobrovol`skij, 2004: 63). На синтаксичком нивоу трансформационе дефективности оперише се следећим трансофрмацијама и рестрикцијама (Fleischer, 1997: 50–57):

- могућношћу атрибуирања именичке компоненте придевом и рестрикцијама у вези са тим
- могућношћу трансформације фразеологизма у упитну реченицу и рестрикцијама у вези са тим
- могућношћу контрастирања фразеолошких компонената и рестрикцијама у вези са тим
- могућношћу формирања зеугме код фразеологизама.

Осим код функционалних глаголских спојева, могућност *атрибуирања именичких компонената* придевом у корелативном је односу са његовом семантичком структуром и принципијелно је већа код транспарентних и семантички мотивисаних фразеологизама (Мршевић-Радовић, 1987: 147). Она се, дакле, првенствено везује за езгосемемске компоненте, али и оне екстерне, а тиме и варијабилне уз задовољену укупну семантичку компатибилност, док је код глобалних идиома без дуалног кодирања атрибуирање најчешће готово потпуно искључено:

jmdm. einen Rat geben

Sie hat mir <u>einen wirklich guten und wohlgemeinten</u> Rat gegeben. (атрибут егзосеменске компоненте)

Sie hat <u>ihrem ehemaligen</u> Freund einen Rat gegeben. (атрибут екстерне варијабилне компоненте)

*Schnee im Ofen backen > *<u>Kalten und weißen</u> Schnee backen wir im Ofen.*

Трансформација фразеологизма у *упитну реченицу* директно је пропорцијална са степеном идиоматичности и семантичким статусом компоненте. Рестриктивност се повећава са идиоматичношћу и егзосемемским статусом компоненте. Наведено важи и за уведена и за дисјунктивна питања (Fleischer, 1997: 54–55; Burger & Jaksche, 1973: 86–87):

sein Garn spinnen >

**Was hat er gestern gesponnen?* (уведено питање)

**Hat er Garn oder Wolle gesponnen?* (дисјунктивно питање)

Контрастирање фразеолошких компонената у извесној мери је могуће код *катахрезе* (нем. *Katachrese, f*), специфичног процеса често веома комплексног укрштања компонената различитих фразеологизама (Fleischer, 1997: 210). Резултат је оказионална структура комплексног семантизма. Пошто по правилу не резултује лексикализованим фразеологизмом, катахрезу не треба сматрати творбеним процесом у оквиру фразеолошке деривације:

Sie ist sowohl in festen als auch in guten Händen.

< in festen Händen sein + in guten Händen sein

(Пример из Fleischer, 1997: 55)

Услед ранијег недовољно јасног дистингвирања синтаксичке од семантичке *зеугме* (нем. *Zeugma, n*) у литератури се износи непрецизан став да она код фразеологизама није могућа (Fleischer, 1997: 56–57). Ово важи искључиво за *семантичку зеугму* или *колигацију* (нем. *Kolligation, f*), која подразумева то да се једна семема полисемантичног глагола везује за два реченична сегмента од којих сваки припада различитим конјунктима (нем. *Konjunkt, n*). За разлику од семантичке, *синтаксичка зеугма*, код које се *исти облик* глагола односи на различите реченичне сегменте у различитим конјунктима, јесте могућа код фразеологизама. Синтаксичка зеугма остварује се истовременим *двоструким нексусом* (нем. *Nexus, n*) глагола као регенса са два депенденса, при чему је уочљива инконгруенција са другим:

seinen Weg gehen > Sie geht ihren Weg, ich den meinen. (двоструки нексус, конгруенција са првим сегментом)

1.4. Идиоматичност

Идиоматичност као системско обележје има врло специфичну позицију у односу на претходна обележја. Оно је *селективног карактера*, што значи да код различитих фразеологизама и различитих фразеолошких супкласа може, али не мора бити присутно. Уколико је присутна, идиоматичност се одликује својим *градуелним карактером*. Ово обележје додатно је и *дуалног карактера* јер се везује и за фразеологизме и за лексеме, што значи да *није апсолутно дистинктивно* између наведених језичких јединица, али се дистинкција међу њима заснива на односу

конјунктне поларности: код првих је прототипично, код других је периферно. Иако селективна, градуелна и дуална по својој суштини, идиоматичност је *par préférence* и обележје *интерно конститутивног карактера* за фразеологију јер представља критеријум за раздвајање фразеологизама на оне у ужем и оне у ширем смислу (Sulikowska, 2019: 35). На основу реченог није тешко закључити да је код идиоматичности реч о *антиномичном феномену* јер упркос израженој селективности услед везаности за центар фразеолексикона и упркос својој дуалности услед везаности и за фразеологизме и периферно за лексеме, она представља једно у низу *примарних фразеолошких обележја*.

Идиоматичност се у фразеологији може посматрати из шире и уже перспективе. Из шире и формалне се веома често идентификује са морфолошком и синтаксичком стабилношћу и фосилизованошћу, дакле са одступањем од уобичајене синтаксичке структуре у слободним синтагмама, али и укупном формалном демотивацијом у поређењу са њима (Soehn & Römer, 2006: 144; Sulikowska, 2019: 36). У наведеном одређењу приближава се једном од значења термина лексикализација[23]. На основу оваквог схватања може се донети и закључак о односу између идиоматичности и стабилности фразеологизама: идиоматичност је *предилекциони фактор* за стабилност фразеологизама, чиме је, посматрано *vice versa*, *рестриктивни фактор* за њихову варијантност.

Уже схватање идиоматичности везује се за семантичке специфичности фразеологизама. У овом погледу ово обележје се одређује као *потпуна или парцијална семантичка дискрепанција* или специфична *семантичка асиметрија* између укупног фразеолошког значења и појединачних значења његових компонената (Gréciano, 1982: 296; Sulikowska, 2019: 180) која настаје као резултат привидно алогичних и некомпатибилних семантичких релација или искључиво између *егзосемемских*, или између *егзосемемских* и *ендосемемских*[24] фразеолошких

[23] Уп. напомену [11].

[24] Термине *ендосемемско* (нем. *endosememisch*) и *егзосемемско* (нем. *exosememisch*) у фразеологију је увео Клаус Дитер Пилц (Klaus Dieter Pilz) у својој докторској дисертацији из 1977. године. Оба термина настала су на основу аналогије са тада већ постојећим терминима *ендоцентрично* (нем. *endozentrisch*) и *егзоцентрично* (нем. *exozentrisch*) који су били у широкој употреби средином 70-их година XX века (Burger, Buhofer & Sialm, 1982: 24–25). Сматра се да су ова два термина примарно потекла из синтаксе у којој су се употребљавали за диференцирање синтаксичке структуре фраза (MLS, 2000, *s. v. Endozentrische Konstruktion*). Иако примарно син-

компонената. Значењска дискрепанција, у Бургеровој интерпретацији *семантичка аномалија* (Burger, 2015: 26), представља антипод у односу на Фрегеов принцип (нем. *Frege-Prinzip, n*)[25] јер је фразеолошко значење сложеног, недеривативног, несумативног и синтетичког типа (Urban, 2009: 23–24; Telija, 1975: 377). Оно настаје као резултат комплексне *семантичке транспозиције* (нем. *semantische Transformiertheit*) или *семантичке метаморфозе* (нем. *semantische Umformung*). На овај начин идиоматичност најчешће доноси и специфичан *семантички вишак вредности* (нем. *semantischer Mehrwert*) у укупном фразеолошком значењу (Palm, 1997: 9, 16).

Иако су узроци за настанак идиоматичности потпуно хабитуалне природе, реч је најчешће о метафори (нем. *Metapher, f*), метонимији (нем. *Metonymie, f*), метафтонимији (нем. *Metaphtonymie, f*), синегдохи (нем. *Synekdoche, f*)[26] или поређењу (нем. *Vergleich, m*), укупно фразеолошко значење не може се увек предвидети (Edelmann, 2022: 267–268).

1.4.1. Степени идиоматичности: потпуна и парцијална идиоматичност

Степен идиоматичности условљен је семантичким међуодносом фразеолошких компонената. Он је са своје стране сложен и примарно се заснива на својеврсној „значењској несолидарности“ међу њима. Пре него што се успостави семантичка транспозиција укупног значења фразеологизма, долази до процеса *семантичке трансформације* минимал-

таксички термини, релативно брзо су са специфичним значењем ушли у употребу и етаблирали се и у творби речи код семантичке типологије сложеница (Bilandžija, 2017: 105–106). Иако су се у почетку користили и били установљени и у фразеологији за разликовање семантичког статуса компонената, али и укупног значења фразеологизама (Pilz, 1981: 57), термине *егзо-* и *ендоцентрично* заменили су термини *ендо-* и *егзосемемско*.

[25] Реч је о семантичком принципу *композиционе регуларности* (нем. *Kompositionsregularität, f*) немачког логичара и математичара Фридриха Лудвига Готлоба Фрегеа (Friedrich Ludwig Gottlob Frege) по којем је укупно значење комплексног израза резултат појединачних значења његових конститутивних елемената и њихове међусобне морфосинтаксичке везе (MLS, 2000: *s. v. Frege-Prinzip*).

[26] Метафора, метонимија, синегдоха и метафтонимија се у литератури често подводе под метафору јер није увек једноставно једнозначно утврдити границу између метафоре и метонимије. Новија корпусна истраживања показују да се истовремена метафорично-метонимијска транспозиција значења код фразеологизама јавља у више од половине испитиваних случајева (Sulikowska, 2019: 161).

но једне, а некада и свих компонената (Бојковска, 2016: 88; Мршевић-Радовић, 1987: 14). Под овим се подразумева процес удаљавања компоненте од својих етаблираних значења која као реч може да има у ванфразеолошкој употреби, што значи да наступа њена *егзосемемизација*. Поред наведеног процеса, компонента унутар фразеологизма може задржати и неко од својих етаблираних значења које као реч може имати у слободним синтагмама. У овом случају се говори о *ендосемемским компонентама*.

Према семантичком статусу компонената, тачније према семантички *хомогеном* или *хетерогеном* компонентском међуодносу у структури фразеологизма, уобичајено се разликују два степена идиоматичности: *потпуна* и *парцијална*, при чему постоје *два типа семантичке хомогености* међу компонентама који за резултат имају потпуно другачију слику у погледу укупног значења фразеологизма, што се може уочити у следећој табели:

семантичка хомогеност фразеолошких компонената тип$_1$	егзосемемска компонента + егзосемемска компонента [+ егзосемемска компонента]	потпуна идиоматичност и монолитност фразеолошког значења
семантичка хомогеност фразеолошких компонената тип$_2$	ендосемемска компонента + ендосемемска компонента [+ ендосемемска компонента]	нулта идиоматичност и потпуна композициона регуларност фразеолошког значења
семантичка хетерогеност фразеолошких компонената	егзосемемска компонента + ендосемемска компонента [+ ендо-/егзосемемска компонента]	парцијална идиоматичност и компонентност фразеолошког значења

Табела 1. Приказ семантичких међурелација код компонената као детерминатор степена идиоматичности

Потпуна идиоматичност заснива се на првом типу семантички хомогеног компонентског међуодноса. У овом случају све интерне компоненте су егзосемемског типа, а то значи да семантички нису у корелативном односу са својим етаблираним значењима, што резултује тиме да је укупно значење фразеологизма *монолитно*. Ово је суштинско семан-

тичко обележје *глобалних идиома* без обзира на разлике у њиховој формалној структури. Из перспективе учења немачког као страног језика, глобални идиоми су лакши за идентификацију, али су тежи за разумевање.

Парцијална идиоматичност настаје као резултат семантички нехомогеног унутрашњег односа јер представља истовремени спој егзо- и ендосемемских компонената. Овакав међуоднос смањује степен идиоматичности јер се ендосемемска компонента одликује семантичком транспарентношћу, а укупно значење фразеологизма *компонентношћу*. Ово је основно семантичко обележје *компонентних идиома*:

schwarzes *Gold* (именичка ендосемемска компонента)
blinder *Passagier* (именичка ендосемемска компонента)
ein dummer *Esel* (придевска ендосемемска компонента)
Schnee *des Alters* (ендосемемска компонента у генитиву)
schneller *als der Schall* (придевска ендосемемска компонента)
in des Teufels Küche *kommen* (глаголска ендосемемска компонента)
etw. durch die rosarote Brille *betrachten* (глаголска ендосемемска компонента)

Из перспективе учења немачког као страног језика, компонентни фразеологизми су лакши за разумевање од глобалних.

1.4.2. Мотивисани и опацификовани фразеологизми

Као резултат хабитуалних механизама семантичке траспозиције (метафора, метонимија, метафтонимија, синегдоха, поређење), код потпуне идиоматичности се разликују две подгрупе фразеологизама: *мотивисани* (нем. *durchsichtige Phraseologismen*) и *опацификовани* (нем. *opake Phraseologismen*)[27]. Код мотивисаних идиоматизованих фразеологизама семантичка транспозиција се намеће као логична, а укупно транспоновање значења је олакшано због очуваности *мотивне слике*[28] (нем. *Bild,*

[27] Неки аутора уместо термина *мотивисани фразеологизми* користи термин *провидне метафоризације* (нем. *durchsischtige Metaphorisierung*) без обзира на то којим од механизама је условљена његова укупна семантичка транспозиција, док термин *непровидне метафоризације* (нем. *undurchsichtige Metaphorisierung*) збирно користе за *опацификоване фразеологизме* (Palm, 1997: 12–13; Sulikowska, 2019: 37).

[28] Под термином *мотивна слика* код фразеологизама са дуалним кодирањем уопштено треба подразумевати додатни и индивидуални психолингвистички процес својеврсне унутрашње визуелне и(ли) аудитивне конкретизације садржаја неких од компоне-

n, *Bildhaftigkeit, f*). Ово је посебно упечатљиво код фразеологизама са дуалним кодирањем, са претпостављеном хомонимном слободном синтагмом литералног значења, која је семантички у дисјунктивном односу са укупним значењем фразеологизма:

alle Brücken hinter sich abbrechen

im Dreieck/Viereck springen

Основно семантичко обележје опацификованих фразеологизама јесте *затамњење мотивне слике* (Greciano, 1982: 297) услед чега не постоји ни слободна хомонимна синтагма литералног значења помоћу које би се лакше установио метафорични пренос и конституисање укупног фразеолошког значења. Опацификација (нем. *Opazifizierung, f*, *Opakheit, f*) је најчешће провоцирана ванјезичким факторима, друштвеним, културним и економским променама, а то значи да је реч о *дијахронијском семантичком феномену* који код највећег броја говорника резултује непознавањем примарне мотивне слике, чак и у оним случајевима када им је укупно значење фразеологизма познато:

auf (k)einen grünen Zweig kommen '(keinen) Erfolg haben; es zu nichts/etw. bringen'[29]

in Jaffa liegen 'schwer krank sein; im Sterben liegen'[30]

Егзактно утврђивање раније транспарентне, а данас опацификоване мотивне слике није једноставно. Да би се избегли арбитрарни закључци, неопходно је имати тачан податак о времену настанка фразеологизма, потврду у ком тексту се јавља и његовом примарном значењу.

ната или фразеологизма у целини на основу примарног значења хомонимне слободне синтагме које је без изузетка *ad litteram* типа, заснованог најчешће на *копијама* (нем. *Kopie, f*), могућим и реално замисливим сликама објективне стварности (Rothkegel, 2004: 392). Ово значи да је дословнни карактер значења хомонимне слободне синтагме са копијама објективне стварности својеврстан прелиминарни и темељни фактор за декодирање метафорички транспонованог, а тиме и монолитног значења целог фразеологизма (Sulikowska, 2019: 227–228).

[29] Метафорични пренос код овог фразеологизма данас није јасан. Реч је о алузији на средњовековни обичај при куповини земље када је претходни власник новом свечано предавао и грумен земље са зеленом граном дрвета са поседа (KL, 2001: *s.v. Zweig*).

[30] Сматра се да фразеологизам потиче из периода крсташких похода у периоду 1095–1270. године током којих је велики број крсташа оболевао у граду Јафи, великој луци на Средоземном мору, од Европљанима још увек непознатих и често смртоносних тропских болести (KL, 2001: *s. v. Jaffa*).

Поједини опацификовани фразеологизми допуштају могућност *индивидуалне ремотивације* мотивне слике. Она јесте логички утемељена, заснована на искуству појединца и општој потреби да се непознато протумачи на логичан начин, али често одступа од података из литературе:

das Kriegsbeil begraben 'einen Streit beenden; Frieden schließen'[31]

Die Sonne bringt es an den Tag.[32]

1.5. Закључна разматрања о фразеолошким обележјима

Комплексност фразеологизма као језичког знака проистиче, између осталог, и из чињенице да је свако од посебних обележја по себи веома сложено, али и да су она у врло специфичним међусобним релацијама. С обзиром на то да је фразеологизам у системском погледу вишечлана језичка јединица, поликомпонентност се сматра облигаторним обележјем свих фразеологизама и не показује градуелни карактер. Ово обележје је из фразеолошке перспективе дистинктивно у односу на највећи број лексема. Фразеологизми су лексикализоване и репродуктивне јединице језика, што значи да имају утврђен облик и значење и да се као узуализоване јединице репродукују на нивоу употребе језика. Лексикализованост и репродуктивност, наредна два облигаторна обележја, заједничка су и лексемама. Лексикализованост се посматра као *двоструко дистинктивно обележје*: на једној страни се на основу њега успоставља дистинкција између фразеологизама и слободних синтагми и реченица, а на другој између фразеологизма као дела система и фразеолошких модификација и оказионалних коокуренција. Фразеологизми се системски посматрају

[31] Индивидуална ремотивација мотивне слике код овог фразеологизма данас би вероватно ишла у правцу повезивања са неким од већих ратних сукоба из новије историје. У основи је, међутим, примарна слика из старогерманске митологије: бог муње и грома Тор (нем. Thor или Donar) носио је оружје (секиру) како би људе одбранио од опасног митског бића у облику змије (нем. *Midgardschlange, f*). Мир међу људима је трајао само док се врховно божанство одмарало, а његово оружје за борбу против змије било закопано у земљу (KL, 2001: *s. v. Streit*).

[32] И овде би индивидуална ремотивација примарне слике данас највероватније ишла у правцу логичне чињенице да је визуелна перцепција лакша и боља током светлог дела дана. Као и код претходног идиома, и код ове пословице је примарна слика опацификована, а своди се на стари обичај Германа да суђење за било какав прекршај или преступ може бити обављено само током сунчаног времена, а почетак суђења је био праћен и узуализованим и обавезним невербалним сигналом – погледом у сунце (KL, 2001: *s. v. Sonne*).

и као структурно-семантички стабилне језичке јединице. Њихова транспарентна стабилност може се уочити на свим нивоима структуре (фонетској, морфолошкој, синтаксичкој и компонентској) и одређује се као одступање од прототипичне фонетске структуре слободне речи или као одступање од морфосинтаксичке структуре слободних синтагми и реченица. Трансформациона дефективност као одраз дубинске стабилности по правилу се не уочава у лексикализованом облику, а тумачи се као изражена рестриктивност при потенцијалним морфолошким и синтаксичким операцијама трансформативног типа. Идиоматичност је селективног и градуелног карактера, а традиционално се сматрала и јединим интерно конститутивним обележјем јер представља границу између фразеологизама у ужем и ширем смислу.

Фразеолошка обележја не треба посматрати као хијерархизована у системском смислу, већ много више као збир у специфично умреженом међуодносу јер једно често може да утиче на друго. Сва сложеност слике фразеолошких обележја, али и њиховог међуодноса уочава се у следећој табели:

Обележје	Карактер обележја	дистинктивно у односу на
поликомпонентност	облигаторно за све супкласе	лексеме
лексикализованост и репродуктивност	облигаторно за све супкласе	слободне синтагме и реченице фразеолошке модификације оказионалне фразеологизме
стабилност (транспарентна и дубинска)	градуелно у финитезималном оквиру од „мање стабилно“ до „потпуно стабилно“, често мултистратусмког типа, у корелацији са идиоматичношћу	слободне синтагме и реченице
идиоматичност	градуелно, селективно, интерно конститутивно, предилекционо за трансформациону дефективност и стабилност	слободне синтагме и реченице, али и највећи број лексема

Табела 2. Карактер дистинктивних фразеолошких обележја и њихов међуоднос

1.6. Дефиниција фразеологизма као језичког знака

На основу интерпретације и схватања фразеолошких обележја проистиче и данас потпуно етаблирано *шире* схватање фразеологизма као језичког знака. Под фразеологизмом ће се подразумевати свака поликомпонентна, лексикализована, репродуктивна и релативно стабилна структура јединственог значења, различите компонентске и морфосинтаксичке структуре која факултативно може показивати и одређени степен идиоматичности.

2. ПИТАЊЕ КЛАСИФИКАЦИЈЕ ФРАЗЕОЛОГИЗАМА

Иако једна од својевремено најзначајних тема немачке, а вероватно и фразеологије других језика, питање класификације фразеологизама ни данас није без значаја, тим пре што се у литератури оперише *различитим супкласама* фразеологизама као резултатима *различитих критеријума*. Ако се различите супкласе повежу и са *различитим називима* због израженог терминолошког плурализма као традиционалног, али и актуелног квалификатива фразеологије као лингвистичке дисциплине, веома брзо се може доћи до не баш научно утемељеног закључка да у фразеологији немачког језика у основи ни не постоје аподиктички критеријуми за класификацију и да су класификаторне премисе далеко од доктринарних.

Окосница старијих класификација[33] темељила се примарно на *семантичким* постулатима јер је *идиоматичност* представљала основ за поделу фразеологизама, при чему је резултат *grosso modo* чинио два скупа: *идиоме*, груписане према установљеном степену идиоматичности, и *„остало“*, под чим су се у традиционалној школи подразумевале различите, али недовољно издиференциране лексикализоване структуре, често квалификоване и као *семифразеологизми*. Предочена дистинкција донекле је била прихватљива у ранијем *ужем* схватању фразеологизма као језичког знака, а мањкавост премисе се из данашње перспективе своди на неоправдану хијерархизацију фразеолошких обележја и постулирање идиоматичности као примарног. Ово је за последицу имало и то да је читав низ вишечланих лексикализованих структура, од фразеологије одбачен као „нефразеолошки“, постао својеврсна лингвистичка *terra nullius*, област ван истраживачког интересовања било које друге лингвистичке дисциплине, недовољно проучавана и маргинализована.

Са развојем фразеологије поступно се редефинисало и схватање фразеологизма као језичког знака, што је не само померило научни фокус са истраживања идиома на дојучерашње семифразеолоигзме, лексикализоване, али неидиоматизоване јединице, већ је и фразеологију суочило са читавим низом изазова услед уочљивих методолошких лакуна.

[33] Прве утемељене класификације фразеологизама потичу из 40-их година XX века и везују се за Виноградовљеву лингвистичку школу. Половином 60-их година се захваљујући тадашњим совјетским германистима преузимају у некадашњу источну школу немачке фразеологије, често без икаквих измена, иако су примарно разрађене за класификацију фразеологизама у руском језику.

Данас актуелни шири концепт фразеологије, у суштини сведен на образац да је свака вишечлана лексикализована структура фразеологизам, а тиме и вредна истраживања, неминовно је довео и до редефинисања методолошког оквира. Он се у овом тренутку темељи на *плурализму критеријума за класификацију* са јасним циљем да се једино помоћу *коегзистентних*, али *хетерогених* постулата може успоставити *хомогенија* слика фразеолошких супкласа у погледу њиховог једнозначнијег међусобног диференцирања.

Захваљујући плуралистичком методолошком концепту јесте омогућено примарно диференцирање већег броја фразеолошких супкласа, што у квалитативном погледу свакако представља напредак у односу на „класичну“ фразеолошку школу, али упркос томе ни данас не постоји разрађени инструментариј за једнозначно успостављање дистинкција код феномена *супкласне дифузије* као рефлекса *фразеолошке конвергентности* у старијим језичким епохама (Ивановић, 2021: 375). Супкласна дифузија представља могуће и не тако ретко *укрштање истих обележја код различитих супкласа*, односно појаву да одређени број фразеологизама једне супкласе дивергира од прототипичних обележја исте и да као своја секундарна показује прототипична обележја фразеологизама друге супкласе. Супкласна дифузија као инхерентно обележје фразеолексикона значи да постоји велики број међуслучајева, сингуларних одступања и специфичности на свим нивоима услед добро познате *фразеолошке идиосинкразије*. Ово доводи до тога да се један фразеологизам може сврстати у више различитих супкласа, што у великој мери одређује и различитости у досадашњим, а сигурно и у будућим моделима класификације фразеологизама.

Назначено не треба схватити као релативизацију теоријског значаја различитих модела за класификацију, а тиме и постојања различитих фразеолошких супкласа, већ као чињеницу да сви досадашњи модели класификације и сви покушаји да се фразеологизми без остатка сврстају у потпуно дефинисане подскупове на основу њих доводе само до једног закључка: *не постоји најбоља*, *али ни најлошија класификација*. Већ традиционално и готово парадоксално запажање фразеолога по овом питању ни данас није изгубило на актуелности: што је класификација кохерентнија, резултоваће већим бројем изузетака, а што је детаљнија, мање се може применити у анализи конкретних примера, при чему

њихов укупан научни значај првенствено треба видети у чињеници што се сваком од њих у фразеологији управо много више скреће пажња истраживача на изузетке и на она фразеолошка обележја која се тешко могу класификовати, ако се уопште и могу класификовати (Burger, Buhofer & Sialm, 1982: 20; Pilz, 1981: 56–57). Фразеолошке супкласе треба, дакле, схватати као врло флексибилан оквир за лакше теоријско оперисање у проучавању фразеологизама, али и изазов за даљу академску дискусију, а не као строго дефинисане, међусобно потпуно издиференциране и потпуно хомогене подскупове фразеологизама у којима се сви чланови одликују апсолутно истим обележјима. Оне представљају теоријски конструисан низ подскупова, примарно заснован на разликама у структурно-семантичким обележјима фразеологизама, који прати континуум фразеолексикона, при чему се при класификацији фразеологизама ни сличности између различитих коокуренција нипошто не могу пренебрегнути.

Класификациони критеријуми данас су хетерогени и своде се на семантичке, формалне, етимолошке и прагматичке. Семантички се, на једној страни, примењују у сагледавању укупног фразеолошког значења, али и при разматрању функционално-семантичког статуса одређене компоненте и укупне компонентске структуре конкретног фразеологизма. Класификациони критеријуми се само делимично додирују са дистинктивним фразеолошким обележјима јер су она *екстерног* карактера и установљена су за разликовање фразеологизама од језичких јединица са других нивоа: лексема, слободних синтагми и реченица. Као и код фразеолошких обележја, ни код дефинисаних класификационих критеријума најчешће не постоји *хијерархизација по важности* јер се често истовремено мора применити више њих. То значи да сваки од критеријума, уколико се посматра изоловано, представља премису искључиво *релативне вредности* за сврставање фразеологизма у одређену супкласу. Тек након сагледавања свих класификационих параметара може се донети утемељен закључак, а потенцијалне разлике при супкласификацији и могућ различит број супкласа треба сматрати оправданим уколико су примењени дистинктивни критеријуми релевантни.

Питање супкласификације сматра се најмање проблематичним код међусобно потпуно дивергентних, односно *поларних фразеолошких супкласа* (уп. 3.), док се код оних *конвергентних* сваки конкретан случај

мора детаљно анализирати, при чему се не могу искључити могућа различита решења. Предочено у вези са питањем класификације фразеологизама и њихове једнозначности најбоље се може илустровати следећим примерима:

Gruß und Kuss! (формално геминатни, суштински прагматички фразеологизам)

ein Rechtsmittel einlegen (равноправна заступљеност обележја колокација и терминолошких фразеологизама)

Wer anderen eine Grube gräbt, fällt selbst hinein. (структурно-семантички пословица, крилатица због порекла)

3. ФРАЗЕОЛОШКЕ СУПКЛАСЕ

Под фразеолошком супкласом подразумева се апстрактан скуп фразеологизама који међусобно показују висок степен заједничких дистинктивних обележја на основу којих се разликују од осталих скупова фразеологизама. Фразеолошка супкласа ретко је *потпуно хомогена* јер одређени чланови могу да показују одступања од прототипичних карактеристика. Међусобно могу да буду у *конвергентном односу*, а то значи да показују виши степен сличности услед заједничких обележја, али и у *дивергентном*, што значи да међусобно не деле заједничка обележја или да су она сведена на занемарљив број случајева. Максимум дивергентности представљају *поларне фразеолошке супкласе* које међусобно немају никаквих структурних, семантичких или функционалних сличности.

Фразеолошке супкласе се у литератури традиционално деле на *централне* и *периферне*. Ова подела рефлекс је „класичне“ школе, а заснива се на присуству или одсуству идиоматичности као фразеолошког обележја. У савременим истраживањима атрибут *периферна* осим одсуства идиоматичности значи и то да је реч о супкласи која је као посебна издвојена у новијим истраживањима и за коју су по правилу осим фразеологије једнако заинтересоване и остале лингвистичке дисциплине (прагматика, лексикологија, социолингвистика). Поред наведеног, фразеолошке супкласе се могу одредити као *примарне* и *секундарне*. Под секундарним се подразумевају скупови фразеологизама из различитих супкласа које обједињује једно заједничко обележје, а најчешће се издвајају на основу одређених специфичности фразеолошких компонената (уп. 4.6.) или позиционе специфичности фразеологизма (уп. 4.6.25.) Број различитих фразеолошких супкласа није дефинитиван и зависи од научне традиције, фразеолошке школе, циља истраживања, перспективе проучавања и процене истраживача. За поједине од њих постоји и више различитих назива, а терминолошки плурализам додатно оптерећује иначе хетерогену слику.

Синхронијској супкласификацији фразеологизама може се приступити *аналитички* или *синтетички*. Резултат првог приступа је већи број различитих супкласа, а циљ му је утврђивање и анализа не само што већег броја дистинктивних обележја сваке од њих, већ и низа сличности између оних конвергентних. Поређење две, а некада и више супкласа представља неку врсту интралингвалног „контрастивног“ фразеолошког приступа захваљујући којем се много очигледније и јасније могу профилисати дистинкције између конвергентних супкласа, чиме је

олакшано сврставање конкретног фразеологизма у једну од њих. Извесну мањкавост у аналитичком приступу представља већи број посебних супкласа са својим прототипичним и периферним обележјима што додатно потенцира већ назначену супкласну дифузију услед конвергентности и постојања већег броја међуслучајева.

Синтетички приступ секундарног је значаја и заснива се на аналитичком. Његов циљ је супротан, а то значи да се фразеолошке супкласе издвајају на основу одређеног доминантног обележја, при чему се неке од њих могу обједини и у шире скупове, специфичне *фразеолошке агломерације*, што доводи до релаксације њиховог укупног броја јер се конвергентне супкласе сагледавају као континуум. Обједињавањем у фразеолошке агломерације само делимично се постиже циљ сличан оном у аналитичком фразеолошком контрастирању: *увиђају се сличности, а превиђају разлике*.

У методолошком смислу оба приступа су *комплементарна*, а парадоксална чињеница је то да синтетички као секундарни приступ у основи служи јаснијој експликацији аналитичког као примарног приступа. Који од ова два ће бити примењен, зависи од проблематизоване теме, врсте и циља истраживања. Упркос наведеном недостатку, у даљем тексту ће се основна обележја примарних супкласа интерпретирати из аналитичке перспективе, а тек након тога ће бити представљене синтетички.

3.1. Аналитичка супкласификација фразеологизама

3.1.1. Глобални идиоми

Глобални идиоми (нем. *Vollidiom, n*, *Idiom, n*, *phraseologische Ganzheit*[34]) традиционално се сматрају фразеолошком супкласом *par excellence*, и то вероватно у фразеологијама свих европских језика, а на проучавању ове супкласе фразеологија немачког језика се етаблирала као самостална дисциплина. Код глобалних идиома се уочава раскорак између традиционалне заинтересованости фразеологије за њихово теоријско проучавање и чињенице да на нивоу употребе језика не представљају честе структуре (Burger, Buhofer & Sialm, 1982: 31; Häusermann, 1977: 21–22). У последње две деценије истраживачки фокус је са ове

[34] Немачки термин *phraseologische Ganzheit* директна је преведеница Виноградовљевог руског термина *фразеологическое сращение* који је захваљујући Чернишевој ушао у фразеологију немачког језика. Данас је ређи од термина *Idiom, n*.

супкласе оправдано померен на оне новије и традиционално периферније јер се глобални идиоми данас сматрају више него солидно проученим.

Глобални идиоми представљају експресивне фразеологизме секундарне номинације чије је основно обележје монолитност укупног значења као резултат потпуне идиоматизације. Она настаје услед успостављених *хомогених семантичких релација* међу компонентама јер се код глобалних идиома сви базични елементи јављају као *егзосемемске компоненте*. Оне су код ове супкласе у семантичком погледу *билатерално детерминисане*, што значи да једнако учествују у конституисању укупног значења глобалног идиома (Мршевић-Радовић, 1987: 13–14, 65). За глобалне идиоме је типично и то да се ниједан од његових базичних елемената *не јавља* при семантизацији:

sich$_{<дат.>}$ *die Haxen abhauen lassen* 'die Verantwortung übernehmen'

jmdm. etw. aus dem Rachen reißen 'etw. vor jmdm. retten'

Према мотивисаности примарне слике уобичајено се деле на мотивисане и опацификоване, а услед идиоматичности као рестриктивног фактора могу да показују трансформациону дефективност. У структури форматива глобални идиоми могу имати факултативне (уп. 4.6.12.), анафоричке (уп. 4.6.15.), али и комутационе компоненте (уп. 4.6.18.), а у морфосинтаксичком погледу представљају хетероген скуп *испод* нивоа реченице. Најдоминантнија синтаксичка форма је И$_{нф}$Ф, а ређе се јављају и у облику НФ, П$_{реп}$Ф, А$_{дв}$Ф, А$_{дј}$Ф и П$_{рон}$Ф (Ивановић, 2012: 79–81; Đurović & Ivanović, 2007: 28, 33, 35):

an jmdm. einen Narren/Affen gefressen haben $_{(ИнфФ)}$

sich auf dem absteigenden Ast befinden $_{(ИнфФ)}$

ein weißer Rabe $_{((НФ)}$

am laufenden Band $_{(ПрепФ)}$

aus heiler Haut $_{(ПрепФ)}$

ab durch die Mitte $_{(АдвФ)}$

frisch gebacken $_{(АдјФ)}$

die da oben $_{(ПронФ)}$

У структури свог форматива могу показивати фосилизованост на свим нивоима:

nicht auf einem Bein<u>e</u> hergekommen sein

[festen]Fuß fassen

Критеријуми за дистингвирање у односу на остале фразеолошке супкласе су: висок степен идиоматичности, хомогена билатерална детерминација између егзосемемских базичних елемената, потпуна семантичка транспозиција и укупна семантичка монолитност. У својој структури могу имати фразеолошки везане компоненте.

3.1.2. Компонентни идиоми

Компонентни идиоми (нем. *Teilidiom, n*) чине самосталну и морфосинтаксички хетерогену фразеолошку супкласу најчешће експресивних фразеологизама секундарне номинације. Њихово основно обележј огледа се у *семантичкој нехомогености* базичних елемената и *унилатералној семантичкој детерминацији* међу њима јер у погледу минималне екстензије представљају синтагматски низ састављен од *ендосемемског* и *езгосемемског базичног елемента*. Оваква унутрашња нехомогеност одликује се специфичном *функционално-семантичком поларизацијом компонената* јер оне не учествују једнако у конституисању укупног фразеолошког значења. Ендосемемска, а то значи семантички транспарентна компонента (уп. 4.6.22.) носилац је основног значења фразеологизма, док она егзосемемска у функционалном погледу има статус *фразеолошког центра* или *фокуса* (уп. 4.6.23.) и целој структури даје метафорично и фразеолошки транспоновано значење. Због функционално-семантичке поларизације и нехомогеног типа везе између компонената укупно значење чланова ове супкласе не одликује се монолитношћу, већ *компонентношћу* и *парцијалном идиоматичношћу* (Мршевић-Радовић, 1987: 14, 63–64; Мршевић-Радовић, 1982: 145). Ендосемемска компонента се може јавити при семантизацији:

per Anhalter fahren 'irgendwohin fahren, indem man Autos anhält u. sich mitnehmen lässt'

seine Kämpfe kämpfen 'heftig für etw. kämpfen'

seines Weges gehen 'fortgehen'

jmdn. einer Sache [für] verlustig erklären 'erklären, dass jmd. etw. nicht mehr besitzt'

auf dem Fuß(e) folgen 'unmittelbar folgen, sofort nach etw. geschehen'

bemooster Herr 'ein älterer Herr'

das süße Leben 'ein Leben in Luxus u. Müßiggang'

am Busen der Natur 'in der Natur, im Freien'

Компонентни идиоми су морфосинтаксички мање хетерогени од глобалних. Најчешће се јављају у облику $И_{нф}Ф$ и НФ, а ретко као $П_{реп}Ф$. Додатно обележје ове супкласе је и могућа фосилизованост на свим нивоима форматива. С обзиром на парцијалну идиоматичност као рестриктивни фактор при различитим трансформацијама, вероватно је да су морфосинтаксички флексибилнији од глобалних идиома и да у поређењу са њима показују нижи степен трансформационе дефективности.

3.1.3. Кинеграми

Кинеграми (нем. *Kinegramm, n*) представљају супкласу фразеологизама која је почетком 80-их година XX века издвојена од глобалних и компонентних идиома као самостална (Burger, Buhofer & Sialm, 1982: 56–60). Реч је о малобројној и синтаксички монолитној супкласи фразеологизама у облику $И_{нф}Ф$ која се семантички одликује тиме што представља језичку репрезентацију узуелног и кодификованог невербалног понашања карактеристичног за једну језичку заједницу. При томе, за разлику од глобалних идиома са феноменом дуалног кодирања, дословно значење примарне базне синтагме и метафорично значење кинеграма *нису* у *дисјунктивном односу* јер је културолошки узуелан садржај вербализован кинеграмом реално могућ као *симултани невербални пратећи сигнал* (Burger, 2015: 65–67). *Соматизми*[35] (нем. *Somatismus, m*) у компонентском саставу су додатно и гномонично обележје, али не и апсолутни параметар за идентификацију кинеграма јер се могу јавити и код фразеологизама из осталих супкласа:

[35] Наведени термин се употребљава двојако. Њиме се означава искључиво соматска компонента унутар неког фразеологизма, ма којој супкласи припадао, али се овај термин истовремено користи и као хипероним за све фразеологизме са соматским компонентама (Šichová, 2003: 267–268). У другом значењу кинеграми би представљали подгрупу соматизама.
Соматизми су и у нашој научној средини у последњој деценији веома интересантни за контрастивна фразеолошка истраживања на језичком пару немачки и српски. Прву обимнију студију у српској германистици посвећену теми контрастивне и концептуалне анализе соматизама у немачком и српском језику представља докторска дисертација Гордане Ристић под називом *Соматизми у немачкој и српској фразеологији (контрастивна истраживања)*. Ова дисертација одбрањена је 2013. године на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, а њен значај, између осталог, треба сагледавати кроз призму иницијалног импулса за потоња контрастивна, концептуална и когнитивнолингвистичка истраживања немачко-српске фразеологије.

die Achseln zucken

die Stirn runzeln

sich den Bart streicheln

sich [vor Lachen] den Bauch halten

mit der Faust auf den Tisch hauen/schlagen

Захваљујући вербализацији кодификованог невербалног садржаја и конјунктном односу између њега и укупног значења, семантичке релације између компонената код кинеграма су *хомогеног*, али *транспарентног типа*, што смањује степен њихове идиоматичности. Ова супкласа фразеологизама може да буде интересантна за интердисциплинарна социо-, психо- и прагмалингвистичка истраживања.

3.1.4. Псеудокинеграми

Псеудокинеграми (нем. *Pseudokinegramm, n*) представљају супкласу синтаксички унисоних фразеологизама ($И_{нф}Ф$) која се од кинеграма издваја на основу опацификације мотивне слике јер невербални модалитети које репрезентују псеудокинеграми више не спадају у узуелне и кодификоване обрасце у једној језичкој заједници, већ су везани за њену далеку културну прошлост и по правилу су потпуно непознати говорницима исте (Burger, 2015: 66):

sich die Haare raufen

Stein und Bein schwören

etw. hoch und heilich versprechen/versichern

die Palme erringen

Код псеудокинеграма, дакле, долази до укидања конјунктне релације између базне синтагме и укупног значења фразеологизма, а семантичке релације између компонената могу бити хомогене и нетранспарентне (први пример), али и хетерогене егзо-ендосемемског типа (последња два примера). На основу овакве унутрашње семантичке структуре псеудокинеграми представљају *дифузну фразеолошку супкласу* јер се у зависности од критеријума могу двојако сврставати: на основу семантичких релација међу компонентама и данас изгубљеног невербалног модалитета легитимно их је сврстати у глобалне или компонентне идиоме, а на основу историјско-културолошко-етимолошког критеријума у псеудокинеграме. Избор релевантног критеријума свакако зависи од врсте и циља истраживања.

Псеудокинеграми у данашњем језику могу да настану и захваљујући дијахронијским семантичким променама:

срвн. *iem. an den arm nëmen* 'jmdn. umarmen' (кинеграм) >

jmdn. auf den Arm nehmen 'jmdn. zum Besten haben, foppen' (глобални идиом)

Овакви примери још су удаљенији од претходних и у синхронијској фразеологији се посматрају као глобални идиоми, а за дијахронијску фразеологију су од значаја јер се захваљујући њима може пратити *историјски међуоднос* између кинеграма, псеудокинеграма и глобалних и компонентних идиома, а резултати анализе се могу уопштити.

3.1.5. Компаративни фразеологизми

Под компаративним фразеологизмима (нем. *komparativer Phraseologismus*) подразумева се супкласа експресивних, најчешће стилски маркираних, компонентски *врло нестабилних* и *синтаксички полиморфних* фразеологизама са уочљивим *хабитуалним поређењем* у формалној структури. Прототипично је реч о *бицентричним структурама*. *Primum comparationis*, најчешће присутан у лексикализованом облику фразеологизма, по правилу је ендосемемска компонента која целу структуру подводи под одређену семантичку категорију. Она се поређењем на основу претпостављеног заједничког инхерентног обележја (*tertium comparationis*) доводи у значењску везу са *secundum*-ом *comparationis*-ом, егзосемемском компонентом фразеологизма:

dumm wie Bohnenstroh

schwimmen wie eine bleierne Ente

Secundum код ове фразеолошке супкласе нема само функцију интензификације или хиперболизације значења, већ и додатне семантичке експликације, нијансирања и конкретизације *primum*-а (Brehmer, 2009: 142; Мршевић-Радовић, 1987: 42; Станојевић Веселиновић, 2018: 59–60; Burger & Jaksche, 1973: 49; Pilz, 1981: 84). Захваљујући егзосемемском статусу *secundum*-а, фразеолошко поређење по правилу је *семантички инверзног типа* јер се *primum* као најчешће *транспарентна* и *проксимална семантичка величина* додатно експлицира *семантички мање транспарентном*, а у одређеним случајевима и *опацификованом*. Ово доводи до врло специфичне, неочекиване, а некада и *уникатне семантичке адукције* између *primum*-а и *secundum*-а с обзиром на то да истражи-

вања показују да управо виши степен алогичности поређења семантички јасније профилише *primum* (Pilz, 1981: 84; Burger & Jaksche, 1973: 49):

dastehen/dasitzen wie ein Ölgötze

У основи семантичких релација између компонената код ове фразеолошке супкласе је *нехомогеност* која у укупном значењу провоцира парцијалну идиоматичност, што је заједничко обележје компаративних фразеологизама и компонентних идиома. Семантичке разлике се успостављају на основу различитог хабитуалног механизма семантичке транспозиције (метафора, метонимија или синегдоха код компонентних идиома, поређење код компаративних фразеологизама). Оно као транспозициони механизам условљава и формалну разлику међу овим супкласама јер се код компаративних фразеологизама формална веза у компонентској базичној бицентричности најчешће успоставља еквативном или компаративном партикулом *wie* или *als*[36].

У ређим случајевима се у контексту ове супкласе говори о хомогеном егзосемемском статусу *primum*-а и *secundum*-а (Станојевић Веселиновић, 2018: 69), при чему се у оваквим случајевима мора направити дистинкција да ли је наведена појава резултат примарне фразеологизације или секундарног творбеног процеса *компонентске експанзије*:

blau sein wie ein Veilchen

Бицентрични карактер компаративних фразеологизама условљен је тиме што су и *primum* и *secundum* облигаторне компоненте, осим у ретким случајевима *компонентске дефективности* која подразумева празну компонентску позицију *primum*-а, чиме је условљена и формална транспозиција од регуларне бицентричности ка *моноцентричности*:

_____ (празна позиција *primum*-а) *wie ein Dieb in der Nacht*

_____ (празна позиција *primum-а*) *wie im Traum*

Прототипично обележје компаративних фразеологизама јесте њихова *изражена компонентска нестабилност* захваљујући којој настаје читав низ *варијантних* лексикализованих облика:

so dumm/doof, wie er/sie/... lang ist

erscheinen/kommen wie gerufen

nass bis auf die Haut/die Knochen

[36] Еквативна и компаративна партикула *wie* и *als* називају се и *поредбеним сигналима* (нем. *Vergleichsignal, n*). Термин је специфичан за фразеологију, не и за синтаксу и морфологију (Burger, 2015: 56).

Синтаксички полиморфизам обухвата распон од доминантних $И_{нф}Ф$ и $А_{дј}Ф_{<позитив, компаратив, ексцесив>}$, ређе НФ, а код компонентске дефективности и моноцентричности се могу јавити и у форми $С_{убј}Ф$:

etw. nötig haben wie das liebe Brot

lügen, dass sich die Balken biegen

hässlich wie die Nacht/Sünde

so sicher wie die Bank

dümmer, als die Polizei erlaubt

zu dumm, einen Eimer Wasser umzukippen

ein Kerl wie ein Baum/Bär

...,dass die Funken fliegen/sprühen/stieben

3.1.6. Идиоматизоване реченице

Идиоматизоване реченице (нем. *idiomatischer Satz*, *feste Phrase*) представљају идиоматизоване и лексикализоване структуре релативне компонентске стабилности које је захваљујући њиховој форми релативно једноставно разликовати од већине осталих фразеолошких супкласа. За разлику од пословица као прототипичне супкласе у облику реченице, ове структуре се одликују варијабилном глаголском компонентом у погледу темпуса и модуса, ограниченом варијабилношћу категорије лица, али и својим врло специфичним предњим пољем (нем. *Vorfeld, n*), најчешће резервисаним за прономинални, адвербијалне или *анафоричко-деиктичке компоненте* (Fleischer, 1997: 100; Burger, 2015: 41–42). Облигаторне прономинални и адвербијалне компоненте по правилу су *инваријантне*, а захваљујући својим анафоричким компонентама сматрају се *отворенијим* структурама у односу на пословице. Најчешће се јављају у облику просто-проширене исказне реченице, а ређе као зависне или упитне реченице:

Da liegt der Knüppel beim Hund.

Das geht über alle Bäume.

jmdm. wächst das Knie durch die Haare

jmds. Thron wackelt

bei jmdm. platzt/reißt der Knoten

Ich glaub, es hackt.

[Doof bleibt doof], da helfen keine Pillen.

Aber sonst gehts dir gut?

За идиоматизоване реченице је специфично да се у стилском смислу често квалификују као супстандардне и везане за разговорни регистар, а у формалној структури неретко показују контраховане облике настале *синалефом* (нем. *Synaloephe*, *Synaloiphe, f*), али и оне фразеолошки везане настале *кразом* (уп. 5.8.7.). Морфолошка фосилизација се у формалној структури ове фразеолошке супкласе ређе јавља:

Ich habs.

Und damit hat es sichs.

Der Hunger treibts rein.

haste/hast du nicht gesehen

Hast du `s ein bisschen kleiner?

an jmds. Barte sollte jmd. das Scheren nicht lernen

3.1.7. Пословице (паремије)

Пословице (нем. *Sprichwort, n*), а ређе и паремије (нем. *Parömie, f*) имају веома специфично место у фразеологији немачког језика. И поред тога што је проучавање ових структура у облику *реченице* већ у „преднаучној“ фази фразеологије заинтересовало истраживаче, и то најчешће у смислу инвентарисања и етнокултуролошких тумачења, што се несумњиво рефлектовало на касније конституисање фразеологије, њихов статус као посебне фразеолошке супкласе и данас је упитан. За ову супкласу не постоји јединствена дефиниција (Јовановић, 2006: 33–34) јер се могу опсервирати из различитих перспектива (лингвистичке, етнолошке, културолошке), а постоје аутори који их не сматрају ни интегралним делом фразеолексикона, већ специфичним *микротекстовима* који се не репродукују као остали језички знаци, већ се на нивоу употребе језика *цитирају* (Fleischer, 1997: 76; Palm, 1997: 3; Häusermann, 1977: 41, 113–117), што из психолингвистичке перспективе није посебно убедљив аргумент.

Квалификовање пословица као микротекстова, који се због својих формалних обележја неретко могу посматрати и као „посебан функционално-стилистички тип језичких и фолклорн(о-литерарн)их форми“ (Јовановић, 2006: 32–33) мотивисано је не само формалним особеностима, већ и семантичким специфичностима ове супкласе: значење пословице

је *априорног карактера* јер *није условљено контекстом*, а додатно се без икаквих ограничења може и идентификовати *ван било ког контекста*, што се на формалном нивоу, за разлику од идиоматизованих реченица, очитује у *паремиолошкој рестриктивности* према анафоричким компонентама. Управо ово обележје целу супкласу чини *затвореном* (Burger, 2015: 107; Gester, 2010: 18), а не њихова *историјска фиксираност* (Fleischer, 1997: 77; Scheibe, 1969: 595).

Историјску фиксираност пословица треба схватити искључиво као њихово *релативно дистинктивно обележје* које се са високим степеном поузданости може утврдити управо захваљујући сачуваним паремиолошким збиркама из минулих епоха[37], а додатно и на основу њиховог компонентског састава и осталих формалних обележја[38]. Карактер релативности методолошки проистиче из чињенице да се у погледу историјске фиксираности укупност фразеолошких супкласа не може посматрати на основу принципа *ceteris paribus* јер за остале супкласе не постоје сачувани инвентари из истих периода. Моменат да „је пословица у првом реду тип дискурса усмене и традиционалне […] културе“ (Старчевић, 1988: 409) изазива њихову уочљиву рецесију на нивоу употребе језика, што се несумњиво рефлектује на привидно *квантитативно десцендентнан синхронијски паремиолошки динамизам* (Kozáková, 2010: 42). Упркос наведеном, паремиолошки инвентар се синхронијски може сматрати *релативно стабилним* у квантитативном

[37] Пословице свој пуни процват доживљавају у XV и XVI веку, због свог едукативног садржаја биле су од изузетног значаја и у периоду просветитељства, а због архаичних слика и компонената из средњег века сматрају се веома цењеним и током романтичарског покрета (Scheibe, 1969: 596; Mieder, 1986: 33). Међу првим познатим збиркама из овог периода је она Еразма Ротердамског (Erasmus Desiderius von Rotterdam), Бебелова (Heinrich Bebel) збирка *Proverbia Germanica* из 1508. године. Најпознатијом из овог периода сматра се Агриколина збирка (Johannes Agricola) *Drey hundert gemeiner Sprichworter der wir Deutschen uns gebrauchen, ...* из 1529. године. Ова збирка је била од пресудног утицаја за Лутерову (Martin Luther) збирку под називом *Sprichwortsammlung* (*Збирка пословица*) на којој је највероватније радио између 1535. и 1540. године (Große, 1983: 97–98; Fleischer, 1997: 11–12). Двема највећим ризницама немачких пословица сматрају се Вандеров (Karl Friedrich Wilchelm Wander) петотомни речник *Deutsches Sprichwörter-Lexikon. Ein Hausschatz für das deutsche Volk*, настајао у периоду 1867–1880, са преко 250000 пословица, као и *Deutsches Wörterbuch* браће Грим (Jacob Grimm, Wilhelm Grimm) (Pilz, 1979: 201–202; Mieder, 1986: 52).

[38] О специфичним синтаксичким облицима пословица као индикаторима њихове старости уп. Ivanović, 2016: 233–234.

погледу, а на његову стабилност утиче *асцендентан динамизам* заснован на варијацијама лексикализованих паремиолошких структура (уп. 4.6.21.). Ово резултује већим бројем оказионалних *антипословица* (нем. *Antisprichwort, n*) које, попуњавајући међупростор између *система* (фразеолексикона) и *дискурса* (ниво употребе језика) захваљујући својој потенцијално све чешћој употреби и репродуктивности могу да постану и потпуно узуализоване структуре (Weber, 2019: 138–139):

And(e)re Länder, and(e)re Sitten. (примарни паремиолошки облик)

And(e)re Länder, and(e)re Sorgen. (антипословица са проспективном могућношћу лексикализације)

And(e)re Länder, gleiche Sitten (антипословица са проспективном могућношћу лексикализације)

Gleiche Rechte, gleiche Pflichten. (антипословица са могућношћу проспективне лексикализације)

Цела супкласа показује одређене морфолошке преференције: *темпорално-модалну фиксираност* глаголске компоненте (*praesens gnomicus*, индикатив), много ређе перфекат, императив или конјунктив, али и *темпоралну инваријантност* (Schmidt, 1985: 236), што је њихово дистинктивно обележје у односу на идиоматизоване реченице. Честа је актуализација модалних глагола *sollen* и *müssen* али и глаголских комплекса *sein/haben + zu + инфинитив*. Функција субјекта често показује везаност за 3. л. синг. и неретко је репрезентована (супстантивизованим) неодређеним заменицама:

Man soll den Tag nicht vor dem Abend loben.

Wer A sagt, muss auch B sagen.

Jeder hat sein Bündel zu tragen.

Nichts ist schwerer zu ertragen als eine Reihe von guten Tagen.

Jedermann sagt es, niemand weiß es.

Man darf wohl alles wissen, aber nicht alles tun.

Der Niemand stiehlt am meisten.

И поред одређеног степена моделираности пословица на основу којег се на апстрактном нивоу могу посматрати као реченичне конкретизације специфичних и инваријантних структурно-семантичких модела (Grzybek 2000: 5), што их делимично приближава фразеошаблонима исте синтаксичке структуре (уп. 3.1.15.), њихова синтаксичка слика заправо је крајње *хетерогена*. Посматрано из дијахронијске перспективе, за ову супкласу су везане и *вербална* и *номинална реченица* (уп. 1.3.2.2.1.3.).

Прва може бити просто-проширена, али и сложена са пара- и хипотактичким релацијама. Код паратактичких реченица честа је *асиндеза*. Хипотактичке пословице могу бити неуведене и уведене (субјунктором или субјунктивним *w*-елементом):

Das Abc macht das meiste Weh.

Geduld baut, Ungeduld bricht ab.

Adam sündigt im Paradies, Luzifer im Himmel.

Kommt Zeit, kommt Rat.

Wenn Eva nascht, kostet auch Adam.

Solange man am Abgrund steht, muss man sich mit dem Teufel gut stellen.

Wer abends geigt, kann morgens tanzen.

Wo Hochmut zunimmt, da nimmt Glück ab.

Посебну форму вербалних реченица представљају *афинитне паремије бицентричног типа* које карактерише *брахилогија* (нем. *Brachylogie, f*) као резултат опште тенденције пословица ка системској елиминацији пунозначног финитума, а посебно ауксилијара (Seiler, 1922: 182). Афинитне бицентричне паремије у свом компонентском саставу могу имати партиципе као инфинитне делове пресупонираног пуног глаголског комплекса, али могу бити и без глаголских компонената:

Mitgefangen, mitgehangen.

Wie gewonnen, so zerronnen.

Nach Liebe Leid.

За разлику од афинитних бицентричних, пословице које показују рефлексе некадашње номиналне реченице нису хипотактички устројене, а од претходних се додатно разликују и по одсуству било које глаголске компоненте, при чему би се пресупонирани пуни облик у највећем броју случајева сводио на реченични модел $_{<\text{суб, пред}>}$. Сматра се да су остаци номиналних реченица у паремиолошком инвентару битно мање заступљени од афинитних бицентричних конструкција (Đurović, 2021: 74; Ивановић, 2012: 221; MLS, 2000: *s. v. Nominalsatz*). И за номиналне пословице је специфична формална бицентричност, али је највероватније праћена ређом парехезом:

Jung genug, schön genug.

Junge Tagediebe, alte Schurken.

Kleine Kinder – kleine Sorgen.

Наведена морфосинтаксичка обележја условљена су значењем пословица. Иако својим садржајем веома често исказују репетативне ситуације свакодневног живота (Стефановић, 2009: 33), а то значи искуствено познате садржаје за говорнике језичке заједнице, значење пословица се квалификује као *уопштено*, *атемпорално* и *апстраховано* од било које конкретне ситуације, често са доминантном *јусивношћу* или *адхортативношћу*. Захваљујући оваквој квалификацији њиховог значења, може се рећи да свака од њих представља специфичан *индуктивни аксиом*, остварјући тако и својеврсну *едукативну функцију* (Matulina, 2005: 67; Miletić, 2018: 289; Daniels, 1989: 65). Едукативна функција пословице мора се схватити веома флексибилно, не примарно као сазнавање новог садржаја, већ много више као могуће јасно и експлицитно супсумирање одређеног феномена у специфичну квалитативну категорију, чиме говорник, актуализујући одређену пословицу у комуникацији, износи свој вредносни суд о истом, што саговорнику представља својеврсни сигнал за даљу комуникацију. Нешто другачије становиште у погледу едукативне тенденције заступа Набергер јер суштину пословица види у лакшем сналажењу у новим ситуацијама захваљујући паремиолошком садржају због чега их и назива *оријентационим реченицама* (нем. *Orientierungssatz, m*) (Nahberger, 2000: 13).

За разлику од идиома, код пословица није уобичајено говорити о значењским релацијама међу компонентама. Из семантичке визуре уобичајено се деле на оне *са сликом* и оне *без слике*. Слика је код највећег броја њих *реална*, али, за разлику од глобалних идиома са дуалним кодирањем, значење пословице се не детектује на основу хомонимне и логичне базне реченице са литералним значењем. Иако је паремиолошка слика реална и замислива, она код ове супкласе показује *јединственост* у поређењу са идиомима јер захваљујући синтаксичком склопу и укупном компонентском саставу пословице представља врло специфичан феномен *in absentia*. Ово значи да она *темпорално-локално-каузално није специфицована*, што доводи до тога да семантичка транспозиција *без изузетка* иде у правцу *генерализације значења* (Telija, 1975: 427). Оваква обележја слике омогућавају да се садржај пословице и у одређеном контексту и ван било ког контекста перципира као *propositio maxima in praesentia*. Пословице без слике приближавају се топосима као посебној фразеолошкој супкласи:

Auf fremdem Acker steht die Saat gut. (пословица са сликом)

Wer keine Pferde hat, der ackert mit Ochsen. (пословица са сликом)

Der Weg ist das Ziel. (пословица без слике)

Was lange währt, wird endlich gut. (пословица без слике)

Alle können nicht alles. (пословица без слике)

Додатна дистинктивна обележја пословица у односу на остале фразеолошке супкласе у облику реченице су врло чести хетерогени облици фонетске, морфолошке, синтаксичке и компонентске фосилизованости најчешће *мултицентричног типа* и њихов парехетички карактер.

3.1.8. Топоси

Топоси (нем. *Topos, m*, плур. *Topoi*, *Gemeinplatz, m*) за системско-дескриптивни приступ у фразеологији представљају периферну и вероватно малобројну супкласу чији се чланови у свом основном облику јављају у облику реченице. Формално могу да личе на пословице без слике, али се од њих разликују по томе што никада немају облик афинитних бицентричних конструкција, а додатно не показују ниједан од хетерогених појавних облика фонетске, морфолошке, синтаксичке или компонентске фосилизованости. Ово значи да структурно у потпуности кореспондирају са морфосинтаксичким правилима валидним за слободне реченице. Од пословица се разликују и по *комплексности семантизма* јер не показују *апофтегматски карактер*.

Иако се због облика реченице и извесног степена формалне моделираности доводе у везу са пословицама без слике, топоси су суштински много ближи фразеошаблонима (уп. 3.1.15.) јер се као и остали чланови ове супкласе у облику реченице формално могу одликовати редупликацијом компонената. Компонентски међуоднос код топоса је увек хомоген и ендосемемски јер за ову супкласу није специфична семантичка транспозиција при конституисању њиховог укупног значења. Од фразеошаблона додатно се разликују и по мањем броју претпостављених структурних модела. Немају анафоричке ни факултативне компоненте, а због своје компонентске стабилности не показују ни дублетне облике, што их, као и пословице, чини *затвореном*, али *значајно малобројнијом* супкласом. Сматра се да своје порекло воде из античке реторике (MLS, 2000: *s. v. Topos*).

Код топоса се уобичајено разликују *труизми* (нем. *Truismus, m*) и *квази-таутологије* (нем. *Quasi-Tautologie, f*). Разлика међу њима је синтаксичке природе јер се први јављају у облику просто-проширене, а други у облику уведене *w*-реченице (Burger, Buhofer & Sialm, 1982: 40):

Man lebt nur einmal.

Man ist nur einmal jung.

Wir sind alle nur Menschen.

Sicher ist sicher.

Urlaub ist Urlaub.

Was zu viel ist, ist zu viel.

Was man hat, das hat man.

Was sein muss, muss sein.

Иако због свог таутолошког карактера изгледају семантички празно, топоси у комуникацији имају одређену улогу (потврда реченог, оправдање, релаксација комуникације, релативизација садржаја) и у овом погледу свакако могу да буду интересантнији за анализу конверзације него за системску фразеологију.

3.1.9. Крилатице

Крилатице (нем. *geflügeltes Wort*[39]) представљају компонентски релативно стабилну, синтаксички полиморфну и врло хетероклитну фразеолошку супкласу чији чланови су издвојени на основу јединственог критеријума, а то је *познато порекло* (њихов примарни контекст). Захваљујући оваквој категоријалној премиси, крилатице се у односу на остале фразеолошке супкласе одликују својим примарним диференцијалним обележјем: *комплексним семантизмом алузивног типа* (Heinz, 1994: 287). Примарни контекст не мора да подразумева *формалну идентичност* са лексикализованим обликом крилатице јер је њен етаблиран облик веома често резултат различитих фразеодериватолошких процеса. У наредном случају реч је о *кондензацији номинализацијом*:

[39] Немачки термин *geflügeltes Wort* настао је током Штолберговог (Graf Friedrich Leopold zu Stolberg, 1750–1819) и Фосовог Johann Heinrich Voß, 1751–1826) рада на преводу Хомерове *Илијаде* и *Одисеје*. Ова два песника немачког штурм-унд-дранга су синтагму старогрчког песника *epea pterȯenta*, речи античких богова које на „крилима“ упућују људима, превели немачком фразом *geflügelte Worte*. Преводилачко решење остаје непознато све до 1864. године када је први пут објављена збирка *Geflügelte Worte. Der Zitatenschatz des deutschen Volkes* берлинског филолога Георга Бихмана (Georg Büchmann, 1822–1884) са 1900 обрађених одредница. Захваљујући наслову ове збирке, немачка фраза *geflügelte Worte* се преводи и на остале европске језике и постаје етаблиран фразеолошки термин.

der springende Punkt

< punctum saliens

< ... quod punctum salit iam et ...

(Aristoteles: *Tierkunde*, у преводу на латински)

Хетероклитни карактер ове супкласе може се посматрати из различитих перспектива. Према *врсти примарног контекста* могу се разликовати *класичне* или *крилатице у ужем смислу* од оних у *ширем смислу*. За прве је по правилу карактеристично књижевно порекло (библијски текст, античка књижевност, позната књижевна дела народне и средњовековне књижевности, али и велика остварења из каснијих периода), а неретко и конститутивни историјски догађаји, искази везани за велике историјске личности или искази који им се приписују. Често се наводе и на латинском језику. У класичне би се сврставале и оне које потичу из великих научних дела минулих епоха. Насупрот овој подгрупи, за крилатице у ширем смислу много мање је специфично књижевно порекло јер су много чешће везане за друге врсте извора (назив филма, рекламни слоган, изјаве политичара), што је, са једне стране, потпомогнуто све мањим значајем и утицајем књижевног текста, а, са друге, све интензивнијим, неретко и агресивним утицајем медија и све већим бројем иновативних модалитета за преношење информација. Наведена подела кореспондира и са *апсолутном старошћу* крилатица, али и са *степеном познавања њиховог примарног контекста*.

Синтаксичка разуђеност супкласе уочава се већ код познатијих крилатица у ужем смислу:

das A und O[40]

Alea iacta est.[41]

eine Schlange/Natter am Busen nähren[42]

Reim dich, oder ich fress dich![43]

---

[40] *Offenbarung des Johannes, 1, 8*

[41] Приписује се Јулију Цезару при преласку реке Рубикон 49. године пре н. е.

[42] Крилатица потиче из Езопове (Äsop, * око 620. пре н.е.) басне *Der Wanderer und die Schlange*.

[43] Назив сатире данас мање познатог немачког песника Закерса (Gottfried Wilhelm Sacers, 1635–1699) из 1673. године, објављене под псеудонимом Рајнхолд Хартман (Reinhold Hartmann).

eine Prinzessin auf der Erbse[44]

Denn nichts ist groß, was nicht wahr ist.[45]

Religion ist Opium für das Volk.[46]

Неке од крилатица у ширем смислу су:

reif für die Insel[47]

ich-AG (ich-Arbeitgeber)[48]

Nicht immer, aber immer öfter.[49]

Manche mögen `s heiß.[50]

Bauknecht weiß, was Frauen wünschen.[51]

Код крилатица у ширем смислу се увек мора поставити питање да ли је реч о лексикализованим или оказионалним структурама, при чему се одговор на исто највероватније своди на следећи корелативан однос: што су новијег датума, вероватније је да су оказионалног карактера, иако се често актуализују у комуникацији.

Термин *крилатиц*е истовремено је и хипероним за читав низ недовољно дистингвираних и блискозначних термина којима се именују различите кратке форме познатог порекла у облику реченице. У овом контексту треба навести *сентенцију* (нем. *Sentenz, f*) или *апофтегму* (нем. *Apophtegma, n*, плур. *Apophtegmen* или *Apophtegmata*), уопштене и

---

[44] Истоимена бајка данског писца Ханса Кристијана Андерсена (Hans Christian Andersen, 1805–1875).

[45] Реченица из Лесингове (Gotthold Ephraim Lessing, 1729–1781) *Хамбуршке драматуригије* (*Hamburgische Dramaturigie*) из 1768. године.

[46] Крилатица потиче из Марксовог (Karl Marx, 1818–1883) увода за текст *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie* из 1844. године.

[47] Назив познатог шлагера Аустријанца Петера Корнелијуса (Peter Cornelius, *1951) из 1982. године.

[48] Творац ове крилатице је Петер Харц (Peter Hartz), познати менаџер *Фолксвагена* (*Volkswagen*), познат по реформама у погледу модернизације тржишта рада у циљу смањења незапослености, тзв. *Hartz-Konzept* или *Hartz-Reform*.

[49] Рекламни слоган из 90-их година XX века за безалкохолно пиво *Клаустхалер* (*Clausthaler*).

[50] Превод енглеског наслова комедије *Some Like It Hot* из 1959. године. Немачка крилатица *manche mögen `s heiß* била је мотивна за секундарну крилатицу-рекламни слоган за детерџент за прање рубља *manche mögen `s weiß* (Bernath, 1999: 172).

[51] Један од најпознатијих рекламних слогана компаније за производњу апарата за домаћинство *Баукнехт* (Bauknecht).

прегнанто формулисане структуре често сличне пословицама без слике које представљају наслеђену форму из античке реторике[52], а блиске су им и *максиме* (нем. *Maxime, f*) у којима се прегнантно износи кредо или мото познате личности. Захваљујући својим формалним и значењским обележјима могу се назвати и *„ауторским пословицама“*:

Es gibt ein erfülltes Leben trotz vieler unerfüllter Wünsche.[53]

Jeder, der sich die Fähigkeit erhält, Schönes zu erkennen, wird nie alt.[54]

Das Leben ist die Suche des Nichts nach dem Etwas.[55]

У овом контексту треба споменути и кратке форме познатих аутора, које се подводе под нешто ређе термине. *Бонмо* (нем. *Bonmot, n*, плур. *Bonmots*) или *аперси* (нем. *Aperçu, n*, плур. *Aperçus*) представља духовиту и оштроумну структуру са елементима вица која се својим садржајем приближава афоризму (von Wilpert, 2001: *s. v. Bonmot*):

Traue keiner Statistik, die du nicht selbst gefälscht hast.[56]

Erst wenn die Ebbe kommt, sieht man, wer nackt schwimmt.[57]

Хетероклитност крилатица проистиче и из чињенице да је реч о *флуидној супкласи*, посебно ако се имају у виду оне у ужем смислу. Њихово порекло бледи и најчешће је непознато највећем броју говорника једне језичке заједнице, а често и фразеолозима, што често може да изазове *трансформацију семантизма*: од *комплексног алузивног* се прелази на *чист комплексни тип*. Феномен супкласне дифузије је осим све мање познатог порекла потпомогнут и честом формалном идентичношћу са осталим супкласама. Ово резултује *различитим*, али *легитимним* могућностима њихове супкласификације:

---

[52] И данас су познате Тацитове (Publius Cornelius Tacitus, око 58 – око 120), Сенекине (Lucius Annaeus Seneca, 1–65) или Јувеналове (Decimus Iunius Iuvenalus, *s. a.*) сентенције на латинском језику.

[53] Сентенција потиче од Дитриха Бонхефера (Dietrich Bonhoeffer, 1906–1945), познатог немачког теолога и истакнутог борца против нацизма пред крај свог живота.

[54] Наведена прегнантно формулисана мисао потиче од Франца Кафке (Franz Kafka, 1883–1924).

[55] Максима потиче од немачког писца Кристијана Моргенштерна (Christian Otto Josef Wolfgang Morgenstern, 1871–1914).

[56] Бонмо се приписује Винстону Черчилу (Sir Winston Leonard Spencer-Churchill, 1874–1965).

[57] Ова структура потиче од Ворена Бафита (Warren Edward Buffet), америчког мултимилијардера и инвеститора.

Es ist noch nicht aller Tage Abend. (пословица)

< *Nondum omnium dierum solem occidisse.* (Ливијева крилатица)

Иако се чини да је примарни класификациони критеријум код ове супкласе од секундарног значаја у поређењу са оним семантичким и формалним, познато порекло се сматра веома релевантним за фразеологију јер се захваљујући њему лако може утврдити не само *апсолутна старост* одређене крилатице, већ се јасно могу сагледати и различити процеси примарне фразеологизације, често затамњени код осталих идиоматизованих супкласа. Захваљујући познатом преклу код ове супкласе се јасно може утврдити статус *примарне базичне компоненте* (уп. 4.6.20.) и све семантичке промене у односу на примарни контекст, а уочене закономерности се могу уопштити и при сагледавњу процеса примарне фразеологизације код оних идиоматизованих фразеологизама за које не постоје поуздани етимолошки подаци. Познато порекло додатно се сматра значајним и за фразеографију (Burger, 1992: 13, 18) као и за лингвокултуролошка и дијахронијска проучавања језика.

У својој формалној структури могу показивати хетерогене облике фосилизације на свим језичким нивоима.

3.1.10. Терминолошки фразеологизми

Терминолошки фразеологизми (нем. *phraseologischer Terminus*, плур. *phraseologische Termini*, *terminologisierte Wortgruppe*) представљају посебну супкласу поликомпонентних термина у одређеној научној и стручној области. Од осталих фразеологизама разликују се првенствено функционално и семантички јер представљају јединице *примарне номинације* чије значење је у оквиру одређеног научног поља строго утврђено, нормирано и може се дефинисати ван контекста (Burger, 2015: 50). Поред нормираног значења, одликује их и изражена компонентска стабилност. Класична фразеолошка школа није била посебно заинтересована за проучавање ових лексикализованих структура због тога што не спадају у општи фразеолексикон, због њихових семантичких обележја, али и њихове функционалне дивергенције у односу на остале супкласе (Fleischer, 1997: 74; Stepanova & Černyševa, 1975: 232, 239). Ови фразеологизми суштински припадају терминолошким системима.

Терминолошки фразеологизми одликују се морфосинтаксичком хетерогеношћу, иако је за њих прототипична *морфосинтаксичка биполарност* (најчешће су НФ и $И_{нф}Ф$). Њихово додатно обележје је и то

што могу бити лексикализовани и на оном језику из којег су преузети, а традиционално је у највећем броју случајева у питању латински:

spitzer Winkel

gleichschenkliges Dreieck

Hochdeutsche Lautverschiebung

Stürmer und Dränger

Risiken und Nebenwirkungen

den Anker lichten

den Konkurs eröffnen

Genus Verbi

Modus Verbi

Sectio caesarea

За системску фразеологију су најинтересантнији они терминолошки фразеологизми који се из стручног транспонују у општи језик. На овај начин постају полисемантичне структуре јер подлежу процесу *секундарне метафоризације* (нем. *sekundäre Metaphorisierung*). Примарно и по правилу специјализовано значење везује се за стручни језик, а секундарно и најчешће шире значење за општи регистар. Секундарна метафоризација се увек одвија у правцу повећања степена идиоматичности, а међуоднос компонената код оваквих фразеологизама постаје *хомоген егзосемемски*:

[sich selbst] ein Eigentor schießen

Као и код једночланих терминина, и код преласка терминолошких фразеологизама у општи језик није искључен ни веома комплексан социолингвистички феномен *терминолошке банализације* којом је у општем језику у много вишем степену обезбеђена дифузија појединих информација од посебног значаја у одређеном домену (Đorđević, 2016: 214).

3.1.11. Онимијски фразеологизми

Онимијски фразеологизми (нем. *onymischer Phraseologismus*) представљају поликомпонентне јединице *примарне номинације* за које традиционална фразеологија готово да уопште није била заинтересована. Занемаривање онимијских фразеологизама проистицало је из семантичких специфичности и њихове *функционалне специјализације* по којој се разликују од осталих структура у фразеолексикону. Семантичке специ-

фичности традиционално су сагледаване из премисе негирања постојања њиховог укупног и специфичног значења, а њихова функционална специјализација поистовећивана је са *функцијом идентификације* коју деле са именима, док се поликомпонентност форматива принципијелно сматрала њиховим секундарним обележјем (Burger, 2015: 49; Fleischer, 1997: 70). Чланови ове супкласе могу се равноправно проучавати и у фразеологији и у ономастици (нем. *Onomastik, f*, *Namenkunde, f*).

Новија истраживања заснована на схватању фразеолошких дистинктивних обележја *in continuo*, дакле без претпостављене хијерархизације, показују да су онимијски фразеологизми компонентски потпуно стабилне структуре без посебно израженог морфосинтаксичког полиморфизма јер је углавном реч о НФ. Осим функционалне специјализације, од осталих фразеологизама се разликују и по специфичном статусу идиоматичности, али и по могућности дефинисања њиховог укупног значења. Идиоматичност код одређеног броја онимијских фразеологизама не показује уобичајено градуелни, већ *варијабилни карактер*. Ово се може рећи и за њихово укупно значење, и то услед прагматичког феномена *индексикалности* (нем. *Indexikalität, f*). Индексикалност се у контексту ове фразеолошке супкласе посматра као темпорално-локални детерминатор који директно утиче на системско обележје њихове семантичке стабилности и идиоматичности које се у зависности од ванјезичке визуре различито могу дефинисати. Ово би значило да се из евроцентричне перспективе онимијски фразеологизам *der Ferne Osten* дефинише као регија *источно* од Европе, док би из перспективе говорника САД иста била схваћена као регија *западно* од њихове земље. За говорнике Савезне Републике Немачке придевска компонента *fern* није идиоматизована јер на основу индексикалности репрезентује *de facto* стање, али из перспективе говорника земаља наведене регије обе компоненте јесу идиоматизоване јер се објективно налазе на територији која им није ни далеко, а ни источно (Windberger-Heidenkummer, 2017: 642, 646–647). Ово је само један у низу примера варијабилног карактера укупног значења и идиоматичности код чланова ове супкласе.

Онимијски фразеологизми супкласификују се према ономастичким критеријумима на *астрониме* (нем. *Astronym, n*), *океаниониме* (нем. *Okeanonym, n*), *пелагониме* (нем. *Pelagonym, n*), *потамониме* (нем. *Potamonym, n*), *лимниониме* (нем. *Limnonym, n*) *хорониме* (нем. *Choronym, n*), *урбаниониме* (нем. *Urbanonym, n*), *аулониме* или *ојкодомониме* (нем. *Aulonym, n*, *Oikodomonym, n*), *еклезониме* (нем. *Ekklesionym, n*), *ходо-*

ниме или *дромониме* (нем. *Hodonym, n*, *Dromonym, n*), *ороними* (нем. *Oronym, n*), *дримониме* (нем. *Drymonym, n*), *некрониме* (нем. *Nekronym, n*), *артиониме* (нем. *Artionyme, n*) и *библиониме* (нем. *Biblionym, n*), а овде се условно могу сврстати и *секундарни антропоними* (нем. *Anthroponym, n*) са обележјем метафоризације (Windberger-Heidenkummer, 2017: 641; Kamianets, 2000: 48–50):

der Große Bär (астроним)
der Kleine Wagen (астроним)
der Pazifische Ozean (океаноним)
das Schwarze Meer (пелагоним)
die Weiße Elster (потамоним)
Charlottenburger Verbindungskanal (лимноним)
der Ferne Osten (хороним)
der Rote Platz (урбаноним)
das Weiße Haus (аулоним/ојкодомоним)
Maria am Gestade (еклезионим)
Unter den Linden (ходоним/дромоним)
der Kleine Kaukasus (ороним)
Teutoburger Wald (дримоним)
Josefsdorfer Friedhof (некроним)
der Blaue Engel (артионим)
Altes Testament (библионим)
die Mutti der Nation (секундарни метафорични антропоним)

Упркос терминолошкој сличности, на основу дефиниције и примера онимијски фразеологизми се јасно могу разликовати од *фразеологизама са онимијском компонентом* (нем. *onymische Komponente*). Потоњи по правилу припадају централним супкласама идиома и чине секундарни семиотички систем (Burger, 2015: 78). Онимијска компонента код оваквих фразеологизама услед семантичке транспозиције постаје егзосемемска јер губи статус имена и било какву функцију идентификације:

ein ungläubiger Thomas
wissen, wo der Barthel den Most herholt
trojanisches Pferd

3.1.12. Функционални глаголски спојеви

Функционални глаголски спојеви (нем. *Funktionsverbgefüge, n*[58]) имају врло специфичан статус као фразеолошка супкласа јер структурно, функционално и семантички представљају феномен између *морфосинтаксе* и *фразеологије*. Са осталим фразеологизмима деле заједничка обележја поликомпонентности, лексикализованости, стабилности и репродуктивности.

Функционални глаголски спојеви из фразеолошке перспективе представљају посебну и морфосинтаксички унисону супкласу ($И_{нф}Ф$) неекспресивних фразеологизама. Одликују се високим степеном формалне моделираности, серијским карактером и *хетероморфном бинарношћу компонената* са уочљивом *семантичком асиметријом* између њих, што изазива *компонентност* њиховог укупног значења. Нехомогеност семантичке релације настаје услед ендосемемског статуса именичке компоненте, која је носилац значења и *најчешће* је из подгрупе *nomina actionis*, и мање или више изражене *семантичке деплеције* функционалног глагола. Круцијална особеност компонентности значења код ове супкласе рефлектује се у веома упечатљивој *семантичкој дивергенцији* у односу на остале компонентне фразеологизме јер „семантички вишак вредности“ функционалних глаголских спојева не иде у правцу вишег степена идиоматичности, већ у правцу *категоријалне семантичке спецификације* (Harm, 2021: 7–8). Ово их много више приближава одређеним граматикализованим аналитичким структурама него фразеологизмима. У питању су *акционалност* (нем. *Aktionsart, f*), дефинисана као инхерентно обележје глагола да изрази *фазност* именоване радње (Heidolph, Flämig & Motsch, 1984: 501), *каузативност* (нем. *Kausativität, f*), схваћена као језичко кодирање релације између две величине (X, Y) од којих је X антериорна у односу на Y и узрокује промену, нестанак или настанак величине Y (Bilandžija, 2014: 10) или *пасивност*:

[58] Ређи називи за ову супкласу у фразеологији немачког језика су: *Streckform des Verbs*, *analytische Verbform* и *analytische Konstruktion*. Не треба посебно указивати на неадекватност последња два термина с обзиром на то да у дијахронијској и синхронијској германистичкој лингвистици имају јасно и етаблирано значење. Први се односи на дефлексионе глаголске облике са финитним ауксилијаром, док последњи термин обухвата и аналитички карактер именица јер је код сваке од њих у основи реч о минималној НФ. Њих треба посматрати као резултат дијахронијских тенденција у развоју морфологије немачког језика која је од срвн. периода постајала све више оптерећена падежним синкретизмом који је у високом степену одлика деклинационих парадигми и у савременом немачком језику.

zur Kenntnis nehmen (инхоативност)
in Verhandlung stehen (прогресивност)
zum Einsturz kommen (конклузивност/резултативност)
zur Explosion bringen (каузативност + пасивност)

Оваква семантичка спецификација неретко може да иде у правцу успостављања системских категоријалних опозиција, што се може сматрати *инхерентним* обележјем функционалних глаголских спојева (Harm, 2021: 27):

Дуративност	Инхоативност	Каузативност
kenntnis haben	*Kenntnis nehmen*	*Kenntnis geben*
Veranlassung haben	*Veranlassung nehmen*	*Veranlassung geben*
Einblick haben	*Einblick nehmen*	*Einblick geben*

Табела 3. Категоријалне опозиције код функционалних глаголских спојева (Примери из Harm, 2021: 27)

Синтаксички се код ове супкласе диференцирају два подтипа $И_{нф}Ф$[59] (Duden, 2005: 424): $НФ_{<casus\ obliqui>}$ + инфинитив[60] и $И_{нф}Ф$ са $П_{реп}Ф$ као својим сателитом. Код првог типа прототипична је $НФ_{<ак>}$. Детерминатив као леви граничник НФ може имати троструку реализацију уз уочљиву тенденцију ка нултом члану. Ређе алтернације детерминатива доводе до семантичке опозиције 'више уопштено' : 'више конкретно'. Код другог синтаксичког типа предлог је увек из групе *примарних* уз тенденцију ка портманто-спојевима (нем. *Portmanteaumorphem, n* или *Portemanteau-Morphem, n*) уколико за то постоје претпоставке. Ово је посебно изражено код компонената м. р. и с. р. након предлога *in* и *zu* (Helbig &

[59] Велики број аутора под функционалним глаголским спојевима посматра искључиво $И_{нф}Ф$ са $П_{реп}Ф$ као сателитом (Harm, 2021: 26; Eisenberg, 2020: 333).

[60] Има аутора који и $НФ_{<ном>}$ са финитним глаголом, нпр. *eine Abrechnung erfolgt*, сврставају у функционалне глаголске спојеве (Đorđević, 1984: 131; Helbig & Buscha, 1991: 94). Поставља се питање да ли се овакви примери могу сврстати у ову супкласу јер формално није реч о $И_{нф}Ф$, већ о реченици.

Buscha, 1991: 402; Srdić, 2008a: 213; Eisenberg, 2020: 336). Од осталих примарних предлога јављају се и *auf*, *aus*, *außer*, *bei*, *hinter*, *um* и *unter* (Helbig & Buscha, 2005: 83).

der Meinung sein

jmdn. einer Prüfung unterziehen

Unterstützung finden

zum Abschluss kommen

in Empfang nehmen

unter Beweis stellen

die/eine Antwort geben

Именичка компонента у чистом падежу је најчешће потпуно стабилна у категорији броја, у највећем броју случајева је у синг., алтернације се ретко јављају, а још ређе су именице из подгрупе *defectiva numero* (Eisenberg, 2020: 337):

zu Kraft/Kräften kommen

in Schulden kommen

Број функционалних глагола (нем. *Funktionsverb, n*) је много мањи од укупног броја функционалних глаголских спојева, али се са једним функционалним глаголом може комбиновати већи број именичких компонената. Ово оправдава квалификатив њихове моделираности и синтаксичке типизираности и указује и на то да је реч о *отвореној* и *продуктивној* фразеолошкој супкласи (Hentschel & Weydt, 1990: 79–80) која, као и остали моделирани фразеологизми, подлеже рестрикцијама услед чега могући низови нису инфинитезимални (Harm, 2021: 19):

den/einen Beweis führen

zu Ende führen

das/ein Gespräch führen

den/einen Kampf führen

(das/ein) Protokoll führen

...

zum Schweigen bringen

(?) zum Schweigen kommen

**im Schweigen sein*

(Последња три примера из Harm, 2021: 19)

Синтаксички посматрано, функционални глаголски спојеви представљају посебан облик двочланог или декомпонованог предиката и формирају *лексички реченични оквир* (нем. *Lexikalklammer, f*) код којег је леви граничник функционални глагол у финитном облику, а десни НФ или $П_{реп}Ф$ (Đurović, 2011: 49; Nübling, Dammel et al.,: 2006: 91). Пошто заједно чине предикат, статус НФ или $П_{реп}Ф$ синтаксички је *двоструk*: она формално *јесте зависни елемент* функционалног глагола, али се поставља питање да ли је као номинални део предиката прави реченични сегмент (Radzik, 2013: 67; Đurović, 2021: 76):

Dieses Landwirtschaftsgebier geriet durch Tourismus in Bedrängnis.

Инхерентно обележје функционалних глаголских спојева је и системска релација парцијалне синонимије са пунозначним глаголом од којег је изведена именичка компонента, али она је релативног карактера јер није могућа у свим случајевима. Ово је условљено различитим факторима, а један од њих је и тај што именичка компонента може да буде из подгрупе фразеолошки везаних (уп. 5.8.1.). Други и много чешћи је тај што она не мора бити девербативног порекла, а њено одређење као *potent actionis* требало би првенствено тумачити у најширем *семантичко*м, а не *творбено-морфолошком* оквиру (Harm, 2021: 23):

Hilfe leisten – helfen

zur Durchführung bringen – durchführen

in Bewegung bleiben – sich bewegen

in Misskredit bringen - /

zum Vorschein kommen - /

Фразеолошки карактер целе супкласе очитује се у одређеном степену трансформационе дефективности. Детерминатив је најчешће морфолошки стабилан, за именичку компоненту се не може поставити питање заменичким прилогом, а додатно су уочљиве и рестрикције при њеном атрибуирању, али и при негирању целог споја негационим детерминативом *kein(e)* код синтаксичког типа $И_{нф}Ф$ са $П_{реп}Ф$. Промена дијатезе такође није увек могућа, посебно код оних са $НФ_{<ак>}$ (Duden, 2005: 425; Đurović, 2021: 75-76):

*zur Sprache kommen – *zu einer/dieser Sprache kommen*

Das Theaterstück kommt wöchentlich zur Aufführung. >

**Das Theaterstück kommt zur wöchentlichen Aufführung.*

Das Theaterstück kommt nächste Woche zur Aufführung. >

**Wozu kommt das Theaterstück nächste Woche?*

Das Theaterstück kommt nächste Woche zur Aufführung. >

**Das Theaterstück kommt nächste Woche zu keiner Aufführung.*

Функционални глаголски спојеви су уз крилатице једна од ретких супкласа о чијем пореклу постоје одређена сазнања, при чему су иста потпуно различите природе. Док је порекло крилатица познато захваљујући њиховом инвентарисању у различитим збиркама, а касније и речницима, порекло функционалних глаголских спојева се може објаснити специфичним динамичким процесима у историји герм. језика. Од ие. прајезика герм. језици нису наследили јасно профилисану категорију глаголског вида, а категорија каузативности није системски и морфолошки-творбено потпуно доследно маркирана. Овоме треба додати и свеукупну симплификацију конјугације од герм. периода, насталу услед деструкције глаголских категорија и свођења укупног ие. темпоралног система на примарну синтетичку бинарну опозицију (презент-претерит) у герм. језицима. Наведене промене додатно су биле праћене и распадом компликованог ие. модалног система и дефективношћу герм. дијатезе, а захваљујући герм. акродинамичком акценту, који изазива слабљење и апокопу финалних слогова, уочава се све интензивнији синкретизам личних глаголских облика.

У квалитативном погледу овакав дијахронијски динамизам је у свим герм. језицима довео до тога да су спонтаним механизмом *међусистемске компензације* веома рано почели да показују тенденцију ка развоју различитих дијахронијски рецентнијих аналитичких структура захваљујући којима би се надоместиле инсуфицијентне категорије. Спонтана међусистемска компензација у основи је значила прелазак са синтетичко-флективних на аналитичке облике (von Polenz, 1987: 171), а тиме и преласка „са подручја морфологије у област синтаксе“ (Srdić, 1994: 44), што функционални глаголски спојеви својом аналитичношћу, у фразеолошкој терминологији поликомпонентношћу, и тенденцијом ка категоријалној семантичкој спецификацији и показују. Први чланови ове супкласе развили су се у ствн. епохи (Blum, 1986: 80–95).

Када је у питању ова супкласа, феномен супкласне дифузије и конвергенције по правилу иду у правцу *колокација*. Од осталих моделираних фразеологизама лако се дистингвирају на основу морфосинтаксичког мономорфизма и семантичке деплеције глаголске компоненте.

3.1.13. Колокације

За колокације (нем. *Kollokation, f*[61]) је традиционално заинтересовано више лингвистичких дисциплина, а пре свега лексикологија, фразеологија, семантика, синтакса, корпусна лингвистика и глотодидактика. Иако интензиван интердисциплинарни приступ представља тренд у савременим лингвистичким истраживањима, он је истовремено довео и до специфичног *значењског оптерећења* термина *колокација*. Управо различита становишта и дивергентни постулати резултовали су и врло специфичним, али најчешће и врло партикуларним дефиницијама у посебним гранама лингвистике због чега је термин колокација данас вишезначан (Skog-Södersved & Malmqvist, 2020: 180).

У функционалном погледу код колокација се могу разликовати две подгрупе: *примарне* или *праве* и *секундарне* (уп. 3.1.17.). Термином примарне колокације у фразеологији су обухваћене неекспресивне и морфосинтаксички полиморфне коокуренције првенствено примарне номинације које се одликују стабилношћу компонентског састава и значења и потпуним одсуством или нижим степеном идиоматичности. Инхерентно обележје ове супкласе је врло рестриктивна могућност у погледу успостављања парадигматских релација синонимије (Драгићевић, 2010: 219) било са једночланим лексемама, било са осталим фразеологизмима.

Импулс за интензивна проучавања ове фразеолошке супкласе потекао је из корпусне лингвистике и британске школе контекстуализма која је суштину колокација примарно видела у статистички сигнификантним вредностима комбинаторке између две речи (Radzik, 2013: 65), не разликујући их притом од *пробабема* као могућих и вероватних, али предвидљивих синтагматских комбинација (Kostić-Tomović, 2017: 138). У системској фразеологији круцијално обележје колокација треба видети у посебној и јединственој преференцији једне компоненте ка спајању са другом из одређене лексичко-семантичке парадигме. На овај начин она гради најчешће *семантички асиметричан* и *хабитуалан*, али *сингуларан спој стабилног значења*, иако као реч ван колокације не показује рестриктивност колокационог опсега при задовољеној семантичкој компатибилности. Разлози за преференцију ка једној одређеној, а не ка некој другој компоненти код колокација нису најјаснији:

der harte Kern

**der strenge Kern*

[61] Ређи и старији немачки назив за ову супкласу је *bevorzugte Analyse* (Burger, Buhofer & Sialm, 1982: 31).

**der feste Kern*

**der widerstandsfähige Kern*

Семантичке релације између компонената код ове супкласе су хомогеног типа јер обе по правилу имају ендосемемски статус, али су праћене већ назначеном *значењском асиметријом* по којој се само привидно приближавају компонентним идиомима. Семантичка асиметрија колокација одликује се тиме што се њихово укупно значење не конституише парцијалном метафоричном транспозицијом као код компонентних идиома с обзиром на унутрашњи хомоген и ендосемемски тип везе, већ се заснива на *транспарентној спецификацији базе* (нем. *Basis, f*) помоћу *колоката* (нем. *Kollokat, n*) (Quasthoff, 2011: IX; Targońska & Prutscher, 2019: 35–36):

alkoholfreies (колокат) Bier (база)

hundertprozentig (колокат) *sicher* (база)

dem Unterricht (колокат) *fernbleiben* (база)

etw. online (колокат) *bestellen* (база)

öffentlicher (колокат) *Verkehr* (база)

Колокације су прототипично *бинарне коокуренције*, али у ређим случајевима процесима компонентске експанзије могу постати и шире синтаксичке структуре (Hausmann, 2004: 316):

zulässige Geschwindigkeit überschreiten

hohes Ansehen genießen

absolute Priorität haben

(Примери из Hausmann, 2004: 316)

У германистичкој лингвистици данас су етаблирана два суштински равноправна, али сучељена става. На основу првог функционални глаголски спојеви представљају *посебну подгрупу глаголских колокација* (Burger, 2015: 57–58; Burger, 2003: 52–53), док се захваљујући другом приступу, примарно усмереном на проналажење што јаснијих дистинктивних елемената, ове фразеолошке супкласе посматрају као *посебне*, али *врло конвергентне* (уп. Radzik, 2013: 66–70), што у одређеним случајевима отежава јасну супкласификацију. Разлике се успостављају на основу функционалних, формалних и семантичких критеријума, иако се мора нагласити да у појединим случајевима није једноставно донети коначан суд.

У функционалном погледу колокације првенствено врше функцију *примарне номинације*, док се функционални глаголски спојеви посматрају као јединице *секундарне номинације*. Чланови прве супкласе не показују тенденцију да успостављају релације синонимије са лексемама које су у творбеној вези са именичком компонентом, функционални глаголски спојеви, уз одређене изузетке, показују серијску тенденцију ка овој појави. Парцијална синонимија између функционалног глаголског споја и пунозначног глагола заснива се на томе што су код ове супкласе именичке компоненте најчешће их групе апстрактних девербативних и деадјективских деривата, што код колокација не мора бити случај. Семантичка деплеција глаголске компоненте иде у прилог томе да је реч о функционалном глаголском споју, а не о колокацији. Именичка компонента код функционалних глаголских спојева заједно са функционалним глаголом чини предикат реченице, што јој у реченичној структури обезбеђује двоструки статус: она јесте зависни елемент глагола, али се не посматра као реченични сегмент. Именичка компонента код колокација у облику $И_{нф}Ф$ *увек јесте* реченични сегмент. Ово значи да је индекс валентности код функционалних глаголских спојева најчешће *мање транспарентан* него код колокација (Đurović, 2021: 76):

einen Antrag stellen auf + ак. $_{<суб,\ преп>}$, не $_{*<суб,\ ак,\ преп>\ (функционални\ глаголски\ спој)}$

die Zähne putzen $_{<суб\ ак>\ (колокација)}$

Спецификација категоријалног значења (акционалност, каузативност, резултативност, пасивност) у одређеном ширем контексту такође говори у прилог томе да се у конкретном случају ради о функционалном глаголском споју.

Упркос томе што постоји већи број диференцијалних критеријума између ове две супкласе, треба истаћи да функционални глаголски спојеви и колокације у облику $И_{нф}Ф$ представљају *фразеолошки континуум* услед чега не треба сматрати погрешним уколико се иста конкретна лексикализована структура код различитих аутора и у различитим врстама истраживања сврстава у једну од ове две супкласе.

Осим са функционалним глаголским спојевима, феномен супкласне дифузије се може регистровати и између колокација, најчешће оних у облику $П_{реп}Ф$, и структурних фразеологизама (уп. 3.1.17.). Дифузија настаје услед *функционалне идентичности* чланова ових супкласа и огледа се у логичко-семантичком и синтаксичком структурисању ширих

језичких структура. Ове колокације се не одликују функцијом примарне номинације, али ни прототипичном бинарношћу, а примарни критеријум за разликовање ових супкласа је семантички јер упркос идентичној функцији, колокације задржавају виши степен конкретног значења. Осим тога, за колокације није специфична формална лабилност која се може уочити код једног броја структурних фразеологизама:

auf der Basis sprachwissenschaftlicher Untersuchungen (колокација)

auf Grund/aufgrund sprachwissenschaftlicher Untersuchungen (структурни фразеологизам)

Иако представљају периферну фразеолошку супкласу, колокације су од изузетног значаја за глотодидактику и процес учења немачког као страног језика јер представљају примарни семиотички систем и често чине инвентар основног речника. Оне представљају једну од ређих фразеолошких супкласа везаних за почетни ниво учења немачког језика и истовремено представљају својеврстан предуслов за природну и у културолошком погледу примерену комуникацију на страном језику (Stocker, 2004: 481). У наставном процесу колокације се одликују специфично *поларним карактером* јер захваљујући свом транспарентном значењу и одсуству идиоматичности најчешће нису проблематичне у контексту језичке рецепције, али због своје поликомпонентности и сингуларног карактера, тачније компонентске непредвидљивости целе кокуренције, представљају више него деликатан проблем при стицању продуктивних језичких вештина чак и на вишим нивоима учења страног језика (Skog-Södersved & Malmqvist, 2020: 177).

3.1.14. Геминатни фразеологизми

Геминатни фразеологизми (нем. *Zwillingsformel, f*) традиционално су били предмет интензивног интересовања немачких фразеолога. Иако се данас сматрају више него солидно проученим и лако препознатљивим структурама, и даље постоје одређена отворена питања везаних за ове фразеологизме. Прво је непостојање јединственог назива целе супкласе[62], а друго се тиче јасног дистингвирања њених чланова од

[62] Поред најчешћег термина *Zwillingsformel* у немачкој фразеологији се паралелно јављају и следећи: *(phraseologisch(es)) Wortpaar(e)* (Fleischer, 1997: 106–109; Palm, 1997: 46–48; Pilz, 1981: 81–83; Stepanova & Černyševa, 1975: 220–221), *Paarformel*, преузет из јуристике (Burger & Jaksche, 1973: 42–48; Häusermann, 1977: 33). Термин *Binominal, n,* пореклом из англосаксонске лингвистике, није се често користио

осталих фразеологизама из конвергентних супкласа, али и од појединих нефразеолошких структура[63].

Геминатни фразеологизми представљају *моделирану* супкласу чији се чланови прототипично састоје од *два различита*, *иреверзибилна*, *апсолутно стабилна* и *хомоморфна базична елемента* са *логичко-семантичким нексусом заснованим на хендијадису* (нем. *Hendiadyoin, n*, плур. *Hendiadyoin* или *Hendiadys*). Хендијадис се у формалној структури рефлектује у доминантној *синдези*, а у укупном значењу се очитује у различитим степенима идиоматичности. Услед моделираности, цела супкласа се одликује *фигурама звучања* и *морфосинтаксичким диморфизмом* јер су једине могуће форме у лексикализованом облику код ових консоцијација $К_{онј}Ф$ и $П_{реп}Ф$. Као базични елементи доминантно се јављају именице и придеви, а ређе глаголи и прилози:

Donner und Blitz

Kaiser und König

Himmel und Hölle

weder Weg noch Steg

doppelt und dreifach

kurz und klein

rank und schlank

bitten und betteln

ab und zu

у немачкој фразеологији, а још ређе се среће назив *Begriffspaar, n* (Pilz, 1981: 81; Hüpper, Topalović & Elspaß, 2002: 78). Први од термина је у колизији са чињеницом да је конститутивна јединица фразеологизма компонента, а не реч, а додатно сваки од наведених термина имплицира двочланост, што јесте најчешћи, али не и једини случај. У српској германистичкој лингвистици у последње две деценије све чешће se користи термин *геминатни фразеологизми*, такође не најсрећније решење, али свакако адекватније од потенцијалног *фразеолошки парови речи*.

[63] Има аутора који у геминатне фразеологизме сврставају и лексеме типа *Techtelmechtel, f*, *Schickimicki, m* или *Schorlemorle, f/n*, али и фразеологизме попут *von Fall zu Fall*, *Arm in Arm* или *Spiel der Spiele* (Müller, 2009: 12–13). Од лексема насталих редупликацијом, геминатни фразеологизми се разликују по обележју поликомпонентности, а од осталих фразеологизама по вишем степену идиоматизације, непостојању редупликације и одсуству именичких атрибута (*genetivus superlativus* у последњем примеру). Наведене лексеме и геминатни фразеологизми деле искључиво специфична фонетска обележја, а наведене фразеошаблоне (уп. 3.1.15.) геминатним фразеологизмима приближава синтаксичка моделираност.

auf und ab

über Stock und Stein

vor Tau und Tag

Иреверзибилност компонената код ове фразеолошке супкласе релативно је рецентна појава и постепено је наступала тек након окончања срвн. епохе с обзиром на то да су у наведеном периоду геминатни фразеологизми још увек показивали *серијску реверзибилност* компонената без икаквих промена у укупном значењу фразеологизма:

срвн. *bërc unde tal/tal unde bërc* 'das ganze Land, die ganze Welt'

срвн. *lant unde liute/liute unde lant* 'das ganze Land, Land u. Leute'

срвн. *arm(e) unde rîch(e)/rîche unde arm(e)* 'alle, jeder, alle Anwesenden, alle Leute'

Иако узроци позиционе стабилизације у нвн. епохи нису најјаснији, ипак се уочавају извесни семантички и формални трендови који се, уз постојање изузетака, могу објаснити различитим приступима, што указује да је овај дијахронијски процес мултифакторијално условљен (Donalies, 2015: 30). Код поларних семантичких релација између базичних елемената онај са „позитивног вредносног пола“ показује тенденцију да се јави као први у низу:

Wohl und Weh

Freund und Feind

auf Gedeih und Verderb[64]

(Примери из Donalies, 2015: 30)

Компонента којом се именује аниматна категорија показује тенденцију везивања за иницијалну позицију, а исто важи и за проксималне у односу на дисталне деиктичке елементе:

Pferd und Wagen

hie und da

(Примери из: Donalies, 2015: 30)

Позициона стабилност у многим случајевима мотивисана је морфолошким и творбеним специфичностима компоненте: она у плур. показује тенденцију да се јави иза оне у облику синг., а дериват иза симплекса.

[64] Изузетке би представљали нпр. *Krieg und Frieden* или *hart, aber herzlich* (Donalies, 2015: 30).

Ово кореспондира и са општом позиционом тенденцијом артикулисаној у *четвртом Бехагеловом закону* (нем. *Gesetz der wachsenden Glieder*) да краћи елементи показују виши афинитет да се јаве испред дужих:

Land und Leute

Gnade und Ungnade

nie und nimmer

(Примери из Donalies, 2015: 30)

Несумњиво је да су и одређени фонетски фактори утицали на позициону стабилизацију јер компонента са дужим или тамнијим вокалом показује тенденцију да се веже за другу позицију унутар геминатног фразеологизма (Ивановић, 2012а: 292; Burger & Linke, 1985: 2023)[65]:

ganz und gar

Реверзибилност компонената код ове супкласе данас је могућа, али *изузетно ретка* појава и повезана је са могућим променама укупног значења:

mit List und Tücke 'mit viel Geschick u. großer Mühe'

mit Tücke und List 'auf arglistige, boshafte, hinterhältige Weise'

(Пример из Burger & Jaksche, 1973: 45)

Од прототипичних геминатних фразеологизама одступају потпуно или парцијално *асиндетски мултиноминали* (три- и тетраноминали) са више од два базична елемента, али и ретке хетероморфне коокуренције:

heimlich, still und leise

frisch, fromm, fröhlich, frei

gut und gern(e) (придев + прилог)

Семантичке релације међу базичним елементима код геминатних фразеологизама су различите, а најчешће су парцијална синонимија са кумулацијом, комплементарност и поларност (Ивановић, 2012а: 293–294). Изражена једноставност њихове унутрашње структуре управо је мотивисана *хендијадисом* као примарно синтаксичким механизмом транспоновања субординирајућих синтаксичких односа у координирајуће при исказивању одређеног сложеног садржаја (Ковачевић, 2000: 234):

vor Tag und Tau = in der/aller Frühe, *sehr früh (an einem bestimmten Tag)*

[65] Осим семантичким и формалним, позициона стабилност код геминатних фразеологизама објашњава се и антропоцентричним принципом. У прилог овом принципу Доналис наводи и примере *Herr und Hund*, *mit Mann und Maus*, али и изузетак *Ross und Reiter* (Donalies, 2015: 30).

Од слободних синтагми исте синтаксичке структуре, а у зависности од синтаксичке функције, геминатни фразеологизми се разликују по томе што прва именичка или придевска компонента показују дефективност падежа и понашају се као *nomina/adiectiva monoptota* (Müller, 2009: 19–20):

*ein fix(*es) und fertiges Buch*

*in einem fix(*en) und fertigen Buch*

*des Grund(*es) und Bodens*

Од осталих моделираних фразеологизама и фразеошаблона се у квантитативном погледу разликују по мањим рестрикцијама у формирању серијског низа, а у квалитативном по прототипичној искључености редупликације, а тиме и полиптозе условљене истом (уп. 4.6.8. и 4.6.10.), израженој компонентској стабилности, вишем степену идиоматичности и могућим фразеолошки везаним компонентама (уп. 5.8.1. и 5.8.8.5.).

3.1.15. Фразеошаблони

Фразеошаблони (нем. *Phraseoschablone, f*, *Modellbildung, f*, *modellierte Bildung*) представљају периферну, релативно отворену, полиморфну, компонентски *изразито нестабилну* и семантички најчешће потпуно транспарентну фразеолошку супкласу чији чланови настају на основу одређеног *инваријантног структурно-семантичког модела*. Предвиђена празна места дефинисаног модела могу се попунити различитим компонентама чиме настају мање или више *ограничене серије* фразеошаблона, при чему компонентска варијабилност никада не утиче на структурну, а само делимично може утицати на семантичку инваријантност модела.

Фразеошаблони представљају *међупростор између фразеологије и синтаксе* јер не настају уобичајеном семантичком транспозицијом базне синтагме, што за последицу има најчешће потпуно одсуство или врло низак степен идиоматичности. Слободним синтагмама и реченицама их додатно приближавају компонентска варијабилност и доминантна транспарентност њиховог укупног значења, што је за поједине ауторе и био критеријум да фразеошаблоне уопште не сматрају фразеологизмима (Stepanova & Černyševa, 1975: 233). Иако представљају контрапункт прототипичним структурама (глобални и компонентни

идиоми), фразеолошки карактер ове супкласе формално треба видети у *ограничености могуће серије* у оквиру једног структурно-семантичког модела, честим редупликационим компонентама (уп. 4.6.8.), вишем степену рестрикција у погледу актуализације детерминатива код именичких компонената и могућој полиптози (уп. 4.6.10.). У прилог фразеолошком карактеру додатно говори и нижи степен идиоматичности у појединим случајевима.

Укупан број инваријантних структурно-семантичких модела није тачно утврђен јер различити аутори фразеошаблоне посматрају у ужем и ширем смислу (Häusermann, 1977: 30–32; Palm, 1997: 68–70; Fleischer, 1997: 130–134; Burger, 2015: 54–55). Управо у непостојању прецизно дефинисаних модела треба видети и основни проблем при разграничењу фразеошаблона од слободних синтагми и реченица, а јасно дистингвирање додатно се усложњава и због тога што ова супкласа у формалној структури не показују различите облике морфолошке, синтаксичке или компонентске фосилизованости. Фразеошаблоне је у формалном погледу најједноставније разликовати од дефлексионих глаголских облика јер у својој структури не садрже ауксилијар.

Оно што јесте познато по питању инваријантних модела јесте то да они у свим случајевима представљају првенствено чврст формални оквир за серије фразеошаблона, а разлике међу њима се очитују у *константности* или *варијабилности значења*. Неки од фразеошаблона могу да показују и нешто већу тенденцију ка *категоријалном значењу*, док се за неке везује *емфатички карактер* праћен ексклама тивном интонацијом на нивоу употребе (Burger, 2015: 54–55; Häusermann, 1977: 30–31; Fleischer, 1997: 132–133):

- *von X bis Y* 'ganz u. gar, absolut' <константност значења>
  von Kopf bis Fuß
  von A bis Z
  von Anfang bis Ende

- *X um X* 'ein X nach dem anderen' <константност значења>
  Glas um Glas
  Flasche um Flasche
  Zug um Zug

- *ein X von Y* 'Person mit einer für sie charakteristischen Eigenschaft' <константност значења>

eine Dame von Format
eine Dame von Welt
ein Mann von Ausdauer

- *von X zu X* <варијабилност значења>

von Stadt zu Stadt 'stete Fortbewegung von einer Stadt zur nächsten, zur nächsten, zur nächsten, ...'
von Tag zu Tag 'unaufhörlich, ununterbrochen'
von Mann zu Mann 'wechselseitiger u. vertraulicher Austausch von Informationen'

- упитни детерминатив + НФ<дет.индеф.> <емфатичко-ексклaмативна структура>

Was für ein Pech!

- НФ$_1$ – *hin* – НФ$_1$ – *her* <концесивност>

Euro hin, Euro her.

- *einmal* – НФ$_1$ – *immer* – НФ$_1$

Einmal Lehrer – immer Lehrer.

- К$_{онј}$ Ф<прономен + НФ<дет.индеф.>> <негативно значење>

Ich und ein Sportler?!

- ВК<*haben* + *gut* + чист инфинитив> 'es fällt jmdm. leicht, zu ...'

Du hast gut lachen/arbeiten/schreiben/...

Осим што их је тешко разграничити у односу на слободне синтагме и реченице, није увек јасна ни граница између фразеошаблона у облику реченице и топоса као посебне фразеолошке супкласе. Од геминатних фразеологизама се разликују по ограниченијим серијама, могућој редупликацији компонената са полиптозом или без ње, нижем степену идиоматичности, синтаксичком полиморфизму, компонентској нестабилности и одсуству фразеолошки везаних компонената.

3.1.16. Комуникативни фразеологизми

Комуникативни фразеологизми (нем. *kommunikativer Phraseologismus*[66]) издвојени су у посебну групу фразеологизама не на основу својих инхерентних системских формално-семантичких обележја, већ на основу своје прагматичке стабилности и њихове тенденције да се јављају у специфичним фазама комуникативног процеса. Наведена премиса као критеријум за издвајање ових фразеологизама у посебну групу значи да се у системској фразеологији првенствено посматрају као *периферна* супкласа (Stein, 2004: 264). Ма колико за системску фразеологију били неинтересантни у истраживачком погледу, управо су за остале области лингвистике веома актуелни, и то пре свега за прагмалингвистику и социолингвистику, чији су и суштински предмет проучавања. Поред овога се не може занемарити ни чињеница да су комуникативни фразеологизми од изузетне важности и за глотодидактику.

Уколико се не одликују високим степеном идиоматичности, могу се посматрати и као посебан подскуп *рутинских формулација* (нем. *Routineformel, f*). Један број комуникативних фразеологизама показује виши степен идиоматичности, чиме се приближавају централним фразеолошким супкласама, а диференцијални критеријуми у прилог комуникативним фразеологизмима су њихова примарна функција да структуришу ток комуникације, али и њихова ситуационо-комуникативна везаност (Kauffer, 2013: 121).

У синтаксичком смислу одликују се *израженим полиморфизмом*:

Guten Tag!

Grüß Gott!

Auf Wiederhören!

Meine Damen und Herren, ...

Liebe Kolleginnen und Kollegen, ...

Bis später!

meiner Meinung nach

mit freundlichen Grüßen

Was ich noch sagen möchte!?

---

[66] Поред овог назива у немачкој фразеологији се јављају и терминолошке синтагме *pragmatischer Phraseologismus* (*прагматички фразеологизам*) и нешто старија и данас ређа *pragmatisches Idiom* (*прагматички идиом*).

Hör mal, ...

..., nicht wahr?

Schindeln am/auf dem Dach

Из примера се уочава да је функција комуникативних фразеологизама у дискурсу различита, али да сви они служе организовању комуникативног процеса, иницирању или привођењу крају истог. Овакви комуникативни фразеологизми показују *пунктуелну фиксираност* за одређену фазу комуникативног процеса. Други чланови ове супкласе се, пак, могу више квалификовати као посебна средства за усмеравање комуникације у одређеном правцу, а, уколико је неопходно, могу бити у функцији њене релаксације.

Комуникативни фразеологизми су као и колокације од изузетног значаја у процесу учења немачког као страног језика јер подразумевају адекватан избор између комуникативно идентичних, али социолингвистички, културолошки или регионално варијантних могућности, при чему увек треба имати у виду и питање актуелности или архаичности одређене структуре:

Guten Tag! – Grüß Gott! – Ich hab(e) die Ehre!

Auf Wiedersehen! – Auf Wiederschauen!

Bis dann! – Mach`s gut! – Einen schönen Tag noch! – Man sieht sich! – Hau rein!

Danke schön! – Vielen Dank! – Vergelt`s Gott!

Kein Problem! – Keine Ursache! – Gern geschehen! – Segne es Gott!

3.1.17. Структурни фразеологизми

Код ових лексикализованих и поликомпонентних структура реч је о квантитативно минорној фразеолошкој супкласи чији се чланови од свих осталих фразеологизама примарно разликују по специфичној функцији, а централни и прототипични део и по компонентском саставу. Осим под најчешћим називом *структурни фразеологизми* (нем. *struktureller Phraseologismus*) (Burger, 2003: 36; Burger, 2015: 31–32), у литератури се срећу и под називима *граматички фраземи* (нем. *grammatisches Phrasem*) (Stumpf, 2015: 364–366) или *синсемантични фраземи* (нем. *synsemantisches Phrasem*) (Friedrich, 2006: 31–32).

У функционалном погледу чланови ове супкласе спадају у *нереференцијалне фразеологизме* (Burger, 2015: 31) јер служе успостављању интралингвалних логичко-семантичких и синтаксичких релација у супралексичким структурама. По правилу је реч о бинарним, а периферно и о тро- и тетракомпонентским консоцијацијама. Овом фразеолошком супкласом обухваћени су сви *вишечлани предлози* и *јунктори* (Bernstein, 2011: 40; Kapanadze & Dolidze, 2020: 566; Burger, 2015: 31–32; Burger, 2003: 36).

Први се од потоњих разликују по прототипичном обележју развијене падежне валентности, а јункторски се из синтаксичке перспективе деле на *конјункторске* и *субјункторске*. Заједничко обележје јункторских структурних фразеологизама је то да не показују обележје падежне валентности. Конјункторски се одликују по синтаксички и семантички паратактичкој релацији између елемената и по специфичној *циркумпозицији* у односу на њих. Одређени конјунктори аспецифични су у погледу статуса елемената јер се помоћу њих могу успостављати синтаксичко-семантичке релације између два конјункта, речи, али и делова речи, док су неки од конјунктора резервисани искључиво за одређени тип зависних елемената па тако могу повезивати само конјункте или само речи. Инхерентно обележје конјунктора је и то што не могу бити реченични сегменти. Као самостални елементи искључени су из предњег реченичног поља, а додатно су индиферентни и према позицији и модусу финитума. Субјунктори се везују за хипотактичко синтаксичко поље јер повезују клаузе или инфинитивне конструкције са главном реченицом, при чему се одликују и утицајем на позицију и модус финитума (Srdić, 2008a: 220–221). У морфологији спадају у групу *indeclinabilia*. На основу компонентског састава и морфолошке фосилизованости могу се поделити на *примарне* и *секундарне*.

Примарни су прототипични представници структурних фразеологизама, сматрају се историјски старијим, а поред њихове врло специфичне функције, синхронијски гномоничан параметар представља потпуно *одсуство базичних елемената*. Међу примарним структурним фразеологизмима најбројнији су субјунктори:

an ... statt[67] (предлог)
bis ... auf (предлог)
von ... ab (предлог)
von ... an (предлог)
von ... auf (предлог)
entweder ... oder (конјунктор, повезује све врсте елемената)
weder ... noch (конјунктор, повезује све врсте елемената)
nicht nur ... sondern auch (конјунктор, повезује све врсте елемената)
sowohl ... als/wie [auch] (конјунктор, повезује елементе испод нивоа реченице)
und zwar (конјунктор)
als dass (субјунктор)
denn dass (субјунктор)
als ob (субјунктор)
als wenn (субјунктор)
als ... zu (субјунктор)
(an)statt dass (субјунктор)
(an)statt ... zu (субјунктор)
auch wenn (субјунктор)
auf dass (субјунктор)
außer dass (субјунктор)
außer ... um zu (субјунктор)
außer wenn (субјунктор)

---

[67] Реч је о историјски млађем предлогу. EWD (*s. v. Statt*) наводи да је од свих фразеологизама са постпонираним предлогом *statt* најстарији онај са компонентом *Eides* и да је посведочен већ у XV веку (*an eines aids stat*), а да је данашњи фразеологизам *an Kindes statt* свој данашњи облик добио на самом почетку XVIII века, при чему се око 1700. године јављао у облику *jmdn. an Kindsstatt annehmen*. До последње реформе правописа немачког језика, започете 1996. године, која је постала обавезујућа од 1. августа 1998. године, компонента *statt* се писала великим почетним словом: *Annahme an Kindes Statt*. Именица *Statt, f* и данас постоји у немачком језику, спада у узвишени стил, а након профилисања именица *Stadt, f* и *Stätte, f* све ређе је у употреби. Препознатиљива је као конституента других именица, *Werkstatt, f*, *Ruhestatt, f*, *Heimstatt, f*, *Lagerstatt, f* где конкурише са конституентном *-stätte* (*Ruhestatt – Ruhestätte, f*), што је чини потенцијалним „кандидатом“ за будућу фразеолошки везану компоненту.

insofern [als] (субјунктор)
je nachdem (субјунктор)
kaum dass (субјунктор)
ob ... ob (субјунктор)
ohne dass (субјунктор)
ohne ... zu (субјунктор)
so dass (субјунктор)
um ... zu (субјунктор)
wenn ... auch (субјунктор)
wenn ... schon (субјунктор)
wie ... auch (субјунктор)
wie wenn (субјунктор)

Процеси настанка примарних структурних фразеологизама у савременом језику више нису увек транспарентни због чега се ни унутрашње семантичке релације између компонената, али ни њихов синтаксички међуоднос не могу утврдити. Од свих могућих процеса примарне фразеологизације из срвн. епохе, доминантне по генерисању серија вишечланих предлога и јунктора, данас се јасно могу препознати једино *хомоморфна амплификација* код предлога уз истовремену циркумпозицију именице (*von ... ab*, *von ... an*) и *хетероморфна експанзија* (*ohne dass*, *auf dass*, *außer dass*, *wie wenn*), док се *редупликациона фразеологизација* као механизам настнка примарних структурних фразеологизама у данашњем језику скоро потпуно изгубио (Ивановић, 2022: 137–138). Губљење назначених творбених процеса се у данашњем језичком стању рефлектује на смањење укупног броја примарних структурних фразеологизама уз истовремено потпуно профилисање њихове категоријалне семантичке полифункционалности.

Код *секундарних* структурних фразеологизама се, за разлику од примарних, још увек може препознати процес *конверзионе примарне фразеологизације* (Ивановић, 2022: 138), а у ређим случајевима и базични елементи са обележјем морфолошко-компонентске фосилизованости. За разлику од примарних структурних фразеологизама са субјункторима као прототипичним члановима, код секундарних су прототипични предлози:

an Stelle/anstelle (предлог)
auf Grund/aufgrund (предлог)
mit Hilfe/mithilfe (предлог)
zu Gunsten/zugunsten (предлог)
zu Lasten/zulasten (предлог)
um ... willen (предлог)
von ... wegen (предлог)
das heißt (конјунктор)
geschweige [denn], dass (субјунктор)

Уместо структурних фразеологизама, функцију логичко-семантичке и синтаксичке организације у ширим језичким структурама могу преузети и различите лексикализоване коокуренције хетерогеног синтаксичког устројства, мада је најчешће реч о $П_{реп}Ф$ (Đurović, Ivanović et al., 2017:93–94). Неке од најчешћих су:

in Abhängigkeit von <дат>
auf der Basis <ген>
zu Ehren von <дат>
unter dem Einfluss <ген>
im Gegensatz zu <дат>
im Geist(e) <ген>
im Interesse <ген>
im Laufe <ген>
im Rahmen <ген>
im Vergleich zu <дат>
unter der Voraussetzung, dass ...
vorausgesetzt, dass ...

Иако функционално идентичне или блиске, наведене лексикализоване структуре се не посматрају као интегрални део инвентара структурних фразеологизама, већ *секундарних* или *функционалних колокација* (уп. 3.1.13.). Диференцијација се примарно успоставља на основу тога што базични елементи код оваквих фразеологизама имају конкретније значење, док они код секундарних структурних фразеологизама показују

тенденцију ка пражњењу референцијалног и секундарном етаблирању *категоријалног значења*. Секундарне колокације функционално су блиске и појединим коокуренцијама из супкласе минималних фразеологизама (уп. 46.6.24), а од њих се разликују по својој компонентској структури јер садрже базичне елементе.

Као и за остале периферне фразеолошке супкласе, и за структурне фразеологизме је специфичан *инверзан* однос између квантитативне заступљености у укупном фразеолексикону и научно-теоријског значаја на једној страни и њиховог значаја на нивоу употребе језика на другој, што и ову супкласу сврстава у релевантне за теорију и праксу наставе немачког као страног језика.

Структурни фразеологизми су *најпериферија* фразеолошка супкласа, а уједно и потпуно *поларна* у односу на све остале, која је традиционално била, а и данас је суштински предмет синтаксе и семантике. Њен значај у фразеологији треба пре свега видети у томе што се захваљујући конституисању ове супкласе као *феноменолошког фразеолошког антипода par excellence* у односу на све остале фразеологизме суштински редефинисало и схватање поликомпонентности као фразеолошког обележја. Иако се фразеологија структурним фразеологизмима суштински никада није ни бавила, непобитна је чињеница да је признавање фразеолошког статуса наведеним структурама представљало веома снажан импулс за стварање ширег темеља за данашња интердисциплинарна проучавања традиционално запостављених лексикализованих поликомпонентних јединица лексикона.

3.2. Синтетички приступ фразеолошким супкласама

На основу доминантног обележја или функције као класификационе премисе одређене конвергентне фразеолошке супкласе могу се сврстати у *шире скупове*. Ово потенцира њихова заједничка обележја, поједностављује компликовану слику фразеолошких супкласа, а истовремено омогућава и лакши увид. У синтетичком приступу релевантни су следећи критеријуми:

- идиоматичност
- синтаксичка моделираност
- функција примарне номинације

- познато порекло
- категоријално значење
- вербализација невербалног понашања
- функција идентификације и
- прагматичко-комуникативна фиксираност

На овај начин добија се укупно осам ширих фразеолошких скупова чији чланови деле једно од наведених типичних обележја. Ови шири скупови могу се назвати *фразеолошким агломерацијама*, а назив представља хипероним за заједничку групу различитих примарних фразеолошких супкласа, обједињену на основу једног гномоничног параметра. Због постојања различитих критеријума, није могуће све примарне фразеолошке супкласе подвести под одређену агломерацију, али се уочава корелативан однос јер виши степен могућности при обједињавању у једну агломерацију показују централне фразеолошке супкласе.

У овом контексту релевантно је истаћи следеће:

- у *идиоме* се збирно сврставају сви фразеологизми са метафоричном транспозицијом значења без обзира на присутан степен идиоматичности (парцијална или потпуна) и без обзира на њихов изражен формални полиморфизам.
- *Синтаксички моделирани фразеологизми* обухватају различите супкласе чије основно обележје не треба тумачити као морфосинтаксички мономорфизам, већ као *типизираност различитих синтаксичких форми* захваљујући којима се релативно лако идентификују и на основу којих се може имплицирати њихов мање или више *серијски* карактер.
- С обзиром на своју функцију, терминолошки фразеологизми и колокације сврставају се збирно у *фразеологизме примарне номинације* без обзира на њихове морфосинтаксичке разлике и даље функционалне специфичности.
- С обзиром на јединствени карактер класификационог критеријума, крилатице, кинеграме, онимијске, комуникативне и структурне фразеологизме није могуће подвести ни под једну фразеолошку агломерацију.

Критеријум	Фразеолошка агломерација	Појединачне супкласе
идиоматичност	идиоми	глобални идиоми компонентни идиоми псеудокинеграми идиоматизоване реченице
синтаксичка моделираност	моделирани фразеологизми	пословице топоси компаративни фразеологизми функционални глаголски спојеви геминатни фразеологизми фразеошаблони
примарна номинација	фразеологизми примарне номинације	колокације терминолошки фразеологизми
познато порекло	крилатице	крилатице у ужем смислу аперси бонмо сентенција максима цитати
категоријално значење	структурни фразеологизми	препозитивни структурни конјунктoрски структурни субјунктoрски структурни
вербализација невербалног понашања	кинеграми	/
идентификација	онимијски фразеологизми	/
прагматичко-комуникативна фиксираност	комуникативни фразеологизми	/

Табела 4. Фразеолошке агломерације
као резултат синтетичког приступа фразеолошким супкласама

3.3. Закључна разматрања о питању класификације фразеологизама

Суштински критеријуми у основи сваке класификације су семантичке и формалне природе уз неизоставно сагледавање фразеолошких обележја. Осим наведених, за поједине фразеолошке супкласе постоје и додатни критеријуми: познато порекло, могућност вербализације невербалног кодификованог понашања и прагматичка стабилност. При било којој класификацији мора се имати у виду супкласна дифузија услед конвергентности појединих фразеолошких супкласа због чега не треба губити из вида чињеницу да је поједине фразеологизме могуће сврстати и у више њих. Најбитније је да код оваквих могућности примењени критеријуми буду јасно одабрани и консеквентно примењени јер ће једино тако и закључак у смислу различитих решења при супкласификацији бити научно утемељен. Неопходно је такође увек имати у виду и врсту и циљ истраживања (теоријско-системског карактера, дијахронијско, из области примењене лингвистике), што у великој мери опредељује полазиште за супкласификацију, али и фокус на одређеним групама фразеологизама.

Питање супкласификације је системско-теоријског карактера. Ово значи да из системске аналитичке интерпретације сличности и разлика између фразеолошких супкласа не треба доносити општеважеће закључке и везивати их за остале врсте макролингвистичких истраживања, пре свега фразеопрагматику и глотодидактику, јер се не сме пренебрегнути чињеница да постоји *обрнуто корелативан* однос између системског и примењеног научног фокуса. За први су без изузетка најинтересантније централне и идиоматизоване супкласе секундарне номинације које се на нивоу употребе ређе јављају и најчешће су од другоразредног значаја, док су за прагмалингвистику и глотодидактику од много већег значаја слабије идиоматизоване и неидиоматизоване фразеолошке структуре које се много чешће јављају на нивоу употребе језика.

4. КОМПОНЕНТСКА СТРУКТУРА ФРАЗЕОЛОГИЗАМА

Компонентски састав фразеологизама (нем. *phraseologische Komponentenstruktur*, *phraseologischer Komponentenbestand*) наредно је суштинско питање теоријске фразеологије. Ова тема зачета је у „класичној“ школи немачке фразеологије и суштински је коренспондирала са тадашњим ужим фразеолошким оквиром. То значи да се питање сличности и разлика, али и статуса одређене компоненте заснивало на анализи компонентског састава глобалних и компонентних идиома, и то првенствено из перспективе семантичког односа између компонената унутар фразеологизма. Из овог периода потичу одређени називи за специфичне групе компонената и иницијална сазнања о њиховој морфолошкој, синтаксичкој и компонентској фосилизованости код наведених група фразеологизама.

У погледу методолошког приступа овакав концепт је имао двоструки карактер. Он је био *микрофразеолошки* јер се ограничавао на анализу компонентског састава централних фразеолошких супкласа, али је истовремено био и *интрафразеолошки*. Карактер интрафразеолошког проистиче из тога што је период „класичне“ школе био специфичан по скоро потпуној затворености фразеологије према осталим дисциплинама. Ово је у погледу класификације и значаја одређених типова компонената резултовало мање егзактним постулатима при дефинисању, а тиме и мање адекватним одређењима у укупном оквиру германистичке лингвистике. Типологија фразеолошких компонената у „класичном“ периоду имала је атрибут не само недовољно издиференциране, већ се одликовала и сигнификантним диференцијалом у погледу дефиниција, које су често биле тешко прихватљиве, а неретко и у колизији са сазнањима и етаблираним ставовима у осталим областима германистичке лингвистике. Проучавања компонентског састава у „класичној“ фразеолошкој школи додатно су обележена *селективношћу* јер су се држала искључиво *базичних елемената* као свог предмета истраживања. Суженост перспективе несумњиво је водила само парцијалним сазнањима, а понекад и мање утемељеним закључцима.

И поред предочених недостатака, ова школа по питању анализе и класификације компонената и данас представља солидан темељ на који су се са развојем фразеологије као лингвистичке дисциплине надограђивала и систематизовала даља сазања у вези са компонентским саставом фразеологизама.

4.1. Одређење термина фразеолошка компонента

Тековина „класичне“ школе је и термин *(фразеолошка) компонента*, а највероватније је да је уведен на основу аналогије са етаблираним терминолошким низом за именовање основних јединица у другим областима лингвистике: *фонемом* у фонологији, *морфемом* у морфологији и творби речи, *лексемом* у лексикологији и *семемом* у семантици. Ранији назив *(фразеолошка) конституента*, у почетку потпуно равноправан са термином *компонента*, брзо је изашао из употребе, а један од вероватних разлога за то је његова етаблираност у творби речи и синтакси услед чега би, да је наставио да се користи и у фразеологији, био *a priori* функционално и значењски преоптерећен и неминовно би у различитим контекстима имплицирао додатна прецизирања.

У увођењу термина *компонента* за основну конститутивну јединицу сваког фразеологизма у периоду „класичне“ школе не треба видети само жељу да тада млађа грана лингвистике оформи сопствену научну терминологију и да са осталим дисциплинама постане пуноправни члан лингвистичког научног спектра, већ пре свега потребу за што прецизнијим одређењем појма *фразеологизам*. Другим речима, опредељење за термин *компонента*, уз истовремено избегавање формулације да се фразеологизам састоји од *речи*, из фразеолошке перспективе је апсолутно оправдано јер компонента у великом броју случајева може показивати одређене специфичности на различитим језичким нивоима у поређењу са својом слободном (нефразеолошком) употребом, када се посматра као реч. Различите специфичности и могући степени размимоилажења између компоненте и речи у основи су условљени функцијом конкретне компоненте у унутрашњој структури фразеологизма и укупним формалним, семантичким и трансформационим рестрикцијама по којима се овај језички знак разликује од слободних синтагми и реченица.

И ма колико било оправдано избегавање формулације да се фразеологизам састоји од речи, такав став фразеологију заправо доводи до *дефиниторног circulus*-а *vitiosus*-а: термин *реч*, од којег треба направити отклон, интегрални је део дефиниције компоненте јер се под овим појмом подразумева *свака реч као конститутивни елемент лексикализованог облика фразеологизма*. Користити синтагму *лексички елемент* уместо *речи* при дефинисању компоненте као основне јединице фразеологизма било би погрешно јер наведена синтагма имплицира и *деривационе морфеме*, а оне се сматрају основним јединицама творбе, али не и фразеологизма. Додатни проблем код појединих фразеолошких

супкласа представља и то што се под одређеним типом компоненте не сматра *један елемент*, већ *читав фрагмент* фразеологизма који се, строго посматрано, састоји од више компонената. Ако се овоме дода и невелики број врло упечатљивих случајева фразеолошких компонената које *нису речи* (уп. 5.8.1. и 5.8.2.), ситуација се у погледу прецизности дефиниције само додатно компликује. Оваквом дефиницијом не само да нису једнозначно обухваћени сви потенцијални типови „градивних елемената“ фразеологизма, већ она није ни довољно дистинктивна у односу на слободне синтагме јер се и оне састоје од речи у одређеном облику заснованом на синтаксичким и семантичким релацијама.

Дефиницију компоненте на садашњем нивоу сазнања треба прихватити искључиво као полазиште начелног карактера јер боља не постоји. Контрадикторност код одређења фразеолошке компоненте проистиче из тога што се оне, осим начелно, свеукупно не могу дефинисати *дедуктивно* јер ће увек неки од типова компонената остати необухваћен општим одређењем, а не постоји ни могућност *индуктивног* приступа јер се на основу изражене различитости међу типовима компонената не може уопштити довољно јасно правило које би важило за све њих. Једино *заједничко системско обележје* свих фразеолошких компонената јесте то да оне никада не могу бити *солитарни елементи*, већ на основу дефинисаног обележја поликомпонентности, које имплицира минималан синтагматски низ, без изузетка представљају *консоцијацију* најмање два елемента.

Пошто прецизнија и адекватнија дефиниција компоненте *не постоји*, њен садржај се најбоље може схватити уколико се сагледају могуће сличности и разлике између компоненте као основне јединице фразеологизма на једној страни и речи као конститутивних елемената слободних синтагми и реченица на другој, а додатно и тек на основу детаљног увида у могуће функције и формални и семантички статус различитих типова компонената, може се стећи потпуна слика о суштини основне конститутивне јединице сваког фразеологизма (уп. 4.4. и 4.6.).

4.2. Однос фразеолошке компоненте и речи

Однос између речи у ванфразеолошкој употреби и њеног формалног и семантичког статуса као фразеолошке компоненте веома је комплексан и суштински може бити тројак: *еквивалентан*, *корелативан* и *нулти*. Релације између речи и компоненте условљене су обележјима фразео-

лошке супкласе којој фразеологизам припада и њеном специфичном функцијом у његовој компонентској структури. Различити односи између ове две језичке јединице не представљају *константне*, већ *варијабилне величине* јер се једна иста реч као компонента може јавити у различитим фразеологизмима и у њима имати потпуно другачији формално-семантички статус и функцију. Исто важи и за сваки конкретан фразеологизам јер у зависности од његових инхерентних обележја различите компоненте могу показивати различите релације према речи од које потичу.

Наведене тројаке односе између речи у ванфразеолошкој употреби и њене фразеолошке реализације могуће је пратити код базичних елемената јер се једино код њих егземпларно могу пратити наведене три релације. За разлику од базичних елемената, код релационих компонената такође је могуће пратити одређена одступања, а тиме и корелативан однос, али је он свакако ређи, а ређи је вероватно због ограниченог инвентара и њихове принципијелно идентичне функције и унутар фразеологизма и у ванфразеолошкој употреби. Одступања код релационих компонената свакако не представљају парадигматичне примере.

4.2.1. Однос еквиваленције између речи и фразеолошке компоненте

Ова релација подразумева да се фразеолошка компонента понаша потпуно идентично као што се понаша и реч од које потиче у слободним синтагмама и реченицама. То на формалном плану значи да компонента не показује ниједан од појавних облика фонетске, морфолошке или синтаксичке фосилизованости, а на семантичком нивоу наведени однос одликује се тиме да реч као компонента фразеологизма у његовом укупном значењу учествује једним од својих етаблираних (лексикализованих) значења.

Иако је прва асоцијација везана за фразеологизме највероватније та да је реч о неуобичајеним, сликовитим и експресивним језичким јединицама, број фразеологизама код којих се региструје еквивалентан однос између компоненте и речи од које она потиче је заправо далеко од занемарљивог. Треба нагласити да овакав однос код једног фразеологизма може бити везан само за један, али и за све базичне елементе у његовој компонентској структури, при чему се ова чињеница директно рефлектује и на укупно значење фразеологизма. Речено се може артикулисати и као правило без изузетка: присуство најмање једне компоненте која се

формално и семантички понаша идентично као и реч у слободним синтагмама *супримира степен идиоматичности* фразеологизма, а *интензивира композиционалност* његовог укупног значења. Што је број компонената које се унутар фразеологизма семантички и формално понашају као речи већи, композиционалност значења расте (Hallsteinsdottir, 2007: 152).

Релација еквиваленције између речи и њене фразеолошке реализације може се уочити нпр. код колокације *dunkles Brot*. Са формалног аспекта колакација се квалификује као НФ са флектираним придевским атрибутом у свом левом пољу без детерминатива. Између ове колокације и било које друге слободне синтагме у облику НФ нема никакве формалне разлике. Обе компоненте унутар колокације задржавају своје лексикализовано значење, а цела колокација означава специфичну врсту денотата:

dunkel 'nicht hell, sondern von intensiver Färbung, ins Schwärzliche spielend'

Brot 'aus Mehl, Salz u. Sauerteig oder Hefe durch Backen hergestellte Backware'

Исто значење обе компоненте могу имати и у ванфразеолошкој употреби:

Dein dunkles Kleid gefällt mir sehr.

Bei uns isst man immer sehr viel Brot.

Колокација *dunkles Brot* за разлику од слободних синтагми (*dein dunkles Kleid*, *sehr viel Brot*) има статус фразеологизма јер је упркос еквивалентном односу обе компоненте са речима *слабије варијантна* и означава *специфичну* и *јединствену врсту денотата*. Ово се, пак, за слободне синтагме не може рећи јер се оне под условом задовољене семантичке компатибилности у теоријском погледу одликују управо могућом варијантношћу градећи на овај начин низове идентичне структуре. На семантичком плану их њихов варијабилни атрибут не супсумира у одређену категорију, већ се њиме спецификује одређена, али *променљива* особина у потенцијалном низу истих денотата:

dein weißes Kleid

dein schwarzes Kleid

dein rotes Kleid

dein kurzes Kleid

dein neues Kleid

...

wenig Brot

frisches Brot

durchgebackenes Brot

...

Потпуно еквивалентан однос између компоненте и речи од које она потиче није условљен синтаксичком структуром фразе којој припада лексикализовани фразеологизам, а наведене НФ представљају случајност. Исто се може рећи и за следеће фразеологизме:

den Ernst der Lage erkennen (ИнфФ)

nicht mehr normal (АдјФ)

von Anfang bis Ende (ПрепФ)

У свим наведеним примерима компоненте међусобно стоје у хомогеним релацијама ендосемемског типа које су условљене инхерентним обележјима фразеолошке супкласе. Потпуна функционална, формална и семантичка идентичност свих компонената са речима од којих потичу везана је пре свега за колокације и највећи део фразеошаблона, за пословице без слике и за топосе. Овакви фразеологизми збирно се могу назвати *транспарентним*, а захваљујући осталим фразеолошким обележјима, ове фразеолошке структуре се и поред могућег апсолутног „синкретизма“ са слободним синтагмама и реченицама релативно лако могу разликовати од њих.

У појединим случајевима се само једна компонента фразеологизма понаша као реч ван фразеологизма, док остале компоненте показују одступања. Овде је реч о већ назначеној нехомогеној вези међу компонентама, транспарентност укупног значења се смањује, а повећава се степен његове парцијалне идиоматичности. Наведени случајеви везани су за компонентне идиоме и компаративне фразеологизме.

4.2.2. Корелативан однос између фразеолошке компоненте и речи

Однос корелације између речи у ванфразеолошкој употреби и њене компонентске реализације за системску фразеологију је много интересантнији од претходног, а с обзиром на ужи концепт „класичне“ школе са две групе идиома у истраживачком фокусу, био је и раније описан од претходног. Код корелативног односа се суштински увиђа неопходност за етаблирањем термина *компонента*.

Овај однос је комплекснији од еквивалентног и одређује се као нижи или виши степен *одступања* компонената унутар фразеологизма у поређењу са могућим ванфразеолошким морфосинтаксичким и семантичким реализацијама речи од којих потичу. Одступања могу бити тројака: *само формална*, *само семантичка* или *и формална и семантичка*.

Формална одступања су уочљива у структури фразеолошког форматива и представљају неки од различитих појавних облика фосилизованости. Она се одређују као удаљавање компоненте од фонетске структуре, од морфолошке парадигме којој као реч припада или удаљавање у погледу валентности какву као реч показује у слободним синтагмама и реченицама (Sabitova 1977: 117–118) јер је познато да код стабилних фразеологизама до одређене мере могу да важе специфична „фразеограматичка“ правила. И поред назначеног удаљавања, корелација између компоненте и речи још увек постоји јер се у следећим фразеологизмима, примера ради, и даље препознају и именица *Lauf, m* и именица *Ehre, f*:

im Lauf<u>e</u>

jmd. zu Ehre<u>n</u>

За разлику од претходних примера са уочљивим морфолошким одступањем, следећи је такође везан за формално одступање, али не морфолошког типа, већ на нивоу валентности (синтаксички ниво):

Wohin <u>des Weg[e]s</u>?

Код овог фразеологизма се све компоненте семантички понашају као и речи у слободним синтагмама (*wohin:* ’an welchen Ort, in welche Richtung’, *woher:* ’von welchem Ort, aus welcher Richtung’, *Weg (m):* ’Richtung, die einzuschlagen ist, um an ein bestimmtes Ziel zu kommen’), а специфичност се огледа у чињеници да прилог као синтаксички нуклеус целог фразеологизма везује уз себе именички генитивски атрибут (лат. *genetivus ablativus*), што представља старо ие. наслеђе очувано у наведеном фразеологизму (Krahe 1972: 84), док је у слободним $А_{дв}Ф$ у савременом немачком језику генитивски атрибут као сателит искључен (Đurović, Ivanović, Srdić et al. 2017: 56–58; Engel 2004: 420).

Семантичка одступања квалификују се као удаљавање фразеолошке компоненте од уобичајене лексичко-семантичке парадигме којој као реч припада. Ово доводи до мањег или већег раскида са спектром њених лексикализованих значења у слободним синтагмама и реченицама. Семантички „истргнута“ из збира својих лексикализованих значења, реч као компонента добија нову семантичку улогу у конституисању

укупног значења фразеологизма. Формални контигвитет са речима од којих овакве компоненте потичу и даље је очуван, а њена егзосемемска улога (Burger, Buhofer & Sialm: 1982: 24, Pilz 1981: 57–58) је одређује као компоненту са *фразеолошки везаним значењем* (нем. *phraseologisch gebundene Bedeutung*).

Релације између спектра лексикализованих значења на једној страни и фразеолошки везаног на другој изузетно су *комплексне*. У одређеним случајевима се семантички контигвитет може препознати, док је код високоидиоматизованих фразеологизама често непрепознатљив. У наредним примерима именичка и придевска компонента (*Komplott*, *leicht*) понашају се исто као и речи у слободним синтагмама, што се не може рећи за глаголску компоненту *schmieden* и именичку *Feder.* Код њих се уочава само корелативан однос са речима од којих потичу, и то у смислу форме, али их обележава семантичка „истргнутост“ која се, захваљујући контрасту са транспарентним компонентама *Komplott* и *leicht*, још лакше уочава:

ein Komplott schmieden

leicht wie eine Feder

Глагол *schmieden* се као фразеолошка компонента не јавља ни у једном од својих лексикализованих значења (1. 'glühendes Metall mit dem Hammer od. maschinell bearbeiten, um es in eine bestimmte Form zu bringen'; 2. a) 'durch Schmieden herstellen'; 2. b) durch Schmieden befestigen'), већ има ново и неочекивано ('vorbereiten'). Исто важи и за именичку компоненту *Feder* која у оквиру другог примера добија значење 'sehr, besonders, ziemlich'. Семантичко померање је без изузетка *једносмерно* и иде од лексикализованог ка фразеолошки везаном. Овим се имплицира *системска семантичка иреверзибилност*, тј. немогућност да се фразеолошки везано значење компоненте, под претпоставком да се оно уопште може и установити, актуализује у слободној синтагми и реченици:

**den Patienten für eine Operation schmieden* (= 'vorbereiten')

Слично је и са следећим примерима. У реченицама

Es wimmelte auf dem Bahnhof von Menschen.

Ich muss sie um neun am Bahnhof abholen.

именица *Bahnhof (m)* се јавља у дативу синг. као сателит предлога *auf* у првом, односно предлога *an* у портманто-споју у другом примеру, при чему је у оба случаја реализовано њено етаблирано значење: ʼGesamt-

komplex einer Bahnstation mit Gleisanlagen u. zugehörigen Gebäuden'. Међутим, у примеру

Neue Errungenschaften der Technik! Da verstehe ich nur Bahnhof.

иста именица, у овом случају именичка компонента фразеологизма *[immer] nur Bahnhof verstehen* са значењем 'nicht richtig, überhaupt nichts verstehen; nicht verstehen wollen', не показује више своје етаблирано значење, она у наведеном компонентном идиому учествује са значењем 'nicht richtig, überhaupt nichts'. Код овог примера уочава се мањи семантички контигвитет компоненте *Bahnhof* у односу на лексикализовано значење речи *Bahnhof*, што истовремено подразумева и њено веће семантичко померање. Што је семантичко померање веће, расте степен идиоматичности фразеологизма.

За разлику од компоненте *Bahnhof*, глаголска компонента *verstehen* у истом фразеологизму показује потпуну семантичку регуларност и јавља се у свом етаблираном значењу 'den Sinn von etw. erfassen; etw. begreifen', она није „истргнута" из укупности лексикализованих значења и као компонента се понаша попут речи. Овај компонентни идиом уједно је и пример за паралелизам односа еквиваленције (*verstehen*) и корелације (*Bahnhof*) између речи у слободној употреби и њихових улога као фразеолошких компонената једног фразеологизма описан као *нехомоген тип семантичке везе* (уп. 1.4.1.).

И поред назначеног семантичког удаљавања, корелативан однос између речи *Bahnhof* и исте фразеолошке компоненте се одржава на морфолошком нивоу и на плану графије: она и даље припада јакој парадигми именица м. р. којој припада и као реч у наведеним примерима слободних реченица, а исти род би задржала и у свим осталим потенцијалним слободним синтагмама и реченицама, при чему морфолошки латентни карактер акузатива синг. у идиому не мења ништа у суштини јер је немаркираност овог падежа морфолошко обележје у свим потенцијалним ванфразеолошким структурама са нултим детерминативом и резултат је феномена *падежне нивелације* (нем. *Kasusnivelierung, f*) као константне дијахронијске тенденције у флексији именица, посебно изражене у рнвн. епохи (Hartweg & Wegera, 2005: 152–154). Облик акузатива компоненте *Bahnhof* у фразеологизму је условљен валентношћу глаголске компоненте *verstehen*, што такође представља апсолутну синтаксичку регуларност и ван фразеологизама.

Највиши степен семантичког удаљавања региструје се код *хомогене егзосемемске релације* између компонената. И док је код претходног фразеологизма само компонента *Bahnhof* актуализована у својој егзосемемској варијанти, услед чега је цела структура парцијално идиоматизована, дотле се код фразеологизма

an jmdm./etw. einen Narren gefressen haben

и код именичке и код глаголске компоненте уочава егзосемемски карактер, тј. издвојеност из мреже њихових лексикализованих значења када се јављају у слободним синтагмама или реченицама јер ниједно од њих није ни у каквој мотивисаној вези са укупним фразеолошким значењем ’jmdn./etw. in übertriebener Weise gern mögen’. За разлику од претходног примера, овде је реч о потпуно идиоматизованом фразеологизму. Осим на значењском нивоу, присуство инф. II акт. (*gefressen haben*) указује и на темпоралну дефективност целе структуре. Ово значи да се фразеологизам може актуализовати само у перфекту, иако код глагола *fressen* у ванфразеолошкој употреби потенцијална актуализација осталих времена није искључена.

Уз све наведено, корелација са именицом *Narr (m)* и глаголом *fressen* као речима је очувана на формалном нивоу: и као реч и као компонента, именица се мења по слабој деклинацији, а глагол у оба случаја према типу конјугације остаје јак.

За разлику од односа еквиваленције, корелативан однос између речи и њене компонентске реализације унутар фразеологизма се првенствено везује за централне фразеолошке супкласе. У највишем степену је уочљив код глобалних, а у нешто нижем и код компонентних идиома, компаративних фразеологизама и псеудокинеграма. Код овакве релације између речи и идентичне компоненте постоји однос *дуалне* и *директне међузависности*: виши степен идиоматичности смањује однос еквиваленције и потенцира однос корелације, али са *асценденцијом идиоматичности*, којом се изазивају потпуна опацификација и демотивација, семантички корелативни односи између речи и компоненте постепено престају и показују тенденцију да пређу у *нулти значењски однос*.

Корелативан однос између речи и фразеолошке компоненте табеларно би се могао представити на следећи начин:

Реч и слободна синтагма	Фразеолошка компонента
Реч се у слободној синтагми јавља у једном од својих етаблираних значења.	Компонента се јавља семантички померена у односу на реч, актуализује се у својој егзосемемској варијанти.
Реч у слободној синтагми не показује морфолошка одступања.	Компонента може да показује морфолошка одступања.
Слободна синтагма не показује синтаксичка одступања.	Фразеологизам може да показује синтаксичка одступања.
Корелативан однос између обе јединице се остварује идентичним категоријалним обележјима, акцентом и графијом.	

Табела 5. Разлике између речи и фразеолошке компоненте на којима је заснован њихов корелативан однос

4.2.3. Нулти однос између компоненте и речи

Иако најређи, нулти однос је веома комплексан. О њему се прототипично говори у оним случајевима када лексички елемент постоји *искључиво* као саставни део фразеологизма, а као реч се не јавља у слободним синтагмама или реченицама. Нулти однос региструје се код различитих типова фразеолошки везаних компонената (уп. 5.8.1., 5.8.2., 5.8.3. и 5.8.5.):

aus dem Stegreif

auf Freiersfüßen gehen/wandeln

die Oberhand gewinnen/bekommen/erhalten

im Schwange sein

wie er leibt und lebt

kein/nicht ein Sterbenswort/Sterbenswörtchen

auf dem Präsentierteller sitzen

es bei/mit etw. bewenden lassen

jmdn. zurate ziehen

jmdn. jmdm./etw. abspenstig machen

4.3. Важност познавања компонентске структуре фразеологизама

Добро познавање компонентске структуре од вишеструког је значаја не само за фразеологију, већ и за остале лингвистичке дисциплине јер се на основу утемељене анализе компонентског састава и посебних формалних, синтаксичких и семантичких обележја појединих типова компонената могу добити много јасни одговори на одређена теоријска питања. Питање компонентске структуре је за теоријску фразеологију од *конститутивног значаја* јер, посматра ли се у својој свеобухватности, представља специфичан *секундарни идентификациони* и *класификациони систем*. Ово значи да се на основу специфичности компонентске структуре одређеног фразеологизма могу донети утемељени закључци у вези са оним питањима која се не могу једнозначно решити искључиво на основу доброг познавања инхерентних обележја фразеолошких супкласа или мреже међуодноса дистинктивних фразеолошких обележја.

Проблематика анализе компонентске структуре фразеологизама је осим за теоријску фразеологију од великог значаја и за лексикографију[68], етимологију, фразеодериватологију, а ништа мање и за морфологију и синтаксу.

Захваљујући подробној анализи компонентског састава и типологији фразеолошких компонената могу се добити одговори на следећа релевантна питања:

- Да ли је одређена вишечлана структура уопште фразеологизам или је реч о слободној синтагми? При одговору на ово питање пре свега се процењују семантички статус компонената, међусобна семантичка релација између компонената, њихов облик, а у одређеним случајевима и тип којем компонента припада.
- У коју супкласу се може сврстати одређени фразеологизам при израженој супкласној дифузији и хетероклитном карактеру потенцијалних супкласа? Да би се добио меродаван одговор на ово питање, неопходно је опсервирати семантички статус компонената, њихов укупан број и функцију.

[68] Уместо термина *лексикографија* (нем. *Lexikografie, f*) у фразеологији се много чешће користи термин *фразеографија* (нем *Phraseografie, f*). Под њим се збирно подразумева теоријска и практична лексикографија чији су предмет фразеологизми, а фразеологија је посматра као своју посебну поддисциплину. И поред изнетог становишта, фразеографија је ипак много више интегрални део лексикографије.

- Да ли у одређеним синтаксичким структурама, често изоквиреним из фразеологије, постоји одређени степен фразеологизације? Утемељеност одговора на ово питање подразумева да се првенствено мора одредити морфолошки облик компоненте, морфолошки и синтаксички међуоднос између компонената, њихов укупан број у синтагматском низу, али и њихов семантички статус.
- Да ли се на основу етимологије одређене компоненте уз остале релевантне податке о конкретном фразеологизму може донети меродаван закључак о релативној или апсолутној старости одређеног фразеологизма? Код одговора на ово питање неопходно је водити рачуна о *могућој ремотивацији* изумрле форме или моделираном, а тиме и серијском карактеру супкласе у коју би се конкретни фразеологизам могао сврстати.
- Да ли се на основу етимолошких података о некој од компонената могу установити формални и семантички аспекти процеса примарне фразеологизације? По овом питању увек је неопходно усмерити пажњу на то из које формалне и семантичке супкласе потиче одређена компонента и какав је њен значењски статус унутар фразеологизма.
- Да ли одређени синтаксички или морфолошки везани облик може да укаже на време примарне фразеологизације, а тиме и на релативну или апсолутну старост фразеологизма? За анализу овог питања увек је неопходно интегративно сагледавање и свих осталих параметара везаних за конкретан фразеологизам.
- Да ли и када почиње да се јавља рестриктивна колокабилност неке слободне речи што је у дужем или краћем дијахронијском интервалу и под додатним и специфичним условима може превести у групу фразеолошки везаних компонената? Одговор се у одређеним, али не у свим случајевима може добити на основу података из етимолошких и филолошко-историјских речника.
- Да ли се нека од компонената у лексикографији може користити за семантичку експикацију? Питање је од значаја за лексикографију, али и за лингводидактику и могуће стратегије семантизације у наставном процесу немачког као страног језика.
- Под којом од компонената би требало лематизовати одређени фразеологизам? Ово питање релевантно је за лексикографију, а ди-

ректно је везано за компонентски састав фразеологизма, његово укупно значење и семантички и формални статус појединачних компонената.

- Које врсте компонената показују виши степен преференције за различите творбене процесе? Ова тема је од суштинског значаја за сагледавање различитих и увек комплексних процеса у фразеодериватологији и творби речи. Они увек иду у два смера: у смеру *фразеолошке деривације* или *секундарне фразеологизације* (фразеологизам > фразеологизам) са различитим подтиповима, али и у супротном смеру који резултује *дефразеолошком деривацијом* (фразеологизам > лексему).
- Уз помоћ којих компонената се могу градити одређени парадигматски низови фразеологизама и у којим случајевима? Ова тема је релевантна за системску фразеологију у смислу сагледавања могућих односа синонимије и антонимије заснованих на компонентском саставу, али је истовремено значајна и као прагматички феномен јер се рефлектује и на нивоу употребе језика.
- Које врсте компонената су варијантне и у ком контексту? Ово питање је релевантно за фразеопрагматику, али и за лексикографију.
- Које од компонената су факултативне? Тема је од значаја за употребну страну језика, разумевање и продукцију фразеологизама на страном језику, али и за лексикографију.
- Да ли се на основу специфичности компонентског састава или специфичности појединих компонената могу претпоставити одређене секундарне фразеолошке супкласе? Одговор на ово питање од значаја је за теоријску фразеологију.

На основу наведених питања потпуно је јасно да анализа компонентског састава фразеологизама најчешће уопште није једноставан задатак и да као конститутивни секундарни и идентификациони параметар у одређеним случајевима *не може* у потпуности бити од помоћи. Ово не умањује значај питања, већ указује на суштинску природу фразеологизма као секундарног језичког знака, али и фразеолексикона у целини који се може представити као *континуум формалних и семантичких регуларности засићен објашњивим нерегуларностима, али и идиосинкразијом*.

4.4. Примарна подела фразеолошких компонената

Оквир за примарну поделу фразеолошких компонената настао је током „класичне“ школе немачке фразеологије и био је потпуно кохерентан са тадашњим схватањем фразеологизма као језичког знака и са некадашњим ужим схватањем које структуре чине фразеолошки инвентар немачког језика. У методолошком погледу примарна подела је заснована на сагледавању специфичних семантичких и формалних параметара, а њен резултат је врло јасна *бинарна опозиција* између две групе компонената: *базичних елемената* (нем. *Basiselement, n*) на једној страни и *релационих компонената* (нем. *Verknüpfungselement, n*) на другој (Fleischer, 1997: 82).

Термином *базични елементи* обједињене су све фразеолошке компоненте које потичу из *аутосемантичних врста речи* (Fleischer, 1997: 82) без обзира на њихов семантички статус унутар фразеологизма, њихов облик или синтаксичку функцију у фразеолошком синтагматском низу. Аутосемантичне речи се са своје стране уобичајено дефинишу као речи самосталног значења, које се може дефинисати независно од контекста. Поред семантичког критеријума, аутосемантичне речи се могу самостално јавити у функцији реченичног сегмента. У ову групу традиционално се убрајају глаголи, именице, придеви и прилози (Kessel & Reimann, 2005: 131; MLS, 2000, *s. v. Autosemantikum*). Насупрот базичним елементима, под *релационим компонентама* збирно се подразумевају оне које потичу од *синсемантичних* речи, а то су заменице, детерминативи, предлози, конјунктори и субјунктори (Fleischer, 1997: 82).

Из уже морфолошке перспективе *базични елементи* се даље супкласификују на:

- глаголске компоненте
- именичке компоненте
- придевске компоненте и
- прилошке компоненте.

Из исте перспективе *релационе компоненте* унутар фразеологизама се даље деле на:

- прономинално компоненте
- детерминативске компоненте
- предложне компоненте
- конјункторске компоненте и
- субјункторске компоненте.

Број супкласа код релационих компонената је већи од броја супкласа код базичних елемената. Упркос томе, укупан број базичних елемената у фразеолошком инвентару неупоредиво је већи с обзиром на ограничен инвентар синсемантичних врста речи.

Предочена бинарна опозиција у оквиру примарне поделе је у периоду „класичне“ школе у научном погледу била оптерећена *дискрепанцијом gradus maioris* у корист прве подгрупе. Релевантним конститутивним јединицама сваког фразеологизма сматрани су искључиво базични елементи услед чега је свако теоријско проматрање компонентске структуре у овој школи обухватало само ову компонентску подгрупу. Они су додатно квалификовани и као *фразеолошки облигаторне компоненте* јер се на њиховом присуству заснивало старије квалитативно-квантитативно схватање обележја поликомпонентности (уп. 1.1.1.). Релационе компоненте у традиционалној фразеологији нису биле предмет теоријског интересовања и посматране су искључиво као функционални елементи у служби формалне организације фразеологизма. „Класична“ школа је сматрала да релационе компоненте са базичним елементима не деле ниједно од фразеолошки значајних обележја и да немају било какву специфичну улогу у фразеолошком систему која би била специфична и за базичне елементе. Предочена слика сигурно је била мотивисана и општим трендом захваљујући којем су аутосемантичне речи и у осталим областима германистичке лингвистике, пре свега морфологији, лексикологији и творби речи, биле много више проучаване од синсемантичних.

Нешто веће интересовање за детаљније сагледавање релационих компонената у фразеологији немачког језика уочава се у последње две деценије. Овоме је допринело шире схватање фразеологизма и окретање истраживања према традиционално периферним фразеолошким супкласама, колокацијама и фразеошаблонима, али и издвајање структурних фразеологизама као посебног фразеолошког ентитета (Ивановић, 2022а: 215–216).

Иако у извесној мери *све* релационе компоненте могу да показују фразеолошке специфичности по којима се разликују од своје уобичајене слике у слободним синтагмама, за фразеологију је трдиционлно управо *детерминатив* био најинтересантнији. Највероватнији разлог за окретање детерминативу може се видети у томе што су фразеолошка одступања код ове врсте компонената веома честа, а суштински се синхронијски најлакше могу објаснити граматичким правилима која важе и за

ванфразеолошку употребу (Duden, 1984: 217–218; Duden, 1995: 314–315, 317–318). Поред тога, детерминатив је везан за именичку компоненту као један од два прототипична базична елемента. Извесно је такође да је одређени утицај на научну заинтересованост за детерминативе проистекао и под генеративистичким утицајем, при чему се мора истаћи и специфична методолошка диспропорција у контексту ове теме: специфичности употребе детерминатива и рестрикције у овом погледу су јасније и прегледније систематизоване у граматичким описима савременог немачког језика него у фразеологији. Фразеолошке рестрикције код детерминатива као посебне врсте релационе компоненте своде се на виши степен фиксираности једне од три реализације члана и врло ограничену могућност њихове међусобне супституције. Алтернације члана условљене су обележјима супкласе и укупним значењем конкретног фразеологизма.

Профилисаност у актуализацији детерминатива најбоље се уочава код именичких компонената геминатних фразеологизама, функционалних глаголских спојева, одређеног броја колокација и комуникативних фразеологизама. Уколико постоји могућност алтернација, она се може рефлектовати на укупно значење фразеологизма:

*mit Mann und Maus - *mit einem Mann und einer Maus* (немогућност алтернације)
*schnellen Schrittes - *eines schnellen Schrittes* (немогућност алтернације)
*zur Sprache kommen - *zu einer Sprache kommen* (немогућност алтернације)
Rat/einen Rat geben (могућа алтернација уз семантичку модификацију у правцу конкретизације значења)
*guten Tag sagen - *diesen guten Tag sagen, * den guten Tag sagen*
über die Straße gehen - über eine Straße gehen (конкретизација значења)
*auf Wiedersehen – *auf das Wiedersehen* (немогућност алтернације)

4.5. Методолошки проблеми везани за примарну поделу компонената

Поред тога што је оптерећена дискрепанцијом између базичних елемената на једној страни и релационих компонената на другој, примарна бинарна подела заснована је на опозицији аутосемантичност – синсемантичност. Ова опозиција успостављена је у оквиру лексичке семантике и као таква је преузета у функцији *дефиниторног критеријума* у примарној подели фразеолошких компонената. У овом контексту се као посебан методолошки проблем намеће не то што *екстерна премиса*

има вредност *класификаторне*, већ пре свега питање како се критеријум аутосемантичности може применити код *егзосемемских фразеолошких компонената*.

Додатни проблем проистиче из тога што опозиција између аутосемантичности и синсемантичности представљају два теоријски конструисана семантичка пола, али стриктне границе у сваком конкретном случају није једноставно повући, а то значи да се између наведених полова мора рачунати са одређеним међуслучајевима. Много вероватнијом и научно утемељенијом се чини претпоставка да се значење као језичка категорија не може интерпретирати као *биполарно-дисјунктивни феномен* (или аутосемантично, или синсемантично), већ је реч о много комплекснијим односима код којих се подразумева читав низ врло нијансираних и прелазних случајева.

Предочено значи да се и међу аутосемантичним врстама речи могу наћи примери нецеловитог лексичког значења или они који инклинирају супротном полу синсемантичности, што свакако отвара проблем у том погледу што се може поставити питање да ли се сваки глагол, именица, придев или прилог заиста могу сматрати базичним елементима. Теоријска дискусија поводом „семантичких међуслучајева“ примарно је везана за одређене глаголске компоненте, нпр. да ли *sein* у својој копулативној варијанти заиста треба сврставати у базичне елементе (Korhonen, 1992: 8–10). У овом контексту исто питање би се могло поставити и за *функционалне глаголе* са својим прототипичним обележјем семантичке деплеције, за *ауксилијаре* унутар фразеологизама, али и за остале глаголе катенативног типа. У фразеологизму

mit dem Düsenjäger durch die Kinderstube gefahren sein

јасно се издвајају именички базични елементи (*Düsenjäger*, *Kinderstube*), али је глаголски базични елемент проблематичан, и то не само семантички због специфичног значења глагола *sein* као ауксилијара, већ и у формалном погледу. Код облика *gefahren sein* реч је о дефлексионој форми (инф. II акт.) која се у морфологији посматра као јединствена аналитичка структура. Ако се пође од проблема значења ауксилијара и јединствености дефлексионог облика, долази се до закључка да је цео инф. II акт. *један, али двочлани базични елемент*. Оваква питања у традиционалној бинарној подели компонената нису разматрана.

Термин базични елемент је упркос наведеним методолошким проблемима и данас у употреби у немачкој фразеологији. Као и код многих

већ назначених појава у овој области германистичке лингвистике, и овде треба истаћи да се бољим дефиницијама не оперише, што је условљено природом описиваних феномена. У том смислу базични елементи се ни не могу одредити прецизније него што су већ одређени, а као и многе досадашње дефиниције, и ону базичних елемената треба схватити само као основно полазиште за супротстављање „главних“ фразеолошких компонената оним „споредним“ из реда релационих. Истовремено треба нагласити да се у савременој фразеологији не сме инсистирати на потпуној дискрепанцији између ове две групе компонената и занемаривању оних из подгрупе релационих.

Несумњиву корист од овог термина свакако треба видети у његовој језичкој економичности јер се уместо формулације „све глаголске, именичке, придевске и прилошке компоненте фразеологизма“ једноставно може рећи „сви базични елементи фразеологизма“, што донекле релаксира врло хетерогену и гломазну фразеолошку терминологију.

4.6. Секундарна подела фразеолошких компонената и секундарни фразеологизми

Секундарна подела фразеолошких компонената само делимично проистиче из примарне, али је по својој суштини интегративног типа јер сагледава и специфичности релационих компонената. Циљ секундарне поделе је утврђивање специфичности функције и статуса фразеолошке компоненте из формалне, семантичке, функционалне, али и укупне квантитативно-квалитативне перспективе. Прецизирање својстава одређене компоненте може да буде релевантно не само за системску фразеологију, већ и за остале лингвистичке дисциплине. Треба напоменути да ни код секундарне типологије фразеолошких компонената не постоји јединствена терминологија. Називи неких од типова данас су ретки, а за неке у немачкој фразеологији ни до данас нису етаблирани, а разлог за предочено терминолошко стање проистиче или због тога што су се аутосемантичне подводиле под термин *базични елементи*, или због тога што у традиционалном приступу нису детаљније ни посматране.

Поред израженог терминолошког дефицита[69] у овој области, у контексту секундарне типологије је неопходно истаћи да *једна* компонента унутар *једног* фразеологизма може бити и *полифункционална*. Ово се

[69] Уколико постоји, у даљем тексту ће уз назив на српском језику бити наведен и немачки назив за одређени тип компоненте.

најчешће односи на базичне елементе. Са друге стране се не сме губити из вида ни чињеница да *иста* компонента у *различитим* фразеологизмима може имати *варијабилну* функцију и облик, а тиме и *варијабилни* статус. Одређени типови компонената се могу посматрати и као предуслов за формирање различитих подгрупа *секундарних фразеологизама*.

4.6.1. Апикалне компоненте

Апикалне компоненте (нем. *Gipfel, m*) издвајају се у посебан тип на основу квантитативно-квалитативне анализе компонентске структуре фразеологизма. Апикална компонента дефинише се као *једини базични елемент* у формалној структури лексикализованог облика фразеологизама. Најчешће су у питању именичке и глаголске компоненте. Прве се препознају по *синтаксичкој солитарности* јер у основном облику фразеологизма, осим детерминативом у одређеним случајевима, нису шире атрибуиране. Ово у основи не би ни било могуће јер би се даљим атрибуирањем изгубио статус апикалне компоненте. На основу дефиниције је потпуно јасно да апикалне компоненте не потичу из реда релационих[70].

Термин је мање познат, а преузет је из некадашње совјетске лингвистике[71] (Fleischer, 1997: 82–83):

ohne Zweifel
in Ordnung!
meiner Meinung nach
dem Vernehmen nach
ohne Hoffnung
mit Recht
mit Absicht
zu Recht
auf Grund

[70] О фразеолошки везаним апикалним компонентама уп. 7.

[71] Термин *Gipfel, m* преведеница је руског термина који се везује за врло познату лингвисткињу Наталију Николајевну Амосову (Наталия Николаевна Амосова, 1911–1966) и њено капитално дело *Основи фразеологије енглеског језика* (*Основы английской фразеологии*). Ово дело је било од великог утицаја у „класичној“ школи немачке фразеологије.

mit Fleiß
ein Dunkles
etw. auf sich halten
an sich halten
es mit jmdm. haben
in sich gehen
einen heben
jmdn. hebt es

4.6.2. Примарни апикални фразеологизми

Примарни апикални фразеологизми (нем. *eingipfliger Phraseologismus*[72]) представљају секундарну фразеолошку супкласу у којој су обједињене првенствено колокације, секундарни структурни фразеологизми и идиоми. Могу се посматрати обједињено јер њихов компонентски састав одступа од прототипичног који подразумева уобичајено присуство два до три базична елемента у компонентској структури (Fleischer, 1997: 83). Иако не постоје ограничења у погледу максималне компонентске екстензије у лексикализованом облику, већ у погледу врсте компоненте, примарни апикални фразеологизми често су репрезентовани краћим синтагматским низовима, а међу њима су најуочљивије *бинарне коокуренције* (*ohne Zweifel*).

Термином *примарни апикални фразеологизми* фразеолозима се јасно сугеришу следећи релевантни моменти: реч је о таквом структурном типу фразеологизма код којег су све компоненте *облигаторне* и који, посебно ако су у облику $И_{нф}Ф$, могу да буду проблематични за идентификацију у контексту. Ово на нивоу употребе језика може да доведе до погрешног разумевања, а у процесу превођења и до материјалне грешке. Поред $И_{нф}Ф$, могу се јавити и у облику $П_{реп}Ф$, НФ, а глаголска компонента може бити и у финитном облику (*jmdn. hebt es*), чиме се под примарне апикалне фразеологизме подводи и мањи број идиоматизованих реченица.

Као једини базични елемент, апикална компонента свакако је носилац значења код фразеологизама овакве компонентске структуре. Њен семантички статус може бити двојак, ендосемемски или егзосемемски, на основу чега се квалификује или као *семантичка база* (уп. 4.6.22.) или

[72] И овај немачки термин преведеница је из истог руског извора.

као фразеолошки центар (уп. 4.6.23.). Апикална компонента је *без изузетка* у функцији *примарне семантичке детерминанте* (уп. 4.6.17.) и никада нема статус *факултативне* (уп. 4.6.12.) или *комутационе* компоненте (4.6.18.). Уколико апикална компонента показује обележје лабилности (уп. 4.6.19.), долази до деструкције статуса фразеологизма.

4.6.3. Фразеолошке компоненте са тмезом (дисконтинуиране компоненте)

Ове компоненте издвојене су од осталих на основу морфолошког и синтаксичког критеријума. Сложени глаголски базични елементи или они са раздвојивим префиском (нем. *Verbzusatz, m*) у лексикализованом облику фразеологизма могу показивати *тмезу*. Под овим термином се подразумева *компонентска декомпозиција* и могућа међусобна *дистантност* конституената *једне компоненте* у синтагматском низу фразеологизма. Дистантност конституената компоненте са тмезом зависи од укупног броја осталих облигаторних компонената. Ово није специфично фразеолошко обележје јер се тмеза јавља и у слободним реченицама:

Peter gibt niemands Bitten nach.

Транспарентна дисконтинуирана компонента везана је за лексикализоване фразеологизме у облику *реченице* (идиоматизоване реченице, пословице, одређени број крилатица). Додатни морфосинтаксички предуслови да се овај тип компоненте јави у лексикализованом облику фразеологизма су потпуно идентични као и код слободних реченица. Први од њих је тај да је глаголска компонента у синтетичком финитном облику, а други подразумева да се она код фразеологизама у облику зависно-сложених реченица налази у главној клаузи. Глаголске компоненте са тмезом не јављају се код оних фразеологизама код којих се у лексикализованом облику јавља модални или модалитетни ВК, али ни код оних са обележјем темпоралне дефективности са глаголском компонентом у облику инф. II акт.:

Lieber beiß ich mir die Zunge ab!

Wo wenig ist, da tropft wenig ab.

Die Saat geht auf.

Da[von] beißt die Maus keinen Faden ab.

etw. kommt jmdm. spanisch vor

Латентне дисконтинуиране компоненте јављају се код оних фразеологизама лексикализованих у облику $И_{нф}Ф$, а постају транспарентне тек на нивоу употребе. Морфосинтаксички предуслови су исти као и код оних транспарентних: позиција у главној реченици, синтетички глаголски облик и одсуство ВК:

die Spendierhosen anhaben/anziehen (у лексикализованом облику се не уочава дисконтинуирана компонента)

Du hast Bier für alle bezahlt! Hast du heute die Spendierhose an?

Релационе компоненте су искључене и код овог типа, а дисконтинуиране глаголске компоненте у одређеном броју фразеологизама могу показивати и факултативни карактер на основу чега се могу посматрати и као *сегментно факултативне* (уп. 4.6.12.). Свакако да се подразумева да се сегментна факултативност рефлектује и на присуство или одсуство тмезе:

[dahin]schmelzen wie Butter in der Sonne

Транспарентне и латентне дисконтинуиране компоненте се без изузетка јављају у улози синтаксичког нуклеуса целог фразеологизма.

4.6.4. Хетероморфност компонентске структуре фразеологизама

Назначени феномен не односи се на одређену компоненту у структури фразеологизма или на њихове специфичне функције, већ на његов укупан морфолошки састав. Посматрано из ове перспективе, скоро сваки фразеолошки синтагматски низ се састоји од компонената из различитих врста речи, при чему су хетероморфношћу обухваћени и базични елементи и релационе компоненте:

jmdm. etw. unter die Nase reiben

Alles hat ein Ende, nur die Wurst hat zwei.

Das bekommst du beim Becken, aber nicht bei mir!

hässlich wie die Nacht

Nicht alle Leute schlafen, die zu Bett gegangen sind.

etw. auf Ehre und Gewissen erklären/versichern

über den großen Onkel gehen

У наведеним примерима фразеологизама са обележјем компонентске екстензије уочавају се компоненте из обе примарне супкласе, при

чему ни базични елементи, ни оне релационе морфолошки нису хомогене. Ово се уочава већ код првог фразеологизма: заменице (*jmdm., etw*), предлог (*unter*) и детерминатив (*die*) представљају инвентар релационих компонената, док именица (*Nase*) и глагол (*reiben*) код овог фразеологизма чине скуп базичних елемената.

Хетероморфност компонентске структуре прототипично је обележје фразеологизама, чак и оних периферних са минималним бројем компонената:

wie wenn (екватива партикула + субјунктор = субјунктор)
außer wenn (предлог + субјунктор = субјунктор)

Као прототипично обележје, хетероморфност компонентске структуре фразеологизама их чини у највећем броју случајева *нехомономно метамерним језичким јединицама*, а на оваквом карактеру компонентског састава заснива се *синтаксички полиморфизам* већине фразеолошких супкласа као њихово друго прототипично обележје. По хетероморфности компонентске структуре фразеологизми се не разликују од слободних синтагми и реченица. Овакав морфолошки карактер компонентске структуре *дијахронијски* је *константно* обележје фразеологизама у свим епохама у историјском развоју немачког језика.

Посебан проблем везан за феномен хетероморфности теоријске је природе и најчешће је везан за одређене подгрупе фразеолошки везаних компонената код којих није једноставно, ако је уопште и могуће, утврдити којој врсти речи припадају (уп. 5.8.2.). Неопходан предуслов да би се говорило о хетероморфности фразеологизма у правом смислу је могућност сврставања сваке од компонената из његове укупне структуре у одређену врсту речи. У појединим случајевима код фразеолошки везаних компонената се зато може претпоставити *затамњена хетероморфност*. Код овог ретког феномена могуће је издвојити искључиво одређене компоненте и „морфолошки остало“, што се разликује од морфолошки јасно профилисаних компонената, али се синхронијски не може подвести под одређену врсту речи. Овакви случајеви нису чести:

weder <u>aut</u> noch <u>naut</u> haben (конјунктор као релациона компонента, глаголски базични елемент + *aut* (?) + *naut* (?))

Хетероморфност компонентске структуре у највећем броју случајева је транспарентна. Међутим, код малог броја фразеологизама се може говорити и о *латентној хетероморфности* која се приближава супротном полу у морфолошкој структури компонената – *хомоморфности*.

4.6.5. Потпуна хомоморфност компонентске структуре фразеологизама

Потпуна хомоморфност компонентске структуре периферно је и ретко обележје фразеологизама. Она увек подразумева *директну адјаценцију* базичних елемената или релационих компонената из исте врсте речи. Најчешће је реч о бицентричним структурама, а ретко се може јавити и код тро- и тетрацентричних фразеологизама:

Verners Gesetz

Berlin Ost

Gesagt, getan.

Irrungen, Wirrungen[73]

frisch, fromm, fröhlich, frei[74]

als ob

als wenn

bis auf

Потпуна хомоморфност релационих компонената резервисана је за одређени број примарних структурних фразеологизама, а код базичних елемената може се срести код терминолошких и онимијских фразеологизама, ређе код колокација, крилатица и афинитних бицентричних пословица. У хомоморфне фразеологизме спадају и они терминолошки, у целини преузети из латинског језика, који су као такви интегрисани у фразеолексикон и терминологију немачког језика:

Genus Verbi

Modus Verbi

Tempus Verbi

Овај феномен у највећој мери је релевантан за фразеодериватологију. Уколико је реч о крилатицама и пословицама са адјацентним хомоморф-

[73] Крилатица је наслов романа немачког писца Теодора Фонтанеа (Theodor Fontane, 1819–1898). Роман је прво излазио у наставцима, а интегрално је као књига објављен 1888. године. Фонтане је један од главних представника немачког реализма.

[74] По пореклу крилатица, а структурно тетраноминал из супкласе геминатних фразеологизама приписује се Фридриху Лудвигу Јану (Friedrich Ludwig Jahn, 1778–1852), познатијем по надимку Turnvater Jahn, који се залагао за то да мушкарци имају организоване спортске активности као вид припреме за служење војног рока. Сматра се оснивачем организованог и масовнијег бављења спортом у Немачкој.

ним базичним елементима, увек се мора испитати да ли је потпуна хомоморфија резултат *кондензације* као творбеног процеса *секундарне фразеологизације*. Базични елементи код потпуно хомоморфних фразеологизама могу, али не морају формирати *парехетичке низове* фразеологизама, а они су с обзиром на њихова инхерентна обележја искључени код терминолошких и онимијских фразеологизама и колокација.

4.6.6. Парехетичка хомоморфност базичних елемената

Иако је много уочљивији, овај тип хомоморфности показује искључиво *парцијални карактер* у укупној компонентској структури фразеологизма јер се парехетичка хомоморфност успоставља између базичних елемената, док је укупна компонентска структура фразеологизма хетероморфног типа.

За разлику од потпуне, парехетичка хомоморфност гномонично је обележје геминатних фразеологизама и пословица, а много ређе и идиоматизованих реченица. Овај тип хомоморфности базичних елемената заснован је на *синтетичком фонетско-морфолошко-синтаксичком комплексу* обележја на различитим језичким нивоима која се код једног фразеологизма *симултано* јављају. Прво од њих је *парисилабичност* базичних елемената која је праћена идентичним вокалском структуром, идентичним апофонијским низом код јаких глаголских компонената или псеудоапофонијом:

in Saus und Braus

Taten sind Saaten.

Wie gewonnen, so zerronnen.

Kisten und Kasten

Grund und Grat

Код именичких или придевских компонената хетерогеност вокализма почива на *псеудоапофонији*, али не зато што је апофонија (нем. *Ablaut, m*, *Apophonie, f*) као најстарија позната вокалска алтернација, наслеђена из ие. језика и провоцирана различитим акценатским односима (Dammel, 2014: 56) у данашњем немачком језику потпуно изумрла[75], већ

[75] Истраживања показују да апофонију у савременом немачком језику у системском смислу не треба посматрати као вокалску алтернацију у потпуној рецесији, већ као алтернацију у перманентном дијахронијском процесу нивелисања и преструктурисавања који могу бити праћени и региолекталним феноменом „јачања“ слабих гла-

зато што ове компоненте код парехетиче хомоморфности међусобно најчешће *нису* ни у каквој етимолошкој вези, а вокалске алтернације *немају профилисану граматичку функцију*, што су два предуслова за дефинисање апофоније. Овде је суштински реч о својеврсној *апофонијској репликацији* и *ремотивацији* алтернације вокала која у немачком језику изгледа потпуно природно, при чему је аутохтони карактер апофонијске репликације заснован на чињеници да су од свих ие. језичких потпородица управо герм. језици најбоље функционализовали и систематизовали наведену гласовну промену. Фонетски сегмент укупног комплексног оквира код парехетичке хомоморфности базичних елемената праћен је хомеопрофороном и(ли) хомеотелеутоном.

Чврст морфосинтаксички оквир код парехетичке хомоморфности фразеологизама чине идентичност категоријалних обележја (доминантан синг. код обе именичке, доминантан позитив код придевских компонената) и синтаксичка солитарност истих (слаб афинитет ка атрибуирању[76]). Ортотонична позиција хомоморфних базичних елемената код свих супкласа са парехетичком хомоморфношћу представља нужан предуслов:

über Stock und Stein

auf Weg und Steg

lieb und leid

rank und schlank

kribbeln und krabbeln

Ein Ach wohnt unter jedem Dach.

Aberwitz ist keinem nütz.

Allen muss man nicht gefallen.

Захваљујући укупним фонетско-морфолошко-синтаксичким обележјима код парехетичке хомоморфности формира се специфична *фразеолошка метамерија*, тј. могућност сегментисања фразеологизма на делове идентичне по звучности, ритму, интонацији, врсти речи и фигурама звучања:

гола (нем. *Stärkung der schwachen Verben, f*): *schneien – geschnien*, *winken – gewunken* (Dammel, 2014: 67; Nübling, Dammel et al., 2006: 209).

[76] Пример који репрезентује одступање од синтаксичке солитарности био би: *Ein schöner Rücken kann [auch] entzücken.*

... Ach (сегмент 1) *... Dach* (сегмент 2)
... Weg (сегмент 1) *... Steg* (сегмент 2)
allen (сегмент 1) *... gefallen* (сегмент 2)

4.6.7. Парехетичка хомоморфност релационих компонената

Феномен је заснован на истим принципима као и код базичних елемената, али је битно ређи и *апсолутно гномоничан* искључиво за геминатне фразеологизме јер се код пословица и идиоматизованих реченица не јавља:

dieses und jenes

dieser und jener

dieser oder jener

4.6.8. Праве редупликационе фразеолошке компоненте

Правом или чистом редупликацијом могу бити захваћени и базични елементи (нем. *reduplizierendes Basiselement*) и релационе компоненте (нем. *reduplizierendes Verknüpfungselement*) са уочљивом квантитативном аисметријом у погледу фреквентности у корист прве групе компонената.

Чиста редупликација базичног елемента одређује се као *рекурентност исте* глаголске, именичке, придевске или прилошке компоненте у *истом облику* у иначе хетероморфној компонентској структури фразеологизма. Ово значи да се редупликовани базични елемент у синтагматском низу одликује *идентичношћу свих категоријалних обележја*. Ово није често обележје фразеологизама, али може да буде *диференцијално* у погледу његовог сврставања у одређену супкласу. Редупликација базичног елемента, наиме, показује тенденцију да се јави код *периферних супкласа* које се одликују серијским карактером и инваријантношћу синтаксичког модела. По правилу је реч о моделираним фразеологизмима у ширем смислу, фразеошаблонима и топосима (Костић-Томовић & Ивановић, 2019: 256–257), а вероватно се не може искључити ни код посебних подгрупа крилатица (бонмо, аперси):

Dienst ist Dienst.

Geschäft ist Geschäft.

Sicher ist sicher.

Tot ist tot.

Geschenkt ist geschenkt.

von Mann zu Mann

von Stadt zu Stadt

von Jahr zu Jahr

Sie kommt und kommt nicht.

Редупликација именичког и придевског базичног елемента често је праћена и његовом синтаксичком „огољеношћу“, тј. блокираношћу везивања атрибута, што се и иначе уклапа у збир прототипичних обележја наведених фразеолошких супкласа. Додатно, код редупликације је по правилу реч о *дистантном феномену* у погледу позиције редупликованог елемента јер је она у адјацентној позицији синтаксички немогућа:

**Mann Mann von zu*

**Sicher sicher ist.*

У изузетно ретким случајевима код сложене и инверзне синтаксичке структуре топоса контактна позиција редупликованог глаголске компоненте јесте могућа, што је регулисано укупним синтаксичким правилима о позицији елемената. Редупликоване компоненте припадају различитим клаузама:

Was sein <u>muss</u>, <u>muss</u> sein.

Редупликација базичног елемента формално може да личи на *етимолошку фигуру* (нем. *etymologische Figur*) као специфичан творбено-синтаксички модел за настанак компонентних идиома:

seinen Kampf kämpfen

einen schweren Gang gehen

ein luxuriöses Leben leben

des Todes sterben

Осим што је диференцијално обележје компонентних идиома, а не фразеошаблона и топоса, етимолошка фигура представља спој *две различите* и *хетероморфне компоненте* у међусобној етимолошкој, синтаксичкој или у специфичној семантичкој вези. Она је најчешће транспарентна, што је само формално и привидно приближава редупликацији.

Много ређе од базичних елемената, редупликацијом су захваћене и релационе фразеолошке компоненте. Суштина феномена је иста као и код претходне групе компонената са напоменом да се код редупликације

релационих компонената не може у свим случајевима говорити о идентичности категоријалних обележја јер поједине већина њих потиче од непромењљивих врста речи. Редупликација код релационих компонената је не само ређа, већ и рестриктивнија у том смислу што њом могу бити захваћени предлози, конјунктори и прономинално компоненте, али се не очекује код субјунктора или детерминатива:

durch und durch

für und für

aber, aber

der und der

für/um/wegen nichts und wieder[um] nichts

Aus/Von nichts kommt nichts.

4.6.9. Семиредупликационе фразеолошке компоненте

Овакве компоненте по правилу се срећу код пословица. Редупликација је парцијалног карактера (у првом примеру код основичке конституенте), а може бити изазвана и оказионалном творбом (други пример). За разлику од чисте, у семиредупликацији могу учествовати и фразеолошки везане компоненте (*Laufbruder, m*, *Schadvokat, m*):

Saufbrüder, Laufbrüder

Advokaten, Schadvokaten

4.6.10. Фразеолошке компоненте са полиптозом

Полиптоза (нем. *Polyptosis, f*, *Polyptoton, n*) је веома стари морфолошко-синтаксички феномен ие. порекла који се заснива на редупликацији речи у слободним синтагмама или компоненте у фразеологизму, али се од исте разликује по томе што се рекурентна реч у слободној синтагми или компонента унутар фразеологизма јављају у *различитим флективним облицима* (von Wilpert, 2001: *s. v. Polyptoton*; RS II, 1969: *s. v. poliptot(on)*, *poliptoza*; Ивановић, 2021б: 16–17). Из дефиниције проистиче да се компоненте захваћене полиптозом одликују полиморфизмом. Принципијелно се може разликовати *уникатегоријална полиптоза*, код које долази до алтернације само једног категоријалног обележја код базичног елемента, од оне *мултикатегоријалне* са алтернацијом минимално две морфолошке категорије (Ивановић, 2021б: 17). Разлика

између ова два типа полиптозе условљена је развијеношћу флексије и бројем морфолошких категорија везаних за одређену врсту речи. Мултикатегоријална је везана за именице:

schöner als schön (уникатегоријална полиптоза, алтернација степена код придевске компоненте)

klüger als klug (уникатегоријална полиптоза, алтернација степена код придевске компоненте)

das Beste vom Besten (уникатегоријална полиптоза, алтернација падежа код именичке компоненте)

König der Könige (мултикатегоријална полиптоза, алтернација падежа и броја именичке компоненте)

Buch der Bücher (мултикатегоријална полиптоза, алтернација падежа и броја именичке компоненте)

Полиптоза је у савременом немачком језику готово увек *транспарентног карактера* с обзиром на једносмерну дијахронијску рецесију суплетивизма (нем. *Suppletivismus, m*, *Suppletion, f*) у свим историјским епохама немачког језика, а ређе се може јавити и као *затамњена* или *суплетивна*:

viel mehr (als)

Полиптоза представља хабитуалан синтаксички механизам за генерисање ограничених серија фразеологизама. И док је редупликација компоненте диференцијални критеријум у компонентској структури на основу којег се секундарно дистингвирају фразеошаблони и топоси, дотле је уникатегоријална полиптоза везана за *фразеошаблоне*, а она мултикатегоријална за *компонентне идиоме* у облику НФ који се своде на следећи синтаксички модел са фразеологизованом, односно егзосемемском генитивском компонентом:

$X_{\text{(ном, синг.)}} + X_{\text{(ген. плур.) (}genetivus\ superlativus\text{)}}$:

der Knecht der Knechte 'niedrigster Knecht'[77]

С обзиром на различите флективне облике исте компоненте, полиптозу додатно одликује њен формално *дијафорички карактер*. Ова појава је искључена код непромењљивих релационих компонената (предлог, конјунктор, субјунктор), а у фразеологији и код прономинално и детерминативских[78]. Исто важи и за фразеолошки везане компоненте. Услед рекуренције обавезно је праћена и хомеопрофороном.

[77] Иако представља константан могући генератор фразеолошких низова, данас се суперлативни генитив (нем. *Genitivus Superlativus, m*, *Genitiv der Steigerung, m*) као атрибут у НФ сматра застарелим и у синтакси савременог немачког језика се ретко проблематизује (Đurović, 2021: 143; Đurović, 2011: 150; Zilić, 2002: 121)

[78] Полиптоза као стилска фигура ван фразеологије показује шири спектар различитих појавних облика (уп. Ивановић, 2021б: 17).

4.6.11. Облигаторне фразеолошке компоненте

Облигаторне фразеолошке компоненте (нем. *obligatorische Komponente*) збирни је назив за све обавезне базичне елементе и релационе компоненте који конституишу фразеологизам као целину. Њихов функционални, формални, али и семантички статус је различит, а обједињене су у једну скупину на основу конститутивног критеријума јер елиминација било које од њих у системском смислу доводи до деструкције фразеолошког статуса, а тиме и до могућег преласка фразеологизма у слободну синтагму. У још драстичнијим случајевима елиминација може довести и до непостојећих и алогичних структура:

eine scharfe Klinge führen > **eine scharfe Klinge* (логична НФ, али није фразеологизам)

sich in die Brust werfen > **sich die* (непостојећа структура)

Облигаторне фразеолошке компоненте у корелативном су односу са компонентском стабилношћу фразеологизама, са припадношћу одређеној супкласи и његовом укупном компонентском структуром. У овом погледу терминолошки, онимијски као и највећи број структурних фразеологизама показује специфичности у односу на већину осталих супкласа јер се по правилу састоје од облигаторних компонената.

Облигаторне компоненте *могу* самостално чинити компонентску структуру фразеологизма, али се могу комбиновати и са факултативним. Истовремено, облигаторне компоненте могу бити и из подгрупе анафоричких (4.6.15.), али и комутационих компонената (4.6.18.):

jmdm. in die Parade fahren (облигаторна анафоричка компонента)

mit einem goldenen/silbernen Löffel im Mund geboren sein (комутационе облигаторне компоненте)

Познавање облигаторних компонената од првенственог је значаја за лексикографију, али и за употребну страну немачког као страног језика. Облигаторни карактер компоненте не треба у свим случајевима тумачити синтаксичким критеријумима: придевска компонента *golden/silbern* као атрибут НФ у последњем примеру је додатак (нем. *Angabe, f*), чиме синтаксички показује свој факултативни статус, али је из фразеосемантичке перспективе реч о облигаторној компоненти у структури фразеологизма.

4.6.12. Факултативне фразеолошке компоненте

За разлику од облигаторних, факултативне фразеолошке компоненте (нем. *fakultative Komponente*) *не могу* самостално чинити укупну компонентску структуру фразеологизма, већ се увек морају комбиновати са облигаторним. У основи се могу разликовати *сегментно факултативне* и *праве факултативне*. Код првих је факултативни карактер везан искључиво за један њихов сегмент, а творбени предуслов је тај да нису симплекси. Овакве компоненте се јављају код обе примарне подгрупе, и код базичних елемената и код релационих компонената:

sein Fett [weg]haben

so still sein, dass man eine [Steck]nadel fallen hört

etw. durch die rosa[rote] Brille sehen

Da[von] beißt die Maus keinen Faden ab.

Праве факултативне такође потичу и од базичних елемената и од релационих компонената:

[sich$_{<дат>}$] etw. knicken können

nicht [um] ein Jota/[um] kein Jota

[wohl] Spatzen unter dem Hut haben

niederschießen wie einen [tollwütigen/räudigen] Hund

Habt ihr daheim Säcke vor den Türen [hängen]?

У овом контексту треба навести и случајеве *поликомпонентне факултативности* фразеологизма. Под овим се подразумева да низ адјацентних компонената показује факултативни карактер:

Hoffen wir das Beste [lieber Leser]!

wie ein Lamm [, das zur Schlachtbank geführt wird]

Факултативност компонената условљена је укупном компонентском структуром фразеологизма и његовом припадношћу одређеној супкласи. Већи број оваквих компонената могућ је код фразеологизама са квантитативно широм компонентском структуром. Обележје факултативности није директно диференцијално у погледу фразеолошке супкласе, али се везује за компонентски мање стабилне компаративне фразеологизме као и обе групе идиома. Поликомпонентна факултативност се може претпоставити и код пословица и крилатица у облику реченице. Као и облигаторност, и факултативност компоненте релевантна је као

податак за лексикографију, али и за прагматичке аспекте фразеологизама. Код факултативности компоненте, посебно базичних елемената, увек треба водити рачуна и о томе да ли долази до процеса семантичке кондензације.

На основу факултативног карактера компонената могу се издвојити две секундарне супкласе фразеологизама. Синтаксички флуктуирајући фразеологизми и секундарни апикални фразеологизми.

4.6.13. Синтаксички флуктуирајући фразеологизми

Синтаксички флуктуирајући фразеологизми збирни је назив за секундарну фразеолошку супкласу чији се чланови одликују *факултативношћу синтаксичког нуклеуса*:

bei meinem Barte [schwören] (ИнфФ) – *bei meinem Barte* (ПрепФ)

Einfälle [haben] wie im alten Rom (ИнфФ – НФ)

[Das ist] Dienst am Kunden. (реченица – НФ)

Синтаксичка флуктуација фразеологизама може се схватити као секундарно диференцијално обележје при супкласификацији јер се овај феномен не јавља код фразеошаблона, терминолошких, геминатних и онимијских фразеологизама, топоса и функционалних глаголских спојева. Најчешће се среће код компаративних и различитих комуникативних фразеологизама као и код идиоматизованих реченица, а могућ је и код глобалних идиома. Факултативност синтаксичког нуклеуса код последње супкласе фразеологизама представља њихово системско, а не искључиво прагматички условљено обележје. По овоме се они суштински разликују од слободних синтагми и реченица код којих се *облигаторност синтаксичког нуклеуса* сматра инхерентним обележјем.

4.6.14. Секундарни апикални фразеологизми

Захваљујући факултативности једне од компонената, али никада оне апикалне, настају *секундарни апикални фразеологизми* од структура испод нивоа реченице које се иначе одликују својом не посебно развијеном примарном компонентском структуром:

nach [seinem] Gutdünken > nach Gutdünken

Код секундарних апикалних фразеологизама није реч о посебном фразеодериватолошком процесу компонентске редукције, већ о вари-

јантности једног фразеологизма, а термином *секундарни апикални фразеологизми* на јасан начин се профилише компонентски састав оваквих структура уз истовремну информацију не само о томе да паралелно постоје и шири примарни облици, већ и да они никада немају облик реченице. За разлику од претходне секундарне супкласе, ови фразеологизми се одликују тиме што факултативна компонента никада *није* истовремено и њихов *синтаксички нуклеус*.

4.6.15. Анафоричке компоненте

Овај тип фразеолошких компонената релевантан је са прагматичко-семантичког и синтаксичког аспекта. Оне у лексикализованом облику фразеологизма представљају *апстрактне анафоричке сигнале* за *структурно* и *лексички варијабилну конкретизацију* фразеологизма у одређеном контексту. Инвентар анафоричких компонената квантитативно је миноран и ограничен је на следеће:

sich$_{<\text{дат/ак}>}$

jemand (*jmd.*)[79]

jemands (*jmds.*)

jemandem (*jmdm.*)

jemanden (*jmdn.*)

etwas (*etw.*)

einer Sache$_{<\text{ген/дат}>}$ (као супституит непостојећих падежних облика заменице *etwas*)

Неопходан предуслов за конкретизацију анафоричке компоненте јесте укупна семантичка компатибилност са фразеологизмом:

jmdm. den Korb geben:

Sie hat ihrem neuen Chef den Korb gegeben.

Sie hat mir den Korb gegeben.

Sie hat mir als ihrem Kollegen den Korb gegeben.

Sie hat ihrem alten Nachbarn, den sie seit Jahren kennt, den Korb gegeben.

...

[79] Код фразеологизама који су у речницима лексикализовани у облику И$_{\text{нф}}$Ф, анафоричка компонента у номинативу, репрезентант варијабилног субјекта, се не наводи.

Уколико у основном облику фразеологизма алтернирају компоненте *jemand* и *etwas*, то је јасан сигнал да варијабилна конкретизација може ићи и у правцу *аниматног* и у працу *инаниматног аргумента*:

kein gutes Haar an jmdm./etw. lassen:

Die Kritiker haben an ihm als Autor kein gutes Haar gelassen.

Die Kritiker haben an der Uraufführung gestern Abend kein gutes Haar gelassen.

Анафоричке компоненте могу имати и факултативни статус:

sich [vor etw.] kaum rühren können:

Im Januar konnte ich mich vor so viel Arbeit kaum rühren.

Als Mutter von drei Kindern kann sie sich kaum rühren.

Конкретна и варијабилна реализација анафоричке компоненте представља својеврстан *екстерни комонентски комплекс* и у том погледу оне показују свој *дуални карактер*: *јесу* интегрални део компонентске структуре фразеологизма *у ужем смислу*, али екстерни комплекс као њихова реализација *представља* компонентску структуру фразеологизма *у ширем смислу.* Овај комплекс одређује се као средство да се фразеологизам као целина логичко-семантички и синтаксички адекватно актуализује у конкретној реченици. По овоме се суштински и разликују од *факултативних компонената* које на нивоу употребе фразеологизма не морају бити реализоване, али у системском погледу *увек чине* интегрални део његове *уже* компонентске структуре.

Анафоричке компоненте прототипично су обележје глобалних и компонентних идиома и идиоматизованих реченица, а могу се јавити и код колокација и функционалних глаголских спојева. Искључене су код геминатних фразеологизама, топоса и пословица и у том погледу, уз остале дистинктивне параметре, представљају помоћни синтаксичко-семантички критеријум при супкласификацији фразеологизама. Од великог су значаја и за процес усвајања немачког као страног језика.

Ма колико да овај подскуп на први поглед представља непроблематичан тип компонената (ограничен им је број, прототипично су из једне врсте речи), мало је рећи да оне представљају *веома озбиљну* научну тему у чијој суштини су, на једној страни, различити интердепендентни односи између фразеолошких компонената, а на другој интердепендентни односи између фразеологизма као целине и његовог ширег синтаксичког

окружења. Ово значи да је овај тип фразеолошких компонената најуже повезане са *појмом* и *теоријом валентности* коју је, за разлику од слободних синтагми са најчешће јасним хијерархијским односима у синтакси, код великог броја примера у фразеологији тешко доследно дефинисати.

Германистичка лингвистика је већ прилично дуго заинтересована за сагледавање феномена валентности, али и могуће примене депенденцијалне теорије у фразеологији. Иако је за ово питање највише научног интересовања показала лајпцишка школа већ почетком 80-их година XX века (Mellado Blanco, 1996: 237–238), ни деценију касније фразеологизми нису били у фокусу теорије валентности (Ágel, 2004: 66). Разлози су бројни, а главни од њих је врло специфичан карактер „валентности фразеологизама". Она се у литератури интерпретира као *двостепени феномен* који се може посматрати као *интерна* (нем. *interne Valenz*) и као *екстерна валентност* (нем. *externe Valenz*), али *без јасне бифуркације међуодноса* између ова два нивоа (Ágel, 2004: 71–72, Stumpf, 2015a: 6).

Под интерном валентношћу фразеологизма подразумева се хијерархијски међуоднос између компонената унутар фразеологизма, а под екстерном могућност фразеологизма да отвори једно или више празних места која се попуњавају варијабилним лексичко-синтаксичким структурама обједињеним под називом *екстерни комплекс*. Дистинкција између интерне и екстерне валентности нема велику експланативну вредност јер се различити зависни елементи истог синтаксичког статуса из синтаксичке и фразеолошке перспективе често другачије интерпретирају. Из визуре теорије валентности би се и зависни елемент, репрезентован анафоричком компонентом, у великом броју случајева могао квалификовати као интерни јер је предвиђен празним местом у валентности његовог нуклеуса као интегралног дела ужег компонентског састава. Ово се уочава већ на примеру семантички потпуно транспарентног фразеологизма са дитранзитивним глаголом *geben*$_{<\text{дат, ак}>}$:

jmdm. eine Antwort geben

„Прави" интерни сателит са фразеолошког становишта је НФ$_{<\text{ак}>}$ (*eine Antwort*) јер чини део компонетске структуре фразеологизма, а варијабилни део у функцији контекстуализације, репрезентован анафоричком заменицом *jemandem*, би се у фразеологији посматрао као *екстерни сателит*, иако је и он, посматрано из синтаксичке перспективе, део валентности глагола. Ово значи да би се из доследног угла теорије

валентности $Д_{дат}$ морала посматрати једнако као и $Д_{ак}$ јер је предвиђена отвореним празним местом глаголске компоненте *geben.* Већ на овом примеру може се уочити методолошки проблем традиционалног разликовања интерне и екстерне валентности фразеологизама јер оно што је за фразеологију *екстерно*, за теорију валентности се може квалификовати као *интерно* (*jemandem* репрезентује валентно условљен елемент глагола *geben*).

Поред наведеног, за анафоричке компоненте специфично је и то што се њима у лексикализованом облику фразеологизма репрезентују елементи потпуно различитог синтаксичког статуса, и они валентно условљени, али и они који то нису:

jmdm. Hilfe leisten (валентно условљена Ддат)

jmds. Thron wackelt (валентно аспецифичан *genetivus possessivus*)

jmdm. blutet das Herz (валентно аспецифичан посесивни датив)

4.6.16. Фразеолошка компонента као синтаксички нуклеус

Иако су неки од проблема примене модела валентности у фразеологији већ назначени, не може се негирати чињеница да се компоненте једног фразеологизма међусобно налазе у одређеним морфосинтаксичким релацијама заснованим на граматичким правилима по чему се, осим у случајевима већ описане морфолошке и синтаксичке фосилизованости и трансформационе дефективности, не разликују од слободних синтагми.

Из перспективе глаголске граматике зависности (нем. *Dependenz-Verb-Grammatik, f*) сваки елемент од којег морфосинтаксички зависе остали елементи у фрази назива се *нуклеусом* (нем. *Nukleus, m, Kopf, m*). И док су односи зависности код слободних синтагми и реченица у оквиру синтаксе по депенденцијалном моделу доследно и јасно описани, дотле је фразеологија у том смислу веома често недоследна, што доводи до колизије са синтаксички утемељеним премисама везаним за слободне синтагме и реченице.

Компонента која представља синтаксички нуклеус у немачкој фразеологији се уобичајено назива *(граматичким) језгром* (нем. *Kernwort, n*, *grammatischer Kern*) и дефинише се као синтаксички доминантан базични елемент целог фразеологизма (Fleischer 1997: 85). Ако се пође од

примарне поделе компонентског састава на базичне елементе и релационе компоненте, а у прве се сврставају искључиво пунозначни глаголи, именице, придеви и прилози, размимоилажења између фразеологије и формалне синтаксе по питању одређења снтаксичког нуклеуса су више него јасна. На основу овако дефинисане компоненте у улози нуклеуса, сви фразеологизми испод нивоа реченице би се по својој унутрашњој структури морали сврставати искључиво у $И_{нф}Ф$, НФ, $А_{дј}Ф$ и $А_{дв}Ф$, при чему би остале врсте фраза биле искључене. Из синтаксичке перспективе оправдано је поставити питање у коју од наведених би се сврстали фразеологизми следеће синтаксичке структуре:

die und die

die da oben

in Hülle und Fülle

im Brustton der Überzeugung

..., dass die Funken stieben

При одређењу синтаксичког нуклеуса фразеологија у основи полази од преуске дефиниције да се у овој функцији могу наћи искључиво базични елементи, али не и релационе компоненте (предлози, конјунктори, субјунктори или заменице). Ово значи да се синтаксички нуклеус фразеологизма уместо према принципима формалне синтаксе веома често одређује на основу семантичког статуса компоненте и њеног „фразеолошког значаја“, што доводи до синтаксички неоправдане идентификације синтаксичког нуклеуса са осталим типовима компонената, најчешће са његовом семантичком детерминантом (уп. 4.6.17.), али и фразеолошким центром или фокусом (4.6.23.). Игнорисање постулата формалне синтаксе није искључиво резултат константног и вишедеценијског раскорака између фразеологије и синтаксе, већ је условљено и укупним значењем фразеологизма и семантичким статусом појединачних компонената, што може да доведе и до мање јасне премисе при квалификацији одређене компоненте као синтаксичког нуклеуса целог фразеологизма:

> „Уколико синтаксичко језгро није базични елемент, већ нека од синсемантичних речи (пре свега предлог), није оправдано посматрати је као синтаксички нуклеус (*mit verschränkten Armen, ohne alle Umschweife, durch die Bank* ’gänzlich, ohne Ausnahme’). У оваквим случајевима, као и у случајевима геминатних фразеологизама (*Hab und Gut, hegen und pflegen, des [L]angen und [B]reiten*) сврсисходно је

одустати од даље структурно-синтаксичке диференцијације. Дакле, појам „граматичког језгра“ може се само ограничено применити.“[80] (Fleischer 1997: 85)

Додатно оптерећење у фразеосинтакси представља и то што се термини *глаголски, именички, придевски* или *прилошки* не користе искључиво као атрибути за квалификацију врсте фразе на основу тога којој врсти речи припада њихов синтаксички нуклеус, како је то уобичајено у депенденцијалној синтакси, већ и за поделу фразеологизама према њиховим типичним синтаксичким функцијама које, попут слободних синтагми, могу да имају у реченицама. Стога након ширег увида у фразеолошку литературу уопште више не изненађују контрадикторни подаци да се један фразеологизам, нпр. *leichten/ stehenden Fußes* или *auf jeden Fall* сврстава и у номиналне, али и у адвербијалне, једном према својој синтаксичкој структури, други пут према семантичкој детерминанти, а трећи пут према својој прототипичној синтаксичкој функцији (Burger 2003: 43, Burger & Jaksche 1973: 33).

Мора се истаћи да је у перспективи неопходна много интензивнија сарадња између синтаксе и фразеологије како би се редефинисало одређење термина фразеолошки синтаксички нуклеус. При дефинисању формалног статуса синтаксичког нуклеуса фразеологија би морала да одустане од традиционалне и чисто семантичке премисе, на основу које га идентификује са семантичким статусом компоненте, посебно оним код егзосемеског фразеолошког фокуса, и да прихвати формалну премису при одређењу истог. Оваква премиса у сагледавању синтаксичког нуклеуса суштински би се заснивала на питању која од компонената *провоцира зависне облике осталих компонената*, чиме би се избегла потпуна колизија између традиционалног и депенденцијалног приступа већ на првом примеру.

У фразеологији је познато да су одређени синтаксички облици *једнозначно* или *предоминантно* везани за одређене супкласе фразеологизама и као такви уз семантичке критеријуме представљају релативно чврсту

[80] “Ist die syntaktisch dominierende Komponente kein Basiselement, sondern ein synsemantisches Wort (Präposition vor allem), dann ist es nicht angebracht, sie als Kernwort zu fassen (*mit verschränkten Armen, ohne alle Umschweife, durch die Bank* ’gänzlich, ohne Ausnahme’). Es ist dann zweckmäßig, auf die weitere strukturell-syntaktische Differenzierungen zu verzichten, ebenso bei den Wortpaaren (*Hab und Gut, hegen und pflegen, des langen und breiten*). Der Begriff des „grammatischen Kerns“ ist also nur begrenzt anwendbar.“ (Fleischer 1997: 85).

окосницу укупне супкласификације фразеологизама. Ово значи да фразеолексикон у системском смислу показује врло специфичну спонтану тенденцију ка *глобалном синтаксичком профилисању* својих чланова. Назначена тенденција се у најкраћем може представити на следећи начин:

- реченица је једнозначна форма за пословице, топосе, идиоматизоване фразе, велики број крилатица и одређени број комуникативних фразеологизама:

  Vom Plaudern kocht keine Suppe.

  Der Mensch ist sterblich.

  Das schlägt dem Fuß den Boden aus.

  Zwei Seelen wohnen, ach, in meiner Brust.

  Was ich noch sagen wollte?!

- $И_{нф}Ф$ је једнозначна синтаксичка форма за кинеграме, псеудокинеграме и функционалне глаголске спојеве, предоминантна за глобалне и компонентне идиоме, често могућа код колокација, крилатица, компаративних и одређених комуникативних фразеологизама, док се сматра ређом код терминолошких фразеологизама и везује се за оне у функцији именовања одређених процеса:

  Hilfe leisten

  einen Floh im Ohr haben

  sich einen Bruch lachen

  den Ernst der Lage erkennen

  frieren wie ein Schneider

  sich die Haare raufen

  die Vehandlung eröffnen

  die Quadratwurzel ziehen

- НФ представља једнозначну синтаксичку форму за онимијске фразеологизме, најчешћа је код терминолошких фразеологизама, честа је и код колокација, комуникативних фразеологизама и фразеошаблона, могућа је код крилатица, а није типична за глобалне и компонентне идиоме и компаративне фразеологизме:

das Weiße Haus

der Zweite Weltkrieg

elektrische Bahn

eine Frau von Format

Freund Hein

Buridans Esel

bunter Teller

ein Kerl wie ein Schrank

Guten Tag!

Gute Nacht!

- $П_{реп}Ф$ је честа код фразеошаблона, могућа је код колокација, секундарних структурних фразеологизама, ретка је код глобалних идиома, а није искључена ни код комуникативних фразеологизама и крилатица:

  von Jahr zu Jahr

  von Stadt zu Stadt

  unter der Voraussetzung, dass ...

  im Laufe

  auf Grund

  durch die Bank

  meiner Meinung nach

  Bis später!

- $А_{дј}Ф$ је прототипична за компаративне фразеологизме, могућа је и код колокација, а изузетно је ретка код глобалних идиома:

  weiß wie Schnee

  bitter nötig

  frisch gebacken

- $К_{онј}Ф$ је прототипична синтаксичка форма за геминатне фразеологизме:

kurz und bündig

klipp und klar

weder Fisch noch Fleisch

- $А_{дв}Ф$ је код фразеологизама иначе ређа, а може бити гномоничан синтаксички моменат за глобалне идиоме:

  ab durch die Mitte

На основу изнетог се уочава релативно јасан тренд да су у фразеолексикону предоминантне синтаксичке форме утврђене на основу синтаксичког нуклеуса реченица, $И_{нф}Ф$ и НФ. Ово суштински кореспондира и са чињеницом да глагол и именица као врсте речи најизраженије показују обележје валентности, а тиме и најхетерогеније могућности да формирају фразе.

Треба истаћи да периферна супкласа примарних структурних фразеологизама (уп. 3.1.17.) по питању компоненте са статусом синтаксичког нуклеуса представља антипод свим осталим јер је код њих услед веома раних процеса примарне фразеологизације у данашњем језичком стању исти немогуће и утврдити. Глаголске и именичке компоненте са статусом синтаксичког нуклеуса посматрају се као *полифункционалне* јер поред ове функције за њих могу бити специфичне и остале, пре свега она семантичке детерминанте, семантичке базе и фразеолошког фокуса. Синтаксички нуклеус, што представља својеврстан парадокс, у ређим случајевима може бити и факултативна компонента, а захваљујући оваквом синтаксичком статусу издвојени су и синтаксички флуктуирајући фразеологизми као секундарна супкласа.

4.6.17. Семантичка детерминанта

Термин *семантичка детерминанта* (нем. *Stützwort, n*[81]) се у данашњој фразеологији немачког језика ретко среће. Описује се као семантички доминантан базични елемент (Fleischer 1997: 85) и неретко се посматра у контрасту са фразеолошким нуклеусом од којег синтаксички зависи:

<u>Lust</u> haben

etw. außer <u>Kraft</u> setzen

jmdm. eine <u>Antwort</u> geben

[81] Немачки термин *Stützwort* преведеница је руске терминолошке синтагме *опорное слово*.

unter Garantie

im Gänsemarsch

in jedem Fall

gesetzt den Fall, ...

von Anfang an

im Laufe

Das bleibt in der Familie.

ohne Falsch sein

damit ist [bei jmdm.] Feierabend

fröhliche Auferstehung feiern

blinder Passagier

jmdm. die Pest an den Hals wünschen

hässlich wie die Pest

Фактори који профилишу статус семантичке детерминанте су различити. Први од њих претпоставља да је компонента са оваквим статусом *једини базични елемент* у компонентској структури фразеологизма (*unter Garantie, ohne Falsch sein*, *in jedem Fall*). У оваквим случајевима се семантичка детерминанта уједно идентификује са *апикалном компонентом* код примарних и секундарних апикалних фразеологизама. Други фактор је феномен *семантичке деплеције* другог базичног елемента. Ово се среће код функционалних глаголских спојева код којих се именичка компонента као сателит синтаксичког нуклеуса квалификује као семантичка детерминанта јер чува своје лексичко значење. Трећи фактор који омогућава издвајање семантички доминантне компоненте јесу *нехомогене семантичке релације* у компонентској структури, што се прототипично везује за компонентне идиоме, псеудокинеграме и компаративне фразеологизме. У овим случајевима се семантички доминантном компонентом сматра она са егзосемемским значењем, чиме се семантичка детерминанта поистовећује са фразеолошким фокусом (уп. 4.6.23.).

Услед потпуне функционалне и статусне идентичности са наведеним компонентама, није неоправдано рећи да термин *семантичка детерминанта* у значењу семантички доминантног базичног елемента обележава и одређени степен редундантности. Додатни проблем за конкретнији опис овако назване компоненте проистиче и из њене релативно нејасне дефиниције јер категорија „семантичке доминантности“ као основног

обележја ове компоненте у фразеологији научно није потпуно дефинисана и код различитих примера се може различито интерпретирати.

Овај тип компоненте искључен је код свих фразеологизама који се одликују семантичком монолитношћу јер се квалитет семантички доминантне компоненте у *хомогеним егзосемемским релацијама* не може установити. Исто важи и за потпуно транспарентне фразеологизме са више базичних елемената, као и за примарне структурне и остале минималне фразеологизме (уп. 4.6.24.).

Из одређења семантичке детерминанте као значењски доминантног базичног елемента проистиче и њена *лексикографска релевантност* јер се може интерпретирати и као она компонента под којом би цео фразеологизам требало лематизовати у речнику[82]. Истовремено, пак, треба истаћи да се семантичка детерминанта не може сматрати *лексикографски апсолутно релевантном компонентом* јер се, како је претходно већ и назначено, не јавља код свих фразеолошких супкласа. Сложеност овог лексикографског питања на једној страни зависи од семантичких релација у компонентској структури фразеологизма (Мршевић - Радовић 1982: 148), а на другој, и то вероватно много више, од читавог низа посебних лексикографских фактора, међу које у првом реду спадају тип речника и његова намена (Kostić-Tomović, 2017: 124–125, 170–177, 192–197). У овом контексту је неопходно нагласити да се системска фразеологија на основу својих сазнања, установљених дефиниција и типологије компонената може сматрати искључиво начелним извором релевантних информација по питању тога под којом компонентом би требало лематизовати фразеологизам, али је лексикограф(ски тим) уз поштовање постулата теоријске и практичне лексикографија и уз сагледавање релевантних фразеолошких чињеница меродаван при доношењу коначне одлуке по овом питању[83].

---

[82] Термин *семантичка детерминанта* ни у овом свом значењу није потпуно етаблиран у фразеологији, а пошто се у осталим значењима показује као дифузан и у извесном смислу редундантан, могао би се редефинисати и функционализовати у правцу фразеографске употребе и тако представљати збирни назив за све подтипове компонената под којима се лематизује фразеологизам.

[83] Иако је суштински реч о лексикографској теми, из перспективе системске фразеологије могу се само начелно изнети разматрања у вези са питањем под којом одредницом треба лематизовати фразеологизам. Апикалне фразеологизме (уп. 4.6.2. и 4.6.14.), што је и логично, би требало лематизовати под њиховим јединим базичним елементом – апикалном компонентом (уп. 4.6.1.). Фразеологизми са хомогеним ендосемемским релацијама између компонената (уп. 1.4.1.), дакле семантички пот-

4.6.18. Комутационе фразеолошке компоненте

Термин *комутационе фразеолошке компоненте* односи се и на базичне елементе и на релационе компоненте. Заједничко обележје овог типа компонената јесте *нижи степен стабилности*, али, за разлику од оних факултативних, комутационе алтернирају са другим компонентама и у директној су корелацији са обележјем компонентске стабилности фразеологизама.

Постоји неколико подврста комутационих компонената. *Непотпуна* или *морфолошка комутација* специфична је по својој везаности за именичке компоненте и обухвата алтернацију морфолошке категорије броја код *исте* компоненте:

jmdm. etw. in die Hand/die Hände spielen

in jmds. Hand/Hände übergehen

jmdm. eine [goldene]Brücke/goldene Brücken bauen

Потпуном или *правом комутацијом* могу бити обухваћени и базични елементи и релационе компоненте. Она је у основи лексичког карактера, а може бити *фокалног типа*, када се у компонентској структури комутација везује искључиво за једну компоненту, али и *мултиплог*, када је захваћено више од једне компоненте. Специфичност комутационих компонената је и то што потичу из исте врсте речи. Највећи број њих чине оне именичког и глаголског порекла. Комутационе и факултативне компоненте имају једно заједничко обележје, а то је да се помоћу њих могу правити *ограничени низови фразеолошких дублета* (нем. *phraseologische Dublette*) или *варијантних фразеологизама*[84]. Они

пуно транспарентни фразеологизми, могу се лематизовати под сваким базичним елементом, а семантичка експликација би требало да буде везана за мање варијантну компоненту. Исто важи и за фразеологизме из било које супкласе са комутационим компонентама (уп. 4.6.18.) јер би и њих требало лематизовати под мање варијантном. Компонентне идиоме би требало лематизовати под њиховим фразеолошким фокусом (уп. 4.6.23.), компаративне фразеологизме такође, уколики је фразеолошки фокус стабилан. Код варијантног фразеолошког фокуса компонентне фразеологизме би било упутније лематизовати под семантичком базом (уп. 4.6.22.). Глобални идиоми се могу лематизовати под свим базичним елементима, а семантизовати под једним (Мршевић-Радовић, 1982: 141–148). Фразеологизме са одређеним типовима фразеолошки везаних компонената (уп. 5.8.1., 5.8.2., 5.8.4., 5.8.5., 5.8.6. и 5.8.7.) требало би лематизовати под овим компонентама.

[84] Фразеолошке дублете или варијантне фразеологизме треба разликовати од модификованих фразеологизама јер се сматрају лексикализованим јединицама фразеолек-

стилски могу бити различити, а из дијатопске перспективе је за комутационе компоненте карактеристично управо то што често учествују у формирању *хетеронимијских фразеолошких парова*:

ob/wenn in China/Peking ein Fahrrad/Sack Reis umfällt

jmdm. die Gurgel/den Hals abdrehen/umdrehen/zudrücken/zuschnüren

klar wie Kloßbrühe/wie dicke Suppe/wie Tinte sein

Es gießt wie aus Eimern./Es gießt mit Eimern.

Einfälle wie ein altes Haus/ein alter Eimer/ein alter Backofen

zittern wie ein Lämmerschwanz/(österr.:) Lamperlschwanz

wie Pilze/(österr.) Schwammerln aus dem Boden/der Erde wachsen/schießen

Geld zum/(österr.:) beim Fenster rauswerfen

einer Sache die Spitze/(veraltend) den Stachel abbrechen/nehmen

aus einer Zwangslage heraus eine/die Kröte/(landsch.:) Krott/(österr.:) Krot schlucken

den Rahm/(nordd.:) die Sahne/das Fett abschöpfen

zu/(österr., schweiz.:) auf Besuch

nach dem/(schweiz.:) zum Rechten

zu/bei Lebzeiten

Осим хетеронимијских парова, комутационе компоненте су конститутивне и за успостављање парадигматске релације антонимије у фразеолексикону, при чему се конститутивна улога везује и за базичне елемене и за релационе компоненте. Алтернација предложне компоненте провоцира промену падежа која не мора бити транспарентна:

das Paradies – die Hölle auf Erden

langsam schalten – snchnell schalten

von Belang - ohne Belang

mit dem Strom – gegen den Strom schwimmen

zu Hause – nach Hause

Комутационе компоненте се предоминантно јављају код компонентски нестабилних компаративних фразеологизама и њихово су прототипично обележје, а у извесној мери и код глобалних и компонентних идиома, колокација и идиоматизованих реченица. Код функционалних

сикона, док се модификовани посматрају као оказионалне и често креативне структуре (уп. 1.3.2.2.1.4. и напомену [21]).

глаголских спојева су такође могуће, али је код њих искључена комутација изразито стабилне именичке компоненте, а код исто- или блискозначних комутирају детерминативи или предложне компоненте:

die/eine Anregung bekommen

in/zur Anwendung bringen

Нису искључене ни код комуникативних фразеологизама, док различитости у компонентском саставу код одређених подтипова фразеошаблона не треба подводити под комутационе компоненте јер компонентска хетерогеност код инваријантног структурног модела може довести до драстичних промена у значењу:

von Tag zu Tag

von Mann zu Mann

Комутационе компоненте честе су и код примарних структурних фразеологизама, посебно код предлога и субјунктора. Код последње подгрупе могу да показују и драстичне синтаксичке рефлексе:

von ... ab – von an: von morgen ab/an

von ... an – von auf: von Jugend an/auf

sowohl ... als/wie [auch]: sowohl ich als/wie auch du

(an)statt dass: Sie schläft, anstatt dass sie arbeitet.

(an)statt ... zu: Sie schläft, anstatt zu arbeiten.

Овај тип компонената од највећег је значаја за одређена лексикографска питања, али и за више нивое у процесу учења немачког као страног језика, тим пре што у социолингвистичком погледу могу да рефлектују плурицентричност језика. Због могућих стилских разлика код фразеологизма са комутационим компонентама, у процесу учења немачког као страног језика неопходно их је посебно и детаљно обрађивати. За фразеодериватологију су од значаја у погледу утврђивања смера у развоју компонентске алтернације, али и по питању тога која од њих је дијахронијски најстарија, а тиме и примарна.

4.6.19. Лабилне фразеолошке компоненте

Лабилне фразеолошке компоненте представљају скуп компонената које одликује тенденција ка *универбирању* са другом компонентом фразеологизма или, пак, тенденција ка *секундарној флективној дефразеологизацији* (уп. 1.1.3.).

Под универбирањем се у најширем смислу подразумева процес срастања две адјацентне речи. Од слагања (нем. *Zusammensetzung, f*) се разликује по томе што може да изазове морфолошку транспозицију новонастале речи (Kostić, 2006: 58), а од комплексне конверзије, са којом је у основи блиско, по томе што резултат универбирања не мора прототипично бити именица (Kostić-Tomović, 2013: 108–109, 146). Универбирање увек подразумева одређени *дијахронијски интервал адјаценције* два елемента који је најуже повезан са *граматикализацијом* (Fiehler, 2011: 141). Ово значи да нова лексема као резултат универбирања веома често постаје члан *функционалних* или *синсемантичних речи*. Уз дијахронијски интервал адјаценције, вероватним факторима који доводе до универбирања сматрају се и застарелост морфологије и њена нетранспарентност, као и одређене закономерности у акценатским односима (Fiehler, 2011: 153).

Лабилне фразеолошке компоненте по правилу су везане за фразеологизме оскудније компонентске структуре. Могу се јавити код примарних структурних фразеологизама, али су много чешће код оних секундарних. Изузетно ретко се јављају код колокација и функционалних глаголских спојева код којих је универбирањем захваћена $П_{реп}Ф$. Ово представља врло специфичан случај из фразеолошке перспективе с обзиром на иначе висок степен стабилности именичке компоненте код функционалних глаголских спојева.

Лабилност фразеолошке компоненте код структурних фразеологизама и колокација провоцира не само паралелизам облика, већ и *дефразеологизацију* или губљење фразеолошког статуса. Код функционалних глаголских спојева лабилност доводи до паралелизма облика, али и до *синхронијске уникатизације компоненте* (уп. 5.8.12.) на њеном извесном будућем путу до префикса:

an ... statt > anstatt

so dass > sodass

an Stelle > anstelle

auf Grund > aufgrund

mit Hilfe > mithilfe

zu Gunsten > zugunsten

zu Lasten > zulasten

zu Hause > zuhause

in Frage kommen > infrage kommen

in Frage stellen > infrage stellen

zu Rate ziehen > zurate ziehen

Под процесом *секундарне флективне дефразеологизације* подразумева се појава лабилности везана за одређени број периферних глаголских фразеологизама који се из перспективе творбе речи дефинишу као сложени. Они у свом основном облику показују обележје поликомпонентности структуре које се услед универбирања губи у морфолошки секундарном:

kennen lernen (инф. I.акт.) – *kennen gelernt* или *kennengelernt* (морфолошки секундарни облик)

4.6.20. Примарна базична компонента

Овај термин се везује за фразеодериватологију као посебну област фразеологије и *примарну фразеологизацију* (нем. *primäre Phraseologisierung*) као специфичан творбени процес чији је резултат нови фразеологизам. Примарна базична компонента (нем. *Basiskomponente, f*, ређе и *derivationelle Basis*[85]) представља лексему која се сматра полазиштем, дакле мотивном, у веома сложеним творбеним процесима настанка фразеологизма. Лексема у примарној фразеологизацији паралелним процесима обавезне синтаксичке и лексичке експанзије, формалне стабилизације целе структуре и истовременог транспоновања значења постаје *творбено језгро* за настанак новог фразеологизма и у њему се јавља као базична компонента.

Несумњиво је да од свих врста речи највећи потенцијал да постану примарне базичне компоненте имају управо глаголи и именице, а нешто ређе придеви и прилози (Fleischer 1997: 174). Ни релационе компоненте нису искључене, али се у функцији базичне компоненте јављају много ређе од базичних елемената. Иако *ређе*, оне су у улози творбеног језгра *супкласно профилисаније* од базичних елемената јер су прототипично везане за примарне структурне фразеологизме, али услед старости про-

[85] Термин *деривациона база* значењски је идентичан термину *базична компонента* искључиво уколико је полазиште за настанак целог фразеологизма само једна реч. Међутим, овим термином у фразеодериватологији може да се означава и слободна синтагма, али и већ лексикализовани фразеологизам од којег настаје нови (Burger, Linke & Sialm, 1982: 323–324). Деривациона база је, дакле, терминолошки хипероним за све структуре које су полазиште за настанак новог фразеологизма.

цеса примарне фразеологизације синхронијски се више не може препознати која од компонената је примарна (Ивановић, 2022, 137–138). Осим код структурних, релационе компоненте показују творбени потенцијал и код мањег броја семантички релативно транспарентних фразеологизама:

die da oben

die und die

der und der

Више је разлога због којих релационе компоненте немају велики потенцијал да преузму функцију примарних базичних компонената. Први је тај што предлози, субјунктори, а у нешто мањој мери и конјунктори захваљујући лабилности своје компонентске структуре и, следствено томе, процесу универбирања, показују константно супротну тенденцију: да постану једночлане структуре – лексеме. Други разлог је највероватније у корелативном односу између морфосинтаксичког облика на једној и фразеологизма као језичког знака на другој страни. Фразеологизми у највећем броју случајева показују тенденцију да се јаве у облику $И_{нф}$Ф, НФ, $П_{реп}$Ф или реченице, а много ређе као $А_{дв}$Ф или $П_{рон}$Ф (уп. 4.6.16.). Трећи и вероватно најважнији моменат треба видети у чињенци да већи потенцијал као примарне базичне компоненте показују лексеме које имају лексичко, а не категоријално значење, а за базичне елементе много више је везано ово друго.

Код базичних елемената већи потенцијал за функцију примарне базичне компоненте показују лексеме са развијенијом полисемијом у чијем систему лексикализованих значења постоји већ читав низ оних заснованих на метафоричној или метонимијској транспозицији и у ванфразеолошкој употреби. Ово је нпр. врло изражено код *соматизама.* Сматра се да су се лексеме из ове семантичке подгрупе као компоненте фразеологизама почеле јављати у врло раној језичкој историји, а њихов висок афинитет према томе да преузму улогу примарне базичне компоненте мотивисан је и тиме што спадају у основни лексички фонд (Kahl, 2015: 81). Неретко се у једном фразеологизму могу наћи и два соматизма, што показује већ и мањи број изабраних примера са компонентом *Hand*:

jmds. <u>Hand</u> rutscht aus

jmds. rechte <u>Hand</u>

Eine <u>Hand</u> wäscht die andere.

Viele <u>Hände</u> machen der Arbeit schnell ein Ende.

Küss die Hand/ die Hände!
selbst Hand anlegen
die Hand gegen jmdn. erheben
seine Hände im Spiel haben
zwei linke Hände haben
freie Hand haben
seine Hände in Unschuld waschen
jmdm. sind die Hände/ Hände und Füße gebunden (два соматизма)
Die linke Hand kommt vom Herzen. (два соматизма)
Hand und Fuß haben (два соматизма)

Примарну базичну компоненту фразеологизма није увек лако одредити. У идеалном случају би за њену потпуно поуздану идентификацију морали постојати већи корпуси за све минуле епохе у развоју немачког језика, што због ограниченог броја текстова за раније периоде свакако није случај. Поред овога, неопходни би били и тако конципирани речници за минуле периоде који би пружали меродавне информације о колокационим могућностима одређене речи уз истовремену јасну експликацију у којем од својих лексикализованих значења се она јавља у одређеном колокационом опсегу. Тек на овај начин би се могла добити јасна слика о суштини примарне фразеологизације која полази од примарне базичне компоненте и о укупној синтаксичко-лексичкој експанзији[86] праћеној формално-семантичком стабилизацијом новонастале поликомпонентне структуре.[87]

[86] Уколико је примарна базична компонента мотивна за настанак фразеологизма, процеси лексичке експанзије су *облигаторни*. Насупрот томе, ако је деривациона база синтагма или реченица, примарна фразеологизација често је праћена и синтаксичко-лексичком редукцијом.

[87] За праћење изузетно комплексних процеса примарне фразеологизације од највећег значаја су крилатице. Код њих је познат примарни контекст, а то значи и базична компонента или слободна синтагма које су у основи примарне фразеологизације. Додатно, веома важан фактор је и познато време њиховог настанка. Закључци о формалним аспектима примарне фразеологизације код крилатица могу се уопштити и претпоставити и код осталих супкласа фразеологизама. За утврђивање семантичке слике новонастале фразеолошке структуре крилатице су само делимично погодна супкласа јер се мора водити рачуна о томе да је код њих реч о фразеологизмима *комплексног алузивног семантизма*, али се упркос ограничењима одређени закључци о профилисању укупног значења у примарној фразеологизацији крилатица ипак могу уопштити и сматрати релевантним и за остале фразеолошке супкласе (уп. 3.1.9.).

Од свих творбених процеса у којима партиципирају фразеологизми, примарна базична компонента везана је искључиво за примарну фразеологизацију. Она се не јавља код *секундарне фразеологизације* (нем. *sekundäre Phraseologisierung*), творбеног процеса у којем од старијег фразеологизма настаје млађи:

Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein. > jmdm. eine Grube graben

Насупрот овоме, примарна базична компонента фразеологизма може се због природе творбеног процеса јавити у оквиру *дефразеолошке творбе* (нем. *dephraseologische Bildung*). Резултат оваквог творбеног процеса није фразеологизам, већ лексема, а примарна базична компонента се јавља као *конституента* новонастале лексеме:

Haare spalten > Haarspalter, m
brummen wie ein Bär > Brummbär
schlafen wie ein Dachs > dachsen
Berg und Tal > Berg-und-Tal-Bahn
blaues Blut > blaublutig
auf Grund > aufgrund[88]

(Осим последњег, примери преузети из Fleischer, 1997: 186–189)

4.6.21. Транспозициона компонента

Под транспозиционом компонентом треба подразумевати врло специфичан тип компоненте који има идентичну функцију као и претходно описана примарна базична, при чему се транспозициона компонента од претходног типа разликује по томе што није конститутивна за настанак лексикализованих структура, већ *оказионалних фразеологизама*. Међу оказионалним фразеологизмима веома су честе *антипословице* (уп. 3.1.7.), али и *рекламни слогани* заснованим на лексикализованим пословицама (Srdić, Kostić-Tomović & Ivanović, 2018: 253–255). Функцију транспозиционе компоненте чешће имају базични елементи, али није искључена ни код релационих компонената:

Aller Anfang ist schwer. > Aller Anfang ist <u>leicht</u>.

Guter Rat ist teuer. > Gutes <u>Rad</u> ist teuer.

Ein Unglück kommt selten allein. > Ein <u>Erfolg</u> kommt selten allein.

[88] На основу примера је јасно да су резултати *дефразеолошке творбе* веома хетерогени: сложенице, лексеме настале сложено-суфиксалном творбом, изведенице, али и комплексна конверзија (Kostić-Tomović, 2013: 94, 120,148).

Wer A sagt, muss auch B sagen. > Wer A sagt, muss nicht B sagen.

Neckermann Kleider machen Leute.

Kommt Zeit, kommt Rat. > Kommt schnell, kommt gut.

Der Mensch denkt [und], Gott lenkt. > Der Mensch denkt, dass Gott lenkt.

(Примери преузети из Hrisztova-Gotthardt, 2006: 124; Srdić, Kostić-Tomović & Ivanović, 2018: 254; Ивановић, 2022а: 221)

Механизми формирања антипословица врло су хетерогени и са своје стране најчешће комплексни јер готово по правилу истовремено обухватају синтаксичко-компонентске процесе експанзије или редукције пословице. Статус и функција транспозиционе компоненте најлакше се уочавају код механизма *чисте компонентске супституције* или *експанзије* уз потпуно очувану синтаксичку структуру пословице или код компонентске експанзије релационом компонентом са транспозицијом синтаксичког статуса уколико је реч о субјунктору (Ивановић, 2022а: 221). Из примера се уочава да код антипословице или рекламног слогана може доћи до супституције једне или више компонената.

Транспозиционе компоненте разликују се од комутационих јер се захваљујући њима *не творе* низови варијантних лексикализованих фразеологизама, већ се лексикализована паремија као системска структура транспонује у оказионалну. Релације између лексикализоване и примарне компоненте у оквиру фразеологизма на једној страни и оне транспозиционе на другој код чисте компонентске супституције различитог су карактера, а прототипично подразумевају исту врсту речи, исту позицију у новонасталом оказионалном синтагматском низу, а тиме и очуваност синтаксичке функције. Заваљујући овоме, чува се формални контигвитет са лексикализованом пословицом.

4.6.22. Семантичка база и семантички транспарентна компонента

Термин семантичка база (нем. *semantische Basis*) везан је искључиво за базичне елементе и за специфичне супкласе фразеологизама. Овај тип компонената издвојен је на основу семантичког критеријума. У српској фразеолошкој школи за ове компоненте уобичајен је назив *семантички центар* (Мршевић-Радовић, 1982: 147).

Под семантичком базом подразумева се онај базични елемент који је са осталим компоненатама унутар фразеологизма у нехомогеном семантичком односу, а у укупном фразеолошком значењу задржава своју

ендосемемску структуру (Burger, 2003: 67). Ово значи да се термини семантичка база или семантички центар јављају код компонентних идиома и компаративних фразеологизама:

einer Flasche den Hals brechen 'eine Wein- od. Schnapsflasche öffnen, um sie auszutrinken'

rauchen wie ein Schlot 'sehr viel rauchen'

lügen, dass sich die Balken biegen 'hemmungslos lügen'

ein kalter Fisch 'jmd., der keine Gefühlsregungen, kein Mitgefühl zeigt'

eine Fahrt ins Blaue 'Ausflugsfahrt, bei der das Ziel vorher nicht festgelegt wurde'

blinder Passagier 'Passagier ohne Fahrkarte'

Schnee des Alters 'Zeichen des Alters'

Аналогно детерминативним сложеницама (нем. *Determinativkompositum, n*), у асиметричној семантичкој структури фразеологизма семантичка база суштински представља *таксонску компоненту* јер се схвата и као специфичан *genus proximum* целог фразеологизма, док се остале компоненте у фразеологизму понашају као одредбе семантичке базе, дакле као *differentia specifica*, које супкатегоријално спецификују укупно значење фразеологизма (Bilandžija, 2017: 49–50), што се уочава и из семантичке експликације фразеологизма као целине.

Неопходни предуслови да се компонента према свом семантичком статусу квалификује као семантичка база или семантички центар су: уочљива нехомогена семантичка веза у компонентској структури фразеологизма, а тиме и компонентност његовог укупног значења, и *унилатерална семантичка детерминација* међу компонентама. Ово значи да семантичка база фразеологизму обезбеђује основни значењски слој, а остале компоненте му дају додатно експресивно значење (Мршевић-Радовић, 1987: 14, 63–64).

Ово је уједно и критеријум за терминолошко и практично разликовање две подгрупе *ендосемемских компонената*: *семантичке базе* или *семантичког центра* од *семантички транспарентних компонената*. Специфичност потоњих јесте непостојање унилатералне детерминације које је праћено потпуно хомогеним семантичким међурелацијама. Ово значи да је термин транспарентна фразеолошка компонента везан за значењски потпуно провидне фразеологизме код којих се све компоненте јављају у свом ендосемемском значењу, а укупно значење фразеологизма резултат је Фрегеовог принципа:

etw. telefonisch bestellen

Vieh halten

erhebliche Verspätung

sein Leben ändern

dringend um etw. bitten

ein Dach decken

Семантичка база може да буде од значаја за лексикографију код фразеологизама са варијантним фразеолошким фокусом (уп. 4.6.17.) као и за глотодидактику јер осим што доприноси лакшем разумевању укупног значења фразеологизма, требало би да представља и полазиште у процесу семантизације истог под претпоставком да је већ позната као слободна лексема са својим етаблираним ванфразеолошким значењем.

4.6.23. Фразеолошки центар (фразеолошки фокус)

Фразеолошки центар или фразеолошки фокус представља онај базични елемент, а некада и читаву супракомпонентску структуру унутар фразеологизма који имају *егзосемемски статус*. Ове компоненте суштински су антипод семантичкој бази, а то значи да се о фразеолошком центру говори код истих супкласа фразеологизама као и код семантичке базе, а тиме и код истих семантичких међурелација нехомогеног типа. Између фразеолошког центра и семантичке базе нужна је *облигаторна конјунктна семантичка релација*. Ово значи да оба типа компонената обавезно морају бити присутна у синтагматском фразеолошком низу, при чему је њихов значењски статус *дисјунктивног карактера*. Фразеолошки центар нема вредност таксонске, већ семантички супкатегоријалне компоненте јер спецификује семантичку базу дајући целом фразеологизму додатно и експресивно значење, чиме му обезбеђује парцијалну идиоматичност:

[jmdm.] etw. <u>hoch und heilig</u> beteuern '[jmdm.] etw. mit allem Nachdruck beteuern'

locker vom <u>Hocker</u> 'locker, unverkrampft'

За разлику од семантичке базе, код фразеолошког центра не мора постојати *изоморфија* јер он не мора нужно бити репрезентован једном компонентом, већ и *супракомпонентским структурама*, што значи да се фразеолошки центар може реализовати и на фразном нивоу унутар синтагматског фразеолошког низа. Ово је посебно упечатљиво код компа-

ративних фразеологизама са *супракомпонентским фразеолошким центром* или *фокусом*:

etw. nötig haben wie <u>*das liebe Brot*</u>

von etw. so viel verstehen wie <u>*die Kuh vom Radfahren*</u>/<u>*die Kuh vom Schachspielen*</u>

dastehen wie <u>*die Kuh, wenns donnert*</u>

4.6.24. Минимални фразеологизми

Под терминолошким хиперонимом *минимални фразеологизми* (нем. *minimaler Phraseologismus*) обједињени су сви фразеологизми који у својој компонентској структури уопште не садрже базичне елементе, а уколико их садрже, њихово значење је избледело, што их само условно на основу припадности одређеној врсти речи сврстава у ову групу примарних компонената. Поред овога, ређе присутни „базични елементи" код ове супкласе могу се одликовати и *семантичком хиперекстензијом* која доводи до *платисемије* (Burger, 2015: 15–16; Palm, 1997: 13; Sulikowska, 2019: 37; Römer & Matzke, 2005: 158–159). Реч је о секундарној фразеолошкој супкласи издвојеној од осталих на основу примарне поделе на базичне елементе и релационе компоненте и установљеној на основу новог концепта поликомпонентности, као и на основу слабљења лексичког значења примарне базичне компоненте. Сматрају се секундарном супкласом јер се под термином минимални фразеологизми обједињују две међусобно функционално и семантички различите супкласе.

У ове фразеологизме се сврставају:

- примарни структурни фразеологизми (уп. 3.1.17.) и

- специјализације (нем. *Spezialisierung, f*)

Специјализације представљају вероватно малобројну и синтаксички хетерогену фразеолошку супкласу чији се чланови могу одликовати високим степеном идиоматичности:

etw. an sich

nicht [so] ohne sein

bei jmdm. unten durch sein

etw. an sich haben

es nicht unter etw. tun

dahin sein

die da oben

der und der

die und die

derjenige, welcher

Уколико би се посматрали из раније класичне визуре хијерархизованих фразеолошких обележја, специјализације као подгрупа минималних фразеологизама би показивала свој изражени *дуални карактер* јер би на основу идиоматичности неке од њих представљале центар фразеолексикона, док би на основу свог компонентског састава спадале у његову периферију. Уколико уопште садрже „базични елемент“, компонентски могу да личе на примарне апикалне фразеологизме, али се од њих разликују по свом семантичком статусу. Од примарних структурних као подгрупе минималних фразеологизама специјализације се разликују у функционалном погледу јер представљају јединице секундарне номинације.

Специјализацијама се системска фразеологија немачког језика суштински никада није бавила, али овакве коокуренције јесу од значаја јер се код њих добро уочава методолошка слабост идентификације базичних елемената са аутосемантичним речима. Ова малобројна фразеолошка подгрупа значајна је и због тога што на парадигматичан начин показује да и одређене релационе компоненте могу преузети функцију примарне базичне, чиме показују известан фразеолошки потенцијал, који је у „класичној“ школи неоправдано био потпуно негиран.

У минималне фразеологизме би се могле убројати и одређене структуре које са примарним структурним фразеологизмима деле идентичну функцију – организацију текста, али код којих је профилисаност функције дифузнија него код структурних:

vor allem

darüber hinaus

Овакви примери указују на то да се без обзира на специфичност компонентског састава и код одређених минималних фразеологизама може уочити супкласна дифузија, и то захваљујући примарној функцији јер због функционалне идентичности постоји могућност њиховог истовременог сврставања и у структурне фразеологизме у ширем смислу и у секундарне или функционалне колокације (уп. 3.1.17.).

4.6.25. Инкорпорисани фразеологизми и метафразеологизми

Инкорпорисани фразеологизми и метафразеологизми представљају секундарну фразеолошку супкласу која се издваја од осталих на основу признавања *фразеолошког статуса* двочланим конјункторима и субјункторима и на основу њихове *могуће позиције унутар фразеологизама*:

weder Tod noch Teufel fürchten

weder gicks noch gacks sagen/wissen/verstehen

weder besonders gut noch besonders schlecht

Es ist leichter, dass ein Kamel durch ein Nadelöhr gehe, denn dass/als dass ein Reicher ins Reich Gottes komme.

Конјунктори и субјунктори имају уобичајену функцију синтаксичко-семантичког структурисања целокупног фразеологизма, што је у фразеолошком погледу аспецифично јер исту функцију обављају и у слободним синтагмама и реченицама. Фразеолошки специфичним може се, пак, сматрати то да су у оваквим примерима конјунктори и субјунктори окружени фразеолошким компонентама, на основу чега се могу посматрати и као *инкорпорисани фразеологизми* у комплекснију компонентску и синтаксичку структуру лексикализованог фразеологизма, а цео фразеолошки синтагматски низ се у овом контексту може одредити као *двостепен* (фразеологизам у фразеологизму), чиме се оправдава термин *метафразеологизам*.

4.6.26. Полифункционалност и варијабилност типа фразеолошке компоненте

Тип компоненте и њен формални и семантички статус у оквиру фразеологизма као целине сагледавају се увек и искључиво на конкретном примеру јер једна фразеолошка компонента може бити део структуре различитих фразеологизама. Ово је омогућено обележјем *рекурентности компоненте*[89]. По овом обележју се компонента као конститутивна јединица фразеологизма не разликује од речи јер се и једна иста реч може јавити у различитим облицима, различитим синтаксичким функцијама и различитим ванфразеолошким семантичким реализацијама у низу слободних синтагми и реченица. Због рекурентности се фразеолошка

[89] Обележје рекурентности не показују уникатне компоненте (уп. 5.2.).

компонента мора посматрати као *полифункционална јединица* фразеолексикона јер су њен формални и семантички статус *варијабилне категорије*, при чему је варијабилност условљена компонентским међурелацијама унутар конкретног фразеологизма и формом компоненте у истом.

Полифункционалност и варијабилност статуса једне компоненте у фразеолексикону различито је изражена и првенствено је везана за базичне елементе, иако у одређеној мери није искључена ни код релационих компонената. Ниједно од наведених обележја не значи истовремено да се свака компонента може подвести под сваки формални, семантички или функционални тип јер у том погледу постоје одређене рестрикције. У контексту ове теме не треба искључити ни *дијахронијски фактор* и укупан *динамизам фразеолексикона* који могу да изазову прелазак *рекурентне* у *фразеолошки везану компоненту*, а нови фразеологизми и начин њиховог настанка могу да покажу и сасвим неуобичајен и још увек неописан тип компоненте (игра речима, креативност у творби фразеологизама код различитих оказионалних структура). Све рестрикције у погледу полифункционалности компоненте и њеног варијабилног статуса у различитим фразеологизмима могу се посматрати као *апсолутне* и *релативне*.

Апсолутне рестрикције по питању варијабилности статуса фразеолошке компоненте обухватају следеће случајеве:

- апикална компонента никада не може имати статус факултативне јер би то довело до деструкције фразеологизма.
- Дисконтинуирана глаголска компонента под одређеним синтаксичким условима никада неће прећи у континуирану јер тмеза није регулисана посебним фразеолошким, већ строгим и обавезујућим синтаксичким правилима.
- Анафоричке компоненте никада не могу преузети функцију семантичке детерминанте, примарне базичне компоненте, семантичке базе или фразеолошког центра, а додатно никада не могу постати конститутивни елементи интерне (уже) компонентске структуре фразеологизма.
- Ако се пореде базични елементи са релационим компонентама, далеко виши степен полифункционалности и варијабилности свог статуса показује прва подгрупа.
- Феномен полиптозе је због своје природе потпуно искључен код непроменљивих релационих компонената.

Релативне рестрикције по питању полифункционалности и варијабилности функције и типа компоненте очитују се као *прототипичне тенденције*. Оне обухватају следеће:

- компонентска структура фразеологизама прототипично је хетероморфна, што значи да је апсолутна хомоморфност базичних елемената много више изузетак него правило.
- Базични елементи се по правилу јављају као семантичке детерминанте фразеологизма, релационе компоненте изузетно ретко.
- Базични елементи су прототипичне примарне базичне компоненте. У овој функцији се оне релационе јављају изузетно ретко.
- Статус семантичке базе и фразеолошког центра по правилу су везани за базичне елементе.
- Функцију синтаксичког нуклеуса фразеологизма могу равноправно обављати и базични елементи и релационе компоненте с тим да се због прототипичних синтаксичких форми фразеологизама у овој функцији најчешће налазе глаголске и именичке компоненте.

Окосница полифункционалности и варијабилног синтаксичког и семантичког статуса компоненте суштински представљају *следеће две опозиције* (на примеру компоненте *Bier*):

+/- синтаксички нуклеус:

obergäriges Bier (+ синтаксички нуклеус)
untergäriges Bier (+ синтаксички нуклеус)
dunkles Bier (+ синтаксички нуклеус)
helles Bier (+ синтаксички нуклеус)
Das ist [nicht] mein Bier. (- синтаксички нуклеус)
etw. wie sauer/saures Bier anbieten/anpreisen (- синтаксички нуклеус)
Das Bier schmeckt gern nach dem Fass. (- синтаксички нуклеус)
Eine schöne Wirtin verkauft auch saures Bier. (- синтаксички нуклеус)

ендосемемски/егзосемемски статус:

obergäriges Bier (ендосемемски статус)
untergäriges Bier (ендосемемски статус)
dunkles Bier (ендосемемски статус)
helles Bier (ендосемемски статус)

Das ist [nicht] mein Bier. (егзосемемски статус)

etw. wie sauer/saures Bier anbieten/anpreisen (егзосемемски статус)

Das Bier schmeckt gern nach dem Fass. (егзосемемски статус)

Eine schöne Wirtin verkauft auch saures Bier. (егзосемемски статус)

Остале могуће опозиције (облигаторна/факултативна, комутациона/стабилна, редупликована/нередупликована компонента) од секундарног су значаја при глобалном сагледавању полифункционалности и варијантног статуса у компонентској анализи фразеологизма.

4.7. Закључна разматрања о типологији фразеолошких компонената

Компонентска структура је веома значајна тема теоријске фразеологије чији су темељи постављени у „класичној“ фразеолошкој школи. Примарна подела, тековина управо ове школе, уз све слабости и данас представља први степен у иначе двостепеном приступу при анализи различитих типова компонената и њихове формалне и семантичке улоге.

Област компонентске структуре, као и остале области системске фразеологије, истовремено је праћена терминолошким плурализмом, а често и непостојањем адекватног термина, што свакако представља потешкоћу при јасном описивању и успостављању теоријских дистинкција.

Системски критеријуми за класификацију компонената међусобно су различити, али се у основи не разликују од темељних критеријума за општу супкласификацију фразеологизама. Суштински се могу издвојити две групе критеријума: *интерни* и *екстерни*. Треба нагласити да критеријуме, као ни фразеолошка обележја, не треба посматрати у хијерархијском, већ у линеарном односу јер избор релевантног критеријума зависи од врсте и циља истраживања. Различити критеријуми, међутим, не анулирају у потпуности могућа функционална преклапања с обзиром на то да је компонента попут речи по правилу рекурентна, а тиме и полифункционална јединица варијабилног статуса који се дефинише искључиво на конкретном фразеолошком материјалу.

Иако се при установљавању типова компонената најчешће истовремено примењују различити критеријуми, ипак се може установити основни захваљујући којем се издваја одређени тип фразеолошке компоненте, што се може уочити у следећој табели:

Доминантан критеријум	Тип компоненте
морфосинтаксички	апикалне компоненте дисконтинуране компоненте хетероморфне компоненте праве хомоморфне компоненте парехетичке хомоморфне компоненте праве редупликационе компоненте компоненте са полиптозом синтаксички нуклеус
семантички	транспарентне компоненте семантичка база фразеолошки центар семантичка детерминанта
фразеодериватолошки	транспозиционе компоненте
творбени	семиредупликационе компоненте лабилне компоненте
фразеопрагматички	анафоричке компоненте

Табела 6. Приказ доминантног критеријума
за издвајање одређеног типа компоненте

5. ФРАЗЕОЛОШКИ ВЕЗАНЕ КОМПОНЕНТЕ

Иако са неким од претходно описаних типова компонената одређене подгрупе *фразеолошки везаних компонената* (нем. *phraseologisch gebundene Komponente*) могу показивати извесне сличности, оне се због својих специфичности традиционално издвајају у посебну групу и у фразеологији немачког језика *de facto* представљају програм за себе. За разлику од свих осталих компонената, а у зависности од супкласе у коју се свстава конкретна фразеолошки везана компонента, ова подгрупа се *grosso modo* издваја на основу *фонетског* или *морфолошког диференцијала* који су *везани* искључиво за фразеологизме, на основу свог специфичног порекла или на основу установљеног *нултог односа* са речима од којих су потекле. Наведени моменти представљају само најопштију почетну премису за разграничење између слободних и везаних компонената.

Због својих инхерентних обележја, приступ проучавању фразеолошки везаних компонената традиционално се у методолошком погледу разликује од приступа у проучавању досадашњих типова компонената. Ово је са једне стране резултат тога што оне најчешће проучаване представљају *примарно дијахронијски*, а тек секундарно и *синхронијски феномен*, због чега је за сагледавање природе ових конститутивних јединица фразеологизма неопходан интегративни приступ заснован на фразеологији, историји језика и етимологији. Захваљујући различитостима у укупности њихових обележја, методолошке премисе на овом пољу морају бити више него *флексибилне* и по многим питањима често лишене потпуно строгог доктринарног оквира. Овакав методолошки приступ сваког истраживача у овој области ставља у врло деликатну ситуацију не само у погледу доследности, већ и формулисања закључака који увек морају бити више него промишљени, обазриви, а уједно утемељени и, колико год је могуће, прецизни у конкретном контексту. Назначено је вероватно и један од разлога што се фразеологија увек и изнова враћа одређеним аспектима фразеолошки везаних компонената, а то значи да оне, за разлику од других фразеолошких феномена, суштински никада нису ни изашле из фокуса живе академске расправе.

Специфичности при описивању фразеолошки везаних компонената нису изазване инсуфицијентним методолошким постулатима савремене лингвистике, већ *изразито антиномичним карактером* овог компонентског скупа који се огледа у следећем:

- за разлику од осталих типова, фразеолошки везане компоненте су *веома малобројене* и *ретке*. У општем сагледавању компонентске структуре фразеологизама оне не представљају прототипичну, већ крајње *периферну* појаву у фразеолексикону.
- Иако веома малобројне, фразеолошки везане компоненте су међусобно *веома хетерогене*, а управо њихова међусобна хетерогеност сваку потенцијалну класификацију чини врло проблематичном јер би велики број фразеолошки везаних компонената због својих *сингуларних* обележја могао и самостално репрезентовати квалитативно посебан подскуп. Ово би у научном и класификаторном погледу свакако представљало прилично лоше решење јер би резултат био енормно велики број скупова са по једним чланом.
- Иако међусобно веома хетерогене, ове компоненте истовремено могу бити праћене *низом заједничких обележја*. Овај моменат се у великој мери рефлектује на смањену могућност *јасне диференцијације* између различитих подскупова фразеолошки везаних компонената, али и на неопходност њихове изразито флексибилне класификације која у великом степену може показивати чак и веће дивергенције у различитим истраживањима.

Овако *антиномична природа* испитиваног феномена неминовно је профилисала одређене ставове, неретко са вредношћу аксиома, и то посебно у периоду „класичне“ школе немачке фразеологије. Они су схватани као круцијалне премисе, артикулисане из научне потребе да се област фразеолошки везаних компонената смести у чвршћи и потпуно консолидован научни оквир са дефинитивним границама, што је традицијом добрим делом пренето и на савремена истраживања и у великој мери их усмеравало искључиво у једном правцу. Ово се пре свега односи на чињеницу да су се *специфична обележја једне* подгрупе фразеолошки везаних компонената интерпретирала као *општеважећа* и *конститутивна за све*, што је неминовно водило сужавању перспективе у описивању, а тиме и партикулаторним закључцима. Реченом свакако треба додати и то да је и ова област немачке фразеологије праћена *терминолошким плурализмом* и често *непрецизном употребом* различитих назива, што је свакако отежавало јасније успостављање једнозначних дистинкција у овој теоријски врло комплексној области фразеологије.

На данашњем нивоу сазнања о фразеолошки везаним компонентама неопходно је критички сагледати досадашње постулате и прихватити много флексибилније премисе и плурализам критеријума у њихо-

вом описивању јер се једино на овај начин неће изгубити или умањити еклпанативна вредност коначних теоријских резултата, при чему треба нагласити да флексибилност и плурализам неизоставно морају бити подведени под методолошку категорију научне доследности и утемељености. Делимично реституисана нова перспектива свакако би морала да подразумева интегративни приступ утемељен на новим сазнањима теоријске фразеологије, историје језика и семантике. Поред тога, у истраживање фразеолошки везаних компонената неопходно је укључити и постулате новијих дисциплина, пре свега психолингвистике и корпусне лингвистике јер специфични приступи ових дисциплина по одређеним питањима везаним за ову подгрупу компонената могу да представљају коректив при доношењу закључака. Свакако да не би требало посебно наглашавати да се неопходност доследније и прецизније употребе термина и у овој области фразеологије подразумева.

5.1. Импулс за проучавање фразеолошки везаних компонената

Идеја и оквир за проучавање фразеолошки везаних компонената примарно нису потекли из фразеологије, већ из морфематике (нем. *Morphematik, f*), посебне области у оквиру творбе речи и морфологије која за предмет проучавања има дефиницију морфема (нем. *Morphem, n*), њихову супкласификацију, дефинисање њихових функција и опис њиховог значења (Häcki Buhofer & Guiriato, 2002: 127; Genadieva, 2006: 124). Уобичајена класификација морфема као најмањих језичких јединица са одређеним значењем подразумева поделу на *лексичке* или *слободне* (нем. *lexikalisches Morphem, freies Morphem, Basismorphem, n*) и *везане морфеме* (нем. *gebundenes Morphem*). Потоња група се на основу функције и значења рачва на *граматичке* или *флективне* (нем. *grammatisches Morphem, Flexionsmorphem, n*) и *творбене* или *деривационе морфеме* (нем. *Wortbildungsmorphem, n, Ableitungsmorphem, n, Derivationsmorphem, n, Affix, n*) (Kostić-Tomović, 2013: 24–25; Srdić, 2008: 13–15; Bilandžija, 2017: 16–18; Elsen, 2011: 2–3).

Посебну подгрупу веома малобројних морфема у данашњем немачком језику представљају *уникатне морфеме* (нем. *unikales Morphem*, ређе и *Himbeermorphem, n*[90]). Реч је о својеврсном прелазном типу морфема јер

[90] Сликовити термин и епонимијски карактер данас уникатне морфеме /*him*/ код овог термина највероватније се може тумачити аналогијом са етаблираним термином *cranberry morpheme* у англосаксонској лингвистици. Сматра се да је најстарији енг-

генуино спадају у лексичке (слободне), али у савременом језичком стању не показују једно од својих главних обележја – *рекурентност*. Ово значи да уникатне морфеме, иако лексичке, немају могућност да граде низове нових речи помоћу различитих елемената творбе по одређеним творбеним моделима и у том смислу их карактерише обележје *везаности* само за једно окружење (Kostić-Tomović, 2013: 26–27; Bilandžija, 2017: 20–21). У поређењу са осталим лексичким морфемама са градуелним творбеним потенцијалом, уникатне се одликују *апсолутном непродуктивношћу*, што се може уочити и у следећим примерима:

Лексичка (слободна) морфема	Уникатна (лексичка везана) морфема
Haus *Haustür* *Hausfenster* *Hausdach* *Hausschlüssel* *behausen* *häuslich*	*Brombeere/*

Табела 7. Приказ рекурентности лексичке морфеме
и везаности уникатне морфеме у творби речи

Уникатне морфеме у савременом немачком језику су веома малобројне, а најчешће навођени примери су:

gewinnen

verlieren

verletzen

vergeuden

vergessen

лески термин везан за ову област, *cranberry words*, први пут употребљен 1976. године (Stumpf, 2015: 83)

Himbeere, f

Brombeere, f

Damhirsch, m

Unflat, m

Bräutigam, m

Nachtigall, f

У различитим фазама у историји немачког језика данашње уникатне морфеме понашале су се као прототипичне лексичке: имале су самостално значење, могле су се јавити самостално, али и у различитом морфемском окружењу, што значи да им је обележје рекурентности, а тиме и творбеног потенцијала било потпуно инхерентно:

ствн. *giwinnan, winnan, ubarwinnan*

стсакс. *farwinnan*

срвн. *winnen*

рнвн. *winn, m, winnbrief, m*, *winne, m, winner, m*, *anwinnen*

старији нвн. *Abwinnen*

(DW, *s. v. gewinnen*)

Временом су се везивале само за једну морфему (данас *ge + winn*), а процес дијахронијског везивања за сингуларно окружење био је додатно праћен потпуном или делимичном *семантичком деструкцијом* до савременог језичког стања јер њихово значење синхронијски више није препознатљиво, а код неких од уникатних морфема се чак ни на основу етимолошких података не може са сигурношћу утврдити (уп. Kostić-Tomović, 2013: 27; Genadieva, 2006: 124; Cahill, 2019: 96). Поред одсуства рекурентности, семантичка деструкција представља друго битно одступање уникатних од групе лексичких морфема. Ово је, између осталог, и разлог због којег их у новијим истраживањима у функционалном погледу пореде и са фонемама, јединицама без значења, али са функцијом успостављања дистинкције између два језичка знака (Schmerling 2018: 4). Управо због губљења значења у савременом језику квалификују се као елементи са функцијом конституисања појединачних лексема, али са врло *упитним билатералним карактером*, прототипичним обележјем *језичког знака*, што морфема јесте. У литератури се називају и *унификсима*, *формемама*, *субморфима*, *псеудоморфемама* или *квазиморфима* (Štekauer, 2000: 154; Lieber & Mugdan, 2000: 406; Häcki Buhofer, 2002: 429; Kubrjakova, 2000: 417, 419).

Концепт уникатности у творби речи представљао је за „класичну“ школу немачке фразеологије директан и веома значајан импулс за успостављање чвршћег оквира у проучавању фразеолошки везаних компонената, а примењени принцип директне транслације установљених обележја уникатне морфеме у почетној фази проучавања ове групе компонената у квалитативном погледу је детерминисао полазиште које се компоненте унутар фразеологизма могу уопште квалификовати као фразеолошки везане. И премда је концепт уникатности издвојио суштинска обележја везаних лексичких морфема и био потпуно адекватан за сагледавање њихове суштине у творби речи и премда се паралеле између њих на једној страни и фразеолошки везаних компонената на другој не могу негирати, концепт уникатности се у фразеологији показао непотпуним и преуским.

Иницијално пресликавање установљеног скупа инхерентних обележја уникатне морфеме које подразумева

- непостојање рекурентности
- деструкцију значења
- затамњени етимон у одређеном броју случајева
- изразито дуг дијахронијски континуитет некада прототипичне лексичке, а данас уникатне морфеме и
- њен синхронијски врло проблематичан билатерални карактер

на поље фразеолошки везаних компонената повезано је са великим методолошким проблемом који је дуго оптерећивао, а донекле и данас оптерећује немачку фразеологију. Он се своди на својеврсну *таксономску инверзију* којом се искључиво *један подскуп* фразеолошки везаних компонената, *супкатегоријални ентитет* у методолошком погледу, проглашавао *категоријалним* и *јединим конститутивним* за свеукупност хетерогених облика у овом пољу фразеологије. Другим речима, компонента која није испуњавала обележја уникатне морфеме *de facto* се није ни сматрала фразеолошки везаном.

Наведени методолошки проблем услед овако директног преузимања оквира морфемске уникатности на фразеолошки везане компоненте никако не умањује значај који је теорија о уникатним морфемама имала за фразеологију, већ само скреће пажњу на то да се код фразеолошки везаних компонената увек мора полазити од много ширих премиса и флексибилнијих теоријских постулата како би, бар донекле, могла бити обухваћена и класификована већина међусобно веома различитих чланова ове подгрупе фразеолошких компонената.

Флексибилност савременог приступа у проучавању фразеолошки везаних компонената и отклон од ригидних премиса проистеклих из концепта уникатности код морфема, за које је у почетној фази била одговорна системска фразеологија, на данашњем нивоу сазнања треба свести на увиђање *сличности* и *разлика* између уникатних морфема и фразеолошки везаних компонената, при чему два наведена пола не представљају непромењиве величине јер сличности или разлике између ових језичких јединица представљају само крајње вредности градуелног типа с обзиром на то да су код одређених типова фразеолошки везаних компонената сличности са уникатним морфемама изражене, док су код других подгрупа оне готово занемарљиве, а разлике у односу на уникатне морфеме предоминантне.

Неопходност ширих научних премиса при сагледавању фразеолошки везаних компонената од оних постулираних код уникатних морфема мотивисана је следећим факторима:

- инвентар уникатних морфема и фразеолошки везаних компонената свакако је веома ограничен, али је број потоњих јединица сигурно много већи од броја уникатних морфема.
- Код уникатних морфема се дуг дијахронијски континуитет посматра као њихово инхерентно обележје. Фразеолошки везане компоненте *могу*, али *не морају* бити веома стари лексички елементи јер међу њима постоје и *рецентне* структуре.
- За уникатне морфеме се *никада не везују* дублетни облици, док код одређених подтипова фразеолошки везаних компонената они јесу *могући*, али су веома *ретки*.
- Уникатне морфеме су у савременом језичком стању значењски непрепознатљиве, фразеолошки везане компоненте *могу*, али *не морају* имати обележје синхронијске семантичке деструкције.
- Код уникатних морфема више *не постоји формално-семантички контигвитет* са некада слободном лексемом, код одређених подгрупа фразеолошки везаних компонената он је очуван у високом степену, а чак и код најудаљенијих подтипова са нултим односом између компоненте и речи могу се наћи примери са још увек делимично очуваном формално-семантичком везом са лексемом од које потичу.
- Уникатне морфеме су без изузетка *једночлани* лексички елементи, фразеолошки везане компоненте у ретким случајевима могу бити и *вишечлане*.

- Уникатне морфеме *не показују никакав синхронијски динамизам*, фразеолошки везане компоненте у одређеним случајевима и у ограниченом обиму исти могу показивати.
- Фразеолошки везане компоненте додатно *не морају* потицати од *индигених лексема*.

5.2. Покушаји дефинисања фразеолошки везаних компонената

Прецизно дефинисање фразеолошки везаних компонената једно је од *најсложенијих* питања немачке, а свакако и фразеологије уопште јер се ниједном од дефиниција не могу обухватити сва њихова инхерентна обележја и сви или већина случајева, што би у научном смислу представљало идеалан случај. Изостанак јединствене дефиниције за овај тип фразеолошких компонената условљен је првенствено њиховом природом. Реч је о квантитативно *минорном скупу* међусобно врло хетерогених компонената, при чему је њихова хетерогеност условљена различитим факторима. Фразеолошки везане компоненте се разликују по својим морфолошким обележјима јер потичу и од базичних елемената и од релационих компонената. Осим наведеног, разликују се и по свом дијахронијском континуитету јер истовремено представљају *збир врло старих*, али и *врло младих компонената*. У значењском погледу су такође хетерогене пошто различите фразеолошки везане компоненте не показују обележје *семантичке еквативности* с обзиром на то да на овом језичком нивоу њихов распон иде од синхронијски потпуно непрепознатљивих до значењски потпуно транспарентних. Из предоченог се закључује да уопште није претерано и нетачно рећи да све фразеолошки везане компоненте суштински међусобно повезује *једно једино заједничко обележје*, а то је њихова *фразеолошка везаност*, тј. чињеница да ван фразеологизма у системском смислу не постоје као слободне лексеме у савременом стандардном немачком језику или не постоје у специфичном фонетском или морфолошком, а фразеолошки везаном облику.

Осим њихове природе, на профилисање различитих дефиниција фразеолошки везаних компонената у великој мери су утицали и теоријски оквири од којих се полазило, схватање фразеологизма као језичког знака, али и врста истраживања. Ако се говори о прва два момента, свакако да су се у „класичној“ школи немачке фразеологије уникатне компоненте везивале *искључиво* за базичне елементе (Dobrovol`skij, 1978: 27;

Fleischer, 1997: 37 – 39; Palm, 1997: 30 – 31), док се у новијим истраживањима не искључују ни код релационих компонената у структурним, али и у осталим супкласама фразеологизама (Stumpf, 2015: 85; Ивановић, 2022б: 252–256).

У прегледу дефиниција фразеолошки везаних компонената у немачкој фразеологији јасно се уочава тренд од врло *рестриктивних* до оних *отворенијих*, некада праћених неоправданим инсистирањем на њиховим појединим аспектима које може ићи чак и до асполутизације. Проблем већине досадашњих дефиниција, међусобно не потпуно противречних, своди се на то да по правилу претендују да буду *свеобухватне*, а суштински се односе само на *прототипичне* фразеолошки везане компоненте. Ово за последицу има то да се и данас како у свакодневној стручној пракси тако и у теоријским разматрањима много више *подразумева* шта ове компоненте јесу као и то да се скоро без изузетка све оне идентификују са својим прототипом, а да се многе од њих, ма колико малобројне биле, у научним истраживањима потпуно занемарују. Треба нагласити да плурализам дефиниција и поред свих недостатака има своју неоспорно добру страну. Свака од њих скреће посебну пажњу управо на она обележја фразеолошки везаних компонената која се у датом тренутку и у специфичном контексту истраживачу намећу као суштинска, а само сумирајући различите аспекте дефиниција овако сложеног феномена, можемо добити читав низ релевантних обележја, тј. својеврстан *континуум* која би се кретао од *фразеолошки везаног* и *мање прототипичног* до *потпуно уникатног*.

Најрестриктивније системске дефиниције полазе од чињенице да је реч искључиво о базичним елементима који потичу од данас *застарелих* и ретких лексема које су се очувале као компоненте фразеологизама (Palm, 1997: 30), односно о формативима који се *више* не јављају ван фразеологизма (Fleischer, 1997: 37). Реч је, дакле, о оним формативима за које не постоји кореспондентна слободна лексема, тј. код којих је у односу на слободну лексему установљен нулти однос (Dobrovol`skij, 1978: 27).

Посматрано из данашње перспективе, рестриктивност традиционалних дефиниција проистиче из класичног концепта поликомпонентности као обележја фразеологизама и доминантног статуса базичних елемената у укупном проучавању фразеолексикона, а у инситирању на застарелости лексеме, а данашње фразеолошки везане компоненте, несум-

њиво треба видети утицај концепта уникатности морфеме у творби речи. Старост раније слободне лексеме, данашње фразеолошки везане компоненте, треба посматрати искључиво као *релативан критеријум*, прототипично везан за одређени број *индигених компонентских некротизама* (уп. 5.8.1.), а чак ни за њих у свим случајевима, јер није искључено да слободна лексема може имати и веома кратак дијахронијски континуитет који ће резултовати њеном фразеолошком везаношћу. Додатни проблем код утврђивања дијахронијског континуитета треба видети у томе што се у филолошко-историјским речницима етимолошки подаци за одређене фразеолошки везане компоненте не могу увек наћи, а да су речници ствн. и срвн. језика ограничени избором презентоване лексичке грађе. Мада су обележили деценије немачке фразеологије, а и у каснијим радовима су имплицитно присутни у великом броју примера (Soehn, 2003: 2–5), временом су значај старости некадашње слободне лексеме, њеног коначног изумирања из лексикона и њене даље очуваности искључиво као фразеолошке компоненте уз претпостављени дијахронијски континуитет као критеријуми у дефинисању фразеолошки везаних компонената слабили у свом експлицитном облику.

Класичне дефиниције истичу још једно битно обележје ове групе компонената. Користећи терминолошку синтагму *фразеолошки везани формативи* (нем. *phraseologisch gebundenes Formativ*) као хипероним за ове компоненте (Fleischer, 1997: 37), аутор заправо имплицира да се велики број фразеолошки везаних компонената може схватити као својеврсне *унилатералне јединице*. Оне имају своју форму, али њихово значење је услед семантичке деструкције, заједничког обележја са уникатним морфемама, у одређеном броју случајева врло упитно, и то у двоструком смислу. Егзактно утврдити фразеолошки везано, односно егзосемемско значење и код невезаних компонената у случајевима високе идиоматичности у великом броју примера је веома тешко, посебно уколико фразеологизам не припада скупини оних са дуалним кодирањем. Код непостојања примарне лексеме, која је као ентитет *per se* непозната јер не постоји као самостална јединица лексикона, утврђивање било ког обележја, па и значења, само је још теже. Управо је назив *фразеолошки везани формативи* за ову групу компонената био подстицај да се у каснијим радовима суштина везаних компонената сагледа и из семантичке перспективе. У том смислу Генадијева ову малобројну групу компонената одређује као фразеолошки везане речи или изразе

без сопственог значења који не постоје ван фразеологизма, за које је, дакле, утврђена нулта формална или семантичка еквиваленција са слободном лексемом у синхронијској равни (Genadieva, 2006: 124–125). Готово идентичну дефиницију неколико година раније изнела је и швајцарска лингвисткиња Анелиз Бухофер, укључивши у њу осим фразеолошки везаних речи и њихове могуће фразеолошки везане облике (Häcki Buhofer, 2002: 429), чиме је поново актуализовала постојање традиционално занемарених морфолошки везаних фразеолошких компонената као посебне подгрупе, нпр. *seine Haut zu Markte tragen* (уп. 5.8.9.).

Добра страна последња два становишта је то што не полазе од чињенице да је свака од њих настала од некада слободне, али изумрле лексеме, иако споменута нулта еквиваленција у синхронијској равни донекле може да имплицира застарелост примарне лексеме. На овај начин је успостављена квалитативно више него прихватљива премиса која принципијелно омогућава шире схватање фразеолошки везаних компонената и представља научни отклон од традиционално фаворизоване дијахронијске визуре у овој области, а скретањем пажње на компоненте са везаном морфологијом имплицира се неопходност за равноправнијим сагледавањем свих супкласа фразеолошки везаних компонената и померање класичног фокуса са оних прототипичних.

Уместо традиционално примарне дијахронијске перспективе при дефинисању, у новијем концепту проучавања фразеолошки везаних компонената, а под веома јаким утицајем интензивних проучавања колокација и њиховог данас готово централног места не само у фразеолошким истраживањима, фразеолошки везане компоненте се опсервирају у контексту феномена *колокабилности* (нем. *Kollokabilität, f*). Колокабилност представља специфично обележје лексеме и одређује се као могућност њеног уланчавања са другим лексемама чији је резултат грађење семантички компатибилних и најчешће варијабилних синтагматских низова са директно пропорционалним односом: што је број варијабилних синтагматских низова већи, већи је и њихов колокабилни потенцијал (Поповић, 2021: 70–71), при чему одмах треба нагласити да се ни код лексема са високим колокабилним потенцијалом ово обележје не може посматрати као инфинитезимално. Колокабилни потенцијал лексеме омеђен је двама супротстављеним половима: на једној страни *периферном* и *изузетно ретком моноколокабилношћу* лексеме, а на другој њеном

релативно израженом поликолокабилношћу са читавом скалом међуслучајева. Управо је периферни пол концепта колокабилности скренуо пажњу фразеолозима да *суштину свих фразеолошки везаних компонената* треба сагледавати пре свега у њиховој *моноколокабилности* или у *изражено ниској поликолокабилности* услед чега су ова два феномена и постала конститутивна у новијем сагледавању ове групе фразеолошких компонената.

Упркос отклону од искључивости дијахронијске перспективе, ни теорија колокабилности није у потпуности решила све недоумице јер се могла применити искључиво на прототипичне супкласе фразеолошки везаних компонената које се одликују моноколокабилношћу, али не и на оне које у својим специфичним појавним облицима могу да показују *ограничено серијски карактер* (уп. 5.8.9.1.1.). Чак и код прототипичних супкласа фразеолошки везаних компонената концепт колокабилности је много више довео до поларизације ставова, и то првенствено због могућих случајева њихове *ограничене поликолокабилности*. Ово је било у колизији са традиционалним поимањем ове групе компонената као искључиво моноколокабилних конститутивних јединица (Cheon, 1998: 14) за које се подразумева могућност актуализације само у једном фразеологизму са претпостављеном морфосинтаксичком сингуларношћу везане компоненте. У новијим радовима се обележје моноколокабилности релативизује, а првенство се даје неутрално схваћеном феномену фразеолошке везаности (Koper, 2014: 165–166) као својеврсног „интегративног надобележја“ свих супкласа фразеолошки везаних компонената.

Упркос предоченом, концепт колокабилности допринео је бољем квалитативном увиду по питању обележја врло рестриктивне *рекурентности* у инвентару фразеолошки везаних компонената, чиме је могао да доведе и до успостављања прецизније терминолошке дистинкције. Наиме, на основу овог концепта постало је јасније да фразеолошки везане компоненте представљају шири појам и да их терминолошки не треба изједначавати са *уникатним компонентама* (нем. *unikale Komponente*) јер се искључиво потоње одликују и *фразеолошком везаношћу* и *моноколокабилношћу*. Најлогичнија и терминолошки најисправнија подела укупног инвентара фразеолошки везаних компонената би на основу критеријума колокабилности обухватала две класе: *фразеолошки везане поликолокабилне компоненте* на једној и *уникатне компоненте* на другој страни. Разлике између њих уочавају се у следећим фразеологизмима на примеру именичких компонената:

Поликолокабилна везана компонента	Уникатна компонента
jmdn./etw. in Betracht ziehen *jmdn./etw. außer Betracht lassen* *[nicht] in Betracht kommen* *außer Betracht bleiben* *in diesem/keinem Betracht*	*Reißaus nehmen*

Табела 8. Разлике између фразеолошки везане поликолокабилне и уникатне (моноколокабилне) компоненте

И поред сазнања о могућем двојаком карактеру колокабилности фразеолошки везаних компонената, доследна терминолошка дистинкција на основу овога ни у данашњим радовима није доследно спроведена. Разлог за то у првом реду треба видети у већ назначеној научној тежњи да се смањи примарно успостављена поларизација између ове две групе компонената у корист оних моноколокабилних. Ово се теоријски мотивише тиме што фразеолошку везаност треба, као и многе друге фразеолошке феномене, схватити врло флексибилно и градуелно од *прототипично уникатног* до *мање прототипичног* и *врло ограничено поликолокабилног* (Holzinger, 2018: 200–201; Fleischer, 1989: 118). Два опозитна пола представљају искључиво теоријски конструкт са суштински недовољно дистантним тачкама и занемарљивим квантитативним разликама, што се може сматрати и специфичним оправдањем да се термин *уникатне компоненте* у смислу хиперонима равноправно користи са терминолошком синтагмом *фразеолошки везане компоненте* за именовање овог компонентски врло специфичног подскупа.

Иако теорија колокабилности није успела да доведе до прецизније терминологије у овој области, управо је захваљујући сагледавању фразеолошки везаних компонената из синтагматске перспективе уочено њихово додатно инхерентно обележје које није описивано у „класичној“ школи. Реч је о *дистрибуционој идиосинкразији* (нем. *Distributionsidiosynkrasie, f*), максимално израженој код моноколокабилних, али нипошто искљученој ни код оних поликолокабилних везаних компонената (Holzinger, 2018: 201; Soehn, Liu et al., 2010: 273). Под овим термином

треба подразумевати чињеницу да се у сингуларном фразеолошком споју или врло ограниченом броју фразеологизама јасно профилише и уочава укупна *формална* и *функционална дефективност* појединих типова фразеолошки везаних компонената:

jmdn./etw. in Betracht ziehen

jmdn./etw. außer Betracht lassen

[nicht] in Betracht kommen

außer Betracht bleiben

in diesem/keinem Betracht

На основу дистрибуционе идиосинкразије дефективност везане компоненте *Betracht* сумарно се представља на следећи начин:

Betracht$_{<+\text{дат/ ак, - ном/ген}>}$ > *defectivum casibus*

Betracht$_{<+\text{ синг., - плур.}>}$ > *defectivum numero*

Betracht$_{<-\,f\text{ искључен, ?}n\text{, вероватно }m\text{ као девербативни дериват}>}$ > *contaminatio generis*

Betracht$_{<-\text{ суб, -атр}>}$ > *defectivum functionibus*

Не треба посебно наглашавати да се морфолошка дефективност уочава код базичних елемената те да је код непроменљивих релационих компонената искључена.

Из досадашњег прегледа дефиниција потпуно је јасно да се група фразеолошки везаних компонената не може потпуно једнозначно одредити и да се у методолошком смислу најупутнијим чини управо избегавање било које општије и информативно засићене дефиниције којом би се претендовало на свеобухватност обележја ове групе компонената. Као нешто адекватније, мада у методолошком погледу свакако компромисно решење, намеће се претпоставка што је могуће јаснијег одређења сваке од посебних супкласа како би се на основу појединачних дефиниција индуктивним путем стекао бољи увид у заједничка обележја фразеолошки везаних компонената. Најбољи увид у њихова обележја и највише података би се свакако добило ако би се свака од ових компонената посебно анализирала, али тако минуциозан приступ истовремено је и немогућ јер се у научним описима очекују извесне синтезе проистекле из уочавања трендова и уопштавања добијених резултата.

На основу предочене изражене хетерогености у статистички занемарљивом броју фразеолошки везаних компонената у односу на оне „слободне“, оправдано је претпоставити следећу дефиницију која се односи

искључиво на *прототипичне чланове*: *фразеолошки везане компоненте у системском смислу представљају малобројан скуп компонената чије прототипичне*[91] *чланове одликују следећа инхерентна обележја*:

- *нулти однос са слободном лексемом од које потичу*
- *моноколокабилност или врло ограничена поликолокабилност*
- *дистрибуциона идиосинкразија*
- *одређени степен морфолошке дефективности и затамњења*
- *семантичка деструкција*
- *функција детерминативне компоненте у фразеологизму* (уп. 5.5.)
- *представљају апсолутни индикатор окончаног процеса фразеологизације.*

Мање прототипичне супкласе фразеолошки везаних компонената одликују се:

- *корелативним односом са слободном лексемом од које потичу*
- *могућим ограничено серијским карактером*
- *неким од хетерогених појавних облика фонетске или морфолошке везаности*
- *очуваним семантичким контигвитетом са примарном лексемом*
- *могућим изостанком детерминативне функције*

5.3. Проблем назива

Већ је делимично наговештено да ни ова област немачке фразеологије није поштеђена терминолошког плурализма јер терминолошка синтагма *фразеолошки везане компоненте* није једини етаблирани назив. Уз овај, најчешће се јавља и вероватно је ван фразеологије најпознатији већ споменути назив *уникатне компоненте*, при чему не треба губити из вида то да се он једнако односи и на моно- и на поликолокабилне јединице. Поред наведених, у релативно честој употреби су и терминолошке синтагме *фразеолошки везани формативи* (нем. *phraseologisch gebundenes Formativ*), *фразеолошки везане речи* (нем. *phraseologisch gebundenes Wort*), *фразеолошки изоловане речи* (нем. *phra-*

[91] Треба нагласити да п*рототипично* у овом контексту уопште не треба да подразумева и то да је реч о *најчешћој* појави код фразеолошки везаних компонената или њиховом *најчешћем* обележју. Прототипично у оквиру фразеолошке уникатности у првом реду треба схватити као *највеће одступање* и *удаљавање* од „слободних“ компонената.

seologisch isoliertes Wort), *фразеолошки везани лексичи елементи* (нем. *phraseologisch gebundenes lexikalisches Element*) или *уникатни елементи* (нем. *unikales Element*). Цела група фразеолошки везаних компонената неретко се обједињује и плуралским термином *уникати* (нем. *Unikalia*). Најређи је *формално везане фразеолошке конституенте* (нем. *formal gebundene phraseologische Konstituente*). Одмах треба истаћи да ниједан од њих није најбоље терминолошко решење, али се у недостатку бољих сви осим последњег још увек паралелно користе у литератури уз напомену да исти аутори у различитим радовима неретко користе различите термине. Термини су додатно најчешће вишечлани, што *eo ipso* повлачи специфичну „терминолошку неекономичност“.

Термин *фразеолошки везани форматив* чини се проблематичним због тога што указује на чињеницу да везане компоненте у данашњем језику немају никакво значење, да је оно у дијахронијском процесу изгубљено и да је данас потпуно непрепознатљиво, тачније да се ове компоненте унутар фразеологизма јављају као семантички потпуно празне љуштуре које заједно са осталим компонентама творе фразеолошки синтагматски низ. Овај назив се, најстоже посматрано, може прихватити као апсолутно прецизан, али не за све, већ искључиво за један број фразеолошки везаних компонената, и то онај мањи код којих значење синхронијски заиста није препознатљиво:

jmdn. koram nehmen

labet sein

etw. intus haben

jmdm./einer Sache Paroli bieten

jmdm./einer Sache abhold sein

Терминолошка синтагма *формално везане фразеолошке конституенте* се са своје стране, пак, може преуско схватити, и то не као општи наив за све, већ само за подскуп *фонетски* и *морфолошки везаних компонената* (уп. 5.8.8. и 5.8.9.). Додатно, данас се сматра и застарелим јер се термин *конституента* за означавање *компоненте* данас више не користи у фразеологији немачког језика.

Далеко од идеалних су и синтагме *фразеолошки везана* или *фразеолошки изолована реч*. Оне довољно јасно указују на то о каквом типу компонената се ради, али код ове терминолошке синтагме најпроблематичнијим се чини сегмент *реч*, и то из више разлога. Први и само наизглед најмање проблематичан јесте очигледна терминолошка недоследност у

именовању основне конститутивне јединице фразеологизма (или ће се именовати термином *компонента*, или термином *реч*), а други, свакако много битнији, треба сагледавати управо у контексту тога што између фразеолошки везаних компонената и њихових мотивних лексема у великом броју случајева постоји нулти однос. Фразеолошки везане компоненте не постоје као јединице лексикона, оне се као речи не могу актуализовати у слободним синтагмама и реченицама. У лексикон су интегрисане *индиректно* као компоненте фразеологизма, а оно што постоји искључиво као фразеолошка компонента, свакако се мора сврстати у јединице *испод* нивоа речи (Kahl, 2015: 31). У прилог овоме говори и појава могућег затамњења категоријалног обележја, феномен потпуно аспецифичан за реч, али и семантичка непрепознатљивост, појава која такође није својствена речима јер оне као билатерлане јединице морају имајти очувано лексичко или категоријално значење. *Фразеолошки изолована* или *везана реч* додатно је проблематичан назив за ове компоненте јер се у одређеним случајевима, што није прототипично обележје речи, тешко може установити и врста којој припадају:

aus Daffke

gäng und gäbe

bis dato

weder aut noch naut haben

Код прве фразеолошки везане компоненте се индиректно на основу адјаценције са предлогом и великог почетног слова може препознати да је реч о именичкој компоненти, а њено значење и категорија рода су потпуно затамњени, а слично је и са осталим примерима јер је и код њих сврставање у одређену врсту речи такође проблематично. Синтагмом *фразеолошки везана* или *изолована реч* се уз све наведено примарно упућује не на укупност ових компонената, већ на специфичне супкатегорије, пре свега на *фонетски* и *морфолошки везане компоненте* код којих је формално-семантичка веза са примарном лексемом синхронијски очувана:

in Reih und Glied

sich/einander die Hand zum Bunde reichen

Мада је нешто уопштенији, део атрибута синтагме *фразеолошки везани лексички елементи* може се позитивно квалификовати јер се њиме једнозначно и неутрално указује на *суштинско* и *једино заједничко обележје свих фразеолошких компонената* – њихову *фразеолошку*

везаност. Проблематичним се чини сегмент *лексички елемент* јер се њиме највише имплицира максимални степен уникатности компоненте, тј. више него јасно се упућује само на оне случајеве који су изгубили сва категоријална, морфосинтаксичка и семантичка обележја речи и који са њима готово да ни немају никаквих заједничких обележја, што опет може да се односи на веома мали број везаних компонената. Додатно, у лексичке елементе се традиционално могу сврстати и префикси и суфикси, чиме би се, између осталог, потенцијално могло упућивати и на то да се поред базичних елемената и одређених релационих компонената у инвентар фразеолошки везаних равноправно могу сврставати и „фразеолошки везани афикси“, што представља потпуно непостојећу категорију.

Терминолошка синтагма *уникатне компоненте* једна је од најетаблиранијих, а тиме и најпознатијих и у погледу економичности сматра се далеко најбољим решењем. Контрадикторном је чини то што се, строго посматрано, овим атрибутом више него јасно означава обележје моноколокабилности компоненте, чиме се управо директно термином искључује њено могуће учешће у два или, ређе, у ограниченом низу фразеологизама. Ако се у фразеологији зна да се у појединим лингвистичким школама и традицијама полази од *хијерархизације обележја* фразеолошки везаних компонената те да се моноколокабилност посматра као оно *примарно* у односу на сва остала (Šichová, 2003: 269–270), поставља се питање адекватности синтагме *уникатне компоненте* као заједничког назива за све типове ових конститутивних јединица фразеологизма, али и питање његове потпуне прихватљивости за све теоријске концепте и правце у оквиру научног програма везаног за ово поље фразеологије. Иако се суштински односи на све фразеолошки везане, синтагма *уникатне компоненте de facto* је примерена за именовање моноколокабилних везаних компонената:

den Bramarbas herausbeißen

jmdm. jmdn./etw. abspenstig machen

das Hasenpanier ergreifen

За фразеолошки везане компоненте са обележјем ограничене поликолокабилности *уникатно* је у основи контрадикторни атрибут:

Acht geben

auf jmdn./etw. Acht haben

etw. außer Acht lassen

etw. in Acht nehmen

sich in Acht nehmen

И поред наведених недостатака сваке од терминолошких синтагми, најчешћи и најпрепознатљивији називи хиперонимијског карактера у литератури не само у матичној, већ и у иностраним германистичким школама и традицијама су *фразеолошки везане* или *уникатне компоненте*. Оба термина истовремено обухватају и моно- и поликолокабилне чланове овог скупа.

5.4. Досадашња истраживања фразеолошки везаних компонената

Подстицај за проучавање фразеолошки везаних компонената не само у немачкој, већ у фразеологији уопште потекао је из некадашње совјетске лингвистике крајем 40-их година прошлог века када Виноградов лингвистичкој јавности скреће пажњу на то да у језику постоје одређене речи које се могу појавити само у једном синтагматском споју (Dobrovol`skij, 1978: 13). Нешто касније, такође у совјетској лингвистици, при решавању питања класификације фразеологизама на основу различитих могућности *комбинаторике компонената* и њихових семантичких улога у фразеологизму, Амосова у својој већ споменутој студији из 1963. године *Основы английской фразеологии* (уп. напомену[71]) такође указује на чињеницу да се неке речи унутар фразеологизма одликују *моноколокабилношћу*[92], а да се међу њима налазе и оне изумрле које више не припадају лексикону савременог језика (Fleischer, 1997: 43). С обзиром на тадашњу друштвено-политичку констелацију и на то да је наведени извор писан на руском језику са фокусом на фразеологизмима енглеског језика, промптни утицај на тадашњу фразеологију немачког језика јесте изостао, али ће се накнадно надоместити одређеним терминолошким решењима преузетим у немачку фразеологију управо из наведеног извора[93].

Прво обимније истраживање посвећено фразеолошки везаним компонентама у немачком језику, и данас веома често цитирано, представља докторска дисертација руског германисте Дмитрија Добровољског

[92] Амосова не користи термин *моноколокабилност*, већ руску синтагму *единичная сочетаемость слов* која је у „класичној“ школи фразеологије на немачки преведена као *singuläre Verbindbarkeit der Wörter* (Fleischer, 1997: 43).

[93] Уп. и напомене [71] и [100].

из 1978. године, одбрањена на Универзитету у Лајпциху под називом *Phraseologisch gebundene lexikalische Elemente der deutschen Gegenwartssprache. Ein Beitrag zur Theorie der Phraseologie und zur Beschreibung des phraseologischen Bestandes*[94]. У њој се по први пут на основу анализе обимнијег корпуса дефинишу фразеолошки везане компоненте, успоставља се њихова класификација на основу одређених формалних, дијахронијских и семантичких критеријума, одређује им се функционални статус унутар фразеологизма и постулира њихова класификација (Dobrovol`skij, 1978: 27–81, 29–34). Из наведене дисертације потиче и данас коришћен назив *фразеолошки везани формативи*.

На теоријским постулатима типологије фразеолошки везаних компонената Дмитрија Добровољског, али уз извесне модификације, суштински су засноване не само и касније класификације, већ и велики број каснијих системско-теоријска истраживања фразеолошки везаних компонената (Fleischer, 1997: 37–49). Поред питања њихове класификације, у фокусу су се нашла и питања узрока који доводе до процеса фразеолошког везивања и уникатизације, у почетку схватана примарно из уже дијахронијске перспективе, а тек касније као феномен мултифакторијалног типа (Fleischer, 1989: 118–119; Häcki Buhofer & Guiriato: 140). Фразеолошки везане компоненте обрађиване су и са лексикографског аспекта који се испоставља као веома специфичан с обзиром на то да се досадашња лексикографска пракса по питању лематизације ових компонената показала као веома различита, а додатно и због њихове антагонистичке позиције у лексикографском погледу. Одређени број фразеолошки везаних компонената нема своје самостално значење, оне не постоје као слободне лексеме, а упркос томе преузимају специфичну улогу лексикографске семантичке детерминанте (Crudu 2020: 380). Након извесне запостављености, мада су и у „класичној“ школи сврстане у фразеолошки везане компоненте, поново је актуализовано и питање морфолошки везаних компонената (Häcki Buhofer, 2002: 429–433), теме и данас недовољно сагледане у оквиру матичне германистике, пре свега због изражене хетерогености појвних облика и недовољно интегративног приступа између историјске граматике и фразеологије захваљујући којем би се не само описала хетерогеност облика код овог типа везаних компонената, већ и претпоставили одређени фактори који су до њих и довели у савременом језичком стању.

[94] *Фразеолошки везани лексички елементи у савременом немачком језику. Прилог фразеолошкој теорији и опису компонентске структуре фразеологизама*.

Фразеолошки везане компоненте се у последњих неколико година интензивно опсервирају и из перспективе корпусне лингвистике. Ова сазнања у извесној мери релативизују традиционално етаблиране системске закључке и у том смислу представљају драгоцену допуну јер се на основу корпусних истраживања показало да се фразеолошка везаност у теоријским радовима веома често заснивала заправо на интуицији истраживача, подацима из речника или често непрецизним одговорима информаната (Holzinger, 2018: 204), али и да се фразеолошки везане компоненте у одређеним случајевима могу *самостално* јавити и ван фразеологизма (Stumpf, 2015: 93). Овим се указује на ређи феномен *аутономизације фразеолошки везане компоненте* (уп. 6.), а тиме, што представља и суштински заокрет у теоријском приступу, на одређени степен *синхронијског динамизма* када је ова група компонената у питању.

Иако се одликују великом дискрепанцијом у погледу посвећености искључиво одређеним типовима фразеолошки везаних компонената, досадашња истраживања и данас представљају не само добру основу за даљу академску расправу у оквиру фразеологије немачког језика, већ су дала и изузетно јак импулс и за фразеологије осталих језика. У погледу значаја ова област немачке фразеологије може се посматрати као готово равноправна са некадашњом *младограматичарском школом* (нем. *Junggrammatiker*) и значајем који је она имала у науци о језику ван немачког говорног подручја. Значај проучавања фразеолошки везаних компонената у немачком језику не треба сагледавати искључиво у контрастивним радовима иностраних германиста, већ управо много више у томе што су омогућили егзактнији приступ овом типу компонената и тиме постали основ за њихово истраживање у различитим језицима с обзиром на тврдње да се у различитим националним лингвистикама за фразеолошки везане компоненте или уопште није знало, или су, пак, врло ефемерно обрађиване и погрешно сврставане у архаизме (Forgás, 2004: 115; Crudu, 2020: 382).

5.5. Статус детерминативне компоненте унутар фразеологизма

Термин *детерминативна компонента* (нем. *determinierende Komponente*, *Grundkonstituente, f*[95]) везује се искључиво за одређене типове фразеолошки везаних компонената. При дефинисању оваквог статуса у укупној компонентској структури фразеологизма не полази се од њене

[95] Други од наведених термина је старији и преузет је из некадашње совјетске фразеологије.

синтаксичке улоге, већ од чињенице да овај тип компоненте управо својом везаношћу за синтагматски фразеолошки низ исти одређује као *потпуно јединствен*, а тиме и *предиктабилан* (Dobrovol`skij, 1987: 29–31). Детерминативни статус фразеолошки везаних компонената истовремено је и логички и лингвистички феномен који се најједноставније може описати кондиционалном пропозицијом која увек има фактуални карактер: *'ако фразеолошки везана компонента X, онда и остале компоненте синтагматског низа'*:

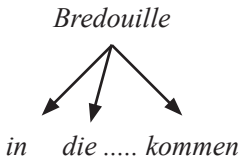

Дијаграм 1. Приказ детерминативног статуса фразеолошки везане компоненте

Детерминативни статус фразеолошки везане компоненте може се посматрати и као психолингвистичка категорија, што излази из системског приступа теми, али несумњиво је да између њих и остатка синтагматског низа постоје изражене асоцијативне везе[96].

Статус детерминативне компоненте индиферентан је у погледу секундарног обележја моно- или поликолокабилности везане компоненте. Ову функцију не треба тумачити као чињеницу да је цео фразеолошки синтагматски низ *формално уникатан* јер је идентичан формално-структурни модел потенцијално рекурентан, али са другим значењем:

Jackenfett kriegen (низ структурног типа НФ<ак> са фразеолошки везаном именичком компонентом + инф. I акт.)

Angst kriegen (низ структурног типа НФ<ак> + инф. I акт. без фразеолошки везане компоненте)

[96] У овом контексту се чини да је изразито чврсту психолингвистичку везу очигледности ради боље показати на примерима из нашег језика. Сигурно је да би природни говорници српског језика на потенцијалном комплементационом тесту за испитивање фразеолошки везаних компонената *алева* или *мортус* без икаквог размишљања допунили компонентама *паприка* и *пијан*.

Детерминативни карактер фразеолошки везане компоненте може бити двојак: *унилатерален* (нем. *einseitige Determination*), што је чешћи случај и претпоставља једну фразеолошки везану компоненту, и *билатерален* (нем. *wechselseitige Determination*), што је битно ређи случај и претпоставља две фразеолошки везане компоненте у структури фразеологизма (Dobrovol`skij, 1978: 29–34). Билатерална детерминација своди се на кондиционалну пропозицију неминовне фактуалности *'ако фразеолошки везана компонента X, онда и фразеолошки везана компонента Y и, vice versa, ако фразеолошки везана компонента Y, онда и фразеолошки везана компонента X'*, што се може приказати следећим дијаграмом:

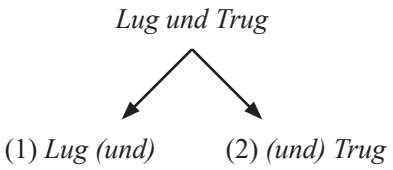

Дијаграм 2. Билатерални тип детерминације код фразеолошки везаних компонената. Пример из Dobrovol`skij, 1978: 33

Детерминативну функцију фразеолошки везане компоненте најбоље је схватити као *сигуран прогностички знак* да ће се уз њу јавити *тачно одређени* елементи у синтагматском низу фразеологизма. Она није слична ниједној од описаних функција „слободних“ компонената.

Детерминативна функција искључена је код оних фразеолошки везаних компонената које се одликују корелативним односом са слободном лексемом и хетерогеним појавним облицима фразеолошке везаности. Ово се пре свега односи на одређене форме морфолошки везаних компонената. Као правило се додатно може истаћи и следеће: уколико фразеолошки везана компонента више показује свој ограничени *серијски карактер*, утолико је мања могућност да има статус детерминативне компоненте.

5.6. Инвентар фразеолошки везаних компонената у савременом немачком језику

Тачан број ових компонената у савременом немачком језику није познат, а исто се највероватније може претпоставити и за остале живе ие. језике. Оно што је сигурно је то да су фразеолошки везане компоненте у фразеолексикону *крајње малобројне* и *ретке* без обзира на то који је од дефиниторних критеријума при њиховом одређењу постулиран, а извесне квантитативне разлике између појединих језика, којима се не негира малобројност, објашњавају се уоченим корелативним односом између *развијености система творбе речи* и нешто *већег броја* фразеолошки везаних компонената (Häcki Buhofer, 2002: 431). Постојање ових компонената у било ком језику резултат је комплексних и различитих фактора који одређују процес везивања и уникатизације компоненте, али и директан рефлекс укупног дијахронијско-синхронијског динамизма фразеолексикона.

Оно што се по питању укупног броја фразеолошки везаних компонената са сигурношћу може рећи методолошки се може квалификовати искључиво као *апроксимативна дескрипција* која је заснована на *константном дијахронијском тренду* у том смислу што су ове компоненте као *периферни феномен* биле познате у свим фазама историје немачког језика (Korhonen, 1994: 379–380). Константантност периферног карактера у дијахронијском тренду до данашњег језичког стања недвосмислено указује на то да ће укупан инвентар фразеолошки везаних компонената и у перпспективи остати *квантитативно стабилан* и да ће га чинити мањи број чланова. *Периферни* дијахронијски тренд који показују фразеолошки везане компоненте никада се није ни могао транспоновати у *прототипичан* јер би то провоцирало готово апсурдну и системски тешко замисливу ситуацију која би подразумевала да се компонентски састав фразеологизма предоминантно састоји од компонената које не постоје као слободне лексеме. Овако замишљен, фразеолексикон се више не би могао посматрати као сегмент општег лексикона, а у функционалном погледу би додатно изгубио и обележје секундарног семиотичког система и представљао би потпуно редундантан и у функционалном смислу несолвентан систем, што није у складу са природом језика.

Подаци о броју фразеолошки везаних компонената у савременом немачком језику наведени у литератури варирају и крећу се од 300 до 450 (Crudu, 2016: 248; Sailer & Trawiński, 2004: 441; Soehn, 2003: 3).

Назначене вредности нису резултат квантификације из било ког речника фразеолошки везаних компонената јер исти за савремени немачки језик не постоји, што је потпуно разумљиво с обзиром на веома малобројну циљну групу која би за овакав тип речника уопште и била заинтересована. Предочене квантитативне разлике резултат су дивергентних, ужих или ширих, академских ставова по питању тога који од периферних лексичких елемената може имати статус фразеолошки везане компоненте.

Наведени подаци о броју фразеолошки везаних компонената представљају колективни резултат вишедеценијске заинтересованости фразеологије немачког језика за ову тему и заснивају се на различитим издвојеним примерима у оквиру великог броја обимнијих студија и мањих истраживања у којима су различити аутори сагледавали одређене, често врло специфичне аспекте ове групе компонената. Пре развијених дигиталних могућности истраживачи су до примера долазили на основу тада постојећих општих, фразеолошких и етимолошких речника, на основу сопствене процене која од компонената се може сматрати фразеолошки везаном или на основу преузимања примера из већ објављених истраживања. Наведени типови лексикографских извора свакако да јесу од непроцењивог значаја, али отежавајућу околност код њих представља то што истраживач или *сасвим случајно* открије фразеолошки везану компоненту, или је *унапред мора знати* или претпоставити да би могла имати статус везане. Проблематичан моменат „инвентарисања“ фразеолошки везаних компонената на основу различитих истраживања проистиче из специфичности теме и обрађеног аспекта у конкретном раду, што за собом несумњиво повлачи и избор одређеног и тачно профилисаног типа везане компоненте, али и профилисаност фразеолошке супкласе којима ове компоненте припадају.

Први обимнији инвентар фразеолошки везаних компонената у савременом немачком језику сачинио је Добровољски за потребе своје докторске дисертације (Dobrovol`skij, 1978: 184–220), при чему не треба губити из вида чињеницу да се у листи не налазе искључиво фразеолошки везане компоненте, већ и „слободне“ компоненте, оне код којих постоји кореспондента лексема од које потичу, али које у фразеологизму показују феномен *везаности значења*. Добрим делом захваљујући овом инвентару, Флајшер 1982. године у свом приручнику *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*[97] објављује нешто рестриктивнију листу

[97] *Фразеологија савременог немачког језика*

фразеолошки везаних компонената (Holzinger, 2018: 203) коју ће касније делимично ревидирати и донекле проширити на укупно 143 примера (Fleischer, 1997: 37–39).

Поред наведених листа фразеолошки везаних компонената, а углавном на основу каснијих радова Добровољског, на Универзитету у Тибингену (Tübingen) покренут је истраживачки пројекат под називом *Sammlung unikaler Wörter des Deutschen*[98] (SuWD) као сегмент обимније истраживачке платформе под именом *Collection of Distributionally Idiosyncratic Items*[99] (*CoDII*) који садржи 450 уникатних речи савременог немачког језика. Циљ овог истраживачког пројекта није примарно фразеолошког карактера, већ пре синтаксичког јер је истраживачки фокус на феномену дистрибуционих ограничења до дистрибуционе идиосинкразије и сагледавању формалних и функционалних обележја не само одређене лексеме у свом често јединому синтагматском опсегу, већ и општих трансформационо-граматичких обележја оваквих синтагматских низова: могућности промене дијатезе, прономинализације, њихове потенцијалне актуализације у тзв. *синтаксички подигнутим конструкцијама* (нем. *Raisingkonstruktion, f*) као и осталих могућих модификација (Sailer & Trawiński: 441). И поред усмерености на дистрибуцију и синтаксичка обележја синтагматског низа, истраживачки пројекат је од несумњивог значаја и за фразеологију јер истовремено представља и инвентар фразеолошки везаних компонената.

Ма колико били поуздани извори, при анализи примера не само из овог корпуса, већ и из осталих инвентара фразеолошки везаних компонената треба увек водити рачуна о наведеном облику фразеологизма, о томе да ли постоји његова лексикографска потврда и у ком облику је он лексикализован. У овом контексту се речнички извор сматра меродавнијим у односу на облик из наведних корпуса. Неопходно је увек додатно проверити да ли је реч о везаној компоненти или о фразеолошки везаном значењу иначе слободне, али можда непознате или мање фреквентне речи. У смислу поузданије верификације података у вези са фразеолошки везаним компонентама увек је не само препоручљиво, већ најчешће и неопходно консултовати обимније опште и фразеолошке, а по потреби и етимолошке речнике.

---

[98] *Инвентар уникатних речи немачког језика*. Листа је доступна на: https://www.english-linguistics.de/codii/info-bw-de.xhtml (Приступљено 20. IV 2023. године).

[99] *Инвентар лексема са дистрибуционом идиосинкразијом*

5.7. Узроци фразеолошког везивања компоненте и њене уникатизације

Процес преласка од слободне речи и слободне фразеолошке компоненте у везану претпоставља различите узроке. У почетку је сагледаван искључиво као *процес дијахронијске природе*, што није нетачно, али се мора схватити много шире, а управо због претпостављених различитих узрока га је неопходно одредити као *дијахронијско-синхронијски* по својој суштини. Фактори који доводе до изолације фразеолошке компоненте су бројни, а проблематичним за њихову систематизацију се чини то што, осим неких, веома често не профилишу читав подскуп фразеолошки везаних компонената, већ се могу везати за сингуларне примере. У великом броју случајева идентификован предоминантни фактор уникатизације истовремено је удружен и са додатним предусловима који доводе до везивања фразеолошке компоненте или њене форме. Фактори се разграничавају у циљу боље теоријске прегледности, али се у одређеним случајевима не може искључити истовремено дејство више њих.

5.7.1. Застаревање речи као фактор везивања и уникатизације компоненте

Дијахронијска димензија процеса везивања компоненте искључиво за фразеолошки форматив подразумева њен одређени историјски континуитет као слободне лексеме. Она услед динамичких процеса унутар лексикона из његовог централног и продуктивног дела прелази у *периферни* и *непродуктивни* због *застаревања*. Процесе застаревања унутар општег лексикона тешко је свеобухватно описати јер лексикон у погледу синхронијско-дијахронијске динамичности представља антипод граматичком систему. Он је *најдинамичнија* компонента језика, а начелно се може рећи да су за динамизам лексикона одговорни како ванјезички (културолошки) тако и језички фактори.

Културолошки узроци застаревања слободне лексеме до њеног потпуног изумирања условљени су различитим друштвеним и културним променана у једној језичкој заједници. Ове промене доводе до тога да одређена лексема као интегрални део лексичког система све више губи на значају, њена фреквентност као конкретне речи у различитим слободним синтагмама се на нивоу употребе језика смањује јер говорници све ређе, ако и уопште, имају реалну потребу за номинацијом денотата који за говорнике у једној језичкој заједници више није од значаја.

Од могућих језичких фактора уобичајено се наводе релација *синонимије* у којој долази до спонтаног потискивања једне лексеме другом (*Schwäher – Schwiegervater*) чиме се формирају предуслови за њен прелазак у периферни сегмент лексикона и њено потенцијално одумирање (Schmidt, 1982: 195–196). Поред овога, додатни узрок за прелазак једног броја лексема на периферију лексикона јесте и тенденција ка интернационализацији лексике (Heusinger, 2004: 41) која се може посматрати и као посебан облик претходно формулисаног фактора и којом су у одређеној мери захваћени сви језици (*Wonnemond, m – Mai, m*, *Hornung, m – Februar, m*, *Urmuster, n – Prototyp, m*). Ова тенденција лексикона увек се мора сагледавати у спрези са различитим културолошким и друштвеним претпоставкама које у одређеним епохама могу довести чак и до изражене супремације једног језика над другим, што свакако може утицати на одређена преструктурисавања унутар лексикона и на могућу рецесију неке лексеме. Као могући фактор опсолетизације лексеме не сме се занемарити ни творбена релација између изумрле мотивне лексеме и њеног деривата (*vorscheinen – Vorschein, m*) јер и нестанак транспарентне творбене везе може бити предуслов за смањени творбени потенцијал, а тиме и за транспоновање лексеме на периферију лексикона (Ивановић, 2012: 229).

Застаревање као резултат дијахронијског динамизма лексикона само је *потенцијални предуслов* за настанак фразеолошки везане компоненте јер је разумљиво да неће свака застарела реч неминовно постати везана компонента фразеолошког форматива. Речено у теоријском погледу претпоставља *нужну двостепеност* процеса везивања и уникатизације фразеолошке компоненте која имплицира постојање специфичног *преуникатног инвентара*. Преуникатни инвентар се у поређењу са инвентаром фразеолошки везаних компонената одликује широм екстензијом, а теоријски га чине све лексеме које су у лексикографским изворима маркиране као застареле (нем. *veraltet*) или су у процесу застаревања (нем. *veraltend*), а њима треба додати и оне које припадају узвишеном регистру (нем. *gehoben*). Овако теоријски замишљен преуникатни инвентар представља искључиво *потенцијални резервоар* за инвентар фразеолошки везаних компонената, а лексеме које га чине у литератури се сликовито називају и „уникатним кандидатима“ (нем. *Unikalia-Kandidat, m*) (Stumpf, 2015: 95).

Да би дошло до фразеолошког везивања компоненте и њене уникатизације, застарелост као фактор показује свој *конјунктни карактер* јер истовремено мора бити потпомогнута и одређеним фразеолошким

предусловима. Први претпоставља то да је још увек слободна, али застарела реч већ егзистентна као фразеолошка компонента, док други предуслов подразумева да се процес примарне фразеологизације одвија док је она још увек „слободан члан“ преуникатног инвентара као непродуктивног дела лексикона. Тек на овај начин ће доћи до њене *бифуркације*: временом *потпуно изумире из непродуктивног сегмента лексикона*, али *остаје везана као компонента фразеологизма*. Неизоставна синтаксичка последица фразеолошке везаности је сужавање потенцијалног синтагматског опсега овакве лексеме, а она морфолошка се очитује у њеној морфосинтаксичкој дефективност:

срвн. *genüege*, ствн. *ganuogî*:

dâmite genüege tuon (примарна фразеологизација уочава се и у срвн. епохи)

und hette er spîse di genuge (шири синтагматски опсег)

got wel uns geben in rîchir genuge unse narunge (шири синтагматски опсег уз придевски атрибут)

(BMZ, s.v. *genüege*)

jmdm./einer Sache Genüge tun/leisten (фразеолошка везаност, *defectivum casibus*, неатрибуираност)

zur Genüge

(DOW, *s. v. Genüge*)

Посматрање процеса везивања застареле речи и њене крајње изолације у оквиру фразеологизма из дијахронијске перспективе у литератури се дуго фавориозовало, а застаревање се посматрало као *доминантан фактор* за настанак овог типа компонената. Ово је у суштини представљало битан инхибирајући моменат за равноправно и озбиљније сагледавање осталих фактора у укупној комплексности процеса уникатизације, а додатно је сужавало и перспективу из које су се проучавале фразеолошки везане компоненте јер је фокус веома дуго био усмерен готово искључиво на компонентске некротизме (Stumpf, 2015: 87).

5.7.2. Индиректна интеграција регионализама и дијалектизама

С обзиром на изражену плурицентричност немачког језика, други фактор који може довести до фразеолошког везивања компоненте јесте *индиректна итеграција регионализама или дијалектизама* у општи (фразео)лексикон (Fleischer, 1989: 119). Поједине речи везују се за одређени ареал или дијалект и не користе се на целом говорном подручју, а некада нису ни разумљиве уколико се имају у виду крајње тачке истог:

jmdm. die Hucke vollhauen

jmdm. die Hucke vol[l]lügen

sich$_{<дат>}$ *die Hucke vollsaufen*

(Пример из Fleischer, 1989: 119)

Вероватно је да између застаревања као дијахронијског фактора и индиректне интеграције регионализама и дијалектизама постоји одређена *асиметрија* јер се индиректна интеграција највероватније не може сматрати једнако одговорном за фразеолошко везивање компоненте. Оно што их, међутим, у квалитативном погледу везује јесте *феномен неутрализације*: лексема *per se* има инхерентно обележје застарелости или карактер регионализма/дијалектизма, а фразеологизам као целина не мора бити квалификован као застарео или регионалног карактера:

keinen/kein Hehl aus etw. machen (*Hehl* је стара и изумрла реч, али цео фразеологизам није застарео)

За разлику од фразеолошки везаних компонената које су резултат застаревања, оне настале индиректном интеграцијом регионализма или дијалектизма одликују се *дуалним карактером* јер се из перспективе стандардног фразеолексикона сврставају у везане компоненте, док се у дијалекту могу посматрати и као слободне лексеме.

5.7.3. Врста речи и њена функција као фактор везивања компоненте

Потенцијални прелазак још увек слободне лексеме из преуникатног инвентара у фразеолошки везану компоненту свакако је у одређеној корелацији са врстом речи јер се инвентар везаних превасходно састоји од базичних елемената, а изузетно ретко од релационих компонената, при чему се и међу базичним елементима уочава јасна асиметрија јер *номиналне врсте речи* чине предоминантни део инвентара фразеолошки везаних компонената, а *именица* је *прототипична*.

Квантитативна асиметрија између ове две групе компонената у пољу униката највероватније са једне стране проистиче из ограниченог инвентара релационих компонената, док са друге стране може да се посматра и у контексту њихове функције. Уколико би већи број њих имао карактер фразеолошки везане, то би неминовно морало да подразумева да оне као функционалне речи не би ни могле да се јављају у слободним синтагмама и реченицама, што би било у колизији са њиховом основном

функцијом и у синтакси и у фразеологији, а то је успостављање семантичко-синтаксичких међуодноса.

Фактори који провоцирају најчешће везивање компонената номиналног порекла у поређењу са оним глаголским у досадашњим истраживањима нису разматрани, али су највероватније условљени синтаксичком функцијом истих у унутрашњој структури фразеологизма. Ако се зна да су прототипичне синтаксичке форме фразеологизама реченица и $И_{нф}Ф$ (уп. 4.6.16.), онда је *готово сигурно* да синтакса заједно са семантиком представља специфичан *регулациони механизам селективне пермеабилности* да номинални „уникатни кандидати“ из преуникатног инвентара пређу у инвентар везаних компонената је фразеолошки везане именице, придеви или прилози *никада немају статус синтаксичког нуклеуса*:

[nicht so viel] Brimborium [um etw.] machen

das Dekorum wahren

Tacheles reden

sich anheischig machen

frank und frei

vor alters

seit jeher

У прилог *антагонистичком односу* између синтаксичког нуклеуса на једној страни и везаности фразеолошке компоненте на другој говори и изражена *малобројност фразеолошки везаних глагола*. Поред малобројности, антагонистичка релација између фразеолошке везаности и улоге синтаксичког нуклеуса глагола огледа се и у томе што се они фразеолошки везани најчешће јављају у структурно специфичним фразеологизмима са уочљивим ВК у којима, слично улози *централног глагола* (нем. *zentrales Verb*) у нефразеолошкој употреби, не представљају *формални регенс* фразеологизма јер се у његовом конкретном облику не могу јавити као *verbum finitum*, што их у фразеолошком синтагматском низу у функционалном погледу сврстава у синтаксички зависне елементе (Đurović, 2021: 78; Engel, 1988: 443):

jmdm. etw. angedeihen lassen

es bei/mit etw. bewenden lassen

etw. [nicht] wahrhaben wollen

Број фразеолошки везаних глаголских компонената ван описане синтаксичке структуре фразеологизма статистички је занемарљив:

die Stirn runzeln

die Augenbrauen runzeln

die Ohren steifhalten

den Nacken steifhalten

5.7.4. Флуктуација категоријалних обележја

И флуктуација категоријалних обележја се може посматрати као могући фактор везивања и уникатизације компоненте. Предуслов за разматрање овог фактора је да компонента потиче од променљиве врсте речи која се дијахронијски одликује дуготрајном флуктуацијом инхерентних категорија.

За разлику од глагола са много јасније профилисаним морфолошким бинаризмом (слаби – јаки) већ од герм. периода, именица историјски показује честу флуктуацију у категорији рода и облика множине. Ово је резултат интензивног преструктурисавања и фузије ие. деклинационих парадигми у свим минулим епохама, а неретко се очитује и у савременом језичком стању у великом броју изузетака од темељне трипартитне поделе на слабу, јаку и мешовиту деклинацију. Дијахронијска фузија у деклинацији именица у историји језика често је могла бити условљена одређеним фонетским закономерностима које нису увек показивале фокалност, већ много више дисперзију: срвн. *dër herzoge*$_{<ном>}$, *dës herzogen*$_{<ген>}$ – нвн. *Herzog, m, Herzogs*$_{<ген>}$, али срвн. *dër heiden*$_{<ном>}$, *dës heidens*$_{<ген>}$ – нвн. *Heide, m*, *des Heiden*$_{<ген>}$. Исто се може рећи и за честу флуктуацију рода, који се у великом броју случајева профилише тек у рнвн. периоду, нпр. срвн. *dër/diu luft* – нвн. *Luft, f*, срвн. *diu/daz zît* – нвн. *Zeit, f*. Овоме свакако треба додати и веома честе аналогије према прототипичној вокалској деклинацији и касном преструктурисавању ие. *-es*/*-os*-основа са прекатегоризацијом елемента за грађење основе у плур. маркер, што је остављало могућност за хетероклитну морфологију многих именица. Ако се наведени узроци морфолошке флуктуације додатно сагледавају у светлу две опште, а међусобно супротстављене тенденције нивелисања падежног система (нем. *Kasusnivelierung, f*) и профилисања броја (нем. *Numerusprofilierung, f*), ситуација са именичком деклинацијом је у дијахронијском погледу свакако још комплекснија (Schmidt, 1996: 324–325).

Сигурно је да флуктуацију категоријалних обележја не треба посматрати као једини фактор, већ у синергији са осталим. У вези са овим фактором начелно се претпоставља следећа корелација: уколико се слободна лексема одликује дужим дијахронијским континуитетом, праћеним константном флуктуацијом, већа је вероватноћа да ће из статуса слободне лексеме прећи у фразеолошки везану или уникатну компоненту. На овај начин се спонтано смањује број случајева са хетероклизом, а истовремено се потенцирају релаксација и стабилност морфолошког система, чиме језик природно одржава тренд своје *морфолошке иконичности*:

ствн. *ginuogî*, *ginôgî, f* (флуктуација канонског облика)
срвн. *genüege*, *genuege*, *gnoge, f* (флуктуација канонског облика)
рнвн. *genüge, f/m* (флуктуација рода > различите деклинационе парадигме)
нвн. *Genüge, f/m/n* (од XVII века максимална флуктуација рода)
савремено стање: *jmdm./einer Sache* <u>*Genüge*</u> *tun* (фразеолошки везана компонента)
(DW, *s.v. genüge*)

Дијахронијска флуктуација се може сматрати одговорном за велики број компонентских некротизама и морфолошки везаних фразеолошких компонената (уп. 5.8.1. и 5.8.9.).

5.7.5. Снижен колокациони потенцијал лексеме као фактор уникатизације

У одређеним случајевима се слободна реч може одликовати обележјем *нижег колокационог потенцијала*. Таква реч компатибилна је са мањим бројем других речи и јавља се у мањем броју слободних синтагматских низова.

Ово је пример са данас уникатном именичком компонентом *Reißaus* у оквиру фразеологизма *Reißaus nehmen*. Према подацима из EWD реч је о имениці краћег дијахронијског континуитета јер се први пут појавила у XVI веку, а DW упућује на то да се одликује рестриктивним бројем синтагматских низова у којима се одликује апсолутном синтаксичком солитарношћу, што је мање типично обележје именица. Из синтагматских низова се додатно уочава и њена предоминантна актуализација уз глаголе:

reiszaus: *Und ich will wie alle donnerwetter reiszaus und davon.*

reiszaus nehmen

reiszaus geben

reiszaus spielen

reiszaus machen

(DW, *s.v. reiszaus*)

За све наведене примере специфично је то да именица није атрибуирана. Њен род није транспарентан због чега се сврстава у групу *defectiva generis*, што је у коначном исходу могло и довести до њене коначне уникатизације у данашњем језику.

Примарно нижи колокациони потенцијал слободне речи у досадашњим истраживањима фактора уникатизације није посебно посматран, али се са сигурношћу може рећи да слободне речи са оваквим колокационим обележјем показују виши афинитет да из статуса слободне прећу у инвентар везаних компонената, а синтаксичка монолитност свих синтагматских низова и рекурентност истог падежа у њима посматрају се као додатни морфосинтаксички предуслови, што упућује на то да је за процес везивања и уникатизације компоненте најчешће истовремено одговорно више фактора.

5.7.6. Диминуција као фактор везивања и уникатизације компоненте

Диминуција као фактор везивања и уникатизације компоненте препознат је у литератури (Stumpf, 2015: 85–86). Издвајањем овог фактора не само да се скреће пажња на већ изнет корелативан однос између броја фразеолошки везаних компонената и развијености творбе речи (Häcki Buhofer, 2002: 431), већ се он може посматрати као релевантан и у погледу асиметрије врста речи од којих потичу везане компоненте јер је искључен код придева, прилога и глагола, чиме додатно доприноси профилисању именица као прототипичних фразеолошки везаних компонената:

sein <u>Mütchen</u> an jmdm. kühlen

sich$_{<дат>}$ *ins <u>Fäustchen</u> lachen*

aus dem <u>Nähkästchen</u> plaudern

[keine] <u>Sperenzchen</u> machen

Диминуција као фактор сматра се и додатно специфичним јер скреће пажњу на *синхронијску димензију* процеса везивања и уникатизације компоненте. Ово је, између осталог, и један од разлога због којег се укупан процес везивања фразеолошке компоненте мора одредити као *дијахронијско-синхронијски феномен* (уп. 5.7.). Фразеолошки везани диминутиви указују на *вероватну рецентност* процеса примарне фразеологизације код оваквих структура с обзиром на то да у DW *Nähkästchen* и *Sperenzchen* нису лексикализоване као одреднице. За ове фразеолошки везане компоненте може бити специфична појава веома ретког *синхронијског динамизма* који се рефлектује као *секундарна уникатизација* код које се примарна и старија фразеолошки везана компонента посматра као мотивна за секундарну и млађу (уп 5.8.12.):

kein/nicht ein Sterbenswort/Sterbenswörtchen sagen

5.7.7. Позајмљивање из страних језика као фактор везивања и уникатизације

Позајмљивање из страних језика је уз застаревање лексеме *најпрофилисанији* фактор, и то не само у смислу релативно лаке идентификације везаних компонената, већ и у квантитативном погледу. На основу корпусних истраживања процењује се да се број *апсолутно индигених везаних компонената* (нем. *unikales Erbwort*) дугог дијахронијског континуитета креће око 50 од претпостављеног максималног броја (450) свих везаних компонената (Crudu, 2016: 248–249). Апсолутно индигене везане компоненте подразумевају посведоченост у ствн. корпусу уз претпостављено герм. порекло. Ао се у овом контексту има у виду и одређени степен дијахронијског динамизма након ствн. периода, број апсолутно индигених везаних компонената свакако се повећава, али његово повећање не релативизује профилисаност позајмљивања као честог фактора уникатизације.

Фразеолошки предуслов да се говори о везаности компоненте страног порекла јесте *идентификација процеса примарне фразеологизације у немачком језику* која се готово без изузетка одвија *компонентском експанзијом*. Резултат је фразеологизам који припада општем језику са уочљивом компонентом страног порекла:

bis dato

mit [einem] Avec

jmdm. die Cour machen/schneiden

da capo rufen

down sein

auf hohem Kothurn [einher]schreiten/[einher]gehen

etw. ad acta legen

etw. in petto haben

Amok laufen

На основу примарне фразеологизације у немачком језику фразеологизми са везаном компонентом из страних језика јасно се разликују од различитих израза, интегрално преузетих из страних језика, првенствено латинског. Они се у потпуности репродукују (цитирају) на језику изворнику и не сврставају се у фразеологизме са везаном компонентом страног порекла:

Alea iacta est.

mens sana in corpore sano

in praxi

ad hominem

in puncto

Захваљујући компонентској експанзији јасно се разликују и од одређених терминолошких фразеологизама, који се не сврставају у општи језик, већ чине део система стручног језика и терминологије, а који се у потпуности могу састојати од компонената страног порекла (уп. 3.1.10): *Sectio caesarea*.

Овај фактор је ван сваке сумње и културолошки условљен, а традиционални језици – извори оваквих компонената су латински, грчки, француски и италијански, при чему се не може искључити ни све већи проспективни утицај енглеског, али ни далеких језика (*Amok* < малајског *amuk* 'wütend, rasend').

5.7.8. Утицај писаца и значај примарног извора за везаност компоненте

Овај фактор се може двојако сагледавати. У првом контексту, код којег се не може у потпуности искључити спекулативни моменат, улога писца се квалификује као *индиректни* фактор. Писац као стваралац *не*

може директно да провоцира везивање фразеолошке компоненте, али може да *утиче на њену резистентност* у нвн. језику. Ово значи да је нужан предуслов за његов извесни утицај постојање компоненте која одсупа од синхронијског стања и показује дуалне облике (старије и млађе), а улога књижевног стваралаца може се видети у посебном фаворизовању старијег облика у књижевном тексту. На овај начин писац донекле може да утиче и на њену специфичну реактуализацију. Подаци из литературе показују да је нпр. везана компонента *hie* у оквиру фразеологизма *hie und da* и данас присутна јер ју је и поред постојећег пуног облика *hier* Гете (Johann Wolfgang von Goethe) у својим делима посебно фаворизовао (Mettke, 2000: 87). У фразеолошкој литератури овај фактор везивања се досада није испитивао и о њему нема суштински утемељених и лингвистички проверених података.

Утицај писаца у другом контексту сигурно се може потврдити и квалификовати као *директан* јер је он у одређеном броју случајева аутор примарно оказионалне компоненте која се временом лексикализује и као крилатица постаје интегрални део општег фразеолексикона:

Donner und Doria

(Friedrich Schiller: *Verschwörung des Fiesco zu Genua, 1,5*)

Под значајем *примарног извора* пре свега треба подразумевати библијски текст као текст који показује специфична и често архаична обележја која су захваљујући његовом конститутивном значају у културолошком погледу унутар језичке заједнице ушла у фразеолексикон:

Wes Brot ich ess`, des Lied ich sing`.

5.8. Типологија фразеолошки везаних компонената

Типологија и класификација фразеолошки везаних компонената једно је од централних, али *непотпуно решених* питања немачке фразеологије. Атрибут само *делимично решеног* за ово питање се везује не зато што оно у досадашњим истраживањима није било предмет научног интересовања, већ из специфичног методолошког проблема. Он проистиче из њихове малобројности, међусобне хетерогености и истовремено недовољно јасних дистинктивних обележја (уп. 5.). Због својих обележја код типологије фразеолошки везаних компонената тешко је супонирати било који модел који би резултовао јасно омеђеним различитим подскуповима. Специфичности при типологији додатно проистичу и из *инверз-*

ног карактера обележја прототипичног код ових компонената. Њихова прототипична обележја у основи су *најређа* у укупном инвентару, док квалитет *серијског карактера* показују оне супкласе везаних компонената које су се традиционално сматрале периферним. Ово за последицу има да се теоријски претпостављени *центар* поља фразеолошки везаних компонената истовремено одликује *израженим обележјима* и *слабом заступљеношћу чланова*, док се удаљавањем од центра уочава све веће *слабљење обележја* праћено све *већим бројем* везаних компонената, које се формално, функционално и семантички приближавају оним из инвентара „слободних“.

Досадашњи покушаји типологије фразеолошки везаних компонената суштински се темеље на првој системској и до данас етаблираној класификацији Добровољског из 1978. године. Она је заснована на функционалним, семантичким, структурним и дијахронијско-етимолошким критеријумима. Прва два критеријума се при томе квалификују као *интерни* и *фразеолошки специфични* јер полазе од особености укупног компонентског састава фразеологизма. На основу *функционалног* критеријума профилише се њихова улога *детерминативне компоненте* у укупној структури фразеологизма (уп. 5.5.), при чему се међусобно разликују уни- и билатерална детерминација (Dobrovol`skij, 1978: 29–32, 75–81). На основу семантичког и формалног критеријума фразеолошки везане компоненте се разликују од оних „слободних“ са *фразеолошки везаним значењем.* Код оваквих компонената постоји формално корелативан однос са слободном лексемом од које потичу, али је њихова семантичка реализација *фразеолошки везана* и, у крајњем степену, *уникатна* у сингуларном фразеологизму или врло ограниченом броју њих:

blinder Passagier (слободна придевска компонента са фразеолошки везаним значењем)

ein blinder Mann (слободна синтагма са придевом у етаблираном значењу)

Peter ist auf einem Auge blind (слободна реченица са придевом у етаблираном значењу у функцији Допред)

Чист етимолошко-дијахронијски и формални критеријум у класификацији Добровољског могу се посматрати као критеријуми *екстерног карактера*. Захваљујући првом утврђује се дијахронијски континуитет и порекло фразеолошки везане компоненте. На основу укрштања творбеног и морфолошког параметра Добровољски долази до закључка да су фразеолошки везане компоненте *најчешће творбене конструкције*,

а много *ређе симплекси*, али и до закључка да су морфолошка или фонетска везаност *најређе* формално обележје ове групе компонената (Dobrovol`skij, 1978: 40–75):

Fettlebe machen (именичка компонента, сложеница)

am Hungertuch nagen (именичка компонента, сложеница)

jmdn. dingfest machen (придевска компонента, сложеница)

sein Mütchen [an jmdm.] kühlen (именичка компонента, дериват)

jmdn./etw. ausfindig machen (придевска компонента, девербативни дериват)

einer Sache verlustig gehen (придевска компонента, именички дериват)

ohne Fehl sein (именичка компонента, симплекс)

jmdn. auf dem Kieker haben (именичка компонента, симплекс)

klipp und klar (придевска компонента, симплекс)

Укупна ограничења у примени екстерних критеријума у оквиру наведене класификације, а сигурно и сваке друге, рефлектују се у чињеници да је сваки од њих *ограниченог*, а тиме и *селективног* карактера и да се доследно може применити само код одређених супкласа фразеолошки везаних компонената. Додатно, у оквиру своје класификације Добровољски уочава само неке, али не и већи број хетерогених појавних облика фонетске и морфолошке везаности компонената, али без њихове јасније дијахронијске мотивације, што је резултат већ често истицане традиционалне изолованости фразеологије немачког језика и вишедеценијске запостављености њене дијахронијске перспективе. Избор анализираних фразеологизама у истраживању Добровољског у складу је са некадашњим ужим концептом „класичне“ фразеолошке школе из којег су искључене пословице, што је за последицу имало непрепознавање *фокалног* и често *серијског карактера* одређених појавних облика морфолошке везаности (уп. 5.8.9.1.1.).

Упркос наведеном, класификација Добровољског представља више него добар темељ за груписање фразеолошки везаних компонената, а у њеним ограничењима, из данашње перспективе потпуно оправданим с обзиром на валидне теоријске постулате „класичне“ школе, много више треба видети њен веома интензиван накнадни утицај на све касније теоријске расправе и могућа решења по питању типологије фразеолошки везаних компонената.

Већ је истакнуто да методолошке специфичности при типологији ове групе компонената произилазе из њихове малобројности, хетеро-

гености и недовољног броја дистинктивних обележја између њих. Ово претпоставља *потенцијалну варијабилност претпостављених скупова* која увек зависи од врсте, циља и обима истраживања на основу којих се доноси процена. Њу не треба тумачити као методолошку инсуфицијентност лингвистике, већ много више као могућност да се у различитим могућностима супкласификације фразеолошки везаних компонената, уколико је иста доследно спроведена, сагледају мање препозната обележја појединих од њих.

5.8.1. Базични елементи – компонентски некротизми[100]

Ова подгрупа традиционално се сматра синонимом за фразеолошки везане компоненте и у себи обједињује именичке, придевске, прилошке и глаголске компоненте индигеног порекла за које се може доказати дужи или краћи дијахронијски континуитет у развоју немачког језика. Као предоминантан фактор данашње везаности код ове групе издваја се процес застаревања некада слободне лексеме. На основу врсте речи разликују се од релационих некротизама (уп. 5.8.3.), а на основу свог порекла од везаних базичних елемената из страних језика (уп. 5.8.5.).

Компонентски некротизми као подгрупа у лексикализованом облику фразеологизма показују *једно заједничко обележје*, а то је да се у унутрашњој структури фразеологизма јављају без изузетка као *детерминативне компоненте*, при чему је унилатерална детерминација чешћа од билатералне:

ohne <u>*Unterlass*</u>

auf Schusters <u>*Rappen*</u>

jmdn./etw./jmds./einer Sache <u>*gewahr*</u> *werden*

von <u>*dannen*</u>

in <u>*Saus*</u> *und* <u>*Braus*</u> (билатерална детерминација код компонентских некротизама)

Остала инхерентна обележја ове подгрупе парцијалног су карактера и условљена су врстом речи, али и укупном компонентском и синтаксичком структуром фразеологизма. Инвентар ове подгрупе фразеолошки везаних компонената одликује се *морфолошком асиметријом*: именичке компоненте су прототипичне и најбројније, док су глаголске веома ретке.

[100] Назив за ову подгрупу фразеолошки везаних компонената потиче из бивше совјетске фразеологије, тачније од Амосове и њене студије *Основы английской фразеологии* (уп. напомену [71]).

Подскуп се додатно одликује и *функционалном поларизацијом* јер је билатерална детерминација без изузетка везана за именичке, придевске и прилошке компоненте, а потпуно је *блокирана* код иначе малобројних глаголских. Овај тип семантичке релације праћен је облигаторном хомоморфношћу везаних компонената:

Krethi und Plethi (билатерална детерминација код именичких компонената)

jahraus, jahrein/jahrein, jahraus (билатерална детерминација код прилошких компонената)

gang und gäbe (билатерална детерминација код придевских компонената)

Поларизација се додатно огледа и у томе што се *функционални дуализам* (истовремено детерминативна компонента у унутрашњој структури и синтаксички нуклеус) везује *искључиво* за изразито мали број глаголских компонената из ове подгрупе, а *искључен* је код именичких, придевских и прилошких, што указује на системски *прототипично дисјунктиван* однос између две различите функције везаних компонената:

eine Scharte auswetzen

Поред наведеног, цео подскуп компонентских некротизама код базичних елемената показује и обележје *бинаризма* у погледу могућих синтагматских низова јер обухвата и *моноколокабилне* и *поликолокабилне* некротизме:

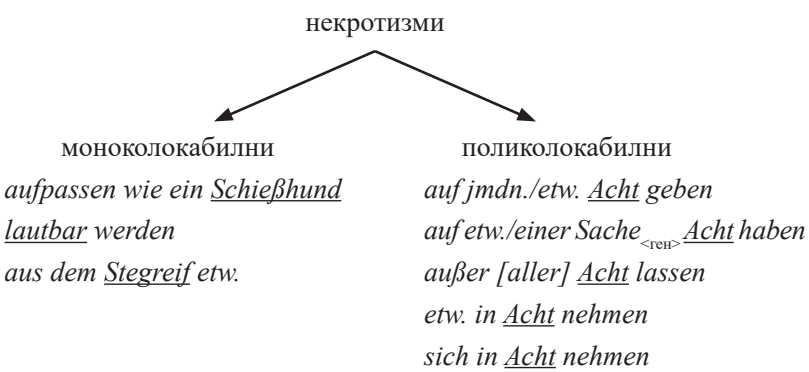

Дијаграм 3. Приказ моно- и поликолокабилних некротизама код базичних елемената

Најспецифичнија формална обележја код компонентских некротизама у лексикализованом облику фразеологизма показују именичке компоненте јер је код њих најуочљивије морфосинтаксичко удаљавање од врсте речи из које потичу и сумарно се могу свести на следеће релевантне моменте (Ivanović, 2014a: 44–49):

- *defectiva casibus*: уколико су уникатни, услед дистрибуционе идиосинкразије имаће искључиво једну падежну реализацију, а они поликолокабилни до две. По правилу је реч о дативу или акузативу, а изузетно ретко се некротизам јавља у генитиву, док је номинатив искључен. Падеж може бити чист или након предлога:

  Fersengeld geben

  auf die Freite gehen

  auf der Lauer liegen

  sich auf die Lauer legen

  seit/zu Olims Zeiten

- *Defectiva numero*: именички некротизам се јавља искључиво или у сингулару или у плуралу, алтернације у категорији броја нису могуће:

  mit jmdm./etw. Schindluder treiben

  Mutterfreuden genießen

- Именичке компоненте показују *тенденцију ка синтаксичкој солитарности* услед слабијег афинитета ка атрибуирању. Атрибуирање је везано искључиво за њихово лево поље и најчешће се реализује детерминативом, а ређе на друге начине:

  mit Verlaub (синтаксичка солитарност)

  in Verruf kommen/geraten (синтаксичка солитарност)

  auf dem Kien sein (атрибуирање одређеним чланом)

  im Nu (атрибуирање детерминативом у портманто-споју)

  auf Schusters Rappen (преноминални генитивски атрибут)

- Мањи број именичких компонената одликује се *хетероклизом рода* до његове потпуне *контаминације*:

  kein(en) Hehl aus etw. machen (хетероклиза рода)

  Reißaus nehmen (контаминација рода)

- Код именичких некротизама ретко долази до *прекатегоризације рода* и *броја* услед аналогије према продуктивном моделу, што је потпомогнуто процесима синкопе. Детерминативна сложеница *Schla(g)fittich, m* захваљујући синкопи медије *g* из прве конституенте и вокала *i* из друге се из примарног облика датива плур. (*an den Schlagfittichen*) транспонује у диминутивни сингуларски дериват, што се ишчитава у портманто-споју:

  jmdn. am/beim Schlafittchen nehmen/kriegen/packen/fassen

- У изузетно ретким случајевима именички некротизми могу да показују рефлексе морфололошке или синтаксичке везаности (уп. 5.10):

  im Schwange sein (опсолетно -*e*)

  nicht viel Federlesen(s) mit jmdm./etw. machen (стари *genetivus partitivus* после *viel*)

Осим детерминативне функције, сви компонентски некротизми се могу квалификовати и као *псеудофразеолошки центар* или *фокус* чиме додатно показују свој специфично *антагонистички карактер*: јесу носиоци фразеологизације, али њихово значење синхронијски може бити потпуно непрепознатљиво или само делимично препознатљиво. Очуваност формалног контигвитета са још увек постојећом слободном лексемом од које потичу смањује степен њихове значењске непровидности:

in Bälde (*bald*)

auf Gedeih und Verderb (*gedeihen*)

stutzig werden (*stutzen*)

5.8.2. Базични елементи – затамњени компонентски некротизми

Ово је изузетно редак случај који рефлектује стадијум *терминалне уникатизације*:

weder aut noch naut haben

Терминална уникатизација представља максимални степен фразеолошке везаности који се одликује *потпуним губљењем категоријалних обележја* врсте речи из које примарно потиче компонента због чега ју је синхронијски врло проблематично и сврстати у било коју од постојећих врста. Да би дошло до терминалне уникатизације, неопходни су одређени дијахронијски предуслови: што дужи дијахронијски континуитет, захваћеност фонетским променама и фузија са врстама речи којима као слободна лексема примарно никада није припадала. Фузија притом мора

показивати јасан правац од *категоријално профилисане* и *примарне* врсте речи према *секундарним* и *категоријално дифузним*. Што је лексема раније захваћена фонетским променама и фузијом, то је, уколико не дође до њеног потпуног изумирања, терминална уникатизација извеснија. Додатно обележје терминалне уникатизације представља и потпуна семантичка деструкција везане компоненте. У погледу присуства свих обележја фразеолошки везаних компонената, феномен терминалне уникатизације сматра се *прототипичним*, а истовремено и *изузетно ретким*, што додатно потврђује *инверзни карактер прототипичног* у пољу везаних компонената.

Компоненте *aut* и *naut* потичу од ствн. именица јаке деклинације с. р. *eowiht* `irgendein Ding` и *neowiht* `kein Ding, nichts`, при чему су на основу података из R_1 (*s. v. aut*) и KMW (*s. v. ut*) већ током срвн. периода показивале паралелизам пуних и контрахованих облика: *uwet/ut* `ein Ding` и *nuwet/nut* `kein Ding, das Nichts`. Још током срвн. епохе све више губе свој номинални карактер услед фузије са прономинаним формама (срвн. *iht(e)s, ihz, iuweht, ut, ûwet* `etwas, irgendein, irgendwelch-`), али и прилозима (срвн. *iht(e)s, iut, iewiht, ut* `ein wenig, etwa`). У потоњој епохи захваћене су процесима рнвн. дифтонгизације (*û* > *au*) након чега им се коначно стабилизује облик (Ивановић, 2012: 357).

Термин *затамњен* у овом контексту се не односи на нејасно порекло, а тиме ни на етимон, као што је то случај код *сложеница са помућеним етимоном* (нем. *verdunkelte Zusammensetzung*), већ на *затамњеност врсте речи* којој би као компоненте у савременом немачком језику припадале. Код оваквих компонената дијахронијски је реч о *идентичном процесу* као код претходне групе, а разлика између њих очитује се искључиво у *степену интензитета* дијахронијског процеса застаревања и постепеног фразеолошког везивања и његовом синхронијском резултату јер се код прве групе некротизама уочава *дефективност категорија*, али је врста речи још увек препознатљива, док су код затамњених некротизама изгубљена сва категоријална обележја речи, што је додатно праћено и потпуном семантичком деструкцијом.

5.8.3. Релационе компоненте као некротизми

На некротизме код појединих релационих компонената релативно касно је скренута пажња, и то захваљујући истраживањима у оквиру корпусне лингвистике (Stumpf, 2015: 85). Реч је о минорном скупу две

конјункторске и једне субјункторске компоненте чија дистрибуција је везана за структурне фразеологизме, а преко њих и за слободне синтагме и реченице. Остале релационе компоненте (заменице, детерминативи, субјунктори и предлози) у свом инвентару не садрже некротизме. Овде спадају:

weder ... noch

entweder ... oder и

geschweige [denn], dass ...

На основу података из DW компоненте *weder* и *entweder* су прономиналног порекла. Прва (*s. v. weder*) потиче из подгрупе ствн. негативних упитних заменица са најстаријим посведоченим обликом *ni hwedar* 'welcher, einer von zweien', а већ од IX века код ње се уочава афереза (нем. *Aphärese, f*) неорганског иницијалног спиранта: *ne weder*. У ствн. периоду је показивала синтагматску варијабилност, али је упркос томе показивала и висок афинитет да колоцира са конјунктором *oder*, чиме је у старијим периодима учествовала у конституисању конјунктора *wedar ... eddo/oddo/oda(r)*. Према подацима из наведеног лексикографског извора од XI века се све чешће везује за прилог *noch*, али је у самосталној употреби жива све до почетка XVI века. Од наведеног периода се изгубила из слободне употребе и остала очувана као релациони некротизам у данашњем конјунктору *weder ... noch* (Ивановић, 2022б: 255).

Данашња компонента *entweder*, чији су примарни облици *eintweder/ aintweder* на основу DW (*s. v. entweder*) коначно потиснути захваљујући Лутеровом преводу *Библије* из 1534. године, нешто је млађа од претходне и потиче од срвн. придевске заменице. Већ током срвн. епохе почиње разградња њене флективне парадигме и све више се профилише њено синтагматско везивање за конјунктор *oder* које је, као и код претходне компоненте, праћено граматикализацијом и секундарним развојем дисјунктивног категоријалног значења што је довело до настанка данашњег двочланог конјунктора (Ивановић, 2022б: 255).

Захваљујући постојећем глаголу *schweigen*, најуочљивији формални контигвитет уочава се код субјункторске компоненте *geschweige* која је као везана остала очувана у 1. л. синг. през. некадашњег глагола *geschweigen* који је према подацима из DW изумро у XVIII веку. Касно изумирање примарног глагола ову компоненту, за разлику од претходне две, чини делимично препознатиљивом и у данашњем језику (Ивановић, 2022б: 254).

За разлику од некротизама - базичних елемената, код којих се уочава стадијум дефективности, који се може представити као *парцијална лексичка секундаризација*, код релационих се уочава *линеарни правац лексичке секундаризације ad finem*: синтагматско везивање праћено је губљењем флексије и самосталног лексичког значења, што је дијхронијски довело до данашње дистрибуционе идиосинкразије и прекатегоризације у непромењиву врсту речи.

5.8.4. Релациони некротизам са дијакопом

Ово је *сингуларни* случај, још увек неописан у литератури. Релациони некротизам се понаша као примарна базична компонента (уп. 4.6.20.) око које се закваљујући дијакопи (нем. *Diakope, f*) организује нови фразеологизам:

ent oder weder (D11, 2008: *s. v. ent*)

Под дијакопом се подразумева појава лексичког дисконтинуитета, по чему је формално идентична са тмезом (уп. 4.6.3.) од које се, пак, разликује по томе што не показује системски, већ оказионални карактер услед чега се одређује и као стилски маркирана тмеза (Ковачевић, 2000: 220). Дијакопа настаје на основу синтезе креативности творбе и специфичне позиције новонасталих компонената у фразеологизму и представља јасан *сигнал синхронијског динамизма* у инвентару фразеолошки везаних компонената. Иако редак, синхронијски динамизам представља потпуно непрепознат феномен у доскорашњим теоријским разматрањима фразеолошки везаних компонената (уп. 5.8.12.). Резултат дијакопе код релационог некротизма су две компоненте, при чему прва од њих нема статус речи (*ent*).

5.8.5. Базични елементи страног порекла

У овој супкласи обједињене су *врло хетерогене* везане компоненте из подскупа базичних елемената код којих је уочљиво чешће *право* или ређе *лажно* порекло из страних језика. Наведено одређење претпоставља и корелативан однос са позајмљивањем као профилисаним узроком везивања и уникатизације код ове скупине компонената.

Хетерогеност, а тиме и *специфични теоријски изазови* при опсервацији ове подгрупе везаних компонената мотивисани су већим бројем фактора. Први од њих свакако је веома *различит дијахронијски континуитет* јер се у овом скупу могу наћи како компоненте из класичних

тако и из живих језика. Уколико су из класичних, заједничко инхерентно обележје са компонентским некротизмима је њихова *терминална опсолесценција* по чему се разликују од *рецентних* компонената из истог подскупа:

bis dato (латинизам, терминална опсолесценција код именичке компоненте)

down sein (англицизам, рецентна компонента)

Наредни специфичан феномен код ове групе огледа се у могућој *диверзификацији врсте речи* између језика изворника и немачког као језика примаоца. Компонента *dato* у латинском језику је именица с. р. и припада II или *o*-деклинацији (*datum, -i*), а *dato* је облик датива/аблатива синг. (Шијачки-Маневић, 2009: 54), док се у немачком језику на основу DOW (*s. v. dato*) одређује као прилог. Поред диверзификације, за базичне елементе страног порекла може бити специфично и *затамњење врсте речи* у савременом немачком језику, иако је она транспарентна у језику изворнику:

jmdn. koram nehmen (DOW (*s. v. koram*) и DW (*s. v. coram*) не наводе врсту речи, лат. *coram*. предлог<абл> и прилог 'јавно')

Поред назначених морфосинтаксичких специфичности, ова супкласа је додатно оптерећена и могућим нејасним пореклом, а ово за собом повлачи и нејасну унутрашњу структуру везане компоненте (-*bas* ?):

den Bramarbas herausbeißen

DOW (*s. v. Bramarbas*): vielleicht zu spanisch bramar = schreien, heulen; zuerst in dem anonymen Gedicht „Cartell des Bramarbas an Don Quixote“

mach keine Fisimatenten!

DOW (*s. v. Fisimatenten*): 16. Jh., Herkunft ungeklärt; volksetymologisch mit dem Bezug auf den Deutsch-Französischen Krieg von 1870/71 fälschlich gedeutet als französisch je visite ma tante = ich besuche meine Tante (Ausrede des Soldaten gegenüber den Wachposten) oder visitez ma tente = besuchen Sie mein Zelt (Aufforderung, mit der Offiziere junge Damen um ein Rendez-vouz gebeten haben sollen)

Именичке компоненте страног порекла могу да показују дефективност броја, а поред тога могу имати и *затамњена* категоријална обележја. И ова обележја деле са појединим именичким некротизмима:

jmdm. Paroli bieten (синг.)

die Honneurs machen (плур.)

jmdn. Mores lehren (плур.)

Posto fassen (затамњене категорије рода и броја)

Као и некротизми, и базични елементи страног порекла у унутрашњој компонентској структури фразеологизма имају статус *детерминативне компоненте*, а истовремено су носиоци идиоматичности целог фразеологизма. Одмах треба истаћи да је код ове групе компонената много теже утврдити семантичку транспозицију с обзиром на често нејасан спектар лексикализованих значења у језику из којег потичу. У погледу могућег броја фразеологизама који конституишу, деле се као и компонентски некротизми на *моно-* и *поликолокабилне* базичне елементе страног порекла:

моноколокабилна компонента:

mit [einem] Avec [schlagen]

поликолокабилна:

im Obligo sein/stehen

Obligo für etw übernehmen

ohne/außer Obligo

Код ове групе компонената *нужно* је бити упућен на релевантне лексикографске изворе јер се међу њима могу наћи и оне са *лажним* пореклом:

schwer von Kapee sein

DOW (*s. v. Kapee*): mit französierender Endung gebildet zu kapieren

Реч је о компонентама које у фразеолошки везаном облику нису преузете из страног језика, већ потичу од одомаћене, али стране мотивне речи (у претходном случају то је глагол *kapieren*). На њу се додаје „творбени формант“ како би имала призвук страног порекла, у наведеном примеру француског. Овакви случајеви нису чести, а чести такође нису ни примери везаних компонената код којих је страна реч мотивна, а фразеолошки везана изведеница настаје помоћу индигеног творбеног форманта:

jmdn. unter das kaudinische Joch beugen

unter dem kaudinischen Joch sein

Посебно инхерентно обележје базичних елемената страног порекла јесте њихов нешто израженији *синхронијски динамизам*. Ова појава рефлектује се на два начина. Први се огледа у томе што ове компоненте могу бити *мотивне* за настанак нових слободних лексема, што је код фразеолошки везаних компонената у основи реткост, а други је тај што показују *хетероклизу* или *лабилност облика* (уп. 5.8.12.):

jmdn. koram nehmen (*koram* > *koramieren* 'zur Rede stellen')

va banque/Vabanque spielen

5.8.6. Фразне компоненте страног порекла (фразеолошки везане стране метакомпоненте)

У фразне компоненте страног порекла сврставају се *супракомпонентске структуре* које су као фразе преузете из страних језика и као такве инкорпорисане у фразеологизам, при чему његов лексикализовани облик настаје додатном компонентском експанзијом помоћу једне или више индигених компонената:

jmdm. Carte blanche geben

sich in einem Circulus vitiosus bewegen

etw. ad acta legen

ad absurdum führen

pro domo sprechen

etw. in petto haben

up to date sein

Идиосинкратичко обележје овог скупа везаних компонената јесте њихова *фразна структура* услед чега се термин (фразеолошка) компонента само условно може идентификовати са речима (уп. 1.1. и 4.1.). У унутрашњој компонентској структури фразеологизма метакомпоненте страног порекла имају детерминативну функцију:

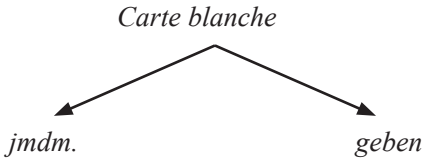

Дијаграм 4. Приказ детерминативне функције „фразних“ компонената страног порекла

Посебно обележје појединих метакомпонената страног порекла јесте *лабилност* њиховог облика (уп. 5.8.12.):

va banque/Vabanque spielen

5.8.7. Фразеолошки везане компоненте настале кразом (амалгамиране компоненте)

Под кразом (нем. *Krasis, f*), сложеним процесом који своје корене има у срвн. језику и сматра се једним од прототипичних обележја ове епохе, се подразумева стапање ненаглашене речи са наглашеном у адјацентној позицији у оквиру једног синтагматског низа (Mettke, 2000: 30; Paul & Mitzka, 1966: 143). Краза не представља специфично фразеолошки механизам за настанак компоненте јер се јавља и у слободним синтагмама и реченицама, али не у савременом стандардном језику, већ у дијалектима. Из овога проистиче да фразеологизми са овако насталим компонентама показују дијалекатска обележја у својој структури, а везаност им је заснована на нормативно несанкционисаном облику јер је исти лексикализован искључиво у оквиру фразеологизма у стандардном немачком језику.

Сложеност кразе заснива се на у *конјунктној фонетско-синтаксичкој морфози*: да би овај тип компоненте настао, неопходно је да је адјаценција по правилу успостављена између *две различите врсте речи* (*haste* < *hast du*, *biste* < *bist du*, *gehts* < *geht es*, *treibts* < *treibt es*, *hats* < *hat es*), а много ређе између две из исте врсте речи (*sichs* < *sich es*) од којих је потоња у енклизи, а тиме и ненаглашена:

dastehen wie die Kuh, <u>wenns</u> donnert

<u>haste</u>, was <u>kannste</u>! < was hast du, was kannst du

<u>Haste</u> was, <u>biste</u> was./Hast du was, bist du was.

[Aber] sonst <u>gehts</u> dir gut?

Der Hunger <u>treibts</u> rein.

<u>haste</u>/hast du nicht gesehen

Dich <u>hats</u> wohl!

Und damit hat es sich/hat <u>sichs</u>.

Ich <u>habs</u>.

Сложеност кразе додатно се огледа и у *латентним процесима*. Они код амалгамиране компоненте нису уочљиви, а одигравају се паралелно са стапањем две компоненте:

habs < habe es (предуслов за кразу је претходна апокопа вокала у финитуму)

kannste < kannst du (крази претходи асимилација *d* у *t* и слабљење финалног вокала: *u* > *e*)

Амалгамиране компоненте настале кразом показују обележје јасне *фразеолошке фокалности* јер:

- по правилу настају из *глаголско-заменичке адјаценције* са заменичком компонентом у енклизи (изузетак је *wenns*).
- Њихова дистрибуција *ограничена* је *на одређене фразеолошке супкласе*: идиоматизоване реченице, комуникативне фразеологизме или пословице.
- Краза подразумева *облигаторну минималну трокомпонентност* базне структуре како би се након амалгамирања очувало обележје поликомпонентности.

За разлику од претходно описаних супкласа фразеолошки везаних компонената, специфичност амалгамираних треба видети у чињеници да између речи и синтагми које су у њиховој основи постоји *паралелизам*, односно корелативан однос (*haste : hast du*) заснован на следећој релацији: базна синтагма припада стандарном језику, а амалгамирана компонента дијалекту, али је у стандардни језик секундарно интегрисана преко фразеологизма. Пошто се глаголско-заменичка адјаценција као предуслов за кразу сматра прототипичном, амалгамиране компоненте донекле могу показивати *серијски карактер*, што не само да их удаљава од претходно описаних скупова фразеолошки везаних компонената, већ их истовремено квалификује и као везане компоненте *недетерминативног статуса*. Овако посматрано, приближавају се фонетски и морфолошки везаним компоненатама. Компоненте настале кразом се од оних фонетски везаних разликују по томе што су овим процесом захваћени прономинални облици, што значи да није реч искључиво о базичним елементима, а додатно и пре свега по сложености њеног механизма.

5.8.8. Фонетски везани базични елементи

Фонетски везани базични елементи чине скуп таквих фразеолошких компонената чији се чланови одликују уочљивим присуством или одсуством одређених гласовних промена. Оне су деловале у минулим епохама у развоју немачког језика и окончане су пре нвн. епохе, а у савременом језику се могу приметити искључиво њихови рефлекси. Инхерентно обележје ових компонената је њихова „замрзнута“, а тиме и фразеолошки везана гласовна структура по којој се разликују од слободне лексеме од које потичу. Из назначеног проистиче и врло специфичан статус фонетски везаних базичних елемената јер се њихова везаност

не заснива на *нултом*, већ на *корелативном односу* између компоненте и речи. Слободна реч од које потичу у погледу свог фонетског састава у потпуности одговара закономерностима савременог језичког стања, а присуство или одсуство гласовних промена истој тој речи као компоненти фразеологизма без изузетка обезбеђује јасну фонетску архаичност или упућује на њихово дијалекатско порекло. Због корелативног односа са слободним речима базични елементи овог подскупа међу фразеолошки везаним компонентама имају специфичну међупозицију јер се могу посматрати као „мање везани“ у поређењу са компонентским некротизмима, чиме представљају удаљавање од прототипа.

Фонетски везани базични елементи у досадашњим истраживањима везаних компонената нису непознати, али су традиционално сврставани у морфолошко-флективне аномалије (Fleischer, 1997: 45–46; Dobrovol`skij, 1978: 69; Palm, 1997: 32), иако је њихова фразеолошка фонетска идиосинкразија у савременом језику јасно профилисана. Они су традиционално посматрани као ређи у фразеолексикону (Fleischer, 1997: 46), што је свакако упитно јер озбиљнија корпусна истраживања фразеолексикона раније нису ни вршена. Поред овога, сигнификантно обележје традиционалног приступа рефлектује се и у чињеници да је већи број могућих појавних облика код ове супкласе везаних компонената остао не само потпуно непрепознат, већ и без конкретног назива.

Поред изражене хетерогености појавних облика, даља релевантна обележја фонетске везаности компоненте су различита старост гласовних промена и *специфичан афинитет* одређених фразеолошких супкласа да у својој компонентској структури садрже фонетски везан базични елементи. У овом погледу првенствено се издвајају пословице, идиоматизоване реченице, геминатни фразеологизми, а донекле и крилатице, при чему је дистрибуциона фокалност условљена формалним обележјима наведених супкласа (Ивановић, 2012: 145–146). У процесу идентификације фразеологизама фонетска везаност компоненте сматра се *релативним индикатором* фразеологизације с обзиром на то да одређена синтагматска структура може бити нефразеолошког карактера, али са дијалекатским обележјима, а за дијалекте у високом степену могу бити специфична одступања на фонетском нивоу. Исто важи и за старост појединачних гласовних промена јер су и оне искључиво *релативан индикатор старости* фразеологизма с обзиром на могуће оживљавање фонетски опсолетних структура у фразеолексикону стандардног језика.

Фонетска везаност базичних елемената у фразеолексикону савременог немачког језика обухвата следеће појаве (Ивановић, 2012: 146–151, 153–160, 163–167):

- изостанак *a*-фрактуре
- изостанак II померања консонаната
- изостанак секундарне метафоније
- изостанак рнвн. дифтонгизације
- отпадање финалне ликвиде *r*
- рефлексе повратне метафоније
- елизију финалног вокала
- данас рецесивну апофонију и
- немотивисану ектлипсу

Различити појавни облици фонетске везаности показују распон од *сингуларног* до *ограничнено серијског* карактера.

5.8.8.1. Изостанак *a*-фрактуре код базичних елемената

Реч је о веома старој регресивној асимилацији вокала из прелитерарног периода којом су, уколико није било гласовних препрека (Krahe, 1966: 57–58; Schmidt, 1996: 179–180), захваћени западно- и северногерм. кратки основички вокали *i* и *u* (*i* > *e*, *u* > *o*) испред *a*, *e* или *o* из потоњег слога. *a*-Фрактура вокала (нем. *a-Brechung, f*, *a-Umlaut, m*[101]) веома рано је профилисала вокализам основичког слога у наведене две гране герм. језика. Компонента са изостанком наведене гласовне промене данас је очувана у следећој пословици парехетичког карактера:

Heute vull, morgen null.

5.8.8.2. Базични елементи са непомереним консонантима

Базични елементи из ове подгрупе резултат су квалитативне интерне асиметрије у погледу консеквентности консонантских промена обухваћених II померањем гласова (нем. *zweite/(alt)hochdeutsche Konsonantenverschiebung, f*), а истовремено и јасне ареалне асиметрије овог процеса јер до 1500. године, тренутка када се серије промена у највећој мери

[101] Наведена гласовна промена јавља се и под термином *хармонија вокала* (нем. *Vokalharmonie, f*) (Ernst, 2005: 69).

сматрају окончаним, профилисањем високонемачких консонаната нису захваћени сви дијалекти у истом степену[102]. Непомереност консонаната код фонетски везане компоненте упућује на њено нисконемачко порекло. Нисконемачка консонантска структура представља један од појавних облик фонетске везаности, а њен главни узрок своди се на индиректну интеграцију дијалектизама у фразеолексикон:

bekloppt sein

Selig sind die Bekloppten, denn sie brauchen keinen Hammer.

5.8.8.3. Фонетски везани базични елементи без секундарне метафоније

Секундарном метафонијом (нем. *Sekundärumlaut, m*) као главним обележјем немачког вокализма XII века, а тиме и једном од доминантних гласовних промена срвн. периода, обухваћени су сви изузеци од старије, примарне метафоније (нем. *Primärumlaut, m*), али и сви остали дуги и кратки срвн. вокали и дифтонзи који могу да се муте (Schmidt, 1996: 234–236). Изузеци код секундарне метафоније нису познати, што отежава егзактно објашњење зашто је код неких од компонената задржан фонетски везан облик без ове старе гласовне промене, али је вероватно реч о дијалектизму:

Lass dir ´s bei den Berchtesgadenern drachseln!

Изостанак секундарне метафоније код фонетски везаних компонената у данашњем фразеолексикону показује тенденцију ка сингуларном карактеру.

5.8.8.4. Изостанак рнвн. дифтонгизације код фонетски везаних базичних елемената

Ни фонетски везани базични елементи са уочљивим изостанком рнвн. дифтонгизације (нем. *frühneuhochdeutsche Diphtongierung*) не показују серијски карактер. Реч је о једној у низу конститутивних гласовних промена у профилисању нвн. вокализма за коју се сматра да је у дијалектима на територији данашњег Тирола због одређених квантита-

[102] О детаљима врло компликованих серија консонантских промена, њиховој консеквентности и резултативној стабилности, али и захваћености појединих дијалеката уп. Braune & Reiffenstein, 2004: 82–95).

тивних и позиционих фактора почела већ у XII веку (Srdić, 2008: 50; Weddige, 2007: 31). Као и у претходним случајевима, главни фактор којим је изазван овај облик фонетске везаности компонената у првом реду треба видети у преузимању дијалекатских облика и њиховој интеграцији у фразеолексикон:

rin ins Vergnügen!

rin in die Kartoffeln, raus aus den/die Kartoffeln!

[immer] rin/herein in die gute Stube!

5.8.8.5. Фонетски везани базични елементи без финалне ликвиде *r*

Иако се ликвиде и назали сматрају најстабилнијим групама консонаната од ие. до савременог језичког стања, ликвида *r* је током ствн. епохе код једносложних речи са дугим вокалом могла да отпадне. На овај начин се већ у најстаријој епохи немачког језика стварао паралелизам облика, а флуктуација ће се наставити и током срвн. периода (Srdić, 2006: 39; Mettke, 2000: 87) да би током рнвн. фазе дошло до реституције пуних облика.

Фонетски везани базични елементи без финалне ликвиде *r* данас се у фразеолексикону ретко срећу:

hier/hie und da/dort

Alle Tage weh stirbt nimmermeh.

Овај појавни облик фонетске везаности јавља се код прилошких компонената. Код другог примера је јасно да је отпадање финалне ликвиде у функцији профилисања парехетичког карактера пословице.

5.8.8.6. Присуство повратне метафоније код фонетски везаних базичних елемената

Присуство повратне метафоније (нем. *Rückumlaut, m*) везано је искључиво за глаголске базичне елементе јер у историји језика представља алтернацију помућеног и непомућеног вокала (*a : e*) у основним облицима слабих *jan*-глагола (Paul & Mitzka, 1966: 160; Weddige, 2007: 47–48). Предусловма за очуваност ове позиционо инверзне метафоније у данашњем фразеолексикону сматрају се дуготрајна дијахронијска хетероклиза основних облика наведене групе глагола условљена квантитетом вокала основе, резистентност тематског вокала *i* (елемента за грађење

глаголске основе) у одређеним флективним облицима, синтаксичка функција глаголског облика и дијалекатске дивергенције (Braune & Reiffenstein, 2004: 297, 300–301; Sonderegger, 2003: 326; Schmidt, 1996: 318). Хетероклитни облици претерита и парт. перф. трају све до XVIII века када се коначно успоставља данашње стање по питању вокализма код наведених глагола (Schmidt, 1996: 318).

Пошто је ограничен искључиво на компоненте које потичу од мешовитих глагола, овај појавни облик фонетске везаности није чест у фразеологији савременог немачког језика. У наредној пословици се уочава функционализованост повратне метафоније у конституисању парехезе:

Wenn man den Esel nennt [, kommt er gerennt].

5.8.8.7. Фонетски везани базични елементи са елизијом

Код одређеног броја именичких базичних елемената уочава се елизија (нем. *Elision, f*) финалног вокала *е* као рефлекс доминантно срвн. гласовне промене код речи у проклизи уколико се у иницијалној позицији следеће речи јављао вокал (Mettke, 2000: 27–28; Schmidt, 1996: 228). За разлику од срвн. периода у којем се елидирани вокал графички реализовао, у савременом језичком стању је ова појава праћена нултом графичком реализацијом. Елизија у фразеологизму може бити *моноцентрична* или *бицентрична*:

Hab und Gut

in Reih und Glied

Der Wahn ist kurz, die Reu ist lang.

Es sind noch nicht alle zu Bett, die heut eine böse Nacht haben werden.

Der Affe bleibt ein Aff`, und würd`er ein König oder Pfaff`.[103] (мултицентрична елизија)

[103] Код последње компоненте *Pfaff`* (пун стандардни облик *Pfaffe, m*) није реч о елизији финалног вокала јер нису испуњени предуслови за њу с обзиром на то да је реч о последњој компоненти и да иза ње не следи наредна компонента са вокалом у иницијалној позицији. Код ове компоненте се уочава *апокопа* (нем. *Apokope, f*) због опште фонетске структуре пословице.

5.8.8.8. Фонетски везани базични елементи са рецесивном апофонијом

Овај појавни облик[104] везан је искључиво за глаголске компоненте и представља рефлекс старијег стања у конјугацији јаких глагола пре окончања рнвн. нивелације са постојећим облицима сингуларског и плуралског претерита. Рецесивном апофонијом се у следећем примеру остварује редупликација идентичног вокала код парисилабичких компонената у ортотоничној позицији, а тиме и парехтички карактер целе пословице:

Wie die Alten <u>sungen</u>, so zwitschern auch die Jungen.

5.8.8.9. Фонетски везане глаголске компоненте са немотивисаном ектлипсом

Ектлипса (нем. *Ekthlipsis, f*) представља комплексан процес испадања вокала *е* у интерденталној позицији. Као последица наступа асимилација дентала, од којих је први интегрални део глаголске основе, а други граматички маркер 3. л. синг. инд. през. (Srdić, 2008: 70; Schmidt, 1996: 298). Из описа је јасно да је ектлипса везана искључиво за глаголске компоненте у наведеном облику.

Реч је о веома старом феномену, наслеђеном из ствн. епохе, који је у савременом немчаком језику очуван у описаној морфолошкој позицији код веома малог броја *јаких глагола*. Овакве глаголске компоненте, уколико се јављају у фразеологизмима у назначеном облику, не сматрају се фонетски везаним јер је њихов еклиптични облик регулисан граматичким системом. Фонетску везаност у погледу ектлипсе показују искључиво оне глаголске компоненте из *денталне конјугације* које се у ванфразеолошкој употреби одликују потпуном конјугационом регуларношћу, а то свакако подразумева и одсуство ектлипсе. У савременом језику из граматичке перспективе реч је о *немотивисаној ектлипси* захваљујући којој се у фразеологизмима мотивише парехеза:

Einer <u>acht</u> `s, der andere lacht `s, was macht `s.

Einer <u>acht</u> `s, der andere verlacht `s.

---

[104] Строго посматрано, апофонија је *морфонолошки феномен* јер је функционализована и систематизована у конјугацији јаких глагола и у творби речи. У циљу боље прегледности у иначе великом броју подела, овде се посматра у контексту фонетске везаности компонената.

Описана ограничења у погледу врсте речи и облика и фонетски предуслови (*t* у финалној позицији глаголске основе) свакако да су рестриктивни фактори због којих је немотивисана ектлипса редак појавни облик фонетске везаности.

5.8.9. Морфолошки везани базични елементи

Морфолошки везани базични елементи одликују се очуваним корелативним односом са лексемом од које потичу као компоненте уз истовремену „замрзнутост“ њиховог облика у фразеологизму. Сви појавни облици код оваквих базичних елемената без изузетка представљају рефлексе минулих епоха и у данашњем језику се посматрају као специфичан *морфолошки диференцијал* у поређењу са облицима речи у слободним синтагмама и реченицама од којих компоненте потичу. На основу реченог произилази да је механизам настанка морфолошке везаности идентичан као и код фонетске, али је реч о појавном облику на другом језичком нивоу.

Узроци који се сматрају одговорним за различите морфолошки везане облике компонената у фразеолексикону савременог немачког језика веома су комплексни и начелно се може рећи да су јасни искључиво код фразеологизама са парехетичком формалном структуром. Из морфолошке перспективе је за хетерогеност појавних облика оправдано рећи да је она условљена *врстом речи* од које потиче компонента и да је у овом погледу праћена *асиметријом* јер се највећи број њих везује за оне *именичке* (Ivanović, 2023: 67–68). Оваква асиметрија дијахронијски се тумачи укупном *морфолошком иконичношћу* код глагола, заснованој на профилисаном *морфолошком бинаризму* између старије и наслеђене интро-екстрофлективне јаке и нешто млађе екстрофлективне денталне конјугације са могућим међуслучајевима који суштински не нарушавају чврсто организовану морфолошку бинарну опозицију код глагола. Исто важи и за придев и његову дијахронијску и функционално одређену опозицију између вокалске (јаке) и консонантске (слабе) деклинације. Код прилошких базичних елемената морфолошка везаност *потпуно* је *искључена* с обзиром на суплетивну и врло рудиментарну природу флексије код ове врсте речи. За разлику од њих, морфологија именица праћена је великим бројем деклинационих парадигми и честим дијахронијским флуктуацијама између њих, парцијалним међудеклинационим дифузијама и могућим дублетним облицима, хетероклизом категорије

рода и броја, а у извесним случајевима и мање мотивисаним аналогијама. Описана морфолошка слика именица представља *дијахронијску константу* којом је условљена данашња *морфолошка бифуркација*: стари облик у одређеним случајевима остаје фразеолошки везан, док је ванфразеолошки облик речи од које потиче компонента прилагођен граматичком систему савременог немачког језика.

Из фразеолошке перспективе се за морфолошку везаност компоненте може рећи да представља *јасан* и *транспарентан индикатор фразеологизације* синтагматског низа, али је, као и она фонетска, само *релативан индикатор* његове старости. Овај тип везаности показује одређени степен *фокалности* у погледу фразеолошких супкласа јер се предоминантно јавља код пословица и глобалних и компонентних идиома, могућ је код идиоматизованих реченица и крилатица, док је искључен код топоса, геминатних фразеологизама и фразеошаблона. Према броју компонената морфолошка везаност може бити *моноцентрична* (чешћа) и *бицентрична* (битно ређа). Различити појавни облици показују распон од *сингуларног* до *серијског карактера*. Факултативно обележје појединих појавних облика морфолошке везаности је њихова *лабилност*.

5.8.9.1. Морфолошки везане именичке компоненте

Код именичких базичних елемената могу се установити следећи појавни облици морфолошке везаности (Ивановић, 2012: 172):

- присуство опсолетног дативског маркера *-е*
- прелазак именица герм. вокалских *ô*-основа у консонантску деклинацију
- остаци коренског плурала
- остаци старог тематског плурала
- аналошки *genetivus temporis*
- немотивисани утицаји вокалске деклинације бивших *а*-основа на слабу деклинацију именица

5.8.9.1.1. Опсолетни дативски маркер *-е*

Реч је о *најчешћем* појавном облику морфолошке везаности. Данас се јавља искључиво код једносложних именичких компонената м. р. и с. р. са консонантом у финалној позицији. Овај маркер је по пореклу ие. инструментал синг., ие. **dhoghô-/*dhoghê-*, гот. *daga*, ствн. *taga/tage*,

срвн. *tage* (Pudić, 1972: 82). Након срвн. епохе подлегао је интензивним процесима апокопе и тенденцији унификације падежа, а временом је остао очуван у оквиру фразеологизама:

etw. zu Tode reiten

der Dritte im Bunde

Узроци перзистенције овог појавног облика код именичких компонената нису јасни. Ову форму морфолошке везаности истовремено карактеришу две тенденције: могућ *серијски карактер* и њена истовремена *лабилност*. Узроци лабилности нису транспарентни јер не зависе од фонетског окружења или функционалног статуса именичке компоненте. Лабилност се као феномен у овом контексту једино може посматрати као рефлекс општег, иако споријег синхронијског динамизма немачког фразеолексикона који иде у смеру редукције морфолошког одступања у односу на слободне синтагме и реченице, чиме се као секундарни семиотички систем приближава синхронијски регуларној морфосинтаксичкој структури слободних синтагми. Овај моменат представља и својеврсну релативизацију традиционалног фразеолошког постулата о апсолутно корелативном односу између обележја стабилности и морфолошке фосилизације (уп. 1.3.2.2.1.2.). Лабилност се уочава чак и код исте компоненте у различитим фразеологизмима:

auf dem besten Wege [zu etw.] sein

auf halbem Weg(e) stehen/bleiben

auf dem schnellsten Weg(e)

Осим општег фонетског и морфолошког предуслова (консонант у финалној позицији, моносилабичност, облик датива синг.), све именичке компоненте са опсолетним *-е* се из синтаксичке перспективе јављају увек као *сателити примарних предлога*, док је *чист датив искључен*:

Wer mit fremdem Schweiße düngt, dem trägt der Acker nur Disteln.

an jmds. Barte soll jmd. das Scheren nicht lernen

Am Tage errungen, am Abend verschlungen.

sein letztes Hemd vom Leib(e) reißen

mit einem Schlag(e)

Овај појавни облик морфолошке везаности по правилу показује *моноцентричност*, док је *бицентричност* ређа:

Wenn der Abt zum Glase greift, so greifen die Mönche zum Kruge.

Због очуваног корелативног односа са слободном лексемом од које потичу као и због ограничено серијског карактера, именичке компоненте са опсолетним дативским маркером -*е* се не сматрају детерминативним.

5.8.9.1.2. Рефлекси преласка именица герм. *ô*-основа у консонантску деклинацију

Овај појавни облик морфолошке везаности истовремено се одликује *сингуларним* карактером и *репетативношћу* компоненте, а представља рефлекс веома старе ствн. фузије деклинационих парадигми именица ж. р. герм. *ô*-основа са консонантском деклинацијом, што је у дубокој језичкој прошлости изазивало примарну хетероклизу која је у рнвн. епохи резултовала коначним гашењем консонантске деклинације код именица ж. р. Сматра се да су комплексни процеси фузије две деклинационе парадигме и гашење консонантске деклинације код именица ж. р. током рнвн. епохе резултат спонтане тенденције немачког језика ка профилисању што веће морфолошке иконичности именица. Укидањем консонантске деклинације код именица ж. р. као „морфолошки редундантне“ укида се и примарна хетероклиза као периферно обележје ових именица, а секундарно се јасније профилише категорија броја, рнвн. синг. у свим падежима *kirchen* – плур. у свим падежима *kirchen* > нвн. синг. у свим падежима *Kirche* – плур. у свим падежима *Kirchen* (Schmidt, 1996: 332).

Овај појавни облик очуван је у следећим фразеологизмима. У свим случајевима се уочава *синтаксичка солитарност* морфолошки везане компоненте која се може сматрати *синтаксичким фактором* везаности њеног облика:[105]

auf <u>Erden</u>

den Himmel/das Paradies auf <u>Erden</u> haben

jmdm. den Himmel auf <u>Erden</u> versprechen

die Hölle auf <u>Erden</u> sein

die Hölle auf <u>Erden</u> haben

[105] Уколико је именичка компонента *Erde* атрибуирана детерминативом, у фразеологизмима ће се јавити регуларан падежни облик: *mit beiden Beinen/Füßen auf <u>der Erde</u> stehen*, *unter <u>der Erde</u> liegen*, *so voll sein, dass kein Apfel zu<u>r Erde</u> fallen kann*, *wie Pilze aus <u>der Erde</u> schießen*, *etw. aus <u>der Erde</u> stampfen*, *auf <u>der Erde</u> bleiben*.

5.8.9.1.3. Остаци коренског плурала код именичких компонената

Коренска или атематска као посебна деклинација представља ие. наслеђе.[106] Она већ у герм. периоду показује висок степен разградње јер је чува изузетно мали број именица сва три рода које у герм. показују хетероклизу у зависним падежима и мењају се и по вокалској деклинацији герм. *i*- или *a*-основа (Krahe, 1967: 34–37; Pudić, 1972: 100–102) и, нешто ређе, и по консонантској деклинацији (Paul, 1959a: 31). Паралелизам облика у зависним падежима може се пратити све до срвн. периода, а најдуже се одржао код именице м. р. ствн. *man* 'Mensch' (de Boor & Wisniewski, 1973: 78–79). Коренски плурал био је посебно резистентан уколико се испред именице као атрибут налазио квантор (Paul, 1959a: 31). Рефлекси ове историјске закономерности сингуларног су карактера у фразеолексикону савременог немачког језика:

blau sein wie [zehn]tausend *Mann*

5.8.9.1.4. Остаци старог тематског плурала код именичких компонената

Остаци старог тематског плурала данас су везани за именичке компоненте с. р. које су у језичкој прошлости припадале герм. *a*-основама. Њихово морфолошко обележје је -ø у плуралу, што је у супротности са све јаснијом тенденцијом профилисања броја у немачком језику. Крајем XIII и у XIV веку прихватају плур. маркер -*e* именица м. р., који се, пак, услед изражене апокопе, а тиме и изразите нестабилности, није могао сматрати довољно функционалним у профилисању плурала (Srdić, 2008: 60; Hartweg & Wegera, 2005: 155). Нестабилном плур. маркеру -*e* у рнвн. почиње све више да конкурише маркер -*er* (< *-*es*/-*os*-елемента за грађење основе). Он се потпуно етаблирао тек у XVII веку (Srdić, 2008: 61) што је резултовало до данас очуваном *бифуркацијом плур. облика*: *Worte – Wörter*.

Рефлекси старог тематског плурала данас су изузетно ретки у фразеологији немачког језика:

jmdm. zu *Häupten*/*zu jmds.* *Häupten*

[106] Статус коренске деклинације као самосталне и потпуно профилисане до данас није потпуно решен у историјској морфологији јер има аутора који је сматрају посебним типом консонантске деклинације (Braune & Helm, 1952: 65–66; Paul & Mitzka, 1966: 129–130).

5.8.9.1.5. Аналошки *genetivus temporis* са хетероклизом рода

Овај облик везаности сингуларног је карактера и односи се искључиво на именичку компоненту *Nacht, f*. Предуслове који су довели до формирања фразеолошки везаног облика *des Nachts* треба видети у раној разградњи коренске деклинације, по којој се наведена именица првобитно мењала, у етаблираној адвербалној функцији чистог генитива у свим епохама језичког развоја, у чињеници да су све остале именице из семантичке подгрупе 'делови дана' одувек м. р., али и у доминантној аналогији према деклинацији герм. *a*-основа (Wilmanns, 1909: 544; de Boor & Wisniewski, 1973: 80):

des Nachts

Die sich des Tags zanken, lecken sich des Nachts.

Први пример, структурно минимална НФ, може се тумачити као фразеологизам из подгрупе колокација са могућношћу инкорпорације у фразеологизме шире синтаксичке и компонентске структуре, творећи тако метафразеологизме (уп. 4.6.25.).

5.8.9.1.6. Рефлекси немотивисане деклинације *a*-основа код поименичених прилога

И ово је сингуларни појавни облик морфолошке везаности именичке компоненте *Fürst, m*, настале конверзијом суперлатива ствн. прилога *furi* 'vor, vorder' > *furist* 'der Vorderste, der Vornehmste, der Erste'. Као и све именице настале од компаратива и суперлатива, и ова се у свим ранијим епохама могла деклинирати искључиво по слабој деклинацији (Sonderegger, 2003: 300; Hennings, 2003: 162). У следећој пословици код наведене именичке компоненте уочава се утицај раније доминантне деклинације герм. *a*-основа, а деклинациона хетероклиза овог морфолошки везаног облика изазвана је постизањем парцијалне парехезе (*Fürst – wirst*):

Geh nicht zu deinem Fürst, wenn du nicht gerufen wirst.

5.8.9.2. Морфолошки везане придевске компоненте

Морфолошка везаност придевских компонената има само два појавна облика: изостављање деклинационог наставка у атрибутској функцији у левом пољу НФ и остатке старе флексије код броја (данас придева) у далекој језичкој прошлости.

5.8.9.2.1. Изостанак деклинације код атрибутивне придевске компоненте

За овај појавни облик морфолошке везаности придевске компоненте неопходни су следећи синтаксички предуслови: атрибутска функција придева, његова позиција испред именице и именица у номинативу или акузативу синг. Овај појавни облик данашње морфолошке везаности компоненте рефлекс је веома старог језичког стања и првобитно се везивао за вокалску (јаку) деклинацију и сва три рода (Grimm, 1898: 564) да би у данашњем фразеолексикону дошло до сужавања на именичке компоненте с. р. и м. р. (Tschirch, 1983: 80; Ивановић & Костић-Томовић, 2018: 227–228). Ово је истовремено и *једини облик* морфолошке везаности компоненте који се одликује *одсуством обележја*:

Gut Ding will Weile haben.

Besser eigen Brot als fremden Braten.

Vorgegessen Brot schmeckt bitter.

Unser täglich(es) Brot gib uns heute!

klein Doofi mit Plüschohren

5.8.9.2.2. Остаци флексије код супстантивизованог броја (данас придева)

Деклинација основних бројева као раније самосталне речи рецентна је појава у поређењу са именицама и придевима и системски се везивала за бројеве од 1 до 4 (Meier-Brügger, 2002: 236; Krahe, 1969: 46). Флексија осталих основних бројева у историји немачког језика условљена је синтаксичким факторима, тачније његовом атрибутском функцијом и постпонираношћу у односу на именички нуклеус (Braune & Reiffenstein, 2004: 236; Sonderegger, 2003: 305–306; Schmidt 1996: 213). Уколико су се јављали самостално, сматра се да су били супстантивизовани и имали су деклинациони наставак, што је посебно уочљиво у рнвн. периоду: *die neune* 'neun' (Schmidt, 1996: 344). Овакви морфолошки везани облици некадашњих бројева, а данас придева, очувани су и у савременом језичком стању у невеликом броју фразеологизама:

fünf(e) gerade/eine gerade Zahl sein lassen

Verrückt und fünf ist neune.

5.8.9.3. Морфолошки везане глаголске компоненте

Морфолошка везаност код глаголских компонената јесте могућа, али није праћена хетерогеношћу појавних облика. У фразеолексикону савременог немачког језика уочава се присуство контрахованог инф. I акт. глагола *han*, данас *haben*, функционализованог у формирању парехезе код хомоморфних компонената у финалној позицији две клаузе у оквиру пословице (*han – getan*):

Adam muss eine Eva han, der er zeihe, was er getan

Облик представља перзистентан рефлекс доминантно срвн. појаве настале услед изражених контракција гласова у медијалној позицији. Резултат је срвн. посебан тип контраховане конјугације која је обједињавала веома мали број јаких и слабих глагола (срвн. *hân*, *lân* 'lassen', *vân* 'fangen', *gân* 'gehen') и била праћена хетероклизом између пуних и контрахованих облика. Услед константне нестабилности и малог броја глагола, контрахована конјугација се угасила крајем XVI и почетком XVII века[107] (Schmidt, 1996: 322).

5.8.10. Морфолошки везане релационе компоненте

Морфолошка везаност специфична је искључиво за прономинално компоненте са флексијом. Код предлога, конјунктора и субјунктора је потпуно искључена јер немају флексију. Детерминатив као компонента фразеологизама не показује ниједан облик морфолошке везаности.

Од свих прономиналних супкласа, морфолошку везаност показују личне заменице за 1. и 2. л. синг., релативне заменице *wer* и *der* и неодређена заменица *alles*:

Achte du mein, so acht´ ich dein.

Wes Brot ich ess`, des Lied ich sing`.

Wes das Herz voll ist, des geht den Mund über.

den Weg alles Irdischen gehen

[107] Морфологија глагола *haben* и у савременом језику показује рефлексе некадашње контраховане конјугације, а тиме и хетероклизу. Инф. I акт., 1. л. синг. инд. през. (*habe*), синг. конј. през. у свим лицима (*habe*, *habest*), сва лица плур. у инд. и конј. през. (*haben*, *habt*, *habet*), императив за 2. л. синг. и плур. без персирања (*hab*, *habt*) као и парт. перф. (*gehabt*) имају пуне облике, док се 2. и 3. л. инд. през. (*hast*, *hat*) и сва лица у оба броја у инд. и конј. прет. (*hatte*, *hattest*, *hatten*, *hattet*, *hätte*, *hättest*, *hätten*, *hättet*) своде на контраховане облике.

Заједничко обележје у свим овим случајевима је уочљива *падежна фокалност* (генитив). Код личних и релативних заменица генитив је морфолошки репрезентован старим и краћим облицима као јединим егзистентним у ствн. прономиналној парадигми: ствн. *ih – mîn*, *du – dîn/thîn*, *(h)wër – (h)wës*, *dër/dê - dës* (Sonderegger, 2003: 309; Braune & Reiffenstein, 2004: 241, 252–253). До дужења и паралелизма облика у парадигми личних заменица (срвн. *ih – mînes/mîner*) долази у срвн. епохи, а исти процес код релативних заменица (рнвн. *wer – wes/wessen*, *der – des/dez/desses/dessen*) уочава се тек током XV и XVI века (Mettke, 2000: 165; Schmidt, 1996: 269, 342–343). Узроци дужења нису потпуно јасни, али се сматра да су изазвани аналогијом према пуним облицима генитива личних заменица за 1. и 2. л. плур. и према облику датива за 3. л. плур. (Schmidt, 1996: 267, 340, 342; Srdić, 2008: 74; Paul, 1959a: 171–174).

Сви описани случајеви показују *терминални карактер* морфолошке везаности. Од њих се у овом контексту разликује неодређена заменица *alles*. Реч је о врло *рецентном* појавном облику морфолошке везаности компоненте која је резултат постепеног *синхронијског одумирања* генитива ове заменице (Srdić, 2008: 185; Engel, 2004: 372). Морфолошка везаност генитива заменице *alles* може се посматрати као *синхронијски парцијална*, али *проспективно потпуна* с обзиром на то да би се у корпусу савременог немачког језика сигурно још увек нашле њене генитивске форме и у слободној ванфразеолошкој употреби.

5.8.11. Мешовити тип фразеолошки везаних именичких компонената

Реч је о врло малобројним фразеолошки везаним именичким компонентама које одликују два обележја: *лексичка некротизација* и *морфо(синтаксичка) везаност* облика:

im Schwange sein (опсолетни дативски маркер *-e*)

nicht viel Federlesen(s) mit jmdm./etw. machen (стари *genetivus partitivus* после *viel*)

viel Aufheben(s) von jmdm./etw. machen (стари *genetivus partitivus* после *viel*)

Овакве компоненте могу се издвојити у посебну супкласу јер се одликују *идиосинкратичком синтезом* антагонистичких обележја пошто компонентски некротизми не показују афинитет према додатној морфолошкој везаности. Рестрикције „двоструке некротизације“ (лексичке и морфолошке) највероватније једним делом проистичу из укупне мало-

бројности именичких компонентских некротизама, иако су прототипична врста речи код ове везане подгрупе, а вероватно много више из чињенице да су некротизоване именичке компоненте веома често у акузативу - падежу који не спада у маркиране. Овоме као додатни фактор свакако треба додати и губљење категоријалних обележја именичких некротизама као битан рестриктивни фактор за морфолошку маркираност.

5.8.12. Фразеолошки везане лабилне компоненте

Ова супкласа обједињује врло хетерогене елементе који показују следећа инхерентна обележја: *фразеолошку везаност компоненте* или *њеног облика* и њихову *формалну нестабилност*. Из следећих примера се примећује да се обележје лабилности везује за различите типове фразеолошки везаних компонената као и да је резултат лабилности различит:

zu Buch(e) schlagen

hie(r) und da

etw. zugut(e) haben

Zeter und Mord(io)/Zetermordio/zetermordio schreien

gäng/gang und gäbe

va banque/Vabanque spielen

jmdn. zurate/zu Rate ziehen

sich etw. zuschulden/ zu Schulden kommen lassen

zugrunde/zu Grunde gehen

infrage/in Frage kommen

Примери показују неколико међусобно *поларних*, али *веома значајних тенденција*. Оне представљају антипод доминантном традиционалном ставу о фразеолошки везаним компонентама који се своди на дескрипторе *апсолутна статичност*, *историчност*, *архаичност*, *непродуктивност*, *затвореност* и *реликтни карактер*.

Прва тенденција везана је за морфолошки и фонетски везане компоненте и уочљива је у примерима *zu Buch(e) schlagen* и *hie(r) und da*. Лабилност се у овим случајевима дефинише као *алтернација* између морфолошки или фонетски везаног и синхронијски неутралног облика компоненте и тумачи се општим, мада спорим *синхронијским динамизмом* фразеолексикона и тенденцијом нивелисања дивергентних и ретких облика према синхронијски регуларним фонетским и морфолошким.

Резултат оваквих спонтаних процеса треба видети у постизању *парцијалне структурне конвергенције* са фонетским и граматичким системом савременог немачког језика, заснованој на *спонтаној десценденцији фразеолошке везаности*. Ово у квалитативном погледу значи да се алтернацијом између везаних и синхронијски неутралних облика смањује *фонетски* и *морфолошки диференцијал* између фразеолексикона, лексикона и граматичко-фонетског система као интегративних компонената укупног језичког система уз истовремено повећање *инхерентног симаниларитета* међу њима. У квантитативном погледу предочена тенденција *eo ipso* резултује смањењем појавних облика, а тиме и укупног броја фразеолошки везаних компонената.

Друга тенденција уочава се код структурног типа *infrage/in Frage kommen* или *zugrunde/zu Grunde gehen*. Лабилност је овде мотивисана процесом универбирања $П_{реп}Ф$ код које именичка компонента као сателит предлога најчешће показује везану морфологију. Резултат универбирања (*infrage*, *zugrunde*, *zurate*, *zuschulden*) су *неолошке* фразеолошки везане компоненте са *транспарентним правцем уникатизације*: од $П_{реп}Ф$ са именичким сателитом који *има* категоријална обележја падежа до прилошке везане компоненте *без* категоријалних обележја, при чему универбирање морфолошки везаног облика доприноси смањењу морфолошке иконичности овакве компоненте. Заједничко обележје између ове и претходно описане тенденције јесте то да су обе засноване на *синхронијском динамизму* фразеолексикона, али им је резултат потпуно различит јер се лабилношћу као резултатом универбирања постиже *асцендентност фразеолошке везаности*, а то у квантитативном погледу значи да се инвентар фразеолошки везаних компонената на овај начин *повећава*. На основу два типа лабилности и предоченог односа између две поларне тенденције, намеће се једнозначан закључак да *динамизам код фразеолошки везаних компонената резултује њиховим релативно константним инвентаром у синхронијској језичкој равни*.

Трећи аспект лабилности уочава се код фразеологизма *Zeter und Mord(io) schreien*. Као и код претходног типа лабилности, и овде је реч о процесу универбирања, а квалитативна разлика проистиче из чињенице да *уникатна мотивна фраза* (*Zeter und Mordio*) даје *уникатну именицу* (*Zetermordio, n*), а ова *уникатну компоненту без категоријалних обележја* (*zetermordio*) код које је наступило *затамњење врсте речи* (уп. DOW, *s. v. zetermordio*). Код овог типа лабилности реч је истовремено о

уникатној поликомпонентској алтернацији која се заснива на изузетно реткој појави *секундарне* и *терцијарне уникатизације* као специфичном творбеном процесу настанка нове везане компоненте:

Zeter und Mord(io) schreien > *Zetermordio schreien* (секундарна уникатизација)

Zetermordio schreien > *zetermordio schreien* (терцијарна уникатизација)

Специфичност секундарне и терцијарне уникатизације као „везаног компонентског“ творбеног процеса релативизује досада најчешће теоријске постулате о *апсолутној статичности* и *непродуктивности* фразеолошки везаних компонената и упућује на одређени степен системског *синхронијског динамизма* у овом подскупу компонената (уп. и 6.).

Четврти значајан аспект лабилности фразеолошки везаних компонената, репрезентован је фразеологизмом *va banque/Vabanque spielen*, код чијег уникатног сегмента се такође уочава универбирање. Суштина оваквог примера може се описати као спонтана тенденција фразеолексикона ка *профилисању прототипа* у инвентару везаних компонената. Резултат секундарне уникатизације код овог фразеологизма је именичка компонента, а она се у поређењу са „фразном“ метакомпонентном (*va banque*) сматра прототипичном у инвентару фразеолошки везаних компонената.

Лабилност компонената код фразеологизма *Zeter und Mordio schreien* > *Zetermordio schreien* осим што упућује на профилисање прототипичне врсте речи код везаних компонената, додатно рефлектује и тенденцију ка *компонентској префункционализацији* јер је бицентрични тип везаности са билатералном детерминацијом *мање прототипична* појава од моноцентричне везаности и јасно профилисане унилатералне детерминације међу компонентама.

Супкласа фразеолошки везаних лабилних компонената укупно се може посматрати као *секундарна* у односу на остале јер у свом саставу обједињује различите чланове који се на основу свог обележја већ могу сврстати у неку од описаних подгрупа. Њу, међутим, не треба посматрати као секундарну по значају, већ управо супротно, јер се захваљујући обележју лабилности, на основу којег је и формирана, уочавају дијаметрално супротна, ретка и досада неописана системска обележја везаних компонената због чега је неопходно додатно преиспитати, а у извесној мери и редефинисати доминантне теоријске постулате у вези са овим типом компонената.

5.8.13. Флективно моделоване везане компоненте

Ово је *изузетно редак*, али могућ случај који није описан у литератури. Овај тип везане компоненте настаје на основу подвођења слободне лексеме под синхронијски егзистентнтан флективни модел у немачком језику који није инхерентан за врсту речи којој припада:

позитив + *-er* + факултативна метафонија = компаратив (придева)

На овај начин је настала фразеолошки везана прилошка компонента у следећем примеру:

noch und *<u>nöcher</u>*

Овакве компоненте могу да личе на фонетски и морфолошки везане, међутим од првих се потенцијални низ флективно моделованих везаних компонената разликује по томе што фонетско одступање не представља рефлекс старијег језичког стања. Од морфолошки везаних компонената се разликује по томе што је модел синхронијски егзистентан, а још више по томе што дијахронијски никада није био, а није ни данас инхерентан врсти речи с обзиром на то да је системско обележје прилога непроменљивост, а уколико је степеновање могуће, морфолошки модел подразумева суплетивизам. Ово је сингуларни пример, али овакви случајеви се у теоријском смислу и у ограниченим серијама не могу потпуно искључити.

6. ФЕНОМЕН АУТОНОМИЗАЦИЈЕ ФРАЗЕОЛОШКИ ВЕЗАНЕ КОМПОНЕНТЕ

Овај феномен може се сагледати из прагматичке и системске перспективе. Новија корпусна истраживања указују на то да се фразеолошки везане компоненте могу јавити и у ванфразеолошкој употреби (Stumpf, 2015: 93):

Ungeschriebene Bekleidungsregeln sind ein häufiges Fettnäpfchen für Berufseinsteiger.

(фразеологизам: *[bei jmdm.] ins Fettnäpfchen treten*)

Mann kann ja über alles nachdenken und planen, bloß sollten Luftschlösser ausgeschlossen bleiben.

(фразеологизам: *Luftschlösser bauen*)

Der „glücklichste Formulierer" […] ist der bayerische Ministerpräsident Edmund Stoiber noch nie gewesen. […] Nun schien wieder so ein Tag eines Stoiber`schen Bärendienstes zu sein.

(фразеологизам: *jmdm. einen Bärendienst erweisen/leisten*)

(Примери из Stumpf, 2015: 93)

У оваквим случајевима легитимно је говорити о феномену *аутономизације фразеолошки везане компоненте*. Она постаје део слободног синтагматског низа у којем се синтаксички понаша као слободна реч. Предуслов за њену аутономизацију јесте очуваност значењског аспекта и очуваност граматичких категорија специфичних за врсту речи од које потиче фразеолошки везана компонента како би се реализовали граматички односи у слободном синтагматском низу.

О специфичној аутономизацији у системском смислу може се говорити и у ретким случајевима када фразеолошки везана компонента постаје мотивна за грађење нове слободне речи. Осим што новонастала лексема као реч подразумева актуализацију у слободним синтагмама, она шири своја категоријална обележја и тиме се нивелише са морфолошким прототипом:

jmdn. koram nehmen > koramieren

mit jmdm. Schindluder treiben > Schindluderei, f

Као и формална лабилност унутар фразеологизама, и аутономизација фразеолошки везане компоненте, схваћена из прагматичке или сис-

темске перспективе, недвосмислено упућује на то да се у одређеним случајевима не може искључити одређени степен њихове „мобилности“, чиме упркос својој предоминантној статичности показују известан степен синхронијског динамизма.

7. ОДНОС ИЗМЕЂУ СЛОБОДНИХ И ФРАЗЕОЛОШКИ ВЕЗАНИХ КОМПОНЕНАТА

Однос између „слободних“ и фразеолошки везаних компонената у досадашњим истраживањима није био предмет научног интересовања. Потоња група компонената традиционално представља посебну и релативно *затворену* област у оквиру фразеологије немачког језика, а услед досадашњег доминантно дијахронијског теоријског приступа и фаворизовања компонентских некротизама у истраживањима имплицирана је скоро потпуна дискрепанција између везаних и „слободних“ фразеолошких компонената.

Уколико се сумарно сагледава назначени однос, мора се истаћи да је он много више *корелативне природе*, али без могућности успостављања дефинитивних дистинкција. Степен корелације и функционално-формалне сличности између фразеолошки везаних и „слободних“ компонената одређени су на једној страни функционално-типолошком таксономијом „слободних“ компонената, а на другој доминантним инхерентним обележјима супкласе којој припадају везане компоненте и укупном компонентском структуром фразеологизма. Ово значи да корелативан однос *није константно-линеарног карактера*, већ подразумева *мање* или *веће функционално-формалне истоветности*, *конвергенције*, али и могуће потпуне *дивергенције* између две групе традиционално потпуно поларно схватаних компонената.

Једина специфична функција везана искључиво за одређене супкласе фразеолошки везаних компонената јесте *детерминативна*. Остала формално-функционална обележја „слободних“ компонената могу се јавити и код везаних, што у перспективни недвосмислено имплицира и укупно редефинисање методолошког приступа у сагледавању компонентске структуре фразеологизма. Њу првенствено треба посматрати из јединствене теоријске премисе претпостављеног *компонентског континуума* са сличностима и разликама у функционално-формалном статусу како „слободних“ тако и везаних фразеолошких компонената.

Корелативан однос између две групе компонената уочава се у следећим случајевима:

- фразеолошки везана компонента може имати статус *апикалне компоненте*:

  auf Anhieb
  im Laufe
  im Nu

- Фразеолошки везана компонента у много ређим случајевима од „слободних“ може показивати обележје *парехетичке хомоморфности*. У унутрашњој структури две везане компоненте су у билатералној детерминацији, обе припадају истој врсти речи, одликују се парисилабичношћу и хомеотелеутоном:

  in Saus und Braus

- Фразеолошки везана компонента се у изузетно ретким случајевима може понашати и као *права редупликациона компонента*. Рекурентност је условљена инхерентним обележјима фразеолошке супкласе:

  hie ..., hie/da ...

- Фразеолошки везана компонента ретко може бити у *семиредупликационој релацији* са „слободном“:

  Advokaten, Schadvokaten

- Фразеолошки везана компонента из подгрупе *некротизама увек* има статус *облигаторне компоненте*, што је у корелативном односу са њиховом детерминативном функцијом. „Слободне“ компоненте захваљујући обележју рекурентности, али и у зависности од укупне компонентске структуре фразеологизма могу бити и облигаторне и факултативне. Фразеологизми са везаном компонентом у својој структури могу имати и факултативне компоненте:

  [bei jmdm.]ins Fettnäpfchen treten

- Фразеолошки везана компонента *никада нема статус анафоричке компоненте* у структури фразеологизма.

- Фразеолошки везана компонента из редова уникатних по правилу има статус врло специфичне *семантичке детерминанте* у лексикографском значењу термина јер се под њом као одредницом цео фразеологизам лематизује у речнику, и то чак и у оним случајевима када је наступила семантичка деструкција.

- Фразеолошки везана компонента *изузетно ретко* има статус *синтаксичког нуклеуса*. Он је најређи код компонентских некротизама и ограничен је на мали број глаголских компонената. У ређим случајевима је могућ код фонетски везаних компонената:

  eine Scharte auswetzen (ИнфФ)

  rin ins Vergnügen! (АдвФ)

- Обележје *лабилности заједничко* је за обе групе компонената и тумачи се као рефлекс синхронијског динамизма у фразеолексикону.

Резултат лабилности је различит јер универбирање код слободних компонената може да провоцира деструкцију фразеолошког статуса, што, за разлику од оних „слободних“ никада није случај код лабилних везаних компонената. Захваљујући лабилности, варијантни облици везаних компонената у оквиру једног фразеологизма могу да комутирају, а ово их приближава „слободним“ *комутационим компонентама*, при чему се код везаних уочава комутација између варијантних облика једне везане компоненте.

- Фразеолошки везана компонента *има статус примарне базичне компоненте* уколико потиче из супкласе компонентских некротизама, везаних компонената страног порекла и „фразних“ везаних компонената. Фонетски и морфолошки везани базични елементи *могу*, али *не морају* имати статус примарне базичне компоненте.
- Фразеолошки везана компонента у системском погледу *нема* статус и функцију *транспозиционе компоненте*.
- Фразеолошки везана компонента може имати статус семантичке базе у унутрашњој структури фразеологизма. Наведени статус зависи од укупног значења фразеологизма, али је *вероватнији* код морфолошки и фонетски везаних базичних елемената. Код компонентских некротизама дугог дијахронијског континуитета са затамњеном семантиком и врстом речи по правилу се не може говорити о наведеној улози везане компоненте у укупној фразеолошкој структури.
- Супротно претходном, фразеолошки везана компонента има статус фразеолошког центра или фокуса и он се начелно посматра као директно пропорционалан са припадношћу одређеној супкласи јер је најуочљивији код компонентских некротизама и везаних компонената страног порекла. Посебност у погледу ове функције треба сагледавати у контексту много деликатнијег утврђивања метафоричног или метонимијског транспоновања које се веома често може установити искључиво на основу етимолошких података. Фонетски и морфолошки везани базични елементи се у погледу ове функције понашају као и остале „слободне“ компоненте.
- Фразне компоненте страног порекла или везане метакомпоненте показују формалну сличност у погледу инкорпорације и метафразеологизације са инкорпорисаним субјункторима и конјункторима.

8. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА О ФРАЗЕОЛОШКИ ВЕЗАНИМ КОМПОНЕНТАМА

Фразеолошки везане или уникатне компоненте у немачкој фразеологији традиционално су представљале специфичну и затворену област проучавања. Теоријски импулс потекао је од проучавања уникатних морфема, а приступ је предоминантно био заснован на дијахронијско-етимолошким постулатима. Ово је деценијама сужавало теоријски угао посматрања и водило је већем броју једностраних закључака у вези са овим типом компонената. Захваљујући каснијим корпусним истраживањима и новијем интегративном приступу између фразеологије, корпусне лингвистике, историје немачког језика и синтаксе, добијена су нова релевантна сазнања о овој врло специфичној подгрупи компонената, на основу којих су се поједини традиционални аксиоми релативизовали, а укупност фразеолошки везаних компонената почела научно сагледавати из много флексибилније перспективе.

За фразеолошки везане компоненте ни данас не постоји јединствена дефиниција. Оне прототипичне представљају веома малобројан скуп компонената које се одликују нултим односом са слободном лексемом од које потичу, моноколокабилношћу или врло ограниченом поликолокабилношћу унутар фразеолошких низова, дистрибуционом идиосинкразијом, различитим степенима морфолошке дефективности и затамњења и честом семантичком деструкцијом. Оне мање прототипичне фразеолошки везане компоненте одликују се корелативним односом са слободном лексемом од које потичу, могућим ограничено серијским карактером, неким од хетерогених појавних облика фонетске или морфолошке везаности, очуваним семантичким контигвитетом са примарном лексемом и изостанком детерминативне функције. И оне прототипичне и оне мање прототипичне представљају апсолутни индикатор окончаног процеса фразеологизације.

Осим наведених обележја, фразеолошки везане компоненте додатно се одликују изразитом малобројношћу и изразитом хетерогеношћу обележја због чега их је веома тешко једнозначно супкласификовати. Прототипичним се сматрају некротизми, иако у основи нису најбројнији, а као периферне подгрупе традиционално су се означавале фонетски и морфолошки везане компоненте. Између наведених полова смештене су везане компоненте настале кразом, везане компоненте страног порекла, „фразне“ метакомпоненте, мешовите и лабилне везане компоненте. Не треба

губити из вида да се код фразеолошки везаних компонената ни данас, а ни у перспективи не може оперисати јединственом супкласификацијом с обзиром на то да међусобна дистинктинктивна обележја често нису довољно изражена услед чега се иста компонента у различитим истраживањима легитимно може наћи у различитим супкласама.

Различити су фактори који доводе до фразеолошког везивања и уникатизације компоненте. У одређеним случајевима потпуно су јасни, у одређеним се претпоставља и дејство више њих. Међу најзначајније спадају застаревање речи, индиректна интеграција регионализама и дијалектизама у фразеолексикон, снижен колокациони потенцијал лексеме, позајмљивање из страних језика, диминуција, специфичности врсте речи и њене синтаксичке функција и флуктуација категоријалних обележја речи.

Захваљујући данашњем научном интересовању дошло се и до одређених нових сазнања у вези са фразеолошки везаним компонентама. Фразеолошка везаност није искључиво обележје базичних елемената, већ се одређени појавни облици региструју и код релационих компонената. Посебно значајним може се сматрати њихов синхронијски динамизам као редак феномен, *de facto* негиран у традиционалном приступу. Он се репрезентује варијантношћу облика код лабилних везаних компонената, могућом аутономизацијом, али и ретком појавом да фразеолошки везане компоненте, традиционално схватане као потпуно непродуктивни елементи фразеолексикона, могу представљати мотивне облике за настанак нових слободних лексема.

Однос између „слободних“ и фразеолошки везаних компонената, традиционално такође потпуно запостављен, указује на висок степен корелација између ове две групе, што усмерава на једини научно оправдан приступ у проучавању укупног инвентара фразеолошких компонената у будућим истраживањима, а који би се морао заснивати не на досадашњој дискрепанцији, већ на претпостављеном континууму и истовременом интегративном сагледавању како „слободних“ тако и фразеолошки везаних компонената.

9. ЛИТЕРАТУРА

А. Лексикографски извори

Beyer H., Beyer, A. (1984). *Sprichwörterlexikon. Sprichwörter und sprichwörtliche Ausdrücke aus deutschen Sammlungen vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart.* Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.

Büchmann, G. (1983). *Geflügelte Worte.* Köln: Buch und Zeit Verlagsgesellschaft mbH.

Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm (1854–1971). Leipzig: Verlag S. Hirzel. Dostupno na <http://woerterbuchnetz.de/DWB/>.

Duden Online-Wörterbuch. Dostupno na <http://www.duden.de> [DOW].

Duden (2008). *Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. Band 11*. Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich: Dudenverlag [D_{11}].

Friedrich, J. (2006). *Phraseologisches Wörterbuch des Mittelhochdeutschen. Redensarten, Sprichwörter und andere feste Wortverbindungen in Texten von 1050 – 1350.* Tübingen: Max Niemeyer Verlag [JF].

Hennig, B. (2007). *Kleines mittelhochdeutsches Wörterbuch.* Tübingen: Max Niemeyer Verlag [KMW].

Krüger-Lorenzen, K. (2001). *Deutsche Redensarten und was dahintersteckt.* München: Wilhelm Heyne Verlag [KL].

Mittelhochdeutsches Wörterbuch von Georg Friedrich Benecke, Wilhelm Müller und Friedrich Zarncke (1854–1866). Dostupno na <http://woerterbuchnetz.de/BMZ/> [BMZ].

Pfeifer, W. (2005). *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen.* München: Deutscher Taschenbuchverlag GmbH & Co. KG [EWD].

Quathoff, U. (2011). *Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen.* Berlin-New York: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.

Röhrich, L. (1974). *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. Band 1*. Freiburg-Basel-Wien: Herder [R_1].

Б. Научна и стручна литература

Бојковска, Е. (2016). Предизвици при преведувањето фразеологизми. У Б. Мирчевска-Бошева (ур.), *Зборот збор отвора. Зборник на трудови од Меѓународната научна конференција одржана во*

Скопје на 29 и 30 октомври 2016 г. (87–102). Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје – Филолошки факултет „Блаже Конески“.

[Bojkovska, E. (2016). Predizvici pri preveduvanjeto frazeologizmi. U B. Mirčevska-Boševa (ur.), *Zborot zbor otvora. Zbornik na trudovi od Međunarodnata naučna konferencija održana vo Skopje na 29 i 30 oktomvri 2016 g.* (87–102). Skopje: Univerzitet „Sv. Kiril i Metodij“ vo Skopje – Filološki fakultet „Blaže Koneski“]

Вуловић, Н. (2015). *Српска фразеологија и религија. Лингвокултуролошка истраживања.* Београд: Институт за српски језик САНУ.

[Vulović, N. (2015). *Srpska frazeologija i religija. Lingvokulturološka istraživanja.* Beograd: Institut za srpski jezik SANU]

Драгићевић, Р. (2010). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.

[Dragićević, R. (2010). *Leksikologija srpskog jezika.* Beograd: Zavod za udžbenike]

Ивановић, Б. (2021). Формална обележја компаративних фразеологизама у средњевисоконемачком језику. *Филолог*, *12*(23), 363–379.

[Ivanović, B. (2021). Formalna obeležja komparativnih frazeologizama u srednjevisokonemačkom jeziku. *Filolog*, *12*(23), 363–379]

Ивановић, Б. (2021а). Узроци перзистенције опсолетних генитива у немачкој фразеологији. *Анали филолошког факултета, 33*(1), 101–112.

[Ivanović, B. (2021a). Uzroci perzistencije opsoletnih genitiva u nemačkoj frazeologiji. *Anali Filološkog fakulteta, 33*(1), 101-112]

Ивановић, Б. (2021б). Компаративни фразеологизми са полиптозом у средњевисоконемачком језику. *Анали Филолошког факултета, 33*(2), 13–27.

[Ivanović, B. (2021b). Komparativni frazeologizmi sa poliptozom u srednjevisokonemačkom jeziku. *Anali Filološkog fakulteta, 33*(2), 13–27]

Ивановић, Б. (2022). Средњевисоконемачке јункције као структурни фразеологизми. *Филолошки преглед*, *49*(1), 131–146.

[Ivanović, B. (2022). Srednjevisokonemačke junkcije kao strukturni frazeologizmi. *Filološki pregled*, *49*(1), 131–146]

Ивановић, Б. (2022а). Функције и обележја релационих компонената у немачкој фразеологији. *Philologia Mediana*, *14*, 215–229.

[Ivanović, B. (2022a). Funkcije i obeležja relacionih komponenata u nemačkoj frazeologiji. *Philologia Mediana*, *14*, 215-229]

Ивановић, Б. (2022б). Фразеолошки везане релационе компоненте у савременом немачком језику. *Српски језик: студије српске и словенске, 27*(1), 245–259.

[Ivanović, B. (2022b). Frazeološki vezane relacione komponente u savremenom nemačkom jeziku. *Srpski jezik: studije srpske i slovenske, 27*(1), 245–259]

Ивановић, Б. (2012). *Рецесивна обележја немачких фразеологизама и тенденција нивелације према савременом језичком стању* [докторска дисертација]. Београд: Филолошки факултет.

[Ivanović, B. (2012). *Recesivna obeležja nemačkih frazeologizama i tendencija nivelacije prema savremenom jezičkom stanju* [doktorska disertacija]. Beograd: Filološki fakultet]

Ивановић, Б. (2012a). Геминатни фразеологизми средњевисоконемачког периода. *Анали Филолошког факултета*, *24*(1), 285-298.

[Ivanović, B. (2012a). Geminatni frazeologizmi srednjevisokonemačkog perioda. *Anali Filološkog fakulteta*, *24*(1), 285-298]

Ивановић, Б., Костић-Томовић, Ј. (2018). О морфосинтаксичкој петрификованости адјективских компонената у немачкој фразеологији. У Z. Kašić (ur.), *O jeziku sa raznih aspekata. Primenjena lingvistika u čast Vesni Berić-Đukić* (225–235). Novi Sad: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije – Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu – Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.

[Ivanović, B., Kostić-Tomović, J. (2018). O morfosintaksičkoj petrifikovanosti adjektivskih komponenata u nemačkoj frazeologiji. U Z. Kšić (ur.), *O jeziku sa raznih aspekata. Primenjena lingvistika u čast Vesni Berić-Đukić* (225–235). Novi Sad: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije – Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu – Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu]

Јовановић, Ј. (2006). *Синтакса и стилистика српских народних пословица I.* Београд: ЈАСЕН.

[Jovanović, J. (2006). *Sintaksa i stilistika srpskih narodnih poslovica I.* Beograd: JASEN]

Ковачевић, М. (2000). *Стилистика и граматика стилских фигура.* Крагујевац: КАНТАКУЗИН.

[Kovačević, M. (2000). *Stilistika i gramatika stilskih figura.* Kragujevac: KANTAKUZIN]

Костић-Томовић, Ј., Ивановић, Б. (2019). Унутрашња редупликација у немачком језику између језичке историје и актуелних тенденција. У А. Крстановић & Љ. Аћимовић (ур.), *Компаратистичка истраживања. Зборник у част проф. др Ради Станаревић* (248–259). Бања Лука: Филолошки факултет.

[Kostić-Tomović, J., Ivanović, B. (2019). Unutrašnja reduplikacija u nemačkom jeziku između jezičke istorije i aktuelnih tendencija. U A. Krstanović & Lj. Aćimović (ur.), *Komparatistička istraživawa. Zbornik u čast prof. dr Radi Stanarević* (248–259). Banja Luka: Filološki fakultet]

Мршевић-Радовић, Д. (1987). *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику.* Београд: Филолошки факултет.

[Mršević-Radović, D. (1987). *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku.* Beograd: Filološki fakultet]

Мршевић-Радовић, Д. (1982). О критеријима који одређују место обраде фразеологизама у речнику. У Д. Ћупић (одг. ур.), *Лексикологија и лексикографија. Зборник реферата* (141–148). Београд-Нови Сад: Српска академија наука и уметности –Одељење језика и књижевности – Институт за српскохрватски језик – Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду – Матица српска – Филолошки факултет у Београду – Одсек за јужнословенске језике и општу лингвистику.

[Mršević-Radović, D. (1982). O kriterijima koji određuju mesto obrade frazeologizama u rečniku. U D. Ćupić (odg. ur.), Leksikologija i leksikografija. Zbornik referata (141–148). Beograd-Novi Sad: Srpska akademija nauka i umetnosti – Odeljenje jezika i književnosti – Institut za srpskohrvatski jezik – Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu – Matica srpska – Filološki fakultet u Beogradu – Odsek za južnoslovenske jezike i opštu lingvistiku]

Пејовић, А. (2015). Паремиолошки континуум од Вука до данас. У М. Ковачевић & Ј. Петковић (ур.), *Српски језик, књижевност, уметност. Зборник радова са IX међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (24–25. 10. 2014)* (193–202). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.

[Pejović, A. (2015). Paremiološki kontinuum od Vuka do danas. U M. Kovačević & J. Petković (ur.), *Srpski jezik, književnost, umetnost. Zbornik radova sa IX međunarodnog naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu (24–25. 10. 2014)* (193–202). Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet]

Поповић, С. (2021). Појам моноколокабилности и периферија језика. *Славистика, XXV*(2), 70–81.

[Popović, S. (2021). Pojam monokolokabilnosti i periferija jezika. *Slavistika, XXV*(2), 70–81]

Срдић, С. (2004). Реченично поље у немачком језику јуче и данас. *Српски језик, 9*(1-2), 305–314.

[Srdić, S. (2004). Rečenično polje u nemačkom jeziku juče i danas. *Srpski jezik, 9*(1-2), 305–314]

Станојевић Веселиновић, М. (2018). *Компаративни фразеологизми за језички пар српски-немачки* [докторска дисертација]. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.

[Stanojević Veselinović, M. (2018). *Komparativni frazeologizmi za jezički par srpski-nemački* [doktorska disertacija]. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet]

Старчевић, З. (1998). Лингвистичко вредновање жене и структура дискурса у пословици и реклами. *Српски језик: студије српске и словенске, 1–2*, 409–424.

[Starčević, Z. (1998). Lingvističko vrednovanje žene i struktura diskursa u poslovici i reklami. *Srpski jezik: studije srpske i slovenske, 1–2,* 409–424]

Стефановић, М. (2009). О пословицама у проучавању језичке слике света (на материјалу руског и српског језика). *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, XXXI–1*, 31–42.

[Stefanović, M. (2009). O poslovicama u proučavanju jezičke slike sveta (na materijalu ruskog i srpskog jezika). *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, XXXI–1*, 31–42]

Шијачки-Маневић, Б. (2009). *Граматика латинског језика.* Београд: Завод за уџбенике.

[Šijački-Manević, B. (2009). *Gramatika latinskog jezika.* Beograd: Zavod za udžbenike]

Ágel, V. (2004). Phraseologismus als (valenz)syntaktischer Normalfall. U K. Steyer (Hrsg.), *Wortverbindungen – mehr oder weniger fest* (pp. 65–86). Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Behaghel, O. (1932). *Deutsche Syntax. Band IV. Wortstellung. Periodenbau.* Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung.

Behaghel, O. (1928). *Deutsche Syntax. Band III. Die Satzgebilde.* Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung.

Bernath, C. (1999). Zur Entstehung neuer Phraseologismen. Filmtitel auf dem Weg zum geflügelten Wort. U P. Bassola, Chr. Oberwagner & G. Schnieders (Hrsg.), *Schnittstelle Deutsch. Linguistische Studien aus Szeged. Festschrift für Pavica Mrazović (Acta Germanica, 8)* (pp. 169–173). Szeged: GRIMM KÖNYVKIADÓ.

Bernstein, N. (2011). *„kennen sie mich herren/meine damen und herren". Phraseologismen in Moderner Lyrik am Beispiel von Ernst Jandl und Nicanor Parra*. Würzburg: Königshausen & Neumann.

Bilandžija, S. (2017). *Slaganje u skandinavskim jezicima – prototip i periferija.* Beograd: FOKUS – Forum za interkulturnu komunikaciju.

Bilandžija, S. (2014). *Semantika kauzativnih konstrukcija u norveškom i srpskom jeziku* [doktorska disertacija]. Beograd: Filološki fakultet.

Blum, S. (1986). Ahd. *habên* in Funktionsverbgefügen. *Beiträge zur Erforschung der deutschen Sprache*, *6*, 80–95.

Boor, H. de., Wisniewski, R. (1973). *Mittelhochdeutsche Grammatik.* Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Braune, W., Helm, K. (1952). *Gotische Grammatik.* Halle/Saale: Max Niemeyer Verlag.

Braxatorisová, A. (2022). Möglichkeiten der phraseologischen Betrachtung der Einwortidiome aus der Sicht der phraseologischen Kriterien auf der Basis von slowakischen und deutschen Beispielen. *Litera: Dil, Edebiyat ve Kültür Araştirmalari Dergisi. Litera: Journal of Language, Literature and Culture Studies, 32*(1), 317–339.

Brehmer, B. (2009). Äquivalenzbeziehungen zwischen komparativen Phraseologismen im Serbischen und Deutschen. *Südslavistik online, 1*, 141–164.

Brugmann, K. (1922). *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen.* Berlin - Leipzig: Walter de Gruyter - J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung-Georg Reimer - Karl J. Trübner-Veit & COMP.

Brugmann, K., Delbrück, B. (1967). *Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Zweiter Band: Lehre von den Wortformen und ihrem Gebrauch.* Berlin: Walter de Gruyter & Co.

Burger, H. (2015). *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen.* Berlin: Erich Schmidt Verlag.

Burger, H. (2012). Alte und neue Fragen, alte und neue Methoden der historischen Phraseologie. U N. Filatkina, A. Kleine-Engel, M. Dräger & H. Burger (Hrsg.), *Aspekte der historischen Phraseologie und Phraseographie* (pp. 1–20). Heidelberg: Universitätsverlag Winter.

Burger, H. (2003). *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen.* Berlin: Erich Schmidt Verlag.

Burger, H. (1992). Phraseologie in französischen und deutschen Wörterbüchern. U J. Korhonen (Hrsg.), *Untersuchungen zur Phraseologie des Deutschen und anderer Sprachen: einzelsprachspezifisch – kontrastiv – vergleichend* (pp. 1–21). Frankfurt am Main –Berlin – New York – Paris - Wien: Peter Lang.

Burger, H. (1977). Probleme einer historischen Phraseologie des Deutschen. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, 99*(1), 1-24.

Burger, H., Buhofer, A., Sialm, A. (1982). *Handbuch der Phraseologie.* Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Burger, H., Jaksche, H. (1973). *Idiomatik des Deutschen.* Tübingen. Max Niemeyer Verlag.

Burger, H., Linke, A. (1985). Historische Phraseologie. U W. Besch, O. Reichmann & St. Sonderegger (Hsg.), *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung. Zweiter Halbband* (pp. 2018–2026). Berlin–New York: Walter de Gruyter.

Bußmann, H. (1990). *Lexikon der Sprachwissenschaft.* Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.

Cahill, L. (2019). *Discovering Phonetics and Phonology.* London: Bloomsbury Academic.

Cheon, M. A. (1998). *Zur Konzeption eines phraseologischen Wörterbuchs für Fremdsprachler. Am Beispiel Deutsch – Koreanisch.* Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Coulmas, F. (1985). Lexikalisierung von Syntagmen. U Chr. Schwarze & D. Wunderlich (Hrsg.), *Handbuch der Lexikologie* (pp. 250–268). Königstein: Atäneum Verlag.

Crudu, M. (2020). Ansätze zur Konzepzion eines bilingualen Unikalia-Wörterbuchs Deutsch-Rumänisch. U P. Cotta Ramusino & F. Mollica (Hrsg.), *Contrastive Phraseology. Languages and Cultures in Comparison* (pp. 379–392). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

Crudu, M. (2016). *„Auf die Freite gehen...“* Unikalen Erbwörtern auf der Spur. U C. E. Puchianu (Hrsg.), *„Einmal von Eros zu Thanatos und zurück, bitte!“Auf Spurensuche in der deutschen Kultur, Literatur und Sprache. Kronstädter Beiträge zur germanistischen Forschung 15/16* (pp. 247–256). Kronstadt/Braşov: Aldus Verlag.

Dammel, A. (2014). *Die schönen alten Formen* ... Grammatischer Wandel der deutschen Verbalflexion – Verfall oder Reorganisation? U A. Plewnia & A. Witt (Hrsg.), *Sprachverfall? Dynamik – Wandel – Variation. Jahrbuch des Instituts für Deutsche Sprache 2013* (pp. 51–70). Berlin-Boston: Walter de Gruyter.

Daniels, K. (1989). Das Sprichwort als Erziehungsmittel – historische Aspekte. U G. Gréciano (Hrsg.), *Europhras 88. Phraséologie Contrastive. Actes du Colloque International Klingenthal – Strasbourg 12–16 mai 1988* (pp. 65–73). Strasbourg: Université des Scienses Humaines.

Dräger, M. (2011). *Der phraseologische Wandel und seine lexikographische Erfassung. Konzept des „Online-Lexikons zur diachronen Phraseologie (OLdPhras)“*. Freiburg i. Br.: Philologische Fakultät der Albert-Ludwigs-Universität.

Dobrovol`skij, D. (2004). Semantische Teilbarkeit der Idiomstruktur: zu operationalen Kriterien. U Chr. Palm-Meister (Hrsg.), *Europhras 2000. Internationale Tagung zur Phraseologie vom 15.-18. Juni 2000 in Aske/Schweden* (pp. 61–68). Tübingen: Narr Stauffenburg Verlag.

Dobrovol`skij, D. (1978). *Phraseologisch gebundene lexikalische Elemente der deutschen Gegenwartssprache. Ein Beitrag zur Theorie der Phraseologie und zur Beschreibung des phraseologischen Bestandes.* Leipzig: Karl-Marx-Universität.

Dobrovol`skij, D., Piirainen, E. (2009). *Zur Theorie der Phraseologie. Kognitive und kulturelle Aspekte.* Tübingen: Stauffenburg Verlag.

Donalies, E. (2015). *Kurz und bündig* – über Mehrlingsformeln. *Sprachreport, 31*(3), 28–33.

Duden (2005). *Die Grammatik. Bd. 4.* Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich: Dudenverlag.

Duden (1995). *Die Grammatik. Bd. 4.* Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich: Dudenverlag.

Duden (1984). *Die Grammatik. Bd. 4.* Mannheim/Wien/Zürich: Dudenverlag.

Duhme, M. (1995). *Lauschangriff* und *Rollkommando* – „Einwortphraseologismen“ in der Pressesprache am Beispiel des Nachrichtenmagazins FOCUS. U R. S. Baur & Ch. Chlosta (Hrsg.), *Von der Einwortmetapher zur Satzmetapher. Akten des westfällischen Arbeitskreises Phraseologie/ Parömiologie. Studien zur Phraseologie und Parömiologie* (pp. 83–93). Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer.

Đorđević, D. (2016). Banalizacija sportske terminologije u arapskom publicističkom funkcionalnom stilu. U J. Kostić-Tomović, B. Ivanović, A. Đurović & N. Zobenica (ur.), *U carstvu reči – jezici i kulture. Zbornik u čast prof. dr Jovanu Đukanoviću povodom 85. rođendana. Im Reich der Wörter – Sprache(n) und Kultur(en). Festschrift für Prof. Dr. Jovan Đukanović* (pp. 212–225). Beograd: Filološki fakultet – FOCUS – Forum za interkulturnu komunikaciju.

Đorđević, M. (1984). Funktionsverbgefüge im Deutschen und Serbokroatischen. *Dokumentation der Tagungsbeiträge des jugoslawisch-deutschen Germanistentreffens in Dubrovnik*, 131–150.

Đurović, A. (2021). *Grundfragen der deutschen Syntax.* Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet.

Đurović, A. (2011). *Grundfragen der deutschen Syntax.* Belgrad: Philologische Fakultät der Universität Belgrad.

Đurović, A., Ivanović, B. (2007). Besonderheiten der morphosyntaktischen Struktur deutscher Idiome. *Philologia*, *5*(1), 25–35.

Đurović, A., Ivanović, B. Srdić, S., Engel, U., Alanović, M. (2017). *Deutsch-serbische kontrastive Grammatik. Teil IV: Partikeln*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.

Edelmann, G. (2022). Idiomatizität und Konnotative Aspekte von Phraseologismen der österreichischen und der deutschen Rechtssprache mit „Hand“: Probleme der Übersetzung in die spranische Rechtssprache. U I. Holl & B. de la Fuente Marina (Eds.), *La Traducción y sus meandros. Diversas aproximationes en el par de lenguas alemán/espaňol* (pp. 265–281). Salamanca: Ediciones Universidad.

Eisenberg, P. (2020). *Grundriss der deutschen Grammatik. Der Satz.* Berlin: J. B. Metzler Verlag-Springer-Verlag GmbH.

Elsen, H. (2011). *Grundzüge der Morphologie des Deutschen.* Berlin – Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.

Engel, U. (2009). *Syntax der deutschen Gegenwartssprache.* Berlin: Erich Schmidt Verlag.

Engel, U. (2004). *Deutsche Grammatik.* München: Iudicium Verlag.

Ernst, P. (2005). *Deutsche Sprachgeschichte*. Wien: WUV.

Fiehler, R. (2011). Korpusbasierte Analyse von Univerbierungsprozessen. U M. Konopka, J. Kubczak, Chr. Mair, F. Šticha & U. H. Waßner (Hrsg.), *Grammatik und Korpora 2009. Dritte Internationale Konferenz. Mannheim, 22.-24. 9. 2009* (pp. 141–155). Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Finkbeiner, R. (2008). *Idiomatische Sätze im Deutschen. Syntaktische, semantische und pragmatische Studien und Untersuchung ihrer Produktivität. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholmer Germanistische Forschungen 72.* Stockholm: Universitet Stockholms. Stockholm University.

Fleischer, W. (1997). *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache.* Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Fleischer, W. (1989). Deutsche Phraseologismen mit unikaler Komponente. Struktur und Funktion. U G. Grésiano (Hrsg.), *Europhras 88. Phraséologie Contrastive. Actes du Colloque International Klingenthal – Strasbourg 12–16 mai 1988* (pp. 117–126). Strasbourg: Université des Scienses Humaines.

Fleischer, J., Schallert, O. (2011). *Historische Syntax des Deutschen. Eine Einführung.* Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Földes, C. (2007). Phraseme mit spezifischer Struktur. U H. Burger, D. Dobrovol`skij, P. Kühn & N. R. Norrick (Hrsg.), *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung. An International Handbook of Contemporary Research. 1. Halbband. Volume 1* (pp. 425–435). Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Forgás, T. (2004). Unikale Komponente in ungarischen Phraseologismen. U Cs. Földes (Hrsg.), *RES HUMANAE PROVERBIORUM ET SENTENTIARUM. Ad honorem Wolfangi Mieder* (pp. 115–128). Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Friedrich, J. (2006). *Phraseologisches Wörterbuch des Mittelhochdeutschen. Redensarten, Sprichwörter und andere feste Wortverbindungen in Texten von 1050–1350.* Tübingen: Max Niemeyer Verlag [JF].

Genadieva, D. (2006). Fremde Sprachbilder in Phraseologismen mit unikalen Elementen. U M.-Chr. Lerche & A. Middeke (Hrsg.), *Wider Raster und Schranken: Deutschland – Bulgarien – Österreich in der gegenseitigen Wahrnehmung* (pp. 123–129). Göttingen: Universitätsverlag.

Gester, S. (2010). Phraseologismen und Sprichwörter in der modernen deutschen Sprache. In S. Gester & L. Marek (Hrsg.), *Phraseologismen und Sprichwörter in der modernen deutschen Sprache* (pp. 11–29). Zlín: Univerzita Tomáše Bati.

Glück, H. (Hrsg.) (2000). *Metzler Lexikon Sprache*. Stuttgart-Weimar: Verlag J. B. Metzler [MLS].

Götz, U. (2006). *Vnd wer dise meine reden hœret/vnd thuet sie nicht...* Zur Herausbildung einer Verbstellungsbesonderheit der neuhochdeutschen Standardsprache. U U. Götz & St. Stricker (Hrsg.), *Neue Perspektiven der Sprachgeschichte* (pp. 211–230). Heidelberg: Universitätsverlag WINTER.

Gréciano, G. (1982). Zur Semantik der deutschen Idiomatik. *Zeitschrift für germanistische Linguistik, 10*(3), 295–316.

Grimm, J. (1898). *Deutsche Grammatik. Vierter Theil.* Gütersloh: Verlag von C. Bertelsmann.

Große, R. (1983). Nachwort. U R. Große (Hrsg.), *Martin Luthers Sprichwortsammlung* (pp. 93–101). Leipzig: Insel Verlag.

Grzybek, P. (2000). G. L. Permjakovs Grammatik der sprichwörtlichen Weisheit. U P. Gryzbek (Hrsg.), *Die Grammatik der sprichwörtlichen Weisheit von G. L. Permjakov. Mit einer Analyse allgemein bekannter deutscher Sprichwörter* (pp. 1–41). Hohengehren: Schneider Verlag.

Häcki Buhofer, A. (2002). Phraseologisch isolierte Wörter und Wortformen. U A. D. Cruse, F. Hundsnurscher, M. Job & P. R. Lutzeier (Hrsg.), *Lexikologie. Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen. Band 1* (pp. 429–433). Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Häcki Buhofer, A., Guiriato, D. (2002). "Unikalia" im Sprachwandel: phraseologisch gebundene Wörter und ihre lexikographische Erfassung. U E. Piirainen & I. T. Piirainen (Hrsg.), *Phraseologie in Raum und Zeit* (pp. 125–160). Hohengehren: Schneider Verlag.

Hallsteinsdóttir, E. (2007). Wörtliche, freie und phraseologische Bedeutung. Eine korpusbasierte Untersuchung des Vorkommens von freien und

phraseologischen Lesarten bei deutschen Idiomen. U E. Kržišnik (Hrsg.), *Phraseologie in der Sprachwissenschaft und anderen Disziplinen. Akten der Europhras-Tagung in Strunjan-Slowenien vom 19.-22. September 2005* (pp. 151–166). Ljubljana: Filozofska fakulteta-Oddelek za slovenistiko.

Harm, V. (2021). *Funktionsverbgefüge des Deutschen. Untersuchungen zu einer Kategorie zwischen Lexikon und Grammatik.* Berlin-Boston: Walter de Gruyter GmbH.

Hartweg, F., Wegera, K.-P. (2005). *Frühneuhochdeutsch. Eine Einführung in die deutsche Sprache des Spätmittelalters und der frühen Neuzeit*. Tübingen: Max Nimeyer Verlag.

Hausmann, F. J. (2004). Was sind eigentlich Kollokationen? U K. Steyer (Hrsg.), *Wortverbindungen – mehr oder weniger fest* (pp. 309–334). Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Häusermann, J. (1977). *Phraseologie. Hauptprobleme der deutschen Phraseologie auf der Basis sowjetischer Forschungsergebnisse.* Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Heidolph, K. E., Flämig, W., Motsch, W. (1984). *Grundzüge einer deutschen Grammatik*. Berlin: Akademie-Verlag.

Heine, A. (2010). Wie viel Polylexikalität braucht ein Phraseologismus? U J. Korhonen, W. Mieder, E. Piirainen & R. Piňel (Hrsg.), *Europhras 2008. Beiträge zur internationalen Phraseologiekonferenz vom 13.-16. 8. 2008 in Helsinki* (pp. 11–18). Helsinki: Universität Helsinki – Institut für moderne Sprachen – Germanistik.

Heinz, M. (1994). Typologie der bildlichen Redewendungen aus lexikographischer Sicht, dargestellt am Beispiel des `Petit Robert`. U B. Sandig (Hrsg.), *Europhras '92. Tendenzen der Phraseologieforschung* (pp. 281–301). Bochum: N. Brockmeyer.

Helbig, G., Buscha, J. (2005). *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht.* Berlin – München – Wien – Zürich – New York: Langenscheidt.

Helbig, G., Buscha, J. (1991). *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht.* Leipzig – Berlin – München: Verlag Enzyklopädie-Langenscheidt.

Hennings, Th. (2003). *Einführung in das Mittelhochdeutsche.* Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Hentschel, E, Weydt, H. (1990). *Handbuch der deutschen Grammatik.* Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Heusinger, S. (2004). *Die Lexik der deutschen Gegenwartssprache. Eine Einführung.* München: Wilhelm Fink Verlag.

Holzinger, H. J. (2018). Unikale Elemente oder phraseologisch gebundene Wörter? Antworten aus korpuslinguistischer Sicht. *Revista de Filología Alemana, 26*, 199–213.

Hrisztova-Gotthardt, H. (2006). *„Neue Besen kehren gut, aber die alten kennen die Ecken"*: zum Stellenwert von Sprichwörtern und Antisprichwörtern im DaF-Unterricht. *Focus on German Studies, 13*, 115–128.

Hüpper, D, Topalović, E., Elspaß, St. (2002). Zur Entstehung und Entwicklung von Paarformeln im Deutschen. U E. Piirainen & T. Piirainen (Hrsg.), *Phraseologie in Raum und Zeit* (pp. 77–99). Hohengehren: Schneider Verlag.

Ivanović, B. (2016). Tipologija afinitnih paremioloških konstrukcija u nemačkom jeziku kao indikator starosti poslovica. U J. Kostić-Tomović, B. Ivanović, A. Đurović & N. Zobenica (ur.), *U carstvu reči – jezici i kulture. Zbornik u čast prof. dr Jovanu Đukanoviću povodom 85. rođendana. Im Reich der Wörter – Sprache(n) und Kultur(en). Festschrift für Prof. Dr. Jovan Đukanović* (pp. 226–237). Beograd: Filološki fakultet – FOCUS – Forum za interkulturnu komunikaciju.

Ivanović, B. (2014). *Figura etymologica* u frazeologiji savremenog nemačkog jezika. *Primenjena lingvistika, 15*, 89–95.

Ivanović, B. (2014a). Morfosintaksičke specifičnosti nominalnih unikalnih komponenata u nemačkoj frazeologiji. *Anali Filološkog fakulteta, XXVI*(II), 39–51.

Ivanović, B. (2009). Recesivnost u nemačkoj frazeologiji. *Анали Филолошког факултета, 21*, 175–183.

Ivanović, B. (2022). Prilog i priloška fraza u srednjevisokonemačkom jeziku iz perspektive dependencijalne gramatike. *Анали Филолошког факултета, 34*(1), 45–58.

Ivanović, B. (2023). Obeležja morfološke vezanosti frazeoloških komponenata. *Komunikacija i kultura online, 13*, 63–76.

Kahl, St. (2015). *Kontrastive Analyse zu phraseologischen Somatismen im Deutschen und Italienischen.* Bamberg: University of Bamberg Press.

Kamianets, W. (2000). Zur Einteling der deutschen Eigennamen. *Grazer Linguistische Studien, 54*, 41–58.

Kapanadze, N, Dolidze, R. (2020). Fachphraseologismen und Kollokationen in den Übereinkommen über Bioethik des Europäischen Rates und der UNO (am Beispiel des Englischen, Deutschen und Georgischen. U P. Cotta Ramusino & F. Mollica (Hrsg.), *Contrastive Phraseology. Languages and Cultures in Comparison* (pp. 565–584). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

Kauffer, M. (2013). Phraseologismen und „stereotype Sprechakte" im Deutschen und im Französischen. *Linguistik Online*, *62*(5), 119–138.

Kessel, K., Reimann, S. (2005). *Basiswissen Deutsche Gegenwartssprache.* Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH.

Koper, M. (2014). Unikale Komponenten in deutschen und polnischen Phraseologismen unter etymologischem und strukturtypologischem Aspekt. U A. Łyp-Bielecka (Hrsg.), *Mehr als Worte* (pp. 165–174). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytety Śląskiego.

Korhonen, J. (1994). Zur historischen Entwicklung von Verbidiomen im 19. und 20. Jahrhundert. U B. Sandig (Hrsg.), *Europhras '92. Tendenzen der Phraseologieforschung* (pp. 375–409). Bochum: N. Brockmeyer.

Korhonen, J. (1992). Idiome als Lexikoneinheiten. Eine Auswahl von Beschreibungsproblemen. U J. Korhonen (Hrsg.), *Phraseologie und Wortbildung – Aspekte der Lexikonerweiterung* (pp. 1–20). Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Kostić, J. (2006). *Imenice nastale konverzijom u savremenom nemačkom književnom jeziku i njihovi ekvivalenti na srpskom* [doktorska disertacija]. Beograd: Filološki fakultet.

Kostić-Tomović, J. (2013). *Tvorba reči u savremenom nemačkom jeziku.* Beograd: FOKUS – Forum za interkulturnu komunikaciju.

Kostić-Tomović, J. (2017). *Savremena nemačka leksikografija. Nemački i nemačko-srpski rečnici u prvoj polovini 21. veka: tipovi, vrste informacija i upotreba.* Beograd: FOCUS – Forum za interkulturnu komunikaciju.

Kozáková, V. (2010.) Einige Bemerkungen zum phraseodidaktischen Konzept. In S. Gester & L. Marek (Hrsg.), *Phraseologismen und Sprichwörter in der modernen deutschen Sprache* (pp. 41–50). Zlín: Univerzita Tomáše Bati.

Krahe, H. (1972). *Grundzüge der vergleichenden Syntax der indogermanischen Sprachen*. Innsbruck: IBS Institut für Sprachwissenschaft.

Krahe, H. (1967). *Germanische Sprachwissenschaft II. Formenlehre.* Berlin: Walter de Gruyter & Co.

Krahe, H. (1966). *Germanische Sprachwissenschaft I. Einleitung und Lautlehre*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.

Krahe, H., Meid, W. (1969). *Germanische Sprachwissenschaft III. Wortbildungslehre.* Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Krawczyk, I. (2006). Wendungsinterne Modifikationen von Phraseologismen am Beispiel der zeitgenössischen Berichterstattung. *Lublin Studies in Modern Languages and Literature, 29/30*, 96–112.

Kubrjakova, E. (2000). Submorphemische Einheiten. U A. Burkhardt, H. Steger & H. E. Wiegand (Hrsg.), *Morphologie – Morphology. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, 17*(1) (pp. 417–426). Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Lapinskas, S. (2013). *Zu ausgewählten theoretischen Problemen der deutschen Phraseologie. Ein Lehrbuch für Studierende der Germanistik.* Vilnius: Universität Vilnius.

Lieber, R., Mugdan, J. (2000). Internal Structure of Words. U A. Burkhardt, H. Steger & H. E. Wiegand (Hrsg.), *Morphologie – Morphology. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, 17*(1) (pp. 404–416). Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Martini, F. (1991.) *Deutsche Literaturgeschichte.* Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.

Matešić, J. (red.) (1988). *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik.* Zagreb–München: Nakladni zavod Matice hrvatske – Verlag Otto Sagner.

Matulina, Ž. (2005). Paremija u hrvatskom i njemačkom televizijskom programu. *Fluminensia, 2*, 67–84.

Meier-Brügger, M. (2002). *Indogermanische Sprachwissenschaft.* Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Mellado Blanco, C. (2004). Engels Ansichten zur Valenztheorie in der Phraseologie. *Revista de Filología Alemana, 4*, 235–243.

Mettke, H. (2000). *Mittelhochdeutsche Grammatik.* Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Mieder, W. (1986). „alle redensarten und sprüchwörter sind aus den quellen zu belegen.“ Sprichwörtliches im „Deutschen Wörterbuch“ der Brüder Grimm. *Muttersprache, 1–2*, 33–52.

Miletić, N. (2018). Sprichwörter als Lehrgegenstand in DaF-Lehrwerken in Kroatien. *Jezikoslovlje, 19*(2), 289–302.

Möhring, J. (1996). Passivfähigkeit verbaler Phraseologismen. U J. Korhonen (Hrsg.), *Studien zur Phraseologie des Deutschen und des Finnischen II* (pp. 41–52). Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer.

Möhring, J. (1992). Morphologische Präferenzen und Restriktionen verbaler Emotionsphraseologismen. U U. J. Korhonen (Hrsg.), *Untersuchungen zur Phraseologie des Deutschen und anderer Sprachen: einzelsprachspezifisch – kontrastiv – vergleichend* (pp. 199–206). Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien: Peter Lang.

Müller, H.-G. (2009). *Adleraug und Luchsenohr. Deutsche Zwillingsformeln und ihr Gebrauch.* Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH. Internationaler Verlag der Wissenschaften.

Nahberger, G. (2000). *„Morgen ist auch noch ein Tag". Eine Theorie mythischer Sätze.* Hohengehren: Schneider Verlag.

Nübling, D., Dammel, A., Duke, J., Szczepaniak R. (2006). *Historische Sprachwissenschaft des Deutschen. Eine Einführung in die Prinzipien des Sprachwandels.* Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Palm, Chr. (1997). *Phraseologie. Eine Einführung.* Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Paul, H. (2007). *Mittelhochdeutsche Grammatik.* Tübingen: Max Miemeyer Verlag.

Paul, H. (1959). *Deutsche Grammatik. Band III. Teil IV: Syntax (Erste Hälfte*). Halle (Saale): VEB Max Niemeyer Verlag.

Paul, H. (1959a). *Deutsche Grammatik. Band II. Teil III: Flexionslehre.* Halle (Saale): VEB Max Niemeyer Verlag.

Paul, H, Mitzka, W. (1966). *Mittelhochdeutsche Grammatik.* Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Pilz, K. D. (1983). Zur Terminologie in der Phraseologie. *Muttersprache*, *5-6*, 336–350.

Pilz, K. D. (1981). *Phraseologie*. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung.

Pilz, K. D. (1979). Wer ist der Begründer der wissenschaftlichen Sprichwortforschung? Versuch einer Richtigstellung. *Muttersprache, 3–4*, 201–207.

Polenz, P. von. (1987). Funktionsverben, Funktionsverbgefüge und Verwandtes. Vorschläge zur satzsemantischen Lexikographie. *Zeitschrift für germanistische Linguistik*, *15*(1), 169–189.

Ptashnyk, S. (2005). „Unstabile“ feste Wortverbindungen: Zur Dynamik des phraseologischen Sprachbestandes. *Hermes. Journal of Linguistics, 35*, 77–95.

Pudić, I. (1972). *Gotski jezik I. Istorijska gramatika.* Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srbije.

Püschel, U. (1978). Wortbildung und Idiomatik. *Zeitschrift für germanistische Linguistik, 6*, 151–167.

Radzik, A. (2013). Funktionsverbgefüge im „Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen“ von Uwe Quasthoff. *Zeitschrift des Verbandes Polnischer Germanisten*, *1. Czasopismo Stowarzyszenia Germanistów Polskich*, *1*, 63–72.

Ristić, G. (2013). *Somatizmi u nemačkoj i srpskoj frazeologiji (kontrastivna istraživanja)* [doktorska disertacija]. Novi Sad: Filozofski fakultet.

Römer, Chr. (2006). *Morphologie der deutschen Sprache.* Tübingen – Basel: A. Francke Verlag.

Römer, Chr., Matzke, B. (2005). *Lexikologie des Deutschen. Eine Einführung.* Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Rothkegel, A. (2004). Bild und/oder Konzept – sprachliche Visualisierung durch Phraseme im Text. U Chr. Palm-Meister (Hrsg.), *Europhras 2000. Internationale Tagung zur Phraseologie vom 15.–18. Juni 2000 in Aske/Schweden* (pp. 391–400). Tübingen: Narr Stauffenburg Verlag.

Sabitova, M. (1977). Zur Entwicklung der Phraseologie als selbständiger linguistischer Teildisziplin in der Sowjetunion. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache*, *98*, 112–130.

Sailer, M, Trawiński, B. (2004). Die Sammlung unikaler Wörter des Deutschen. Aufbauprinzipien und erste Auswertungsergebnisse. U A. Häcki Buhofer & H. Burger (Hrsg.), *Phraseology in Motion I. Methoden und Kritik. Akten der Internationalen Tagung zur Phraseologie. Phraseologie und Parömiologie 19* (pp. 439–450). Hohengehren: Schneider Verlag.

Scheibe, S. (1969). Sprichwort und Redensart. U E. Agricola, W. Fleischer & H. Protze (Hrsg.), *Die deutsche Sprache I* (pp. 590–605). Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.

Schippan, Th. (1992). *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache.* Tübingen: Max Nimeyer Verlag.

Schmerling, S. F. (2018). *Sound and Grammar. A Neo-Sapirian Theory of Language.* Leiden: Koninklijke Brill.

Schmidt, W. (1996). *Geschichte der deutschen Sprache. Ein Lehrbuch für das germanistische Studium*. Stuttgart – Leipzig: S. Hirzel Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft.

Schmidt, W. (1985). *Deutsche Sprachkunde.* Berlin: Volkseigener Verlag Volk und Wissen.

Schmidt, G. D. (1982). Paläologismen. Zur Behandlung veralteten Wortguts in der Lexikographie. *Deutsche Sprache, 82*(3), 193–212.

Schulz, M. (2005). Die Plurizentrität des deutschen als Problem und Aufgabe der Sprachgeschichtsschreibung. U U. Götz & S. Stricker (Hrsg.), *Neue Perspektiven der Sprachgeschichte. Internationales Kolloquium des Zentrums für Mittelalterstudien der Otto-Friedrich-Universität Bamberg 11. und 12. Februar 2005* (pp. 181–195). Heidelberg: Universitätsverlag Winter.

Seiler, F. (1922). *Deutsche Sprichwörterkunde.* München: C. H. Beck`sche Verlagsbuchhandlung Oskar Beck.

Soehn, J. Ph. (2003). *Von Geisterhand zu Potte gekommen. Eine HPSG Analyse von PPs mit unikaler Komponente.* Tübingen: Universität Tübingen.

Soehn, J. Ph., Liu, M., Trawinski, B., Iordachioaia, G. (2010). *Nicht sonderlich oder doch sattsam bekannt?* Positive und negative Polaritätselemente als lexikalische Einheiten mit Distributionsidiosynkrasien. U J. Korhonen, W. Mieder, E. Piirainen & R. Pinel (Hrsg.), *Europhras 2008. Beiträge zur internationalen Phraseologiekonferenz vom 13.–16. 8. 2008 in Helsinki* (pp. 273–281). Universität Helsinki: Institut für moderne Sprachen – Germanistik.

Soehn, J. Ph., Römer, Chr. (2006). Zeigen sich Idiome erkenntlich? Kennzeichen der Phraseologismen ohne frei Lesart. *Deutsch als Fremdsprache, 3*, 144–150.

Simeon, R. (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. I: A - O.* Zagreb: Matica hrvatska [RS I].

Simeon, R. (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. II: P - Ž.* Zagreb: Matica Hrvatska [RS II].

Skog-Södersved, M., Malmqvist, A. (2020). Kollokationen in Lesebriefen der Wochenzeitschrift *Die Zeit*. *Kalbotyra*, *73*, 176–187.

Sonderegerr, St. (2003). *Althochdeutsche Sprache und Literatur*. Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Srdić, S. (2008). *Uvod u ranonovovisokonemački jezik.* Beograd: Filološki fakultet.

Srdić, S. (2008a). *Morphologie der deutschen Gegenwartssprache.* Beograd: JASEN.

Srdić, S. (2006). *Das Hildebrandslied.* Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Srdić, S. (1994). *Modus u Luterovoj Bibliji iz 1534. novovisokonemačka norma* [doktorska disertacija]. Beograd: Filološki fakultet.

Srdić, S., Kostić-Tomović, J, Ivanović, B. (2018). Frazeološki elementi u savremenim reklamnim sloganima na nemačkom jeziku. *Komunikacija i kultura online, 9*, 244–261.

Stein, St. (2004). Formelhaftigkeit und Routinen in mündlicher Kommunikation. U K. Steyer (Hrsg.), *Wortverbindungen – mehr oder weniger fest* (pp. 262–288). Berlin – New York: Walter de Gruyter.

Stein, St. (1995). *Formelhafte Sprache. Untersuchungen zu ihren pragmatischen und kognitiven Funktionen im gegenwärtigen Deutsch*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.

Stepanova, M., Černyševa, I. (1975). *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache.* Moskau: Verlag „Hochschule“.

Stocker, Chr. (2004). Kollokationen als Basis für die Rekonstruktion historischer Spzialstereotype. U Chr. Palm-Meister (Hrsg.), *Europhras 2000. Internationale Tagung zur Phraseologie vom 15.-18. Juni 2000 in Aske/Schweden* (pp. 481–493). Tübingen: Narr Stauffenburg Verlag.

Streitberg, W. (1974). *Urgermanische Grammatik.* Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

Stumpf, S. (2015). *Formelhafte (Ir-)Regularitäten. Korpuslinguistische Befunde und sprachtheoretische Überlegungen.* Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH. Internationaler Verlag der Wissenschaften.

Stumpf, S. (2015a). Phraseologie und Valenztheorie. Status quo, Forschungsprobleme und (korpusanalytische) Perspektiven. *Yearbook of Phraseology, 6*(1), 3–34.

Sulikowska, A. (2019). *Kognitive Aspekte der Phraseologie. Konstituierung der Bedeutung aus der Perspektive der Kognitiven Linguistik.* Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Warszawa – Wien: Peter Lang.

Šichová, K. (2003). Phraseologische Hauptmerkmale. Am Beispiel verbaler Phraseme mit Komponenten aus dem Bereich der Somatismen. U S. Höhne (Hrsg.), *Brücken. Germanistisches Jahrbuch Tschechien-Slowakei 2003*, *11*(1–2) (pp. 265–284). Bonn- Praha: DAAD-Lidové noviny.

Šipka, D. (1998). *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina.* Novi Sad: Matica srpska.

Štekauer, P. (2000). *English Word-Formation. A History of Research (1960-1995).* Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Targońska, J. (2022). Streitgegenstand der Phraseologie(-Forschung): Einwortphraseme, Einwortidiome und noch mehr?. *UMW Olsztyn Acta Neophilologica, XXIV*(2), 41–56.

Targońska, J., Prutscher, D. (2019). Kollokationen in den Wissenschaftssprachen Deutsch und Polnisch auf der horinzotalen und vertikalen Ebene – eine kontrastive Analyse. *VALS-ASLA*, *109*, 33–56.

Tanović, I. (2000). *Frazeologija bosanskog jezika.* Zenica: Dom štampe.

Telija, V. N. (1975). Die Phraseologie. U B. A. Serébrennikow (Hrsg.), *Allgemeine Sprachwissenschaft. Band II* (pp. 374–429). Berlin: Akademie-Verlag.

Tschirch, F. (1983). *Geschichte der deutschen Sprache. I. Die Entfaltung der deutschen Sprachgestalt in der Vor- und Frühzeit.* Berlin: Erich Schmidt Verlag.

Turković, S. (2020). *Kleine Geschichte der deutschen Sprache.* Zagreb: FF-press.

Urban, A. (2009). *„Zwischen den Zeilen gelesen". Funktionen von Phraseologismen in Feuilletons der „Frankfurter Allgemeinen Zeitung"*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Vladu, D. (2010). Kognitive Beschreibung der Phraseologismen auf Grundschulniveau. *Neue Didaktik 1*, 86–91.

Weber, T. (2019). Das Wechselspiel zwischen Lexikon und Diskurs. So genannte Antisprichwörter und die *X ist das neue Y*-Konstruktion. *Linguistik online*, *96*(3), 133–155 .

Weddige, H. (2007). *Mittelhochdeutsch. Eine Einführung.* München: Verlag C. H. Beck.

Wilmanns, W. (1922). *Deutsche Grammatik. Gotisch, Alt-, Mittel- und Neuhochdeutsch. Dritte Abteilung: Flexion. 1. Hälfte: Verbum.* Berlin-Leipzig: Vereinigung wissenschaftlicher Verleger Walter de Gruyter & CO.

Wilmanns, W. (1909). *Deutsche Grammatik. Gotisch, Alt-, Mittel- und Neuhochdeutsch. Dritte Abteilung: Flexion.* Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner.

Wilpert, G. von. (2001). *Sachwörterbuch der Literatur*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.

Windberger-Heidenkummer (2017). Zwischen linguistischen Welten: Onymische Phraseme als Phraseologismen und Eigennamen. *Namenkundliche Informationen, 109/110*, 639–668.

Zgusta, L. (1991). *Priručnik leksikografije.* Sarajevo: „Svjetlost“ – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Zifonun, G., Hoffmann, L., Strecker, B. (1997). *Grammatik der deutschen Sprache. Band 2*. Berlin-New York: Walter de Gruyter.

Zilić, E. (2002). *Syntax der deutschen Gegenwartssprache.* Zenica: Dom štampe.

Žmegač, V., Škreb, Z., Sekuć, Lj. (1986). *Njemačka književnost.* Zagreb: SNL.

Žugić, R. V. (2016). Leksikografska interpretacija višečlanih leksičkih jedinica u rečnicima prizrensko-timočkih dijalekata i pitanje njihovog statusa kao posebnih odrednica. *Jezikoslovni zapiski*, *22*(1), 153–169.

10. РЕГИСТАР ПОЈМОВА

анафоричке компоненте: збирни назив за прономиналне компоненте у лексикализованом облику фразеологизма које представљају анафоре за конкретну реализацију варијабилне екстерне компоненте или читавог ектерног компонентског комплекса (4.6.15.)

аперси: ређи термин француског порекла којим се означава духовити и често оштроумни исказ познате личности, садржајно и структурно близак афоризму или вицу. Може се посматрати као подврста крилатица (3.1.9.)

апикална компонента: једини базични елемент у компонентској структури фразеологизма (4.6.1.)

апофтегма: реченична структура наслеђена из античке реторике која се одликује прегнантношћу форме, често слична пословици без слике и традиционално изоквирена из фразеолошких проучавања. Уколико је аутор познат, може се сматрати подврстом крилатица (3.1.9.)

аутономизација фразеолошки везане компоненте: појава да се везана компонента у одређеном контексту јави као слободна реч у ванфразеолошком синтагматском низу, али и ретка системска могућност да везана компонента буде мотивна за настанак нове слободне лексеме (6.)

базични елемент: компоненте фразеологизма које потичу од аутосемантичних врста речи (4.4.)

бонмо: в. аперси (3.1.9.)

велеризам: реченична структура са инкорпорисаном пословицом у иницијалном сегменту, медијалним сегментом са глаголом казивања и шаљивом конклузијом у финалном делу. Не сврстава се у фразеологизме (1.)

геминатни фразеологизми: моделирана супкласа чији се чланови одликују хомоморфношћу и иреверзибилношћу базичних елемената између којих је релација успостављена на основу хендијадиса (3.1.14.)

генитивска антиптоза: актуализација генитива у функцији субјекта уместо прототипичног номинатива (1.3.2.2.1.3.)

глобални идиом: супкласа експресивних фразеологизама секундарне номинације коју одликују: укупна семантичка монолитност услед идиоматичности, хомогене семантичке релације између егзосемемских компонената и њихова билатерална детерминација (3.1.1.)

детерминативна компонента: специфична функција искључиво одређених подгрупа фразеолошки везаних компонената заснована на предиктабилности укупног фразеолошког синтагматског низа (5.5.)

дефразеолошка творба: творбени процес настанка лексеме од фразеологизма (4.6.20.)

дијакопа: редак феномен лексичке декомпозиције компонентског некротизма (5.8.4.)

дисконтинуирана фразеолошка компонента: в. фразеолошка компонента са тмезом (4.6.3.)

егзосемемска компонента: компонента која у фразеологизму не задржава једно од својих етаблираних значења која као реч може да има у слободним синтагмама, компонента са фразеолошки везаним значењем (1.4.1.)

ендосемемска компонента: компонента која у фразеологизму задржава једно од својих етаблираних значења која као реч може да има у слободним синтагмама (1.4.1.)

етимолошка фигура (*figura etymologica*): творбено-синтаксички модел за настанак фразеологизма у облику $И_{нф}Ф$ код којег глаголска и именичка компонента у акузативу најчешће потичу од истог корена (4.6.8., 1.3.2.2.1.3.)

идиоматизоване реченице: фразеолошка супкласа чији чланови имају облик реченице са могућом варијабилношћу глаголске компоненте у категоријама темпуса, модуса, а често и лица. Предње поље је специфично по адвербијалним, прономиналним или анафоричким компонентама (3.1.6.)

идиоматичност: факултативно и градуелно фразеолошко обележје које се одређује као потпуна или делимична дискрепанција између укупног значења фразеологизма и појединачних етаблираних значења његових компонената (1.4.)

инкорпорисани фразеологизми: двочлани конјунктори и субјунктори унутар ширег лексикализованог фразеологизма (4.6.25.)

катахреза: укрштање компонената два фразеологизма идентичне синтаксичке структуре чији је резултат нови, али оказионални фразеологизам (1.3.2.2.2.2.)

кинеграм: релативно малобројна и синтаксички унисона фразеолошка супкласа ($И_{нф}Ф$), која се одликује тиме што представља вербализацију узуелног невербалног понашања. У компонентској структури садржи соматизме (3.1.3.)

колокат: семантички детерминатор базе унутар кололкација (3.1.13.)

колокације: фразеолошка супкласа са функцијом примарне номинације заснована на хабитуалном, али сингуларном споју две компоненте (3.1.13.)

компаративни фразеологизми: супкласа експресивних, компонентски нестабилних структура са уочљивим поређењем у синтаксичкој структури и најчешће нехомогеном ендо-егзосемемском релацијом међу компонентама (3.1.5.)

компонентска стабилност: устаљеност компонентског састава и ограничена могућност супституције или елиминације компонената, индикатор је транспарентне стабилности фразеологизма, може бити праћена компонентском фосилизацијом када је у корелативном односу са одређеним супкласама фразеолошки везаних компонената (1.3.2.2.1.4., 5.8.1., 5.8.2., 5.8.3.)

компонентни идиоми: супкласа експресивних фразеологизама секундарне номинације коју одликује компонентност значења као резултат семантичке поларизације компонената засноване на нехомогеној егзосемемско-ендосемемској вези и унилатералној детерминацији (3.1.2.)

компонентски некротизми: базични елемент или релациона компонента код које је профилисан узрок везивања њено застаревање (уп. 5.8.1., 5.8.2., 5.8.3.)

комуникативни фразеологизми: синтаксички хетерогене лексикализоване структуре обједињене у фразеолошку супкласу на основу своје прагматичке стабилности (3.1.16.)

комутационе фразеолошке компоненте: компоненте које се одликују нижим степеном стабилности и могу да алтернирају са другим компонентама из исте врсте речи градећи фразеолошке дублете (4.6.18.)

краза: стапање ненаглашене компоненте са наглашеном у фразеолошком синтагматском низу, при чему је резултат нова амалгамирана компонента (5.8.7.)

крилатице: синтаксички хетерогена супкласа издвојена на основу познатог порекла чији се чланови одликују комплексним семантизмом алузивног типа (3.1.9.)

лабилне фразеолошке компоненте: компоненте које се одликују тенденцијом ка универбирању са другом адјацентном компонентом и синхронијски резултују дублетним облицима, при чему један од облика подлеже дефразеологизацији (4.6.19.)

лексикализованост: системско обележје под којим се подразумева да је фразеологизам етаблирана, а тиме и узуализована јединица (фразео)лексикона чиме се успоставља дистинкција у односу на оказионалне фразеологизме (1.2., 4.6.21.)

максима: прегнанто изнет кредо или мото познате личности. Формално могу бити сличне пословицама без слике, а с обзиром на познато порекло, могу се посматрати као подврста крилатица (3.1.9.)

метафразеологизам: фразеологизам са двочланим конјунктором или субјунктором у својој компонентској структури (4.6.25.)

мешовити тип фразеолошки везаних компонената: мали број именичких некротизама са додатним обележјем морфолошке везаности (5.8.11.)

минимални фразеологизми: секундарна супкласа издвојена на основу компонентског састава јер не садржи базичне елементе, а уколико их садржи, њихово значење обележава платисемија (4.6.24.)

морфолошка фосилизованост: скуп флективних појавних облика наслеђених из минулих језичких епоха који представљају фразеолошки морфолошки диференцијал у односу на морфолошку структуру слободних синтагми и реченица, један од појавних облика транспарентне стабилности фразеологизама. У корелативном је односу са фразеолошки везаним компонентама (1.3.2.2.1.2., 5.8.9., 5.8.10.)

морфолошки везане фразеолошке компоненте: збирни назив за базичне елементе и релационе компоненте код којих постоји корелативан однос са слободном лексемом од које потичу, а које се одликују морфолошким обликом специфичним за неку од минулих епоха у историјском развоју језика (5.8.9.)

мотивисани фразеологизми: збирни назив за идиоматизоване фразеологизме код којих је мотивна слика, а тиме и семантичка транспозиција укупног значења провидна и релативно јасна (1.4.2.)

облигаторна фразеолошка компонента: свака компонента која се обавезно јавља у лексикализованом облику фразеологизма (4.6.11.)

онимијска компонента: властито име као компонента фразеологизма, показује егзосемемски карактер (3.1.11.)

онимијски фразеологизми: фразеолошка супкласа примарне номинације са основном функцијом идентификације и обележјем варијабилности укупног значења и идиоматичности услед индексикалности (3.1.11.).

опацификација: дијахронијски семантички процес потпуног затамњења мотивне слике код идиоматизованих фразеологизама (1.4.2.)

паремије: в. пословице (3.1.7.)

парехеза: стилска фигура звучања која се заснива на истом почетку или завршетку речи или њиховој парисилабичности ((1.3.2.2.1.1., 4.6.6., 4.6.7.)

парехетички фразеологизми: фразеологизми чије је формално обележје парехеза заснована на парисилабичности компонената, њиховој честој хомоморфности и ортотоничној позицији у синтагматском фразеолошком низу (1.3.2.2.1.1., 4.6.6., 4.6.7.)

периферна фразеолошка супкласа: терминолошка синтагма из традиционалне фразеологије којом се означавају све неидиоматизоване супкласе (3.)

поларне фразеолошке супкласе: две или више фразеолошких супкласа које немају међусобна заједничка структурна, семантичка или функционална обележја (3.)

поликомпонентност: облигаторно, неградуелно и формално обележје сваког фразеологизма, присуство најмање две компоненте у фразеолошкој структури, диференцијално обележје у односу на лексеме (1.1.)

пословице: посебна фразеолошка супкласа чији се чланови одликују: реченичном структуром, модално-темпоралном фиксираношћу, одсуством анафоричких компонената и генерализацијом значења (3.1.7.)

примарна базична компонента: мотивна компонента за настанак фразеологизма процесом примарне фразеологизације (4.6.20.)

примарна фразеологизација: творбени процес настанка фразеологизма од различитих деривационих база који укључује лексичко-синтаксичку редукцију или експанзију и транспозицију значења (4.6.20.)

примарни апикални фразеологизми: фразеологизми из различитих примарних супкласа који у свом лексикализованом облику имају само један базични елемент и код којег су све компоненте облигаторне (4.6.2.)

псеудокинеграми: фразеолошка супкласа која се од кинеграма разликује по опацификацији мотивне слике јер вербализују узуелно невербално понашање које припада далекој културној прошлости услед чега је непознато члановима језичке заједнице (3.1.4.)

релациона компонента: фразеолошка компонента која потиче од следећих врста речи: детерминатива, заменица, конјунктора и субјунктора (4.4.)

репродуктивност: системско, прагматичко и психолингвистичко обележје које подразумева да се фразеологизам на нивоу употребе језика употребљава као целовита и потпуно формирана структура (1.2.)

секундарни апикални фразеологизми: збирни назив за малобројну групу фразеологизама испод нивоа реченице са потпуно стабилном апикалном компонентом и синтаксичким нуклеусом, а факултативном компонентом у функцији атрибута (4.6.14.)

секундарна уникатизација: редак процес настанка фразеолошки везане компоненте од већ постојеће везане компоненте (уп. 5.8.12, 5.7.6.)

секундарна фразеологизација: творбени процес настанка новог фразеологизма од већ постојећег (4.6.29.)

семантичка база: ендосемемска компонента код фразеологизама чије је укупно значење засновано на нехомогеној вези међу компонентама и на унилатерланој детерминацији (4.6.22.)

семантичка детерминанта: редак термин којим се традиционално означава семантички доминантан базични елемент у фразеологизму или компонента под којом се фразеологизам лематизује у речнику (4.6.17.)

семантички центар: в. семантичка база (4.6.22.)

сентенција: в. апофтегма (3.1.9.)

синтаксичка фосилизованост: скуп појавних облика наслеђених из минулих језичких епоха који представљају фразеолошки синтаксички диференцијал у односу на синтаксичку структуру слободних синтагми и реченица, један од појавних облика транспарентне стабилности фразеологизама, није у корелативном односу са фразеолошки везаним компонентама (1.3.2.2.1.3.)

синтаксички флуктуирајући фразеологизми: секундарна супкласа фразеологизама чије обележје је факултативност синтаксичког нуклеуса (4.6.13.)

специјализације: невелика подгрупа високоидиоматизованих минималних фразеологизама са функцијом секундарне номинације (4.6.24.)

структурни фразеологизми: фразеолошка супкласа са категоријалним значењем својих чланова која обједињује дво- и вишечлане предлоге, конјункторе и субјункторе (3.1.17)

супкласна дифузија: могуће и често укрштање истих обележја код различитих супкласа на основу којег је легитимно сврставање једног фразеологизма у различите супкласе (2.)

терминална уникатизација: максимални степен везаности компоненте који се одликује потпуним затамњењем врсте речи од које компонента примарно потиче и њеном потпуном семантичком деструкцијом (5.8.2.)

терминолошки фразеологизми: фразеологизми са функцијом примарне номинације чије је значење у одређеној научној и стручној области нормирано и може се дефинисати ван контекста (3.1.10.)

топоси: малобројна фразеолошка супкласа коју одликују: реченична структура, изражено таутолошки карактер, редупликација ендосемемских компонената и одсуство анафоричких и факултативних компонената (3.1.8.)

транспарентни фразеологизми: збирни назив за фразеологизме из различитих супкласа који се састоје од ендосемемских компонената (4.2.1.)

транспозициона компонента: посебан тип компонената чија је функција формирање оказионалног фразеологизма од лексикализоване структуре (4.6.21.)

трансформациона дефективност: скуп морфолошких и синтаксичких рестрикција које спречавају уобичајене морфолошке и синтаксичке трансформације код фразеологизама, најчешће неуочљива у лексикализованом облику фразеологизма. Представља дубински индикатор фразеолошке стабилности и дистинктивно је обележје у односу на слободне синтагме и реченице (1.3.2.2., 1.3.2.2.1., 1.3.2.2.2.2.)

уникати: в. фразеолошки везана компонента (5.2., 5.3.)

уникатна компонента: моноколокабилна фразеолошки везана компонента (5.2.)

уникатни елемент: в. фразеолошки везана компонента (5.2., 5.3.)

уникомпонентни идиом: ређи назив за посесивне детерминативне сложенице или бахуврихи (1.1.4.)

уникомпонентни фразеологизам: ређи назив за лексему насталу процесом универбирања од базне фразеолошке синтагме (1.1.4.)

флективно моделоване везане компоненте: редак случај настанка везане компоненте њеним прикључивањем егзистентном флективном моделу у савременом језику којем као слободна лексема не припада (5.8.13.)

фонетска фосилизованост: присуство или изостанак гласовних промена код фразеолошких компонената које су окончане у минулим језичким епохама, у корелативном је односу са транспарентном стабилношћу фразеологизама и фонетски везаним базичним елементима (5.8.8., 1.3.2.2.1.1.)

фонетски везани базични елементи: базични елементи код којих постоји корелативан однос са слободном лексемом, а који се одликују присуством или одсуством одређене гласовне промене из језичке прошлости (5.8.8.)

формална стабилност фразеологизама: скуп морфосинтаксичких и компонентских одступања од синхронијског прототипа пореклом из минулих епоха у развоју немачког језика, често удружена и са трансформационим рестрикцијама (1.3.2.2.)

формално везана фразеолошка конституента: в. фразеолошки везана компонента (5.2., 5.3.)

фразеологизам: свака поликомпонентна, лексикализована, репродуктивна и релативно стабилна структура јединственог значења,

различите компонентске и морфосинтаксичке структуре која факултативно може показивати и одређени степен идиоматичности (1.6.)

фразеологичност: стари термин из некадашње совјетске лингвистике којим је означавана семантичка стабилност фразеологизама (1.3.2.1.)

фразеолошка агломерација: хипероним за одређени број конвергентних супкласа које обједињује једно доминантно дистинктивно обележје (3.2.)

фразеолошка везаност: широк појам који подразумева појаву да фразеолошка компонента може бити искључиво део фразеологизма, али не и лексикона стандардног језика, али и појаву фонетског или морфолошког одступања компоненте као јединице фразеологизма (5.2.)

фразеолошка компонента: минимална конститутивна јединица фразеологизма као језичког знака (1.1., 4.1.)

фразеолошка компонента са тмезом: синтаксички условљена декомпонованост глаголске компоненте са наглашеним префиксом (4.6.3.)

фразеолошка конституента: стари назив за фразеолошку компоненту (1.1.)

фразеолошка метамерија: могућност сегментисања одређених фразеологизама на делове идентичне по звучности, ритму, интонацији, врсти речи и фигурама звучања (4.6.6.)

фразеолошка супкласа: апстрактан скуп фразеологизама који се одликује заједничким и специфичним инхерентним обележјима која су дистинктивна у односу на друге скупове (3.)

фразеолошки везан лексички елемент: в. фразеолошки везана компонента (5.2., 5.3.)

фразеолошки везан форматив: в. фразеолошки везана компонента (5.2., 5.3.)

фразеолошки везана компонента: збирни назив за све компоненте код којих је установљен нулти однос са слободном лексемом у савременом стандардном језику или фонетско/морфолошко одступање у поређењу са гласовном структуром лексеме и и њеном морфолошком парадигмом у савременом језику (5.2.)

фразеолошки везана реч: в. фразеолошки везана компонента (5.2., 5.3.)

фразеолошки везане лабилне компоненте: везане компоненте чији облик показује флуктуацију која је резултат синхронијског динамизма и профилисања прототипа у пољу фразеолошки везаних компонената (5.8.12.)

фразеолошки изолована реч: в. фразеолошки везана компонента (5.2., 5.3.)

фразеолошки синтаксички нуклеус: фразеолошка компонента која формално провоцира број и облик осталих синтаксички зависних компонената (4.6.16.)

фразеолошки фокус: в. фразеолошки центар (4.6.23.)

фразеолошки центар: егзосемемска компонента код фразеологизама чије је укупно значење засновано на нехомогеној вези међу компонентама и на унилатерланој детерминацији (4.6.23.)

фразеошаблони: посебна супкласа чија обележја су инваријантност синтаксичког модела по којем настају, изражена компонентска нестабилност и најчешће одсуство идиоматичности, супкласа на граници између фразеологизма и слободне синтагме или реченице (3.1.15.)

функционални глаголски спојеви: синтаксички монолитна супкласа $И_{ниф}Ф$ са именицом као носиоцем значења и функционалним глаголом чије је основно обележје семантичка деплеција. Укупно значење код ове супкласе иде у правцу категоријалног (3.1.12.)

хендијадис: језички механизам и стилска фигура којом се субординирајући синтаксички односи транспонују у координирајуће (3.1.14.)

централна фразеолошка супкласа: терминолошка синтагма из традиционалне фразеологије која обједињује фразеолошке супкласе са обележјем идиоматичности (3.)

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.112.2'373.7

ИВАНОВИЋ, Бранислав, 1970-
Типологија фразеолошких компонената у немачком језику / Бранислав Ивановић. - Београд : FOKUS – Forum za interkulturnu komunikaciju, 2023 (Горњи Милановац : Графопринт). - 284 стр. : табеле, граф. прикази ; 21 cm

Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 254-274. - Регистар.

ISBN 978-86-88761-15-4

а) Немачки језик - Фразеологија

COBISS.SR-ID 116246793